MARCEL PETRIȘOR

CUTEZĂTORII

CRIȘAN

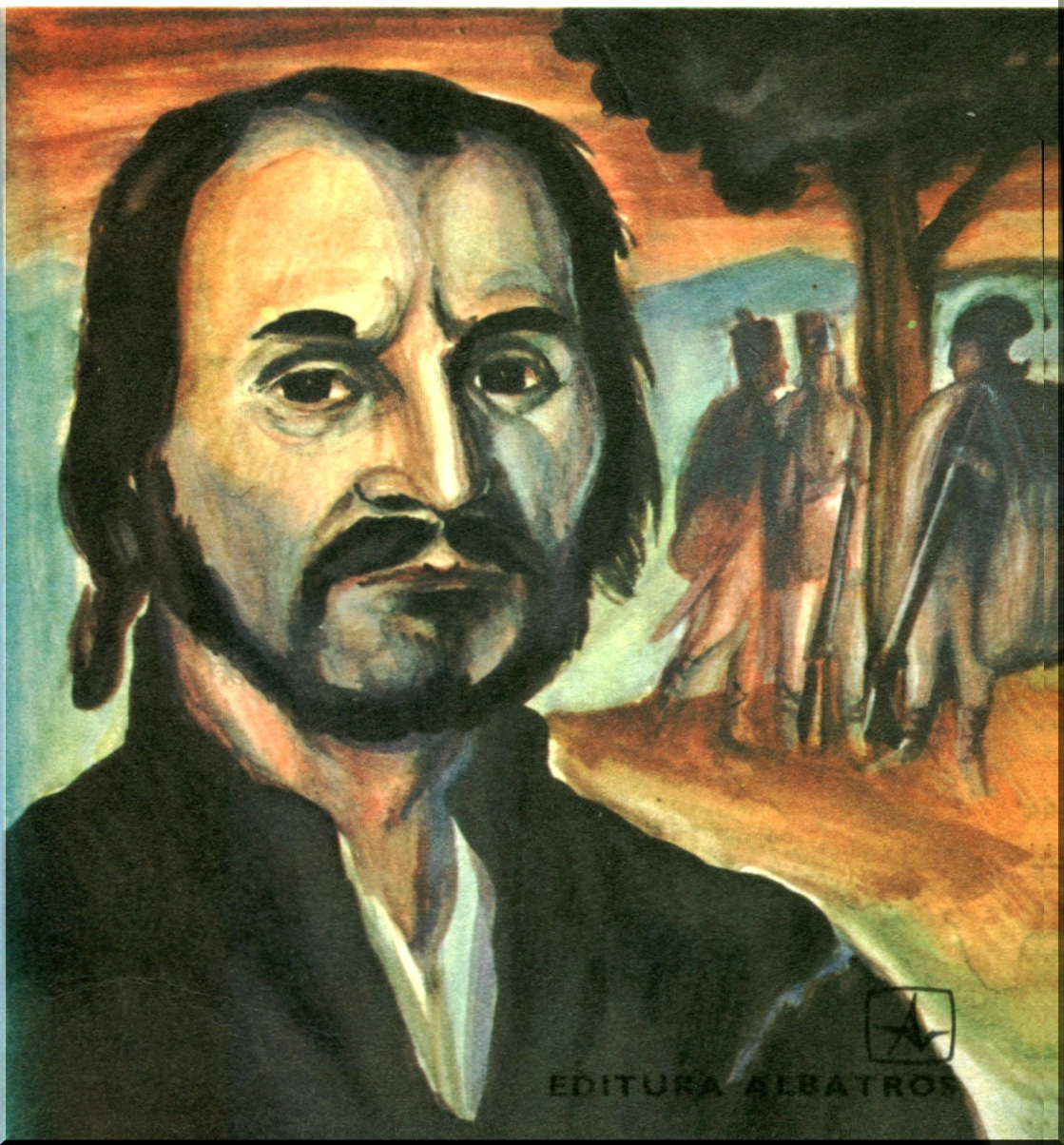

EDITURA ALBATROS

MARCEL PETRISOR

CRISAN

Iar Crişan
a tăcut
ca să vorbească
vremurile...

George Marcu, ţăran din Vaca, de lângă Brad, şedea pe un butuc cu capul în pumni şi căciula trasă pe ochi.

Zidurile încăperii din Bălgrad, în care-l băgaseră, erau cenuşii şi afară dădea spre iarnă. Gerul se înteţise. Crăciunul trecuse, iar creştinii, deşi erau la începutul câşlegilor, se frământau cumplit. Se frământa şi el. Răsuflarea-i şuiera ca biciul şi, din când în când, omul scuipa. Deodată se ridică în picioare. Se apropie de uşă, trase cu urechea la zgomotele de pe gang şi, auzind un uşor sforăit, se opri. Slujitorul împărăţiei dormea. Îl privi îndelung printr-o crăpătură şi-l văzu cum, tolănit pe un scaun, stătea învelit într-o bundă cenuşie. Nările i se umflau ritmic peste mustaţa-i neagră.

★

„Acuma”, şi George Marcu îşi strânse şnurul făcut din nojiţele de la opinci în jurul grumazului, cufundându-se cu totul în sine.

Treptat-treptat, încăperea se făcu în jurul lui cenuşie apoi ca ţundra[1], şi-n cele din urmă neagră, neagră de tot. Propriu-i chip i se ivi atunci, în întunericul încăperii, ca o icoană. Se vedea bine, dar nu se dumirea cum şi nici de ce. Privându-se drept în ochi, cum se privise odinioară în oglinda izvoarelor din care băuse apă, se-ntrebă, sau i se păru că se întreabă, de ce ar face asta? Nu ştiu să-şi răspundă pân’ce se pomeni că sufletul i se destramă, lăsând să-i izvorască din adâncuri tot ce făcuse în viaţă.

Nedumeririle minţii, luminate altfel acum, îi cădeau pe inimă ca grindina, pustiindu-i şi deslânându-i toate îndrituirile, pe care altă dată şi le-nchegase atât de bine.

Se deşirau în el gândurile şi amintirile de la capăt, ca trama unor iţe folosite la o ţesătură care nu mai trebuia nimănui, reîmpletindu-se însă încet, încet, pe-un alt rost, la celălalt capăt al inimii lui, în urzeala unor vreri pe care un ochi lăuntric luneca alene precum lunecă în noapte carul mare peste Găina.

Îşi revedea trecutul, ca-ntr-o covată, în care se răsturna-
se totul. Şi cum nimic nu se mai putea adăuga sau rupe din încâlceala de arătări şi gânduri ce-i izvorau de nu ştiu

[1] 1-suman

unde, fu silit să-şi răspundă la fiecare întrebare pe care nu şi-o pusese niciodată până atunci.

★

Totul începuse de când juraseră la Ţebea împreună cu Cloşca şi Horia, acolo sub gorun, să facă şi pre pământ „precum în Ceruri”. Adică ba nu; de mai înainte, de mult mai înainte, de când colibele stăteau presărate printre castele, ca oile aduse la păscut printre bolovanii Găinii. Şi căruţele cu ciubere mergeau şiruri, venind de nu ştiu unde şi îndreptându-se tot într-acolo; căruţe-ncete, cu ierneu-rile[2] cârpite şi obezile scârţâinde, hurducând din bolovan în bolovan în urma cailor costelivi, care le trăgeau parcă de la-nceputul lumii spre sfârşiturile ei. Căruţaşii mergeau pe lângă ele, mai adormiţi decât caii. Ce scofâlciţi şi traşi erau la faţă! Cine-i sugea, Doamne? Ce tânguitor îi sunau în urechi îngânările lor monotone. Da, şi totuşi ce limpede le auzea! Până şi cum căzuse un cal cu ciubere în prăpastie văzu; pagubă dusă pe apa Sâmbetei... atât de fain. Şi mai vedea şi pruncii străvezii ai moţilor umblând prin oraşele nemţeşti să-şi vândă fluierele şi sărăriţele ca să aibă un creiţar de pită albă. Ce risipite erau satele! Se vedeau ca-ntr-un vis, din Vaca până-n Sodol, împestriţând pădurea şi pe ici, pe colo-nconjurând şi domniile[3], ca oile măgarii. Satele şi domniile! Ce multe erau! Într-o poartă, o femeie stătea-n genunchi şi se ruga de sluga unui grof s-o păsuiască un timp, aşa cum într-o biserică, printre icoane, o alta plângea „s-o scape Dumnezeu că piere cu copii cu tot”; le vedea şi le auzea bine încolţindu-i din adâncurile uitării, ca nişte muguri neaşteptaţi.

Ceată de zdrenţăroşi pornită prin lume să plângă sub opincile lui Dumnezeu! izbucni el. Treabă-i asta! Şi totuşi aşa era, şi aşa-i vedea. Ce altceva încă mai putea face decât să-i vadă? Să şi-i aducă aminte într-o scurgere nesfârşită prin capu-i din ce în ce mai înceţoşat de strân-soarea morţii? Până şi pe baba care căra-n spate un snop

[2] 2-coviltire
[3] 3-domeniile

de surcele, când trecuse pe lângă el, pe la Tomnatec, o văzu, auzind-o chiar cum îi spunea: „Spre-mpăratul, maică, spre stăpânire, doar-doar ne-o mântui drăguţu’ de biruri şi hăl’rele”! Şi depărtându-se apoi, de sub povara care-o cocoşase, îşi răsucise capul cu gura-i strâmbă, c-un dinte da şi c-unul ba, uitându-se după el, ca dup-un soare care apunea.

Ce cobe părea pe ceru-ntunecat de-apropierea serii! Şi noaptea aceea care-a urmat! Cu cei trei oameni stând strânşi la gura sobei, în care ardeau pârâind butuci de brad şi de mesteacăn. Doi stăteau nemişcaţi, în timp ce-al treilea cânta din fluier. Îi auzea bine viersul[4]; era tânguit ca inima-i poate, dacă nu şi mai şi. Nu se mişca nimic în toată încăperea încremenită-n ascultare. Şi cum mai pâlpâiau flăcările pe feţele moşilor!

Deodată, uşa casei se deschise şi Cloşca dădu buzna-năuntru.

— Asta nu-i horă, Horio!

— Nu frate Cloşcuţ, nu-i, răspunse Horia ridicându-se-n picioare, ca să-i dea scaun.

— Da’ Crişan nu vine? îl întrebă unul dintre bătrâni.

— Io vin din altă parte; nu ştiu pe unde-i, cred însă că trebuie să pice şi el; nu l-aţi chemat?

— O să vie, îl linişti Horia; Crişan vine, orice-ar fi, că doar îl ştiu de-atâta vreme.

Şi Horia-l ştia bine, bine de tot, dar nu chiar până la capăt.

Oo! de s-ar şti[5] omu-n străfundurile lui! Dar cine putea pătrunde acolo până ce nu se golea, aşa cum începuse şi el să se golească de toate câte le cuprinsese-n-tr-însul?

Se aşezase la un colţ al mesei, după ce se mai uitase odată spre pădurea din care-l aştepta să iasă, şi focul lumina slab încăperea. Deodată tresăriră la auzirea unui foc de puşcă. Niciunul însă nu ştia ce se-ntâmplase, pentru că nici imul nu-l vedea pe cel ce trăsese. El, Crişan, însă-l zărea foarte bine; şi pe cel ce trăsese, şi pe

[4] 4-melodia
[5] 5-cunoaşte

ortacul său, amândoi fugind spre marginea poienii, de unde le venise zvonul paşilor lui. Îi asmuţiseră pe urme câinele care, mârâind, nu-ndrăznea să intre-n tufiş.

— Valah sau lup trebuie să fi fost, ziceau ei.

Ce bine îi auzea! Şi ce bine-şi amintea chiar şi cum păşise prin hăţişuri peste lemnele căzute-n drum! Mergea pieptiş, fără ocolişuri, spre o ţintă de la care nu s-ar fi abătut nici în ruptul capului. Mergea cu fruntea plecată să nu-l lovească crengile şi ţinea ochii-ntredeschişi ca să nu-i pătrundă lapoviţa printre gene. Trebuie neapărat s-ajungă să-i întâlnească pe cei doi într-un loc dinainte hotărât. Şi nu mai avea mult. Câinele cărbunarului începuse chiar să-l adulmece şi mârâia. Nu-l lătră însă, că-l cunoscu şi i se gudură printre picioare. Se ştiau doar de-atâta vreme!

În casă, Horia se ridicase-n picioare şi întors cu spatele, către cei dinăuntru, le spunea: deschideţi că vine Crişan.

Flăcările din vatră-i luminau chipul, jucându-i umbrele pe obraz, şi gândurile-n priviri.

Iar el, Crişan, pătrunse-năuntru oprindu-se o clipă-n prag, ca-n rama vremii, chip sortit topirii-n adâncurile uitării, din care nu putea ieşi decât singur.

Focul îi aprinse şi lui faţa bătută de lapoviţă şi Horia-l privi drept între ochi, întinzându-i mâna. Bună sara!

— Bună sara, răspunse el, rotindu-şi capul până s-aşezară şi ceilalţi la masă.

— No’ să ne-nţelegem acum ce să-i spun împăratului, prinse-a vorbi iar Horia.

Ca şi-atunci, răspunsu-i fu acelaşi:

— Să văd-nainte ce-aţi hotărât voi doi şi ce spun şi ei.

— Ei, ce să spună? Se plâng, cum bine ştii, de ceea ce nici n-ar trebui să-ţi mai înşir. Io însă mă gândesc cum să-i spun ca să-nţeleagă c-aşa n-o mai putem duce ş-a trebui să facă ceva cu noi. Cloşca zice să-i înşir tot ce rabdă mai ales pruncii, muierile şi bătrânii, iar ceştialalţi, cum se poartă grofii cu noi. Tu?

— Io socot că-ntâi trebuie scrise şi pe plângere puse

toate degetele celor împricinaţi. Să nu fie uitaţi însă mai ales bătrânii, primarii satelor, şi-ndeosebi să i se şi amintească de toate corvezile pe care trebuie să le facem, de darurile pe care trebuie să le dăm şi de obligaţii. De pe Criş, io, uitaţi-vă ce-am strâns şi ce-am pus negru pe alb!

Şi pe sulul alb de hârtie, scos din chimir, Crişan le arătă toate corvezile, darurile şi obligaţiile celor de-acolo scrise cu potcoave[6] de cantorul bisericii din Mesteacăn, de parc-ar fi fost plângerile lui Ieremia.

— Pe lângă asta, fraţilor, mai adăugă el, lucrurile trebuie spuse şi cu grai viu. Altminteri, ar putea zice că nici nu le-au auzit. Dar vorba să-ţi fie scurtă şi-astfel rostită ca să priceapă şi o statuie, că vreme nu-i s-o mai lungească, ci să poruncească minten[7] îndreptarea lucrurilor. Asta-i însă ce-am de spus pentru-mpărat; pentru tine mai adaug doar atât: că dacă şi după toate astea tot o mai zăbovi, cum îi e obiceiul, io cu ai mei de pe Criş ne-om face singuri dreptate.

— Nu socoţi că te cam grăbeşti, îl întrebă atunci un bătrân dintre cei strânşi laolaltă.

— Apăi dacă ş-asta-i grabă, melcu-i copoi. Adică cum? am răbdat şapte veacuri şi mai ziceţi că mă grăbesc?!

— Lăsaţi, oameni buni, se ridică atunci Crişan; de data asta e cu neputinţă să nu priceapă-mpăratul ce ne doare; şi-o să le-ndrepte el, cum o fi mai bine.

— Aşa să fie, Cloşco, cum zici, deşi p-astea le-a mai auzit el, de nu ştiu câte ori, din gura lui Horia.

— E-adevărat, fraţilor, întări Horia, aşa a fost cum zice Crişan, dar să mai încercăm odată, ca să nu spună, în faţa celor ce-or să vină după noi, că ne-am ridicat împotriva legilor prin fărădelegi; e însă ultimul drum pe care-l mai fac la-mpărăţie. Dup-aceea, dacă n-om putea şi n-om putea nicidecum izbuti pe calea-nţelegerii, om umbla şi-om încerca şi alte celea.

— Să-ţi ajute Dumnezeu, Horio, să faci cum îi mai bine,

[6] 6-litere chirilice
[7] 7-îndată

îl auzi Crişan adăugind pe cel ce-i ura numai izbândă fratelui său de cruce. Să faci cum îi mai bine, să nu se mânie nici Dumnezeu şi s-asculte şi-mpăratul ca să ne fie mai uşor, încheie cel mai bătrân dintre ei.

— Atunci să trecem la fapte, Horio, şi să hotărâm cu de-amănuntul ce-o să-i spui!

— Bine, Marcule, să trecem şi să le-nşirăm una după alta. Uite-aşa:

Lunea: corvezi la câmp.

Marţea: la fel.

Miercurea: la pădure.

Joia: morărit, îmblătit şi cărăuşie.

Vinerea: târşit şi curăţit haturile.

Sâmbăta: treburi la curte şi-mprejurimi.

Duminica: hăităşie şi vânătoare.

Cum le ai şi tu dealtfel, pe hârtia ta. Îi bine? Şapte zile are săptămâna şi toate-s pline. Unde-i atunci ziua Domnului şi-a hodinei din cele zece porunci?

— Numa să-i spui aşa şi lui, Horio, c'altfel mă tem că te-i întoarce iar cum te-ai mai întors de-atâtea ori.

★

Ce zadarnice fuseseră toate şi cu câtă credinţă le pregătiseră; el, ce-i drept cu-ndoială-n suflet, dar ceilalţi… şi femeia aceea bătrână din faţa cuptorului cocând merinde pentru Horia! Câtă nădejde-şi pusese în el! Un copil de vreo zece ani, îmbrăcat numai în zdrenţe, o-ntreba:

— Ce faci acolo? Mie nu-mi dai?

— Las' că-ţi dă baba şi ţie, îi răspunse femeia, numai să isprăvesc odată cu Horia.

— Şi-n olurile[8] astea ce ai?

— Chisăliţă.

— Da-n desagi ce-ai pus?

— Mălae; trei mălae şi trei oluri.

— Da' de ce trei?

— Ca să nu greşească drumul.

— Să nu greşească drumul? Adică cum, să nu-l

[8] 8-ulcioare

greşească?

— Păi uite aşa bine, când o bea cea din urmă picătură din olul ăsta şi-o mânca şi ultimul dumicat din primul mălai, a trebui să i se zărească înainte Pesta. Când a sfârşi apoi al doilea mălai şi olul celălalt, ar trebui să i se piardă-n spate pusta ungurilor, iar când s-or găta şi stropii din cel de-al treilea şi dumicaţii din mălaiul ce o mai rămas, ar trebui s-ajungă la porţile-mpărăţiei.

— Şi-aşa oare n-o greşi drumul? întrebă îngrijorat copilul cu ochii căscaţi şi gândul ţintă spre ţinuturile din inima lui pe care călcau zmeii.

— Cu neputinţă maică, de-o face cum ţi-am spus, şi-acu' du-te după ungeţ[9].

Se dusese copilul, şi după el şi gândul babei, lunecând amândoi, aievea, pe urmele lui Horia şi văzându-l aidoma cum se pierdea cu desaga-n spate după Colnicul Scoroce-tului, apoi pe holdele pustei, ajungând să zărească-n depărtare turlele bisericilor papistaşe, numai după ce-ar fi băut şi ultimul strop de chisăliţă din ulciorul întâi început. Şi-apoi, ca-ntotdeauna-n poveştile babei, mai departe şi mai departe, tot către soare-apune, până la gătatul mălaelor şi secatul ulcioarelor, când neapărat trebuia să-i iasă ca din pământ'nainte: Viana, Oraşul! Împăratul şi Împărăţia, cu scara care urca din palat spre cer, coborând însă tot de acolo poate şi spre iad.

★

Şi aşa, ca-n visele celor care niciodată nu văzuseră „Casa-mpăratului" şi nici zidurile Vianei, i se năzări şi lui Crişan că-ntr-un câmp, în faţa burgului nemţesc, poposise o căruţă. Vase albe de lemn se vedeau, de sub coviltirul tivit cu spini, revărsându-se în neorânduială pe iarba arsă din jur. Caii păşteau prin apropiere, iar dintr-un ciubăr mai înalt ieşeau nişte picioare-ncălţate-n opinci. Un moţ, răsturnat cu cracii-n sus, dormea pe fundul vasului privind lumea de-andăratelea.

Horia, cu desagii-n spate, îl văzu de departe; şi ca şi el, şi Crişan, rătăcind prin covata gândurilor nemărturisite şi

[9]9-cuptor

răsturnate polog dinaintea ochilor minţii lui.

— Hodină bună, frate!

Cel din ciubăr tresări, ridicându-se pe jumătate-n afară. Cunoştea glasul.

— Barem d’asta, Horio, dacă altele nu-s.

— D-apăi aşa? Cu picioarele-n sus?

— Cum dară? dacă tăte-s de-a-ndoaselea; pot eu altminteri să le văd cum trebuie? Aşa, dacă lumea-i cu susu-n jos, mă uit şi eu la ea de jos în sus, şi tot acolo-s.

— Hm! şi nu te-ai căznit niciodată s-o pui la loc?

— Io s-o-ndrept? Îndrepte-o împăratul!

— Şi dacă el n-o vede cârnă?

— Treaba lui atunci, că doar n-am să tomesc[10] io ce-o stricat dracu.

Mai ştii dacă omul n-o fi având dreptate, se gândi Horia, numai că…

—Şi-apoi, m-asculţi, Horio, tresări iar moţul din ciubăr, dacă drac la drac nu-şi scoate ochii pe lume, în iad nici atât.

— Aşa o fi, Dumitre, dar ştii cum îi omul nost’? M-am gândit să nu se spună că umblând după dreptate am fost şi noi nedrepţi.

Şi Horia umblă mai departe spre poarta cea mare a cetăţii, pe care în visul lui Crişan scria cu litere de aur VINDOBONA, în timp ce moţul nedumerit şi-ndoielnic se răsturnă din nou în ciubărul lui, cu picioarele-n sus, ca să vadă lumea cum trebuie.

★

Crişan nu văzuse niciodată Viena şi n-o ştia decât din poveştile lui Horia şi-a celor ce-o colindaseră pe la margini, cu ciubere. Îi auzise pe mulţi povestind despre ea, dar niciodată nu şi-o putuse închipui altfel, în ciuda tuturor spuselor, decât ca un sat mare, mare de tot, cu uliţele ceva mai drepte, cu casele mai ţanţoşe şi făcute numai din goruni, cu gardurile neapărat streşinite cu jnepeni şi c-un palat în mijloc cu turlele de aur. Nu lipsea, fireşte, din visul lui, nici turla bisericii, care ar fi trebuit să

[10] 10-îndrept

fie mai înaltă decât oricare altă ridicătură, dar care, din nefericire, se pierdea printre cele ale palatului. Pesemne cei doi, împăratul şi Dumnezeu, trebuia să fi fost vecini, şi nu răi, de vreme ce unul îngăduia tot ceea ce făcuse celălalt. Nu putea însă vedea palatul înconjurat de ziduri, cum spuneau drumeţii şi Horia. Trebuie să-l fi văzut ei cu alţi ochi ca să-şi dea seama că nu-i decât un gard mai zdravăn de jneapăn peste care, la o adică, s-ar fi putut sări chiar şi fără pârleaz, dac-împăratul nu ţi-ar fi deschis vramiţa[11]. Şi-ar fi fost oare cu putinţă să nu ţi-o deschidă dacă l-ai fi găsit stând pe laviţa-i de la uliţă, cu pipa-n gură, şi aşteptându-şi vacile de la păşune? Nu, în niciun caz nu, numai că Horia n-avusese noroc şi nu-l găsise niciodată aşa; sau poate că ăsta nu era decât un vis? O amăgire a minţii îndulcite de ceaţa poveştilor uitate? Şi totuşi, căruţaşii cu ciubere povestiseră că-l văzuseră şi-aşa, şi chiar pe-mpărătească, cu poalele-n brâu, fugind cu şiştaru[12]-ntr-o mână şi cu coroana-n cealaltă să mulgă vacile. Pesemne că nici ea nu se bizuia pe slujnicele prădalnice. Şi măresele[13] dându-i târcoale şi poveţe pe care ea nu le-asculta, sau ţinându-i de urât cu poveşti strânse de pe la toţi vântură-lume pe care-i întâlniseră pe la şezători. Ah, şezătorile domneşti! Ce trebuie să fi fost acolo! Ce vorbărie, ce cleveteli şi urzeli! Acolo de s-ar fi putut Horia face-o muscă să fi auzit tot ce s-a pus la cale pe seama moţilor! N-ar mai fi trebuit să bată drumurile-n zadar şi pe la porţi degeaba. Ar fi ştiut clar ce cale s-apuce şi căror urechi să le vorbească. El îi spusese dealtfel de-atunci, de-ntâia oară, chiar fără să fi văzut, aşa, numai pe simţitelea; dar cine să te-asculte când oameni-s umblaţi printre case cu ziduri şi uliţi fărde glod? Viena, burgu-mpăratului? Ce născocire! când toate-s la fel sub orice straie! Uite, de pildă, împăratul ce altceva putea fi şi el decât un gospodar, mai mare, ce-i drept, decât toţi, dar om şi el ca şi ceilalţi, iar curtea o

[11]11-poartă de nuiele
[12]12-vas de muls laptele
[13]13-doamnele de la curte

bătătură-n care oricine ar fi umblat după dreptate ar fi trebuit să se poată aşeza pe-o laviţă la sfat cu luminăţia sa. Pe el însă nu l-ar fi putut amăgi nimeni ca pe Horia. Săracul Horia! robul Domnului şi sluga-mpăratului! Niciodată nu voise să iasă din calea legii şi acum tocmai legea-l strivea. Poate tocmai de aceea şi el ca şi alţii nu văzuseră în jur decât ziduri, porţi şi turnuri de piatră, cu porţi zăvorâte, prin care nu se putea pătrunde decât cu ausweissuri[14] pecetluite. Ori dacă poarta ţi se închide, de ce să-i zăboveşti în faţă? Sparge-o ori sari pe deasupra, iar dacă nu, întoarce-te şi scutură-ţi opincile în faţa ei ca Sfântul Petru, jurând că nu mai calci niciodată pragul celor ce nu vor să ştie de tine. Horia însă nu făcuse aşa. Nu-l ascultase, şi unde ajunseseră? Sau poate că tot acolo s-ar fi pomenit şi dac-ar fi făcut altfel? Dar atunci barem nu s-ar fi plecat în faţa nimănui şi nici nu s-ar fi obosit să bată pe la porţi închise. Ce prostie să vorbeşti oamenilor care n-au urechi, nici măcar la călcâie, să te asculte! Oameni cu urechi la călcâie! Da, cu urechi la călcâie şi cu capu’ de lemn! Aşa trebuie să fi fost mulţi dintre cei ce se preumblau printre zidurile curţilor din burguri. Şi mai ales cel împărătesc unde nu se auzea om pe om decât făcând sluş sau daruri. Horia săracul! Ce daruri o fi făcut şi el? Fluiere! Sărăriţe? Ciubere? Tulnice? Cui să-i fi trebuit astea? Şi-atunci, ce plecăciuni! Să fi făcut oare şi el ca toţi? Cum făceau cei de la Curtea din Ribiţa când intra groful? Parcă nu-i venea să creadă. Şi totuşi, şi Horia trebuia să fi făcut ceva, să fi-ncercat măcar. Dar de-asta nu-i povestise niciodată; doar atât: c-a fost, a vorbit, s-au înţeles sau nu, şi c-a plecat apoi, făcând drumu-ntors. Cum însă a fost de-adevăratelea, asta numai el o ştia, dacă poate n-o fi uitat-o pe drum. Hm! şi iar Viana! V-I-N-D-O-B-O-N-A! Sat? Burg? sau Sodomă? Iadule, iadule, ce-ţi mai sticlesc turlele!

Şi peste ele fâlfâia grăbit un înger roşu cu aripi de liliac, în timp ce pe uliţi, pierdut poate nici el nu ştia pe unde, Horia, bătând din poartă în poartă…

[14] 14-permise

★

Într-o încăpere a minţii lui Crişan, o încăpere de fapt a palatului imaginar din Viena, pe care nu şi-o putea şterge din adâncuri, o încăpere în care laviţe grele de stejar aproape că-l striveau pe cel ce intra înăuntru, Horia păşi şovăielnic, călcând cu opinca-i de gligan[15] pe o scoarţă moale adusă de peste mări şi ţări. În faţa lui, departe, la capătul şurincii, care parcă se-ntindea cât o holdă, se ridică din dosul unei mese de scris un funcţionar împărătesc, mic, chel şi-mbrăcat în negru, ca cioclii.Pădureţului oaspete îi păru însă c-aduce mai degrabă a corb, decât a om, aşteptându-l din clipă-n clipă să-şi ia zborul. Arătarea însă, în loc să fâlfâie din aripi, îşi scoase repede, de undeva, din buzunarul hainei, o pereche de ochelari de aur pe care şi-i agăţă, cu gesturi grăbite, pe nasu-i coroiat. Clipi după aceea repede din pleoape şi-şi îndreptă privirea oblic spre cei ce se apropiau de el. În spatele lui Horia şi puţin la stânga, păşea însoţitorul păzindu-l ca o sabie. Îl ţinea de braţ, în timp ce cu stânga îi arăta capătul scoarţei la care trebuia să ajungă. Ce mic îi părea lui Crişan înaltul cancelar şi totuşi ce „înalt” trebuie să fi fost, de vreme ce paşii celor doi se-ndreptau spre el!

Ajunşi la distanţa cuvenită se opriră, iar omul cernit îi invită să se aşeze. Horia însă zăbovi până ce însoţitorul lui îi şopti ceva la ureche, întinzându-i celuilalt discret jalbele. Faţa-i de uliu i se lumină atunci ca la ivirea unei prăzi şi o curiozitate nestăvilită puse stăpânire pe el. Cu o mână îşi aşeză mai bine ochelarii de aur pe nas, iar cu cealaltă îi îmbie din nou să stea jos.

Horia se aşeză atunci pe scaun ca pe un bolovan, tuşind şi strângându-şi mai bine ţundra albă în jurul trupului. Aştepta să rupă cineva gheaţa, şi ăsta, după ştiinţa lui de ţăran, nu trebuia-n niciun caz să fie el. Plimbându-şi întruna ochii de la hârtii la Horia şi de la Horia la hârtii, înaltul funcţionar izbucni într-un timp: Ce văd aici scris, nu-i a bună!

---

[15] 15-mistreţ

— Întocmai, excelenţă, răspunse scurt Horia.

— Şi-atunci?

Horia dădu din umeri, parc-ar fi vrut să spună: Io nu mai pot face nimic, decât atât că v-am spus să nu ziceţi că n-aţi ştiut.

— Şi oare să fie chiar aşa cum scrie aici?

— Poate şi mai rău, excelenţă, doar ştiţi, noi ţăranii ne cam ruşinăm de caznele noastre şi nici n-am prea-ndrăznit să le spunem chiar pe toate, altminteri ar mai fi fost încă de-nşirat, că de când ne-a uitat înălţimea sa împăratul... şi Horia, în loc să-şi continue vorba, oftă prelung.

— Majestatea sa nu-şi uită supuşii, interveni brusc funcţionarul.

— Numai că la noi, în munţi, din nemăsurata-i băgare în seamă, cum ziceţi dumneavoastră, nimic nu mai ajunge.

— Se poate?

— Păi cum să nu se poată dac-am ajuns mai rău decât vitele.

— Chiar aşa?

— Ba încă şi mai şi, doamne, cu aşa stăpâni!

— Stăpâni zici!? continuă înaltul funcţionar iscodirea, în timp ce pe faţă i se vedea mijind un zâmbet; voi slujiţi la stăpâni?

— Din păcate, da, excelenţă, c-aşa ne-am trezit. Ştiţi, părinţii, bunicii şi străbunicii noştri, ei n-au slujit nimănui; au fost oameni slobozi, cumsecade, primitori de oaspeţi şi cu frica lui Dumnezeu în sân, până ce, într-o bună zi, goştii[16] ne-au pus picioru-n grumaz, făcându-se stăpâni în casă cu de-a sila. Dup-aceea, mai scapă dacă poţi! Şi-aşa o zi, apoi alta şi alta, ne-am ivit şi noi pomenindu-ne, făr’de nicio vină, cu ceea ce am scris acolo, pe cap.

— Să fi fost chiar aşa, omule? Ca-ntr-o poveste de clacă?

— Io cred că da, excelenţă, că v-am mai spus şi n-aş mai vrea să le-nşir iar pe toate, când vremea-i atât de

[16] 16-oaspeţii

scurtă şi treaba ne arde călcâiele.

— Păi dac-aici nu, unde altundeva?

— Bine dară, dac-aveţi vreme, atunci bucuros, da-i pentru ultima oară.

— Păi vezi că ne-nţelegem, dar spune-mi mai înainte de unde eşti de ştii atât de bine nemţeşte?

— De sub Biharia, excelenţă, dintr-un sat ce-i zice Albac, dar am învăţat în cătănie, la-nălţimea sa-mpăratul.

— Şi-ai tăi de pe unde-au venit acolo?

— De unde să vină, se miră Horia, îs acolo de când lumea. Dar ce-a trecut peste ei, numai Dumnezeu ştie… destul că s-au pomenit cu jugu-n grumaz, cum v-am spus.

— Or fi meritat-o te pomeneşti!

— Şi eu, excelenţă, ce păcate or fi avut să merite aşa ceva?! Poate că or fi fost prea mândri şi s-au dezbinat în faţa vrăjmaşului!?

— Ehei, păi dac-ăi aşa, mândria e mare păcat, şi se pedepseşte pe drept.

— N-am zice că nu, excelenţă, dar ce ne facem cu cei ce nu-şi dau seama că şi pedeapsa are un sfârşit?

— Şi voi credeţi că, i-aţi dat de capăt?

— Păi aşa am crede dac-am ajuns pân’aici, pentru că uitaţi dumneavoastră, dacă, cum am zis mai înainte, pentru mândrie am luat pedeapsă, acum când nimic nu ne-a mai rămas dintr-însa, s-ar cădea ca şi pedeapsa să-nceteze.

— Dacă-i aşa să v-o ridice atunci cel ce v-a pedepsit!

— Păi asta şi-aşteptăm de la măria sa, după cele spuse, adăugă Horia bucuros c-au ajuns până în cele din urmă la-nţelegere.

— De la măria sa? continuă să-ntrebe înaltul cancelar; dar ce vreţi să vă facă el?

— Ce trebuie, excelenţă, numai ce trebuie şi-i cu dreptate; nimic mai mult

— Şi dacă va zice nu?

— E cu neputinţă, doar nu degeaba-i zice luminat.

— Da, aşa-i, dar deocamdată-i plecat la Roma şi nu sentoarce de-acolo decât la Paşti.

— Păi dacă numai un post ne mai desparte de dreptate, măcar că-i lung, cum am aşteptat de veacuri, mai aşteptăm şi-acu dar... pentru cea din urmă oară, domnule, zise Horia începând totodată să se ridice de pe jilţul pe care stătuse.

Înaltul funcţionar îşi arcui atunci sprâncenele, peste ramele de aur, urmărindu-l cu privirea până ce se ridică de tot şi dispăru la capătul covorului, după uşa pe care de data asta n-o mai trase după el.

★

Într-un alt cotlon imaginar al unei curţi din mintea lui Crişan, poate a vreunui nobil neamţ sau poate chiar şi a împăratului, de ce nu? dacă aşa i se părea lui în cel din urmă vis, Horia se căznea să strângă în cercuri doagele unei cofe pe care-o împestriţase cu fierul roşu. Lăsase pe ea nişte semne pe care nimenea nu le putea pricepe, poate nici el. Şi brişca[17] de ciubărar crăpa nuielele-n lung ducându-le după privirea care-i luneca-n gol. Cercurile-nfăşurau apoi doagele ca-n nişte chingi al căror început sau sfârşit nu se putea ghici nici unde. Se-ncolăcea jordia, se sucea şi se răsucea revenind tot de unde plecase, îmbucându-se ca-ntr-o ultimă îmbrăţişare. Şi după ce era gata cofa, mâna săvârşitoare o mai ridica o dată-n aer, o răsucea ca s-o poată privi ochiul, aşezând-o apoi în rând cu celelalte sub bolboroseala trebuinţei pentru care fusese hărăzită: asta pentru băut, asta pentru cărat, asta pentru brânză şi cealaltă...

După cofe, fură luate-n mână fluierele. Le mângâie pe fiecare mai întâi cu privirea, apoi cu palma aspră, suflând în ele domol ca să le-audă glasul. Şi atunci când unul i se părea că sună mai altfel decât îi spunea lui urechea că trebuie să sune, îl meşterea până când lemnul prindea glasul dorit.

Ieşeau din fluierele lui, rând pe rând, toate şoaptele pădurii, susurele apelor, toate glasurile păsărilor,

[17] 17-briceag

chemarea dobitoacelor şi toate tainele firii preschimbate-n murmure prea puţin înţelese de urechea neobişnuită să le asculte.

Lui Crişan i se păru chiar că din cântatul lui se face lumea din nou, pornind-o din ceţurile dinţii, de unde se iviseră cerul şi pământul, bântuite peste faţă de ape şi-ntuneric; apoi lumina şi-odată cu ea ziua şi noaptea. Luminătorii pe cer, cu soare şi curcubeu cu tot, scânteiară când degetele-i începură să salte pe găuri, iar în ape să mişune vieţuitoare şi pe pământ să zburde sălbătăciuni, când cântecul o luă de-a binelea razna prin lume. Numai cin'să le asculte nu era, până ce primul om izvorî din pieptul cântăreţului ca să pună-nceput raiului. Şi pomul oprit crescu acolo, la sunet de fluier, cu şarpe cu tot încolăcit pe el, până ce se desprinse femeia din coasta primului bărbat ca să-i fie lui ispită. Şi cum muşcă omul din mărul femeii, cântă din fluier Horia ca să-l audă Crişan la capătul lumii; şi cum fu apoi izgonită din grădină prima pereche, cum începură să are şi să semene, să taie lemne şi să facă foc, înmulţindu-se-ntruna până ce ajunseră şi pe Crişuri şi pe Arieş. Iar dacaici fu primul rai refăcut de om pe pământ, prin care veniră să se verse toţi cei ce nu-l putuseră găsi aiurea, fluierul nu-i mai putea opri până ce nu stătu.

— Frumos cânţi! îl lăudă atunci din spate o femeie care nu se asemăna cu nimeni. Era-nvăluită-n atlazuri şi-n loc să păşească, plutea.

Horia se-ntoarse uimit.

— Ce cântec e ăsta?

— Unul de pe la noi, îi răspunse Horia, nedumerit prea bine de ceea ce i se ivise-naintea ochilor.

Crişan zâmbea. Nu l-ar fi crezut niciodată-n stare pe Horia să-şi piardă vremea c-o muiere. Şi totuşi înaintea lor plutea ceva ce-aducea a femeie.

Năluca pieri însă tot aşa cum se şi ivise iar Horia, trecut prin postul îndelungii răbdări şi a tuturor amăgirilor licărite-n mintea lui Crişan, apăru iar la Curtea imperială, păşind îndoielnic pe nesfârşite scoarţe,

strecurându-se prin odăi lungi, până-ntr-o-ncăpere în care se opri faţă-n faţă cu împăratul şezând pe-un jilţ la o masă neagră.

— Şezi! îl îmbie împăratul, în mintea înceţoşată a lui Crişan.

— Mulţumesc, înălţate Crai, îi răspunse Horia rămînând tot în picioare.

— Ce veşti ne-aduci atunci din Transilvania, oaspete rar, continuă majestatea sa.

— Rele, măria ta.

— S-a-ntâmplat ceva neaşteptat?

— Chiar neaşteptat, doamne!

— Adică?

— Adică şapte zile săptămâna are şi din acestea niciuna pentru noi.

— Cum niciuna?

— Păi uite-aşa: lunea-i corvoadă la pădure, marţi, miercuri şi joi clacă pe ogoare, vineri cărăuşie, sâmbăta lucrări la curte, iar duminica hăitaşi la vânătoarea domnului; apoi socoteşte şi măria ta, noi cu ce mai rămânem din cele ce-au fost lăsate de Dumnezeu pentru tot omul?

★

Vorbise bine Horia, iar împăratul rămase o clipă pe gânduri cu-naltu-i sfetnic alături.

— Sfetnicii ăştia! scrâşni Crişan din pragul visului său. De m-ar fi ascultat Horia pân'la capăt!

Dar Horia nu-l asculta; vorbea mai departe cu-mpăratul, ca la judecătoria din Cărpiniş, spunându-i întruna:

— De ce nu ni se dă şi nouă, măria ta, ce ni se cuvine? de ce nu porunceşti să ni se facă dreptate după-atâta ispas[18]?

— Faceţi-vi-o singuri! (Tut ihr das), izbucni atunci împăratul, spre uimirea consilierului de-alături şi-a lui Crişan care din pragul morţii retrăia aievea lucrările.

— Să ne-o facem noi? Noi, dreptate? se-ntrebă şi mai uluit Horia.

---

[18]18-ispăşire

— Tu, da, tu, izbucni atunci şi Crişan; ce ţi-am spus eu? Dar Horia nu-l auzea. Ochii lui îi urmăreau întruna pe cei ai împăratului, iar mâinile întinse i se ridicară până-n dreptul şoldurilor, ca şi cum ar fi vrut să-i ia sau să-i dea ceva, ceva-n dar. Împăratul se sculase-n picioare şi tăcea ca un stâlp mut, chiar şi pentru consilierul care-ncepuse să-i şoptească ceva-n ureche.

— Noi să ne-o facem, doamne? mai repetă o dată Horia. Împăratul însă-i întoarse spatele.

— Ce bine, oftă Crişan.

— Audienţa s-a terminat, îl lămuri înaltul funcţionar. Măria sa a spus tot ce a avut să spună, aşa că…

— Am înţeles, atunci, excelenţă, se dumiri şi Horia-n cele din urmă cu capul plecat în faţa sorţii.

— Ne-om face-o noi, atuncea dacă aşa-i şi voia măriei sale, se hotărî el cu ochii ţintă-n lungul odăilor şi a canţălărilor pe unde avea să facă drumul întors.

★

— Şi crezi c-aşa a şi fost? îl întrebă atunci lăuntricu-i glas pe Crişan.

— Şi de ce nu? N-ar fi fost drept?

— Ca să vă faceţi voi dreptate?

— Dară cine altul?

— Voi?

— Noi, da, noi, răspunse-nciudat Crişan, desfăşurându-şi întruna din piept pânza fără de sfârşit a ceea ce trăise.

★

Se-ntâlniră apoi la Ţebea, în casa lui Petre Ţimpău, unde Horia le povesti totul. Şi după aceea, ieşiră sub gorun să jure.

Era mult de-atunci şi parcă totuşi numai câteva clipe se scurseră de când crezuse că va putea muri fără să-i pară rău de tot ceea ce făcuse. Se vedea aidoma, întinzându-le mâna dreaptă celor doi şi ei prinzându-i-o într-un triunghi peste care cădeau întârziate frunze ruginii, în licărirea razelor de lună plină. Îl auzea pe Horia spunând:

„O’ncepem când vă voi da eu de ştire, după ce-oi vedea cum stau lucrurile şi pe la Câmpeni, Abrud şi Zlatna.” Dar el nu mai putea aştepta. Prea aşteptase de mult... ca să mai scape şi prilejul clipei binevenite! Dar de ce oare tărăgănaseră de veacuri ceea ce ar fi trebuit făcut de la-nceput? Pentru că... fiindcă... atunci... Erau o sumedenie de răspunsuri pe care şi le dădea fără a se gândi la vreunul anume. Pornirea nu i-o putea nimic stinge şi nimeni apoi, după cum nimeni nu-l putuse opri, ca-n ziua aceea de bulciu[19], să dea semnalul de plecare. Îi chiar vedea aidoma pe cei ce se strânseseră-n dealul bisericii de la Mesteacăn; gloata nerăbdătoare să plece încotro vedea cu ochii, numai să plece. Erau zdrenţăroşi şi-n opinci cârpite, bărbaţi cu mustăţile-nălbite de chiciură şi femei cu năframe negre, îmbrobodite până pe sub ochi ca să nu le-ngheţe nasul. Când le-arătase Crucea de aur a lui Horia, tuturor li se aprinseseră privirile ca lampaşurile de pe căruţele cu doşte[20]. I-ar mai fi putut opri cineva? Nimeni. Şi de ce să-i fi oprit oare, când trebuiau de atâta vreme porniţi? Numai de frica pedepsei? Ori iat-o că ea vine oricum pentru cel înfrânt. Ah, de ce nu putuseră birui oare până la capăt? Atunci n-ar mai fi fost un azi atât de nemernic deşi, poate..., da, poate, nici cel care să se mai gândească la toate celea.

Pentru că mai trăia încă, se gândea totuşi şi nimeni nu i-ar fi putut scoate, cu niciun chip, din cap pe cel ce întreba cu de-amănuntul despre tot ceea ce fusese ca să-l judece. Dar de ce să-l judece? Avea oarecine dreptul să-l judece când tot ceea ce făcuse nu făcuse decât pentru alţii? Şi totuşi, ei se pregăteau. De partea cui era atunci dreptatea? Să fi greşit el oare în socotelile lui? Se opri o clipă. Să mai reia încă o dată totul de la început şi să judece cu sclipirile ultimelor zvâcniri.

★

Porniseră din Mesteacăn, în ziua aceea de după târgul din Brad şi după ce Horia-i spusese ce-i spusese şi se

[19] 19-târg,bâlci
[20] 20-scânduri

legaseră cu jurământ să facă totul cum e mai bine, ca-n Tatăl Nostru. Şi ce, nu-i bun oare ce se spune-n Tatăl Nostru?... Precum în cer aşa şi pre pământ... Dar dacă-n cer?... Oh, Doamne! Dar de ce oare m-oi fi îndoind? Nu, cum e-n cer e bine, sau ar trebui să fie bine ca s-avem de unde pleca. Şi-apoi să răspundă cine-a făcut rugăciunea dacă-i aşa ori altminteri. Hotărârea dintr-un început e totuşi bună.

— E bună. I se păru că-i adevereşte cineva dinlăuntrul lui, cineva care nu era nici ungur, nici român, nici judecător, nici jandarm; cineva de a cărui voce dacă nu se sperie, se miră totuşi foarte.

Era parcă glasul vecinului de sub coastă; glasul cuiva cu care stătuse cot la cot fără ca măcar să-l bage-n seamă. Şi totuşi îl auzise de-atâtea ori însă fără să se fi dumirit vreodată de ce şi cum îl aude.

Dar hotărârea fusese şi cenuşie, aşa i se părea, privită-n urmă, după cum cenuşii fuseseră şi colinele din jurul Aradului, şi dâmbul bisericii din Mesteacăn, cu crucea aceea strâmbă pe el, şi cenuşie, şi apa Crişului care se scurgea pe sub picioarele podului din târg unde-şi dăduse întâlnire cu cei cu care avea să pornească la Alba. Venise acolo ca un cerşetor, îmbrăcat numa-n zdrenţe, ca să nu-l dibuie oamenii grofilor, şi ca să le spună că a fost la-mpăratul căruia i s-a povestit totul din fir în păr. Dându-i şi-n scris despre cele pătimite de ei.

— Şi?

— Şi-mpăratul l-a ascultat şi la urmă le-a dat dreptate, adăugă el.

— Dreptate? Nouă? Ne-o dat-o împăratul?

— Da, ne-o dat-o, numai că de făcut, trebuie să ne-o facem singuri.

— Noi? Singuri? se mirară câţiva.

— Noi, da, noi; adică cred eu, tu şi toţi dimpreună cu Horia.

— Dară cum?

— Păi uite aşa; voi care sunteţi aici vă împrăştiaţi pe la casele voastre, prin sate de unde aţi venit şi le spuneţi

oamenilor ca-n ziua de 4 noiembrie să se strângă toţi la biserica din Mesteacăn. Atunci oi veni şi eu pe-acolo, şi când or fi cu toţii strânşi, le-oi spune că porunca împăratului e să mergem la Alba, ca să cerem să ne bage-n armata lui. După aceea o să vă mai spun eu şi altele; deocamdată însă puşi pe drum să ne vedem şi cătane-mpăratului să-i fim, c-apoi a noastră o fi lumea; cu puştile-n mână o să vorbim altfel cu grofii ca să ne audă cum trebuie. Ne-om cere atunci drepturile ca toţi grănicerii[21].

Ţăranii rămaseră uluiţi la vorbele lui. Unuia din Vaca i se căscaseră ochii de uimire, încât mai că nu-i putea închide, iar lui Toma, din Tomnatec, să-i pice căciula din cap de mirare uitându-se la ce-i iese lui Crişan din gură.

— Aşa mai zic şi eu dreptate şi-mpărat, izbucni Rista din Mihăileni dând cu opinca-ntr-un ciot din faţa lui, ca şi cum ar fi vrut, ca dintr-o singură lovitură, să năruie-n-treaga-mpărăţie. Lazăr din Zdrapţ se mulţumi doar să-şi răsucească mai bine mustăţile, iar Toader din Luncă să zică doar: hm! hm! pornind-o în schimb din loc, mai pus ca oricare pe fapte.

— Staţi o ţâră! adăugă Crişan, adresându-li-se şi celorlalţi. Băgaţi de seamă să n-afle birişii şi fişpanii-naintea oamenilor; vorbiţi de la ins la ins şi nu le spuneţi vestea decât celor de-ncredere; altminteri ne pomenim cu jandarmii pe noi înainte de a ne şi fi adunat.

— Io numa’ neamurilor mele le spun şi ne-adunăm de-o oaste, adăugă unul Pătru din Ribiţa care stătuse, tot timpul cât vorbise Crişan, sprijinit de-o bâtă-mplântată-n prundul Crişului.

— N-au de unde să afle jandarii, întări şi Huluj din Porcurea; oamenii noştri’s mai muţi ca lemnele, rar scot vorba din gură; pe la clăci ce mai oftează, încolo şi când se roagă, mai mult cu gândul spun ce au pe inimă.

— Fie dară cum ziceţi voi şi să ne vedem cu bine la Mesteacăn, le ură el; pierzându-se după-aceea-n mulţime odată cu oamenii care se-mprăştiară ca potârnichele

[21]21- aluzie la drepturile grănicereşti fixate de Măria Teresa.

răspândind prin târg şi pe toate coclaurile vestea că Horia s-a-ntors de la Viena cu porunca-mpăratului de a-şi face singuri dreptate.

Ce mulţi şi necăjiţi mai erau! Se vedeau stând pe lângă garduri, care proptiţi, care înţepeniţi alături de caii înmărmuriţi şi ei sub povara ciuberelor aduse de peste munţi. Oameni şi dobitoace aşteptau acolo cumpărători care s-apropiau atât de rar.

Târguiala era scurtă şi mai întotdeauna moţul vindea-n pierdere. Cine să-i dea plin pe plin, cum cerea el, când cei de-o seamă cu dânsul mai n-aveau ce roade, iar grofii-şi aveau meşterii lor de curte? Şi când totuşi se făcea târgul, nişte bieţi creiţari treceau amărâţi dintr-o palmă scorţoasă într-o alta şi mai şi, fără ca nici măcar să poată zornăi. Un moţ scuipă apoi printre dinţi că n-a venit degeaba la târg, în timp ce crişanul încă-şi mai întorcea târgaşul de pe o parte pe alta ca să-l vadă mai, bine dacă nu cumva s-a-nşelat; calul, uşurat de povară, îşi schimba şi el atunci greutatea trupului de pe-o copită pe alta. Ca un honved[22] căruia i se poruncise: Pe loc repaus!

De şetrile cu marfă nu s-apropiau decât oamenii domniilor şi numai pe ici, pe colo, pe la „vişle”[23] şi pe la cocurile de pită, îi vedeai pe cei necăjiţi cu ochii sticlind de pofte. Iar când cumpăra vreunul câte ceva, şapte-l priveau mestecând. Umblau însă toţi prin târg de colo până colo, şi-n ziua aceea, parcă bântuiţi de-un neastâmpăr mai mare decât pofta de vişle sau de pită albă. Treceau prin faţa şetrilor chiar râzând de se mirau toţii[24] de ce-i apucase. Alţii simţind atunci ceva neobişnuit în aer începuseră să-şi strângă marfa. Numai olarii din Obârşă şi Târnăviţă aşteptau, pe lângâ târgaşul lor, atât de nepăsători precum oalele care nu trebuiau nimănui. Cine ce să bage-n ele, când oamenii abia aveau ce apuca-ntre degete?! Şi totuşi din ochi clipeau şi ei

[22]22-soldat din infanteria ungară
[23]23-cârnaţi de capră
[24]24- negustori cehoslovaci de stămburi

şiret aşteptând să se-ntâmple ceva! Un zvon trecut din ureche-n ureche, îi făcuse să se plece vecin către vecin să-şi spuie ceva ce numai ei trebuiau să ştie. Şi-apoi pe faţa-mpietrită mijea un zâmbet, în dosul căruia fiecare-ncepea să viseze şi poate chiar s-o ia razna cu gândul, pe unde altă dată nici prin minte nu-i trecuse. Dobitoacele mugeau şi ele pe la răspântii, vândute sau cumpărate de cei mai cu dare de mână, iar caprele abia mai erau ţinute-n sfori de vişlari. Numai lor şi fişpanilor ce le mai sticleau ochii în căutarea prăzii care-ntârzia să se arate. Fusese? Trecuse? sau nici nu se arătase? Şi, Doamne, ce-ar mai fi vrut să afle! Cei cu căruţele cu scânduri parcă-nlemniseră şi ei sub ierneu, uitând chiar să se mai dea jos de unde se cocoţaseră.

— Cât dai ţolul[25], mă, le striga din când în când, întrebându-i iscoditor câte-un om al domniei.

— Tri, răspundea-mbufnat moţul de sus, nedând însă niciun alt semn c-ar fi vrut să vândă, decât un picior întins peste celălalt şi-ndoit odată cu pălăria, care-i cădea din nou pe ochi.

Şedeau aşa parcă de veacuri; unii cocoţaţi şi moţăind sus pe scânduri, sub ierneu, iar alţii răsturnaţi cu picioarele-n sus prin câte-un ciubăr dezlegat din spatele calului sau din vârful vreunei căruţe cu care colindau lumea-n lung şi lat. Forfota dimprejur însă nu-i prinse decât pe crişeni, în timp ce moţii stăteau împietriţi de parc-ar fi fost din altă lume. Să nu fi ştiut nimic de Horia? De faptul că se-ntorsese de la-mpăratul? Să fi aflat numai crişenii de-asta? Era cu neputinţă. Şi totuşi, în nemişcarea lor nicio ureche nu era mai ascuţită ca cea-nfundată sub căciuli, şi niciun ochi mai ager decât cei ce priveau pe sub sprâncene. Aflaseră de mult ceea ce ăstora abia acum le-adia pe sub mustăţi privindu-i de la distanţa vremii cuvenite cum se frământau de cele ce-aveau să-i încerce.

Oamenii grofilor şi jandarmii umblau însă prin târg, adulmecând primejdia ca jivinele. Nu ştiau şi nici n-

[25] 25- unitate nemţească de măsurarea grosimii

aflaseră ce anume se-ntâmplase, dar că se-ntâmplase ceva, nu mai aveau nicio îndoială. Vestea că se-ntorsese Horia de la-mpăratul cu porunci se răspândea ca zvonul tulnicelor, ca scânteierea focurilor în faptul serii.

„Au luat munţii foc şi cântă”, se spunea prin sate şi pe la curţile domneşti. Oamenii-s veseli; nu le mai pasă de nimic, se-nfiorau fişpanii şi birişii privind cu mânie spre crestele licărinde.

Paznicii se-nmulţiră, veghea fu sporită şi porunca grofilor de a fi prins şi-adus la curte oricine era bănuit că ştie ceva anume, se răspândi ameninţătoare prin urechile tuturor oamenilor supuşi. Solgăbirăii umblau ca porumbu-n ciur, iar jandarmii nu mai aveau o clipă de hodină.

★

La curtea grofului, din Brănişca apăru însă într-o bună zi, în poartă, un cerşetor cu o barbă mai încâlcită ca a sfântului Petru şi cu părul zbârlit ca o coamă de mistreţ. În mână purta un toiag în formă de cruce asemeni sfântului Ioan Botezătorul, venit însă ca să-l blesteme acum pe grof aşa cum îl blestemase odinioară pe Irod. Câinii săreau la el ca la urs, trăgându-se însă-ndat-napoi ca de la nu ştiu ce arătare cerească, pe care s-ar fi cuvenit mai degrabă s-o cinstească decât s-o latre.

Grofii cu oaspeţii şi cu familia stăteau pe terasă privindu-l cu mirare. Cine era şi ce voia oare în straiele astea? Să fi fost un simplu cerşetor? O arătare picată din cer? Sau poate vreunul îmbrăcat anume astfel ca să se poată apropia mai uşor de ei, să-i omoare?

Doamna, o femeie înaltă şi chipeşă, îi ieşi atunci în cale coborând treptele verandei, cu pas hotărât, ca să-l întrebe ce vrea. În mână ţinea şi o bucată de pâine pe care nu ştia cui s-o arunce: câinilor care lătraseră sau cerşetorului ivit ca spaima-n poartă, în mijlocul zilei. În cele din urmă, înmărmurită mai mult de mirare, îi întinse omului pâinea. Acesta însă nici n-o atinse, înlăturând-o cu bâta-n formă de cruce ca s-o apuce câinii. Şi când haita flămândă dădu s-o-nhaţe, din ea sau din trupurile

jivinelor învălmăşite, ţâşniră stropi de sânge. Ochii tuturor se-nţepeniră în gol.

— Eşti nebun, omule?! izbucni furios groful pornit să-i tragă cerşetorului sau arătării aceleia o chelfăneală-n plină zi.

— Ba nu-s nebun, răspunse atunci puţin mişcat cerşetorul ridicând şi bâta-n formă de cruce-n sus; eu îs venit aici să vestesc vărsare de sânge.

— Aha! Vrei să verşi sânge? Va să zică de asta ai venit aici?! izbucni într-ajutorul grofului unul dintre oaspeţi; atunci să-i arătăm noi ce-nseamnă vărsarea de sânge şi ce leacuri avem noi pentru astfel de pofte.

— Leacuri! Voi şi leacurile pentru vărsarea de sânge care-o să vie! Voi nu sunteţi în stare să v-apăraţi pe voi, dar mi-te să-l vindecaţi pe altul de cele ce-or să se-ntâmple. Or să vă calce-n picioare ca pe nişte năpârci şi-o să ardeţi ca făcliile-n noaptea de Paşte; n-o să rămână decât povestea de voi şi-aceea amară, amară.

— Prindeţi-l, prindeţi-l! se auzi atunci ţipând ca o cucuvaie glasul unei contese venită-n vizită de la Deva. Să fie biciuit! adăugă ea în timp ce toţi ceilalţi se uitau cu stupoare unul la altul neştiind ce să facă. Să-l prindă? Să-l biciuiască şi să-i facă ce? când omul pieri ca o nălucă din poartă, lăsând în urmă mirare şi spaimă pe chipurile celor ce încă nu-şi veniseră-n fire.

★

— Şi sângele vărsat era dreptatea pe care voiaţi s-o scoateţi la lumină?

— Fără sânge cum altfel ar fi putut ieşi la lumină, dacă se-nţepenise-ntr-atâta-n mintea stăpânilor? îi răspunse Crişan glasului care i se păruse că-l întreabă izvorând din adâncul uitat.

★

În ziua de duminică, 4 noiembrie a anului aceluia, ziua Sfinţilor Ioanichie cel Mare şi a Nicantei, după calendarul cel vechi, în biserica de lemn din Mesteacăn se strânseseră la liturghie mai mulţi oameni decât îi călcaseră pragul chiar poate de la-nceputurile ei.

Veniseră cu mic, cu mare, cu femei şi cu prunci puşi pe fapte, şi dornici toţi s-o ia-ncotro o fi numai să plece odată la drum.

În biserică nu mai era loc nici cât să se aplece omul ca să-şi facă metaniile, iar cei de afară le dădeau mereu ghes celor dinlăuntru să-i lase şi pe ei să vadă şi s-audă mai bine ce spune şi ce face popa. Chipurile zbârcite ca scoarţa de gorun şi brăzdate de câte le fuseseră date spre patimă, li se mai înseninaseră totuşi la gândul că Horia şi Crişan le-ar fi putut aduce mântuirea.

Glasul popii Silvan era şi el mai tremurat ca oricând şi luminările ardeau pocnind ca-n nicio altă dată. Până şi sfinţii de pe pereţi, mai îngrijoraţi ca de obicei, ar fi vrut să le spună ceva dacă popa le-ar fi îngăduit sau dacă s-ar fi putut coborî printre muritori. De altminteri, văzându-le îngrijorarea de pe chipuri, oamenii nu se speriau ci, ţinând-o drept bună, îşi ziceau: „şi ei îs cu noi, şi-apoi dacă nici ei n-or şti ce-i bine şi ce-i rău, cine altcineva să mai ştie?”. Maica Domnului ce era mai îndoielnică, dar de, ca femeile, îi treceau repede cu vederea neliniştile punându-i-le pe seama firii mai slabe. Cei mai porniţi dintre toţi, şi gata oricând să le sară-ntr-ajutor erau sfinţii Ilie, Precup, Nicolae şi mai cu seamă sfântul Gheorghe care, până să-i vină rândul sau să fie chemat la vreo socoteală îi şi făcuse seama balaurului, dând prima pildă de cum şi ce trebuie să-i faci celui ce se-mpotrivea dreptăţii şi binelui. Praporii fâlfâiau şi ei a nerăbdare, fremătând de-un sfânt fior care-i cuprinsese pe toţi. Utrenia se sfârşise însă; şi-ncepuse şi liturghia, dar Crişan tot nu se ivise... Pe la Crez, printre mărturisirile făcute lui Dumnezeu, se-mpleteau în mintea cantorului şi a ascultătorilor tot atâtea gânduri şi legăminte făcute celui ce-avea să le-aducă vreo izbăvire şi pe pământ. Evanghelia ascultată cu multă sfinţenie şi habotnicie de către credincioşi fusese şi ea înpestriţată cu fel de fel de îndemnuri şi adeveriri dintre care, hotărât lucru, n-ar fi putut lipsi Cuvântul Domnului Dumnezeu, Împărat şi Stăpân, precum că cel ce-ar fi vrut să fie peste toţi, slugă

ar fi trebuit să le fie el mai întâi tuturor. Apăsase şi popa glasul pe aceste vorbe mai tare ca pe orice, pentru că dacă nu fusese aşa, vina celor ce s-auziseră trebuie ispăşită şi-ndreptată pe loc sau în orice caz fără prea multă în-târziere. Pentru a nu pricinui însă vreo neînţelegere, popa Silvan se hotărî ca şi predica să-i urmeze imediat evangheliei, îşi dădu seama de asta de cum privise mulţimea peste ochelarii legaţi cu aţă, care-n timpul cititului îi alunecaseră până spre vârful nasului. Acum era momentul ca să toarne povaţa pentru ca-n cupa sufletelor celor credincioşi Crişan să mai aibă doar de pus ultima picătură.

„Oameni buni! începu el, evanghelia de azi ne învaţă şi cele de cuviinţă stăpânilor şi cele de trebuinţă slugilor, pentru că Domnul nostru Iisus Hristos, înainte de a se adresa robilor, stăpânilor le-a spus cum trebuie să se poarte, bogaţilor ce trebuie să facă şi mai marilor cum să cârmuiască. Ori dacă până azi cei pe care-i avem noi deasupra nu s-au gândit la toate acestea acum e vremea să le-amintim de cele uitate. De bună seamă însă că nu ne e dat nouă să-l înlocuim pe Domnul nostru Iisus Hristos, dar de ajutat ou orice chip trebuie s-o facem fără întârziere. Altminteri cum dară s-ar putea împlini cuvântul cel sfânt?”

Şi credincioşii, încremeniţi întru ascultare, cu ochii ţintă la preot izbucniră-ntr-un cor: „aşa-i, aşa-i, părinte, dar ce să facem?”

„O să vi se spună toate la vremea lor precum i-au fost spuse şi lui Moise când trimis a fost el să-i scoată pe jidovi din robia Eghipetului, în care căzuseră pentru păcate şi-ncercare. Deocamdată să mai aveţi însă răbdare, pentru ca desfăşurarea faptelor voastre să nu s-abată-n făgaşul fărădelegilor şi pentru ca duşmanul cel pizmaş să nu se bucure de vărsarea de sânge a fraţilor. Dreptatea trebuie însă cerută cu glas tare şi strigată cu mâinile-n sus. Altminteri să nu se spună pe la răspântii c-am fost tâlhari şi că le-am făcut pe toate sub obrocirea-ntunericului. Datu-i este omului totul spre încercare şi

răsplată, dar când i-au ajuns toate acestea la marginea răbdării şi a putinţelor sale, de datoria lui e să spună că nu mai poate. Au n-a trimis Stăpânul lucrători în via sa şi pe toţi i-au ucis vremelnicii săi îngrijitori? Au nu l-au omorât chiar şi pe Fiul Lui, de s-a mâniat Domnul foarte şi-a trimis pedeapsă cumplită asupra tuturor? Via sa e însă lumea, iubiţi credincioşi, îngrijitorii sunt mai marii noştri, iar slugile trimise spre lucru dimpreună cu însuşi Fiul Său suntem noi toţi. Bătuţi am fost însă până acum şi osândiţi peste poate, dar iată c-a venit şi ceasul dării de seamă. Când porunca Domnului e: Destul! Furii să-şi ia pedeapsa, îngrijitorii netrebnici ce li se cuvine şi ucigaşii osândă!

Nu cereţi însă ce nu se poate şi nu măsuraţi cu măsurile cu care vi s-a măsurat căci nedreptatea-ntr-însele-i ascunsă. Faceţi-vă auziţi, dar nu cu ţipete şi nici cu fapte de moarte, căci plata nu-i toată aici. Nu daţi însă nicicând înapoi pentru dreptatea lui Dumnezeu, căci ea trebuie-mplinită cu orice preţ şi pe pământ, iar cei ce fug de ea netrebnici şi nemernici trebuie numiţi."

„Aşa-i, părinte, să trăiţi, aşa-i. Netrebnici să fie cei ce-or da-napoi de la-nfăptuirea dreptăţii Domnului, adăugară glasuri din mulţime.

„Nu uitaţi însă totodată nici celălalt adevăr că dreptatea fără milă făcută, răzbunare este; iar slujitorilor şi-nchinătorilor lui Dumnezeu mila le este dată drept călăuzitor pentru ca nu cumva măsurile să fie aceleaşi. Răsplată cuvine-i-se oricui după faptă, dar mai întâi deschişi trebuie ochii făptaşului asupra tuturor celor săvârşite de el, pentru ca singur să-şi dea seama de cum au fost toate cele ce i-au ieşit din mâini şi din gură."

Nu sfârşise însă bine popa predica, când din mijlocul mulţimii strânsă-n biserică şi-mprejur de nu puteai scăpa acul jos, se ivi un ins zdravăn făcându-şi loc cu coatele şi cu umerii de parc-ar fi mers printre lemne.

Era el, Crişan, şi se revedea atât de bine! Ajuns în faţa iconostasului, după ce se opri şi se-nchină şi el la icoanele-mpărăteşti şi după ce stătu o clipă în faţa stră-

nilor de se holbaseră copiii la el ca la urs, iar cantorilor le pieri glasul şi popii vorba, se-ntoarse ca o arătare picată din cer spre mulţimea care aştepta semn. Nu deschise însă gura decât atunci când preotul din spatele lui izbucni iar: „Iubiţi credincioşi, Dumnezeu le vorbeşte oamenilor prin oameni, ascultaţi acum ce spune fratele Crişan şi-mpliniţi-i voia, pentru că din porunci de sus grăieşte, iar harul Domnului cu el este.”

Şi el, Crişan, care nu s-aşteptase la o atare laudă din partea popii, îi zâmbi, apoi, scotocindu-se prin chimir, scoase dintr-însul crucea de aur pe care-o ridică-n aer cu dreapta. Mulţimea, care pentru o clipă crezuse că scoate de la brâu vreun pistol, văzând strălucirea aurie a crucii, muţi. Se uitau toţi încremeniţi la mâna-i ridicată aşteptând izbăvirea din clipă-n clipă. De semnul pe care avea să-l facă şi de vorbele ce-avea să le spună atârna totul. I-ar fi putut ţine aşa împietriţi până la sfârşitul lumii sau numai până la capătul ei, dac-ar fi dat porunca. Cu mâna ridicată stătu totuşi o clipă-n cumpănă şi-apoi un gând îl fulgeră din cap până-n picioare: Şi totuşi trebuie!

★

— Să fi trebuit într-adevăr?! se-ntrebă el încă o dată-nainte de-a trece pragul despărţitor al lumilor…

— Da, da, negreşit trebuia, cu toate că…

★

Nici Ioan Botezătorul nu fusese mai amarnic când îl afurisise pe Irod, de cum era el, Crişan, îmbrăcat în ţundra-i miţoasă şi cu dreapta ridicată-n sus. Sfântul Ilie se oprise parcă anume pe peretele pronaosului drept în faţă-i, strunindu-şi telegarii ca să-l poată pofti în căruţa de foc! Numai că nu-i vorbea şi nu-i zicea: Suie! Încolo totul era pregătit ca pentru un mare fişpan[26]. El însă, din stânga popii, de la strana copiilor, în loc să plece, prinse glas adresându-li-se tuturor. „Oameni buni! Ştiţi cu toţii că Horia a fost la-mpărăţie după dreptate”…

— Am auzit, răspunseră câteva glasuri înfundate.

— Ei bine, aflaţi că-mpăratul ne-a dat-o; şi mâna care

[26]26- autoritate administrativă

ţinea crucea se ridică şi mai sus în timp ce stânga, cotrobăind prin chimir, mai scoase la iveală încă ceva, pe care strălucea tot semnul crucii. Era o carte mică, neagră, pe care-o ridică încet, încet, la-nălţimea celuilalt braţ: Trăiască-mpăratul! s-auzi atunci un alt glas din mulţime.

— Trăiască!, răspunse scurt Crişan. Dar de făcut dreptate, a rămas să ne-o facem noi, pentru că el numai ne-a dat-o.

— Ne-om face-o! Ne-om face-o! strigă atunci toată mulţimea. C-aşa zicea şi părintele!

— Să ne-o facem atunci, dar fi-vom oare-n stare să ne-o facem cum trebuie? mai adăugă el.

— Cum să nu fim! izbucni iar gloata.

Ce porniţi fuseseră atunci şi cum s-alesese praful de toţi!... Dar... dar de-ncercat tot trebuia-ncercat, răspunse Crişan uitându-se la câte-i treceau pe dinaintea ochilor din cele ce-i fuseseră date.

★

— Păi vedeţi, oameni buni, că nu-i tocmai aşa uşor, pentru că dreptatea fiind de partea celui mai tare, noi încă nu suntem tari. Pentru asta ne trebuie puşti, iar mâna pe ele nici c-om pune-o dacă nu ne-om vedea cătane.

— La Alba atunci! s-auzi iar gloata.

— Văd dară c-aţi priceput cu toţii că trebuie să mergem la Alba şi să cerem înrolarea în regimentele de gardă, adăugă Crişan.

— Aşa-i! Aşa trebuie! Om merge şi la-mpăratul, izbucniră iar o seamă de glasuri sub cerul boltit al bisericuţei de lemn cu veşmântu-i de barşon[27] cărămiziu, oblăduitor, deschis peste toţi,

— La-mpăratul nu mai trebuie pentru că avem scrisoare din parte-i, îi potoli el iar, întinzându-i popii o hârtie de care atârnau peceţi de ceară roşie.

Lumea se potoli atunci iar popa, străbătând dintr-o privire slovele, prinse iar glas. Era mai molcom decât

[27] 27-catifea

Crişan dar tot atât de hotărât ca el.

— Oameni buni! în carte scrie tot ce-a spus şi fratele Crişan c-o zis împăratul, adică precum că noi avem dreptate dar de făcut trebuie să ne-o facem singuri, şi mai zice aici – iar popa se-aplecă pe foaia de hârtie, cu ochelarii căzuţi pe nas, ca şobolanul pe prescură – că uite:. „Dările să nu se mai plătească grofilor, ci numai slujbaşilor imperiali, iar pământurile să fie date oamenilor şi niciun ţăran sa nu mai slujească decât împăratului şi numai lui.”

★

— Şi chiar aşa spusese-mpăratul, cum citea popa?

— Cel adevărat sau cel care-ar fi trebuit – cum s-ar fi căzut unui împărat – să fie, da; celălalt însă nu ştiu ce i-a spus lui Horia; dar pentru gloata aceea a noastră împăratul era unu, şi-acela nu se putea să nu fie drept, iar scrisoarea se potrivea cu ceea ce avea el în mintea-i tulbure,... îşi răspunse Crişan în gâlceava cu sinele care nu-i putea fi nicidecum potolit.

★

— Trâiască-mpăratul! Trăiască-mpăratul! izbucni gloata, iar cei rămaşi mai pe de lături: La Alba! La Alba!

— La Alba, dară! încuviinţă-n cele din urmă şi Crişan mulţimii fierbânde plecarea. Biserica era ca o oală-n clocot, începând să curgă din ea iobagii-n zdrenţe ca laptele vărsat pe-un foc, pe care nimeni nu-l mai putea stinge. Praporii fuseseră smulşi de la locurile lor şi cel cu Sfântul Gheorghe omorând balaurul se transformase parcă-ntr-un catarg, în care sufla nu vântul, ci desţepenita vrere a unor oameni pentru care nu mai era nicio stavilă. Crişan şi popa fură luaţi pe sus, cum se găseau: popa-n odăjdii, iar celălalt cu ţundra suflecată pe el şi parcă n’atingeau pământul, aşa-i purta valul. Nimeni nu mai vroia s-audă de nimic decât de Alba, şi cetele prinseseră să curgă spre vale ca puhoaiele primăverii, în urma lor, clopotele bisericii din Mesteacăn se mai auziră încă multă vreme bătând în dungă, a bocet şi a chemare, zvonul lor lăţindu-se mai departe şi mai departe, până-n

adâncul munţilor şi-a visului pentru care se suna deşteptarea.

— Se pleacă la Alba! Crişan cu-ai lui sunt pe drum! se răspândi vestea ca pârjolul, dusă din tulnic în tulnic, peste Biharia şi Găina ca să se scurgă şi pe Arieş. Şi nu era casă-n care pătrundea zvonul, din care să nu-l apuce măcar pe unul „strechea” şi să n-o ia la sănătoasa, spre cetatea Bălgradului, ca s-apuce o flintă-n mână.

★

— Ce puhoi pestriţ! Şi-n ce baltă de sânge l-ai topit!

— Cu mine cu tot însă, îşi răspunse Crişan oftând, pe marea de capete pe care se vedea mereu îndreptându-se spre Alba, ca pe un şuvoi pe care nimeni nu-l mai putea stăvili.

★

Turlele domeniului din Hălmăgel se iviră roşii şi ascuţite în faţa călăreţului, care trecuse aproape-n zbor peste dealurile Obârşiei şi ale Ţoheştiului, ca să le vestească celor de-acolo că gloata de la Mesteacăn o şi pornise spre Alba. Calul era alb de spumă, iar părul călăreţului, tot atât de răvăşit în vânt, precum coama de care se apucase cu desperare. Ochii i se căscaseră şi cuvintele i se-nţepeniseră pe buze când vru să-i spună contelui Hallmagy, în faţa căruia descălecase din fugă, că „pâr-jolul” a şi-nceput la Mesteacăn.

Contele, sau „joarda de oţel a Crişului”, cum mai era poreclit, îl întâmpină râzând de spaima-i dezlânată.

— Şi cine a plecat? insistă el după ce solul curţii domneşti din Ribiţa fu poftit în balconul mare al conacului. Omul însă nu-şi venise în fire şi cu părul vâlvoi şi mâna mereu îndreptată înspre o direcţie oarecare, arăta şi bâlbâia ceva pomenind mereu de satul Mesteacăn, în care se-ntâmplaseră lucruri înspăimântătoare.

— Dar ce s-a-ntâmplat, omule? încercă contele să-l liniştească, ca să se poată dumeri de cele ce voia să spună.

Era însă cu neputinţă. Solul n-avea astâmpăr şi-n jurul

lui se strânse toată curtea din Hălmăgel, molipsită ca prin farmec de neliniştea şi de spaimele lui.

— Îmi spui acum limpede ce s-a întâmplat? îl mai întrebă o dată contele, rezemat de data asta-n picioare de colţul uriaşului şemineu din salon, cu o mână frecându-şi uşor mustaţa, iar cu cealaltă ţinând strâns coada unei cravaşe, care-i luneca şerpuind pe lângă pantalonul turnat pe corpu-i suplu. Era ca o lamă-n vibraţie aşteptând să şuiere la prima destindere.

— George Marcu din Vaca a pornit azi, după liturghie, spre Alba, cu sute de oameni ca să ceară să-i înroleze în regimentele imperiale de acolo, izbuti în cele din urmă să-şi închege răspunsul solul, tremurând ca varga în faţa contelui Hallmagy, de parcă-ar fi fost un osândit înaintea morţii.

—Deci aţi auzit, domnilor, se-ntoarse atunci contele spre ceilalţi oaspeţi pe care-i avea în ziua aceea la el: gloata a pornit să calce totu-n picioare şi-ar trebui, ca noi s-o oprim pentru că-n ţinuturile noastre se petrec lucrurile, înrolarea e un pretext pentru a obţine arme. E singurul lucru care le lipseşte; cât despre drepturi, şi le cunosc ei prea bine. Ce, nu-i ştiu eu, de-atâta amar de vreme, de când mă lupt cu ei?! De aceea, eu am să şi plec chiar acum spre Baia de Criş cu ai mei. Să fie înşeuaţi caii şi-ntr-un ceas anunţaţi şi pregătiţi de bătălie toţi oamenii mei de-ncredere. Pornim îndată.

Şi porunca fu atât de scurtă încât cei doi majordomi nici nu crâcniră, ieşind ca din puşcă să-mplinească ordinele celui cu care niciodată nu putuse nimeni glumi.

Stupefacţia care cuprinsese salonul în urma lui îi zăpăcise însă pe cei de-acolo în aşa fel, încât toţi umblau ca bezmetici, nevemndu-le deloc să creadă că o ceată de iobagi pornise haihui prin lume, după o liturghie, ca să ceară să intre-n armata de la Alba... sau poate că Hallmagy avea dreptate, cu pretextul lor, se mai gândiră câţiva.

Cu toate acestea, singur contele Hallmagy, ştiind ce vrea, nu mai întârzie o clipă, şi punând pe picior de luptă,

în cel mai scurt timp, fioroasa-i ceată de slugi, porni cu ei ca un iureş spre Mesteacăn, trecând potop-potop peste dealuri şi văi ca s-ajungă din urmă pe cei plecaţi spre Alba. Călcau totu-n picioare, voind de fapt să-nghită nu numai drumul, ci însăşi vremea care-i despărţea de cei pe care-i urmăreau. Contele călărea-n faţă, aplecat mereu pe calul alungit cu burta la pământ, ca să poată mai uşor spinteca văzduhul, iar soarele apunând peste vârful colinelor făcuse din umbrele călăreţilor strigoi porniţi spre morminte sau spre treburi rămase încă neîmplinite afară. Majordomii călărind când alături, când puţin în urmă, pentru că armăsarii lor nu puteau ţine pasul iepei pur sânge căreia stăpânul îi dăduse frâu liber, începuseră să se sperie. Nu-l văzuseră niciodată pe conte atât de pornit să distrugă, în fond, ce altceva decât o ceată de slugi care o luaseră razna şi pentru care poate-ar fi fost prea mulţi şi jandarmii din Brad. Dar porunca fusese poruncă şi cine-ar fi îndrăznit să-i stea împotrivă contelui Hallmagy, când se dezlănţuise cu-atâta furie împotriva propriilor năluciri? Îl şi vedeau lovind cu cravaşa, împuşcând şi călcând în picioare toate „cojoacele” şi ţundrele” ajunse din urmă.

Numai că-n zare încă nu se ivise nimeni care să poată fi prins.

★

Puhoiul de ţărani pornit din Mesteacăn, cu popă, cu Crişan şi cu prapuri cu tot, se oprise din drum, pentru o noapte, în satul Curechiu de pe drumul Albei. Era un sat pierdut prin văgăunile unor văi, pe unde după-nserat te puteai întâlni cu ceea ce nici nu ţi-ar fi putut trece prin minte, începând cu fiare şi oameni, şi sfârşind cu sfântul Petru sau cu însuşi necuratul.

Casele, ca nişte căciuli de obşte zvârlite-n ciudă pe după fagi, zăceau în neorânduială cu uşa deschisă oricui. În seara aceea, şi Crişan îşi amintea bine de ea, toate prinseseră viaţă de parc-ar fi fost în zori. Îşi deschiseră larg uşile ca să-i primească-n pâlpâirile de seu ale lumânărilor sau ale vetrelor, pe cei porniţi la drum.

Înviase tot satul în fapt de seară, ca în ajunul Paştilor, iar zvonurile şi oamenii umblau de parc-ar fi fost prinşi de frigurile Patimilor. Copiii nu mai cunoşteau porţi, iar gardurile şi pârleazurile trosneau sub picioarele iscoadelor puse de pază, de parc-ar fi fost călcate-n copitele ţapilor scăpaţi la pere. Foia toată aşezarea de suflarea aprinsă a băştinaşilor şi de înflăcărata vrere a celor porniţi la drum să se-nscrie cătane la Alba. Nimeni nu era obosit şi toţi zvâcneau de colo-colo legaţi însă ca-ntr-o plasă de păianjen de nevăzutele fire ale vrerilor lor, înmănunchiate toate-n mâna lui Crişan. Pân-a nu se aşeza însă mai bine-n jurul vetrelor şi pân-a nu aţipi măcar atât cât era nevoie ca să le treacă oboseala frământării din cursul zilei trecute. Crişan îi mai strânse o dată pe toţi în ograda lui Culae Orbul, la care şi trăsese, având mai multă-ncredere-n singurul ochi rămas decât în toţi cei cu doi, pe care i-ar fi putut oricând cuprinde somnul. Casa, acoperită cu paie-nnegrite de vreme, văcălită cu lut şi proptită pe-alocuri cu bârne ca să nu se dărâme, avea în faţă un târnaţ[28], dat tot cu lut pe jos, de pe care Crişan, cu popa Silvan din Mesteacăn în dreapta, şi cu cel din Curechiu în stânga, ţinu să le mai vorbească o dată celor porniţi pe drumul Albei. Ar fi vrut ca-n popasul acesta să le limpezească mai bine minţile, ca nu cumva unora să le pară rău de calea pe care o porniseră; şi pe cei rămaşi să-i întărească mai mult întru cele ce aveau să se mai întâmple, iar pe cei ce încă n-auziseră bine de cum stau lucrurile, să-i lumineze cumsecade, ca să ştie oamenii ce au de făcut şi ce-i aşteaptă.

Se-nvăluia ziua cu noaptea şi el, Crişan, stătea drept în cumpăna vremii, ridicat în picioare între cei doi de parc-ar fi fost gata şi pentru Judecata de Apoi. Era însă îmbrăcat în veşminte sure, iar popii-n reverende ca să-i înghită mai uşor întunericul şi-n mintea ascultătorilor să rămână înfipţi ca stâlpii Sionului în duhul Israelului.

Se apropie aşa de capătul treptelor de lemn care coborau de pe prispă şi, sprijinindu-se cu o mână de

[28]28- prispă

săgeata de lemn care susţinea streaşina, începu iar să le vorbească celor adunaţi. Mulţimea-l asculta cuminte, îmbulzindu-se până-n marginea prispei ca nu cumva să-i scape vreo vorbă, iar copiii, cu mic cu mare, se urcaseră-n pomii şi copacii de primprejur, atârnând pe crengi ca nişte fructe coapte, gata-gata să cadă la cel dintâi scuturat. Numai fumul băburilor[29], ieşind prin coperişurile de paie, ca aburii de vinars prin cuşmile beţivilor, se-nălţa lin, ducând spre cerul înstelat prinosul jertfelor de gând.

— Ajunşi aici, oameni buni, să vă mai citesc încă ceva ce-a spus împăratul, s-auzi glasul lui Crişan. Ia ascultaţi numai ce spune în cartea asta. Şi de undeva din chimir scoase acelaşi sul de hârtie cu peceţi şi cu slove aurite de pe care le mai citise şi-n biserica de la Mesteacăn. Îl desfăşură, ţinându-l cu amândouă mâinile şi, uitându-se de parcă n-ar fi văzut bine să citească, se gândi că-i mai bine să-l dea tot popii Silvan să-i descurce slova.

— O să vă citească, dealtfel, tot părintele că-n spusele lui din cărţi aveţi mai mare-ncredere şi el îi mai dedat la astfel de lucruri. Popa Silvan, zâmbind, îi luă sulul întins din mâini şi, după ce zăbovi o clipă ca să ia slova de unde o lăsase la Mesteacăn, începu ridicându-şi ochii spre mulţime: „Mai întâi de toate iubiţi credincioşi trebuie să vă mai atrag luarea aminte ca să ştiţi că domnii grofi ne-au luat urma şi nu s-or lăsa până nu ne-or ajunge. Dar înălţimea sa împăratul ne spune aici – şi ochii şi-i aplecă atunci asupra slovelor din scrisoare – că „dacă ei – adică grofii – se vor împotrivi, ţăranii să se răscoale şi să-i stingă pe toţi grofii din Transilvania care nu se vor supune poruncilor sale.”

— Chiar aşa? Noi să-i stingem? întrebă cu piciorul pus pe prima treaptă de lemn şi mai înrăit ca oricare altul, Rista din Mihăileni, omul care sub podul Crişului din Brad, când se-ntâlnise prima dată cu Crişan dăduse cu opinca-ntr-un ciot de parc-ar fi vrut să măture întreg imperiul dintr-o singură lovitură.

[29]29- coş de vatră ţărănească

★

Erau, dealtfel, întipăriţi pe veci în amintirile care-l covârşeau făr-a le putea stăvili şi ceilalţi cu care-şi dase-n-tâlnire atunci la Brad, sub pod, şi care-i strânseseră pe toţi cei cu care pornise spre Alba: Georgiuţ din Vaca, cel pururi mirat cu ochii ca cepele şi inima vraişte; Toma din Tomnatec, cu căciula-n primejdie să-i pice oricând din capul aţintit mereu în sus; Lazăr din Zdrapţ, răsucindu-şi mustăţile odată cu gândurile; Tudor din Luncă, spunând întruna hm! hm! şi Huluj din Porcurea, drept ca lumânarea şi pururi în zdrenţe. Toţi erau numai ochi şi urechi la ceea ce-i ieşea popii din gură citind cartea împăratului, dar niciunul ca Rista voind pe loc să crape pământul şi toţi potrivnicii să piară-nghiţiţi de flăcările iadului. Ce oameni! şi cum se topiseră toţi în amintire, îmbulzindu-l mereu cu năzuinţele lor stinse.

★

— Păi cine alţii dară, le răspunse el scoţându-şi mâna din chimir; numai să-i vedem acum ce-or face când le-om spune verde-n obraz.

— Şi dac-om ajunge să le-o spunem, adăugă popa Silvan mai mult ca pentru sine, gândindu-se că drumul Albei încă nu s-a sfârşit.

— Părinte, noi de-ncercat om încerca, cu toate puterile noastre, iar de-ajutat să iasă bine, asta-i treaba lui Dumnezeu.

— Aşa-i! Aşa-i cum zice Crişan! întări şi Huluj cu glasu-i ca de lăută scârţâită pe la nedei.

— Apăi atunci dac-aşa-i, fraţilor, la hodină acuma că mâine, cum s-o crăpa de ziuă, să ne vedem iar de drum, că încă mai avem de mers.

— Domnul cu voi, făcu peste ei semnul crucii popa Ilie din Curechiu, aşa ca să nu se spună că nu făcuse şi el ceva. Iar gloata se-mprăştie şuşotind, murmurând, câţiva chiar chiuind de bucurie pentru ceea ce nici prin gând nu le trecea că-i aşteaptă.

★

— N-ar fi mai bine, excelenţă, să-l anunţăm şi pe

prefectul comitatului de ceea ce se-ntâmplă? i se adresă Kereş contelui Hallmagy, chinuindu-se să călărească câteva clipe alături de el, înainte de a intra în Baia de Criş.

Deşi porniseră nebuneşte şi noaptea se lăsase peste ei pe-ndelete, drumul se zărea tot mai greu şi caii începuseră să se poticnească. Contele, care oricât de pornit ar fi fost, nu-şi pierdea totuşi cumpătul, se gândi că propunerea lui Kereş nu era de lepădat şi hotărând să se abată din drum pe la prefectură, îşi struni calul luând-o la dreapta pe drumul Băii de Criş.

— Nu-i o idee rea, îi răspunse el tăios majordomului, şapoi într-adevăr nu strică să vedem ce-au hotărât şi ei, dacă nu cumva dorm.

Sosirea cetei contelui mări şi mai mult fierberea oraşului, care şi-aşa intrase de dimineaţă în panica răscoalei. S-aşteptau din clipă, în clipă, ca cetele de ţărani să năvălească asupra lor sau poate cei plecaţi spre Alba să se-ntoarcă din drum.

La prefectură era însă lumină ca-n ajun de an nou şi oamenii contelui împresurară clădirea cât ai bate din palme. În jur, pe la celelalte clădiri, ferestrele se deschideau şi se-nchideau întruna, pentru ca oamenii să-şi dea mai bine seama de cele ce se petreceau pe străzi. Bufniţe şi cucuvaie, speriate de cei ce se urcaseră-n poduri, de frică sau la gândul apărării, zburau şi ele una-ntruna peste oraş, încrucişându-se-n văzduh cu liliecii şi înfiorând cu ţipetele lor ascuţite pe cei ce poate încă nu se speriaseră destul.

— Strig-a moarte! şuşoteau femeile.

— A moartea iobagilor! le-mbărbătau bărbaţii pe cele gata să leşine.

Contele Hallmagy urcă scările de la intrare mai mult sărind decât păşind, nestăvilindu-şi câtuşi de puţin elanul cu care pornise din Hălmăgel. Printre cei doi paznici care-i săriră-nainte, neştiind bine pân-a nu-l recunoaşte, dacă trebuie să-l oprească sau să-l lase, trecu ca săgeata şi nu se mai opri până-n faţa subprefectului din cabinetul de la

primul etaj.

Anunţat încă de dimineaţă de cele ce se petrecuseră la Mesteacăn, de toată hotărârea şi pornirea iobagilor, subprefectul comitatului aştepta destul de liniştit lăsarea nopţii pentru ca iscoadele trimise de el să-l poată prinde pe Crişan, în locul unde avea să poposească-n drum spre Alba. Încă nu i se adusese nicio ştire, când sosise contele Hallmagy cu tot tărăboiul celor strânşi după sine, în cea mai mare grabă. Când intră în birou, dând uşa-n lături, s-o smulgă, nu alta, din ţâţâni, subprefectul, de la biroul lui de lucru, la care se înconjurase şi cu un mic grup de jandarmi şi gornici, îl primi jovial c-un „servus” de parcă l-ar fi aşteptat la chef. Se şi ridicase dealtfel de la birou pregătindu-se să-l îmbrăţişeze. Contele Hallmagy în loc să-i răspundă la fel, se proţăpi-nainte cu mâna pe biciuşca şfichiuitoare, cu care-şi bătea întruna pantalonul şi ca-râmbul cizmei drepte.

— Ascultă! Voi sunteţi nebuni sau inconştienţi?

Întrebarea contelui păru mai întâi că nici nu-l priveşte, şi subprefectul încercă-n continuare să-l îmbrăţişeze.

— Voi sunteţi beţi? repetă contele.

— Uite ce-i Pista, dacă mă mai iei aşa, nu-ţi pot spune decât că eşti un mare înfumurat; sau poate te-i fi crezând încă dând ordine pe răzoare, la domeniul din Hălmăgel? Ce dracu! Numai tu eşti stăpân pe lume? Iar noi ăştilalţi păzim porcii? i-o reteză atunci şi mai scurt subprefectul, desprinzându-şi mâna de pe braţul lui.

— Înfumurat spui? pentru că mă gândesc la ce ne-aşteaptă?

— Dar tu crezi că noi dormeam? Află însă că înainte de a-ţi ajunge ţie nu ştiu ce veste la urechi, noi ne şi-ncheiasem socotelile de luptă.

— Veştile sunt aceleaşi pentru toţi şi altele, de aceeaşi importanţă, nu cred c-ar mai putea fi.

— Ei, ei, vezi că te apropii de realitate, aşa mai putem discuta; şi-ar fi şi mai bine dacă te-ai apropia de birou. Ia spune, ce se mai întâmplă pe la Hălmagiu, c-am auzit că pe-acolo o ţineţi numai în chefuri?

Contele, văzându-se întâmpinat cum nici nu bănuise de către jovialul subprefect, se hotărî în cele din urmă să se aşeze, ca să vadă exact ce le trecea acestora prin cap şi ce hotărâseră cu privire la gloată.

— Cei de jos, ai mei, să mai aibă răbdare, i se adresă el atunci unui jandarm din cei aflaţi în sală, ca să-i fie comunicat ordinul celor de-afară.

— Şi să mai aştepte puţin, adăugă zâmbind pe sub mustaţa-i răsucită-n coadă de răţoi, subprefectul. Domnul conte le va spune-ndată ce au de făcut, apoi întorcându-se iar spre conte: Nu-i aşa, dragul meu, că eşti pus pe fapte?

— Dar nu-nţeleg, răspunse contele nedumerit şi iritat la gândul că subprefectul nu numai că-l înfruntase, dar îl lua şi peste picior.

— Dacă te potoleşti, o să-ţi spun şi-ai să pricepi îndată. Uite, şi sper că de asta erai neliniştit; pe cei de la Mesteacăn i-am aranjat de mult, numai că pentru la noapte am mai avea încă nevoie de o mână de ajutor. Sper că eşti dispus să ne-o dai?

— Să vedem despre ce este vorba, doar am fost primul aici.

— Asta aşa-i, conte, dar primul numai de la Hălmagiu în jos.

— Bine, bine, lăsaţi astea şi spuneţi-mi mai degrabă cum a fost totuşi posibil să se strângă aici, sub ochii voştri, tocmai în inima comitatului, o ceată de iobagi fără ca voi nici măcar să nu vă-ntrebaţi de ce?

— Ei, uite, conte, că s-a putut: idei iluministe pe care tot dumneavoastră le aduceţi de prin Europa! îi răspunse subprefectul, dând şi el mirat din umeri.

— Idei iluministe? Farse! Otravă! Niciodată n-am dat doi bani pe ele! Dealtfel, sunt sătul de tot umanismul Vienei şi al Parisului. Astea ne-au adus unde suntem, dar să lăsăm frecuşurile; spuneţi-mi mai bine ce-aţi hotărât ca să trecem odată la fapte, se-nfurie-n cele din urmă de-a binelea contele Hallmagy, aşezându-se picior peste picior în faţa biroului deasupra căruia se zărea portretul

augustului suveran.

Subprefectul cu căpitanul de jandarmi, rămaşi în picioare, se pregătiră atunci să-i explice. Gornicii din jur ascultau şi ei cu-nfrigurare, iar ceilalţi jandarmi aproape că-nţepeniseră de respect.

— Uite, domnule conte, ce s-a hotărât: Gloata care a plecat dimineaţă din Mesteacăn cu Crişan şi cu popa Silvan s-a oprit ca să facă popas peste noapte-n satul Curechiu.

— La Curechiu?

— Exact. Şi să mai ştii că a ocolit Bradul şi că nimănui de-acolo nici măcar nu i s-a tăiat vreun fir de păr din mustaţă.

Uimirea de pe faţa contelui crescu; îşi bătea iar joc de el?

— Da, stimate conte, niciun fir de păr! Probabil că-i interesează mai mult capetele noastre, decât mustăţile.

Contele tresări.

— Până le-avem însă pe umeri, şi pentru a nu ni se-ntâmpla să le pierdem, cu ele am chibzuit următoarele: Vom pleca de aici cu câţiva jandarmi şi cu gornicii aceştia, iar la noapte îl vom prinde pe Crişan chiar în bârlogul lui. Vrei să ne-ajuţi? Primele iscoade-s trimise de mult, iar vânzarea-i făcută.

— Cum adică să v-ajut? dar pentru ce altceva-s eu aici cu oamenii mei? Însă planul îmi pare prea complicat şi nu văd de ce să-i prindem, când am putea foarte bine să-i nimicim fără niciun fel de bătaie de cap!

— Ei uite, conte, tocmai de asta unii sunt sortiţi pe lume să facă politică, iar alţii să-şi vadă doar de pământurile lor. De ce să işti o răzmeriţă când o poţi foarte uşor ocoli?

— Dar de ce să n-o stingi mai bine din faşă, dacă tot aţi îngăduit să se işte? Parcă armata-i interesează pe ei? Să se vadă numai cu armele-n mâini şi-apoi ţine-te iobăgie!

— Pentru că în iluminatul nostru imperiu există, conte, libertate şi-nţelegere pentru toate manifestările. Nu se

stăpâneşte numai cu sabia.

— Atunci, faceţi cum ştiţi, eu nu mă amestec, răspunse contele.

— Deci, nu ne-ajuţi? întări subprefectul insistând anume pe nu.

— V-ajut dar nu mă amestec, se răzgândi contele.

— Adică-ţi laşi oamenii singuri, după ce i-ai cărat în galop peste şapte hotare! reluă subprefectul.

— Nu în sensul acesta am spus că nu mă amestec; dimpotrivă, voi participa în persoană cu-ntreg efectivul cărat până aici; dar nu-mi asum nicio răspundere de izbândă a unui plan, pe care nu l-am făcut eu.

— Nici nu ţi-a cerut nimeni aceasta, stimate conte; noi îţi cerem doar să ne ajuţi numai dacă îţi convine planul, dacă nu, nu.

— Bine, accept, şi?

— In cazul acesta pornim peste o oră. Până-n Brad mai facem încă una şi apoi pân'la Curechiu tot pe-atâta; aşa că acolo vom fi tocmai când se vor fi aşezat toţi pe la vetre. Aşa-i, Petruţ? îl întrebă subprefectul pe unul din gornici.

— Întocmai, excelenţă, răspunse gornicul luând şi el poziţia de drepţi ca orice alt jandarm în exerciţiul funcţiunii.

— Dar vă bizuiţi şi pe cei de-un neam cu ei? îl mai întrebă contele dându-şi seama că gornicul era român.

— Nu pe ei, cât pe ce sunt în stare să facă dacă sunt deştepţi. Cu oamenii însă trebuie să ştii să te porţi dacă vrei să-i conduci.

— De acord, dar aş vrea să ştiu totuşi mai exact ce am eu de făcut în toată treaba aceasta?

— Ce ţi-am spus, conte: să ne-nsoţeşti până acolo şi-n caz că „la târg nu, ne vor ieşi socotelile făcute acasă", să ne ajuţi să ieşim din încurcătură. S-ar putea, în cazul acesta, chiar să ne încăieram cu ei, ceea ce iar nu ţi-ar displace, pentru că adevărata vitejie a braţului pe câmpul de luptă se vede.

— Din păcate mai mult a braţului, excelenţă, adăugă

oftând căpitanul de jandarmi.

— E şi singurul lucru deştept pe care l-ai spus azi, căpitane, ţinu să i-o sublinieze subprefectul. Se vede că încă mai păstrezi ceva pe umeri; nu-ţi atârnă numai braţele de ele.

Căpitanul se supără. În Baia de Criş toţi îl cunoşteau pe Copacsoni şi nimeni nu-i scăpase de şfichiul limbii. Jovialitatea lui, pe lângă mofluzitatea prefectului, era ca ziua cu noaptea şi lumea din Baia de Criş se obişnuise cu ei, aşa cum erau.

— Dacă nu, voi sta de pază, cum s-ar spune, până când dumneavoastră vă veţi duce sau nu la bun sfârşit planul, conchise contele.

— Ceea ce aţi şi spus că nu v-ar displace, mai ales dacă, din păcate, n-am izbuti noi, conte.

— Cam aşa ceva, răspunse el începând să-şi frece uşor mustaţa; bineînţeles, însă, în cazul intervenţiei mele, corectându-se doar eventualele erori de concepţie.

— Sau de execuţie chiar, recunoscu ironic subprefectul. Socoteala-i una şi-mplinirea alta.

— Deci plecăm?

— Da, dar nu acum; niţeluş mai târziu; până atunci însă, să mai închinăm un pahar; noi dealtfel şi-ncepusem când excelenţa voastră a dat buzna în biroul nostru. Fii binevenit însă şi prosit! închina subprefectul un pahar în cinstea lui şi a întregii urzeli pe care o puseseră la cale.

Încăperea se umplu apoi de veselie şi, la scurtă vreme după aceea, de ceea ce era sus, în cabinetul subprefectului, se molipsiră şi cei de jos.

— Nici n-a-nceput războiul şi s-a şi făcut pace, râse primul majordom din Hălmăgel închinând cu ceea ce le fusese trimis de către conte.

— Nu se ştie, nu se ştie, îi răspunse Jancsi îndoindu-se de vremelnica pace a superiorilor. Dă-mi mai bine încă o dată sticla. Şi Jancsi i-o smulse din mână, topindu-şi în ea cu zgomot tot oful nemărturisit.

La o oră după aceea, din Baia de Criş, pe poarta dinspre răsărit a oraşului, ieşeau în galop toţi cei puşi să-

l prindă pe Crişan şi să-mprăştie gloata strânsă cu atâta trudă de vestitorii mult visatelor porunci crăieşti.

★

El, Crişan, însă nu se culcase deloc pe urechea izbânzii. Îndelungata-i slujbă de crâsnic[30], la biserica din Vaca, îi ascuţise atât de mult presimţirile, încât niciodată nu se lăsa furat de somn înainte de a-şi face trei cruci şi a-şi lua toate măsurile de prevedere pentru ca nici drac, nici om să nu-i poată tulbura visele, luându-l pe nepregătite.

Împotriva oamenilor şi mai ales împotriva celor „daţi” cu grofii, n-avea însă decât un singur mijloc: prevederea, adevărată mamă a-nţelepciunii, care-l făcuse să scape din toate până a nici nu intra măcar în ele.

— Măi Culae, i se adresă el gazdei sale din Curechiu, cine ştie că dorm eu la tine-n noaptea asta?

— Tot natul, Marcule.

— Ei, atunci, fă bine şi spune-i vărului tău că, după ce s-or linişti toţi, m-oi duce şi eu să dorm în podul şurii lui, pe fân; dar de asta nu ştim decât eu, tu şi el, auzit-ai? Sau nu; nu-i sufla nicio vorbă până ce mergem acolo; am să i-o spun io atunci de-a dreptul, înainte de a mă culca. Roagă-l însă pe Rista să nu se prea depărteze de ogradă şi s-aibă-ntruna vramiţa sub ochi. E cu neputinţă ca grofii să fi stat cu mâinile-n sân şi să nu fi pus ceva la cale.

— Simţi tu asta, Marcule? îl întrebă Culae.

— Cum mă vezi şi te văd; numai că nu ştiu când s-or ţâpa[31] pe noi ca uliul pe pui.

— Aci n-au cum, Marcule. Toţi îs oameni de-n-credere.

— Toţi zici?

— Toţi să fie dară, deşi drept să-ţi spun io mă tem de puterea ispitei, în ziua de azi, printr-atâtea nevoi.

— Adică?

— Adică s-ar fi putut să trăncănească oarecine c-aş fi aici şi c-am tras peste noapte la tine. Lumea-i mare şi cine-i poate înfunda gura când, dac-ar deschide-o, i-ar

[30]30- îngrijitor
[31]31- arunca

pica bani în ea.

— Asta aşa-i, dară…

— Niciun dară, că io tocmai de aceea ţi-am spus ce ţi-am spus.

— Cum vrei tu atunci, dar cu Rista şi cu Huluj să vorbesc?

— N-ar strica.

Şi Culae îi aduse de-afară cât ai bate din palme. Amândoi erau numai ochi şi urechi.

— Uite de ce vă chemai!

— Ha, răspunseră ei.

— Ţineţi voi s-ajungem cu bine la Alba?

— Da’ cum să nu?

— Dar la mine ţineţi?

— Ca la lumina ochilor, Marcule.

— No’ p’atunci rogu-vă fiţi noaptea asta cu ochii-n patru toţi trei, cu Culae, şi schimbaţi-vă pe rând; când a obosi unul să-i ia locul celălalt. Să nu pierdeţi însă niciun moment din vedere casa în care-s acuma şi podul şurii lui Sabin, vărul lui Culae, de peste gardul ăla, unde am s-aţipesc şi eu oleacă. Uite, aveţi aici şi bunda mea, că mie-mi ajunge numai ţundra, şi-apoi acolo-i otavă.

— Om face cum zici, dacă crezi tu c-aşa-i bine, dar noi credem c-o fi degeaba.

— Măcar să fie, c-asta nu strică; ar strica dacă, Doamne fereşte, l-or fi ispitit pe careva grofii.

— Mda, îşi spuse mofluz în barbă Rista, apucând mai bine-ntr-o mână bâta-i cea de toate zilele, de care jurase să nu se despartă nici în copârşeu[32]; aşa-i mai bine, şi fii fără grijă că nici pasărea măiastră nu te-o putea atinge fără ca să n-o adulmec eu.

— Şi nici huhurezii, se simţi obligat s-adauge Huluj.

— Cât despre mine, Marcule, n-ai nicio grijă, îl asigură Culae. La o adică-s aici, şi de-ar umbla, şi-ar putea să mă ieie, atunci să mă ieie; om vedea noi care pe care.

Dup-aceea mai băură două-trei guri de vinars tare, mâncară nişte mămăligă şi ieşiră din casă pe furiş, ca să

[32] 32-sicriu

treacă gardul spre podul şurii lui Sabin.

— Ştii ce, Marcule? nu-i mai spunem nici lui unde te culci, fu de părere Culae; te duci acolo şi te bagi în otavă fără să ştie el, iar mâine i-oi spune eu, n-avea grijă.

— Nu-i rău ce spui, măi Culae, numai să n-adormiţi toţi trei după atâta vinars.

— Păi ce crezi că-i las în casă? Pe Rista-l pun de pază aci la pârleazul ăsta, peste care trecurăm, iar pe Huluj în ograda mea. Io am să stau pe târnaţ, iar şura uite-o colo.

— No’ bine atunci.

— Noapte bună, Culae, şi n-avea grijă că m-oi descurca eu în otavă, îi răspunse Crişan, topindu-se în întunericul şurii lui Sabin.

Era o beznă prin care nu vedeai la doi paşi fără să te uiţi de două ori unde pui piciorul; o beznă prin care numai liliecii şi iobagii se puteau descurca făr’a da greş nici cu mersul, nici cu gândul. Otava din podul şurii lui Sabin era însă atât de moale, încât lui Crişan i se păru că se-nfundă-n mătase. Şi-avea toate mirosurile dealurilor de pe care fusese strânsă cu grebla. Nu putu însă adormi cu grabă, pentru că grija zilei ce-avea să vie îi măcina somnul. I-or lăsa oare s-ajungă până la Alba? Şi-acolo le-or da arme?

Caprele şi vacile se auzeau rumegând sub el

★

— Cin’să le fi dat însă puşti, când tu bine ştiai că nimic din aşa-zisele porunci ale-mpăratului nu erau decât născociri, ca să-i pui pe drumul răscoalei? Doar Horia cu totul altceva adusese de la Viena. Biata lui carte şi bietele lui semne! Ce erau ele şi drept ce le luaserăţi voi?

— Ceea ce-ar fi trebuit să fie, iar dacă nu, ceea ce-am făcut din ele era tocmai ceea ce trebuie să fie; altfel oamenii nu ne-ar fi ascultat; dar pân’aci-i bine. Mâine-om vedea noi!

Mâinele însă dispăruse în potopul unei conştiinţe, în care totul înota spre limanul scăpării şi în care nimic nu se lăsa-necat făr’a se-ntoarce de zeci de ori înapoi, sub forma celor mai neliniştitoare-ntrebări. Îşi luase asupra

lui toată răspunderea pornirii unor gloate de năpăstuiţi şi trebuia s-o scoată la mal. O scosese oare?

— Nu, dar am vrut şi-am făcut tot ce mi-a stat în puteri.

— Şi totuşi, asta nu era destul; trebuia să prevezi totul până'n ultima clipă, până-n amănunt. Horia oare de ce te prevenise să nu-ncepi? Nu cumva judeca mai bine decât tine? Nu cumva-socotelile lui ar fi fost mai drepte?! îl necăjea ceva şi mai din adâncuri.

— N-am putut fi altcineva decât cine sunt, nici Horia şi nici Dumnezeu. Numai El le ştie pe toate şi cine ştie, dacă ştiindu-le şi El, ce-o fi în sufletul lui. Cât despre Horia, nu ştim; poate o fi avut dreptate, dar de ajuns unde s-a ajuns, nu mai încape nicio îndoială că aşa ar fi fost, chiar dacă făceau cum zicea el. Sau, ştiu eu? poate că totuşi Horia…

În pod însă aţipise, răpus de oboseală, şi-n laţ, zbătându-se încă, sub povara întrebărilor făr'de răspuns, se opri o clipă.

★

Un strigăt de cucuvae sfâşie însă deodată tăcerea nopţii, şi-n lungul văii apa-ncepu să clipocească, sub copitele cailor contelui Hallmagy, a subprefectului şi a oamenilor cu care aranjaseră să-l prindă pe Crişan. În capul satului îi aştepta Nicula din Criştior, unul care aflase unde trăsese Crişan şi care le aranjase toate, ca să-l poată prinde legat.

Subprefectul, căpitanul de jandarmi, sublocotenentul Toth şi gornicul Petruţ din Ţebea, îşi înfăşuraseră-n cârpe până şi copitele cailor ca să nu-i simtă câinii pe unde aveau să treacă. Pe contele Hallmagy îl lăsaseră însă, de pază, în capătul satului, urmând ca o parte din oamenii lui, în timp ce subprefectul avea să intre pe uliţa ce ducea spre casa lui Culae, să ocolească aşezarea şi-n caz de primejdie să poată ataca din două părţi. Consemnul de ajutor erau trei focuri de pistol trase de căpitan sau de subprefect.

Cum însă, din binefacerile împărăţiei, în Curechiu

n’ajunseseră decât jandarmii şi perceptorii, nici pe uliţele sale nu putea lumina altceva decât luna noaptea şi soarele ziua, iar furişarea cetei, condusă de subprefect, nu era tocmai uşoară. Nicula, oricât ar fi fost el de obişnuit cu Criştiorul lui, în Curechiu însă trebui totuşi să sară peste mult mai multe garduri decât şi-ar fi închipuit, luptându-se cu toţi câinii satului.

— Am să dau ordin să fie împuşcaţi până la unul, îi şopti subprefectul căpitanului.

— De ce n-aţi făcut-o mai de mult? îi răspunse acesta, ştergându-şi cu mâna stângă năduşeala de pe frunte.

— Pentru ce nu mi-ai atras atenţia, căpitane?

La gardul ogrăzii lui Culae, în casa căruia subprefectul ştia că doarme Crişan, Nicula, încercând să se apropie de prispă, calcă pe-un vreasc, care-i trosni sub bocanc ca un pistol.

— Care eşti acolo? s-auzi glasul lui Huluj de pe prispă.

— Io-s Nicula din Criştior; Crişan îi acolo?

— Crişan? dar ce ai tu cu el tocmai acum la miezul nopţii?

— Io nu, alţii care-s acum la Criştior au; mor să stau de vorbă cu el.

— Care alţii? Ia vino-ncoa şi spune-mi mai limpede ce vrei, îl pofti Huluj. Nicula atâta aştepta şi când fu la doi paşi de el tăbărî asupra lui cu pistolul.

— Dacă mai scoţi o vorbă te puşc, şi-acum pe foale! De spaimă, bietul Huluj s-aruncă cu faţa la pământ, tocmai cum îi spusese Nicula.

Rista însă, care păzea-n ograda vecină şurei cu pricina, părându-i-se că ceva nu e-n regulă la Culae, se apropie, pe furiş, de colţul casei. De acolo, văzând că Nicula tocmai se pregătea să-l lege pe Huluj, tăbărî asupra lui şi-l doborî la pământ, cu o singură lovitură de bâtă. Pistolul îi zbură gornicului din mână peste trupul lui Huluj pe jumătate mort de frică.

— Aaa! Va să zică tu erai! strigă Rista întorcându-l cu piciorul, ca să-l vadă mai bine-n bătaia lunii.

În clipa aceea însă căpitanul apăsă pe trăgaciu.

— Dobitocule! ţipă subprefectul, luând-o la goană peste garduri, cu o liotă de câini pe urme.

Petruţ dădu s-o zbughească şi el, dar fu prins şi legat fedeleş de popa Silvan care, trezit de pocnete, şi repezindu-se spre casa lui Culae, îl recunoscuse.

Rista, scăpat ca prin minune de-mpuşcătura jandarmului, se aruncase la pământ făcând pe mortul. Era un şiretlic pe care-l mai încercase şi-n cătănie, când se bătuse cu franţujii, şi-i mersese. Căpitanul de jandarmi crezând că-l nimerise, se repezi atunci pe prispă, cu pistolul în mână, strigându-i lui Crişan din faţa uşii:„În numele legii eşti...” dar n-apucă să-şi termine bine ameninţarea că, dinăuntru, bubui puşca lui Culae făcând ţăndări uşa. Prin gaura făcută, Culae numa-n cămaşă şi izmene întrebă: Care-i acolo mă?

— Uspătoi[33], strigă Rista de jos cât putu ca să-l audă Culae din casă, da’vezi că nu ştiu câţi îs, adăugă el rămânând tot nemişcat.

Între timp, focurile de armă treziseră tot satul, iar gloata-ntr-o clipă fu-n picioare dând năvală spre casa lui Culae. În drum, toţi prinseră în mână care ce apucară şi furia le era atât de mare, încât vreo doi-trei din ceată fură gata-gata să-şi spargă capetele necunoscându-se şi luându-se drept oameni ai grofilor. Ţipetele femeilor sfâşiau văzduhul, plânsetele copiilor îţi împuiau urechile, iar câinii lătrau de parc-ar fi fost sfârşitul pământului. Într-o clipă, casa lui Culae, în care toţi îl credeau culcat pe Crişan, se umplu de oameni. Se umpluse şi ograda, şi prispa, şi gardurile pârâiau de parc-ar fi fost călcate-n picioare de ciurda grofului Kristsory. Toţi se-ntrebau: Unde-i Crişan? Unde-i Crişan? că nu-l vedeau ivindu-se de nicăieri.

— Aci-s şi io, răsună-ntr-o vreme glasu-i înăbuşit de tuse. N-aveţi de ce vă teme. Nu m-a luat dracu şi nici strigoii.

Când auzise împuşcăturile sărise din culcuş, ca ars, dar nu-n şură, ci, prin acoperişul slab de paie, pe partea-i

[33]33- oaspeţi

dinafară. De acolo, dându-şi seama de-nvălmăşeala dinaintea casei lui Culae, coborî ca mâţa, se apropie de prispă pe furiş, ca să vadă ce-i, şi dumirindu-se că primejdia trecuse, se ivi în mijlocul gloatei care-l înconjura, cum înconjoară puii cloşca.

Plin de firele de paie şi de otravă, care i se-ncâlciseră în cap şi-n barbă, arăta ca un urs scociorât din bârlog înainte de vreme. Unii, ca să fie mai siguri că-n faţă n-au un strigoi, se apropiaseră de el pipăindu-i tundra.

— Nu-s mort, nu vă temeţi! îs în carne şi oase, îi potoli el, dar asta nu-mi place, adăugă apoi dând cu ochii de jandarmul ucis, pe prispa casei lui Culae.

— Ce şi-or căutat or găsit, îi spuse atunci Rista, dându-i mortului un picior. Era să mă omoare când îl doborâsem, colea-n ogradă, pe ăl de-l lega pe Huluj.

— Îhî, aprobă Huluj, care încă nu-şi venise bine-n fire după cele păţite: O fost ăla, Nicula din Criştior, care s-o ţâpat la mine cu pistolul şi mi-o spus să mă-ntind jos şi să nu scot o vorbă.

— Şi tu ce-ai făcut? îl întrebă Culae. Te-ai ţâpat făr' să zici nici pis, ca să te poată lega-n tăcere şi să dea apoi buzna peste noi? Noroc de Rista, Marcule, că l-o zăpsit[34] la vreme.

— Ba noroc a fost că nu m-o nimerit jandarul, c-altfel azi nu ştiu zău cu ce mai plecam spre Alba.

— Dară să fi fost numai ăştia? întrebă Crişan.

— Mai e şi ăsta, strigă popa Silvan, târându-l de ceafă pe Petruţ. Uite-l ici, nemernicul. Îl cunosc bine: îi gornicul din Ţebea care-n loc să fie cu noi la liturghie, umbla pe la prefectură, prin Baie! Aşa-i, nemernice? Spune aici, în faţa lui Crişan, ce-aţi vrut să faceţi, aşa cum mi-ai spus şi mie, rugându-te să-ţi dau drumul.

Gornicul, văzându-se în faţa lui Crişan, căzu în genunchi, dând să-i sărute opinca. Mulţimea-l huiduia şi scuipăturile zburau spre el ca creiţarii duminica spre talerul cantorului.

— No! Destul! le porunci atunci Crişan celor ce-l

[34] 34-observat

înconjuraseră. Să-l vedem mai întâi ce vrea să ne spună; apoi, luându-l de mână pe Petruţ, îl ridică şi, privindu-l în ochi, îi zise: Acu', că te-am iertat, spune-mi limpede ce-aveai de gând.

— Să te prindem şi să te dăm legat subprefectului.

— Tâlharul! Omoară-l! Spânzură-l! Taie-l! s-auziră atunci strigând nişte glasuri dintre cei adunaţi acolo.

— Linişte! îi potoli iar Crişan, făcându-le tuturor semn cu mâna să tacă; s-auzim mai departe; şi cu cine erai, omul lui Dumnezeu, de voiaţi să mă prindeţi?

— Cu subprefectul însuşi, cu căpitanul ăsta de-l văd aici mort, cu Nicula din Criştior şi…

În clipa aceea, din două părţi ale satului, de sus, de pe vale şi din josul ei au auzit iar un ropot de-npuşcături, apoi nişte strigăte clare: Cătanele contelui Hallmagy! Fugiţi! Fugi, Marcule!

Crişan, care-şi auzise limpede numele, hotărî însă pe loc: „Cu noi sau cu ei, măi Petruţ?" Drept răspuns gornicul i se aruncă iar la picioare.

— Acum nu-i vreme de vorbe. Părinte, sloboade-l şi om mai vedea noi.

— Nu m-oi mai despărţi de tine, Marcule, nici în groapă şi dă-mi putinţa să-ţi arăt asta, se rugă el, privindu-l drept în obraz.

— Aşa să fie, măi omule, dar spune-mi iute acum, nu mai ai vreun pistol pe la tine?

— Nu. Că mi l-o luat părintele, fie-i binecuvântat pumnul, cu care m-o pus pe calea cea dreaptă.

— Aci-i, la mine, Marcule, na-l! că haina-mi nu se cade a fi pătată de sânge. Pumnu-mi ajunge la o adică, şi-ncolo mila Domnului.

Contele Hallmagy, împărţindu-şi oamenii-n două, trimise o jumătate condusă de Kereş să ocolească satul, pe partea dreaptă, ca să le cadă-n spate iobagilor venind din susul văii. Cu cealaltă jumătate rămăseseră să năvălească de jos. El şi cel de al doilea majordom, urmând apoi să se-ntâlnească la casa unde zicea subprefectul că-l ştie pe Crişan şi unde urmau dealtfel

să-l şi prindă şi să-l lege cei ce-o porniseră înainte.

El însă, contele, având despre satul Curechiu o reprezentare foarte vagă, după cum i se explicase pe o hartă improvizată de subprefect şi de Nicula din Criştior, nu-şi prea putuse da bine seama de cum stau lucrurile. Planurile lui ar fi fost de a lupta pe lumină, dar socotelile acestora fuseseră altele. Acceptase totuşi să-l însoţească pe subprefect, cu oamenii lui, pentru că prea-l luaseră peste picior şi pentru că-l covârşiseră cu asigurările unui plan, în care totul părea pus la punct: cunoaşterea locului,
casa, oamenii cumpăraţi şi ştirea că gloata nu era-narmată decât cu bâte. O adunătură de slugi, deci, care să poată fi spulberată cât ai bate din palme; şi totuşi, iată că acum planurile se schimbaseră în câteva clipe. În loc de-un singur foc de pistol, două, dintre care unul de puşcă hoţească, dosită de careva din gloată, şi-apoi răcnetele, chiuiturile, plânsul şi lătrăturile atâtor câini! Ce se putuse-ntâmpla? Să-l fi prins pe Crişan şi să nu-l poată aduce din pricina gloatei? Să-i fi prins gloata pe ei şi să-i fi omorât sau să vrea să-i omoare, dacă n-or fi avut cu ce se apropia de ei? Şi-ntr-un caz, şi-n celălalt trebuia însă să le sară-ntr-ajutor, cât mai grabnic. Trase astfel primul foc de pistol în aer ca să-l audă Kereş şi să-nceapă şi el de sus.

Kereş însă, pornind în susul apei, cum se-nţeleseseră, necunoscând bine satul şi greşind drumul, nu-şi mai putuse da seama la un moment dat nici unde-i, şi nici spre ce se-ndreaptă. Vedea doar case-n toate părţile, împrăştiate până hăt departe pe dealuri, la mari depărtări una de cealaltă. Atunci răsună primul foc de pistol al căpitanului de jandarmi. Îl recunoscu, dar nu se hotărî ce să facă până când auzi şi puşca. Galopară aşa, spre locul de unde veniseră împuşcăturile. La marginea primelor ogrăzi, neputând să mai călărească şi nici să sară cu caii peste garduri, fură nevoiţi să descalece şi să înainteze pe jos. Câinii îi simţiseră însă şi erau grămadă pe ei. Nu se opriră totuşi decât, când ajunseră la un loc,

unde casele şi ogrăzile păreau că se-ndeasă. Atunci auziră din nou focul pistolului contelui, care nu putea fi confundat cu al nimănui. „Ceva nu e-n regulă!” îşi spuse el, şi planul n-a
reuşit pentru că-i prea mare hărmălaie. Pe lângă toate celea, se mai şi rătăciseră căci în loc să le cadă-n spate ţăranilor, le picaseră dintr-o parte, nu departe de locul unde era şi contele cu Jancsi şi cu ceilalţi oameni. Kereş scoase totuşi pistolul şi trase un foc înspre sat. Contele-i răspunse, parcă aprobativ, cu o altă împuşcătură, după care urmă ropotul puştilor oamenilor lui, şi-ntr-o clipă lupta-ncepu, pe viaţă şi pe moarte. Ţăranii lui Crişan, speriaţi de atâta răpăială, începuseră fie s-alerge care-ncotro, fie, ca jivinele, să se ascundă şi să se urce prin copaci, prin pomi, pe garduri, pe coperişurile şurilor şi-ale caselor aşteptând să vadă sfârşitul. Puşti n-aveau decât două, trei: a lui Culae, a lui Ionii braconierul, a lui Ţăndură şi cea a lui Crişan pe care o purta Medrea, crâsnicul popii Silvan, să-i fie-ntotdeauna la-ndemână.

Crişan însă dându-şi seama că-s atacaţi de oamenii contelui, gândindu-se că noaptea nu se poate trage la ţintă cu puşca, porunci:

— Toată lumea sus!

Într-o clipă, cei din jurul lui se-mprăştiară ca potârnichile, ascunzându-se care pe unde. Rista se suise cu nelipsita-i bâtă şi cu pistolul jandarmului într-un frăgar; Huluj dârdâia pe un coteţ; Culae şi Petruţ rămăseseră-n podul casei aşteptând, la gura lui, să-i facă de petrecanie primului venit.

Petruţ îi spunea întruna lui Culae:

— Nu-s decât vreo douăzeci! Nu-s decât vreo douăzeci! iar Culae-i zicea:

— Să fie, numa’ că pe tine te-azvârl primul în gura lor.

— Nu trebuie să m-azvârli tu, că m-arunc eu.

— Da, da, ca să ne trădezi iar, îl înţepă Culae.

— Ai să vezi tu atunci cu cine-i Petruţ în inima lui, îi răspunse celălalt.

— Numai să nu fie prea târziu, dar pssât! că se şi aude

nu ştiu care venind.

Crişan cu nelipsitu-i popă Silvan în dreapta erau în nucul dinspre ogradă, aşezaţi acolo aşa ca să poată vedea mai bine cine intră-n casa lui Culae, şi cine iese, iar la o adică, s-o poată lua şi la fugă spre pădure, dac-ar fi fost să-i dovedească oamenii contelui.

Ceilalţi, fugind spre pădure, se-ntâlniră repede, pe după garduri, cu alţii hărţuiţi de câini şi descoperiţi de copii. Păruiala, care-ncepu atunci, fu atât de crâncenă încât nu mai rămase din mulţi decât nişte şomoioage de carne, mutilate oribil şi hăţite de colo-colo, de cei rămaşi în viaţă. Ţăranii îi copleşiseră cu furia, cu frica şi cu desperarea, pe după gardurile care-i împiedecau să se vadă şi prin ogrăzile prin care se rătăciseră, nemaiputându-se ajuta unul pe altul.

Grupul contelui avu însă o cu totul altă soartă; atacând şi-naintând strâns puse pe goană gloata până-n ograda casei lui Culae, unde contele dând peste leşurile căpitanului şi ale lui Nicula, se aruncă ca o fiară pe prispă. Ajuns în dreptul uşii podului când tocmai dădea să intre în casă, de sus i se prăvăli-n creştet Petruţ. După aceea se mai auzi doar glasul lui Culae strigându-i: „Dacă mai mişti, conte Hallmagy, şi nu porunceşti oamenilor tăi să lase armele, te împrăştii de aici ca pe-o grămadă de gunoi. Aşa-i măi Petruţ?” îl întrebă apoi Culae pe gornicul care-l doborâse.

— Aşa-i, Culae, şi să ştii, conte Hallmagy, că ăsta nu glumeşte, răcni Petruţ.

— Dacă mă scapi, îi propuse atunci contele, pe jumătate şoptind, pe jumătate poruncind, te fac majordom la Hălmăgel.

— Prea târziu, conte, îi răspunse însă Petruţ, de acum nu mai putem face nimic unul pentru altul.

— Jancsi! răcni atunci contele, trage-n mine.

Jancsi însă nu era nicăieri.

★

N-aş fi avut ce face, altfel îmi mai împuşca el vreun om, ş-apoi cine peste cine dăduse buzna? Că doar n-o

începusem eu.

★

— Acum e însă momentul să le făgăduieşti iertare celorlalţi, îl îndemnă popa Silvan pe Crişan din nucul în care stăteau. Fără să-i răspundă dacă da ori ba, deşi vedea roşu la gândul că grofii-ncercaseră să-l lovească tot prin ai lui, se pomeni totuşi strigându-le celor rămaşi în picioare:

— Sunteţi înconjuraţi de peste tot. Predaţi-vă şi zvârliţi puştile din mâini dacă vreţi să scăpaţi cu viaţă!

La-ndemnul lui, după ce se mai auzi pocnind odată şi puşca lui Ionii de pe-un coteţ, cei zece oameni ai contelui se-nşirară cu mâinile-n sus în faţa prispei.

— Acum scoală-l pe conte să-şi vadă trupa, îi strigă Culae din pod lui Petruţ.

Cei ce se predaseră amuţiră.

— Laşilor! le strigă contele ridicându-se-n picioare, mai bine mureaţi decât să vă-nşiraţi aşa aici.

— Conte! strigă atunci Crişan, nu cu ei trebuie să stai de vorbă, ci cu mine; aş vrea şi eu să-ţi spun ceva.

Între timp ograda se umpluse de oameni, iar mulţimea se apropia şi mai furioasă de casa lui Crişan. Erau puşi să calce-n picioare şi să sfâşie orice. În vramiţă îi opri însă popa Silvan stând înaintea lor cu braţele-ntinse ca-naintea unei ciurde căreia-i striga întruna: Hoo! Hoo!

— Or tras în noi ca-n curcubete[35]! ţipară nişte glasuri.

— Aştia de-aici nu, răspunse popa; şi-apoi nu-i vedeţi că s-au predat? Ori nu se cade a-l omorî pe cel ce ridică mâinile-n sus; unde mai pui că ne-au adus şi nişte puşti, aşa-i, Marcule?

— Părintele are dreptate, oameni buni; nu se cade să-i omorâm pe cei ce i-am prins şi-apoi nu uitaţi că noi nu suntem ucigaşi, ci oameni care vor dreptate. Uite-l avem aici-n faţa noastră şi pe contele Hallmagy din Hălmăgel; să-l întrebăm mai bine ce-a vrut de la noi, de-a dat aşa buzna-n Curechiu cu atâţia oameni; ne spui, conte?

— Ce să ne mai spună, Marcule? N-ai văzut că era

[35] 35-dovleci

gata, gata s-o păţim dacă nu prindeam la vreme de veste; şi să-ţi mai căşti gura cu ăştia, ba mai bine să le dai la cap şi să-ţi vezi de drum; ce, noi le-am ieşit lor în cale sau ei nouă? Şi apoi, la urma urmei, el ar trebui să fie stăpân în Hălmăgel? Un conte străin? sau cei ce se ştiu acolo de când lumea?

— Nu-i aşa, Risto; omu-i în mâinile noastre, şi trebuie să răspundă dacă nu de alta, de moartea celor pe care i-a adus până aici.

— Nu răspund în faţa unor slugi, se răsti atunci contele; iar dacă trebuie să mă judece cineva pe mine, atunci pentru asta-s alţi judecători.

Pentru o clipă, Crişan păru încurcat; nu ştia ce să-i răspundă, când popa Silvan îi veni-n ajutor.

— Conte, glăsui el, e adevărat că judecata trebuie să fie dreaptă, dar asta numai Dumnezeu o poate face, ori pân'la El, eu slujitorul Lui, aci pe pământ, printre alte slugi aş zice…

În clipa următoare răsună însă o bubuitură în urma căreia contele se prăbuşi împuşcat pe la spate. Jancsi împlinise cuvântul stăpânului său aflat la mare strâmtorare. Bâta Ristei se abătu apoi degeaba peste capul lui Jancsi care plesni ca o păstaie.

— Nu trebuia, Risto! îl dojeni popa Silvan.

— Omorâţi-i pe toţi, strigă din nou mulţimea înfuriată şi aţâţată din nou de vederea sângelui.

— Ho! strigă atunci Crişan, dându-l şi pe popa la o parte şi făcându-se parcă şi mai înalt în ochii tuturor. Da' ce-i asta? Haită de lupi sau sat de oameni?!

Ochii tuturor se aţintiseră spre el.

— Să fie strânşi toţi morţii şi-ngropaţi în ţintirim; oamenii ăştia ai contelui să plece de unde au venit. Şi să le spuneţi celor ce v-au trimis, adăugă el vorbindu-le-n obraz, că cei ce se vor mai împotrivi dorinţei noastre de a-l sluji pe-mpărat, vor păţi ce-au păţit şi cei pe care-i vedeţi întinşi pe jos. Noi am pornit spre Alba, şi la Alba om ajunge. Orice s-ar întâmpla. Aţi înţeles?

Şi povestiţi-i şi domnului subprefect, care văd că n-a

vrut să dea oricum faţa cu mine, că noi tot o să ne vedem de drum.

★

Odată cu ivirea zorilor, pe după garduri şi prin ogrăzi se văzură zăcând morţii, unii jeliţi, alţii blestemaţi, după cum fuseseră de-o parte sau de alta. Şi câini, şi oameni, şi dobitoace răsuflau însă duhoarea morţii, care se abătuse peste ei nemaiputându-i părăsi. Se ridicau astfel odată cu jalea spre ceruri şi bocete, şi blesteme învăluindu-se-ntr-un fel de vârtej, căruia nimic nu-i mai putea sta în cale. Iar popa Ilie parcă-şi pierduse minţile trăgând întruna de funia clopotului; trăgea cu atâta nădejde de ea, încât credeai că vrea parcă nu să-şi îngroape morţii, ci să-i trezească şi mai hodiniţi la luptă.

— Ho! părinte, că s-a gătat, îi spuse Mitru, cantorul lui, văzându-l că nu se mai opreşte.

— Aşi! îi răspunse popa, care de spaimă o ţinea-n-truna; pleacă unii ca să vină alţii, iar nouă ştiu că ne trebuie ajutoare, nu glumă.

— Opreşte-te, părinte, şi hai la slujbă! răsună atunci glasul popii Silvan, din uşa bisericii. Hai, că-s mulţi de-n-gropat şi noi nu suntem decât doi.

— Să-i blestemi, nu să-i slujeşti părinte, îl mai povăţui o babă speriată, care s-ascunsese de groază după o strană; să-i mânce iadu pe cei ce-or tras în noi, după ce-atâta amar de vreme ne-or tăt supt!

— O să aibă Dumnezeu grijă de toţi, maico, îi răspunse popa Silvan îndreptându-se spre altar, ca să-şi ia de-acolo cele de trebuinţă.

Gropile fură săpate însă în două locuri; una mai în faţa bisericii, iar alta mai la marginea ţintirimului, către spini, sub care aveau să-şi doarmă somnul de veci cei ce veniseră cu gânduri rele-n sat. Nicula din Criştior fu chiar scuipat de muieri cu toată-mpotrivirea popii Silvan care-ncerca degeaba să-şi lumineze credincioşii că, cu cei morţi numai Dumnezeu şi diavolii se mai socotesc. Ba chiar câteva femei din sat ai căror bărbaţi fuseseră ucişi, au vrut, să-l lase aşa, neîngropat, la ulii şi la câini, pe sub

gardurile peste care se furişaseră. Noroc de Ţăndură, puşcaşul, care-l târî de un picior zvârlindu-l în cele din urmă şi pe el peste ceilalţi. Toţi fuseseră dealtfel traşi până la groapă de cineva, dar nici unul într-atâta bătaie de joc ca Nicula.

Ceilalţi, morţii din Curechiu, rămaseră să fie îngropaţi cum trebuie, în copârşeuri de lemn, geluite sau negeluite, dar în copârşeu totuşi, cu braţele cruce pe piept, cu lumânări la cap, cu priveghi şi cu pomană, cum era datina. Cei de prin alte sate, de pe unde-i strânsese soarta ca să moară aici, fură băgaţi cam în acelaşi fel, în pământ cu duşmanii. Cin’să-i jelească dacă ai lor erau departe, iar lumea se grăbea aşternută dealtfel pe cu totul alte fapte decât pe-ngropăciuni?! Şi după ce popa Silvan, urmat de popa Ilie, rostiră cele din urmă mângâieri, alinându-i pe cei rămaşi deasupra, cu nădejdea vieţii de apoi, şi cu gândul că viii-s cu viii şi morţii cu morţii, Crişan, tot răsucindu-şi mustaţa, şi-ntorcând lucrurile pe toate părţile, hotărî din-tr-odată să se abată din drum şi pe la Criştior, ca să stingă pentru totdeauna cuibul celor din mijlocul cărora se ivise vânzarea.

★

Şi să nu fi fost oare niciun gând de răzbunare în dosul hotărârii tale? Acolo s-a pus totul la cale, Marcule, ascultă ce-ţi spun eu! îi veni-ntr-ajutor atunci glasul popii Ilie, răsunându-i în amintire ca dintr-o altă lume, si dacă nu-i sfârşim pe ăştia-ntâi nici c-om mai aiunge la Alba!

★

— Nu zice rău părintele Ilie, Marcule, deşi, ştiu eu, n-ar fi rău nici dacă ne-am urma drumul.

— Ştii ce, părinte Silvan, eu n-am vrut-o, dar dacă acolo s-a pus la cale prinderea mea, tot de-acolo să-n-cepem să-i stupim şi noi până la unu pe cei ce nu se vor supune legii noastre, încheie Crişan.

Popa Silvan, la drept vorbind, nu se prea aştepta la o atare hotărâre, dar nici nu i se-mpotrivi de vreme ce ştia bine că abia împotrivirea ridică şi mai uşor împotrivire;

şi-apoi la ce să se-mpotrivească dacă nici Dumnezeu nu i se-mpotrivea nimănui? Fiecare era slobod să facă ce voia, pentru că tot fiecare apoi era nevoit să răspundă de cele-nfăptuite. Datoria lui fusese să-i spună ce credea, şi-i spusese, încolo tot de datoria lui era să nu-l părăsească de vreme ce cu el şi cu gloata porniseră-mpreună la drum.

— Haida. Dacă tu socoteşti aşa, Marcule, se-nvoi şi el în cele din urmă, însă ceva parcă s-a-ntâmplat cu tine.

— Ceva, părinte? S-or întâmplat mult mai multe, şi-abia acum m-am hotărât să-i stârpesc de pe faţa pământului ăstuia pe toţi cei ce n-or trece de partea noastră.

— Dar cum ai să-ţi dai seama de asta, chiar dacă ţi-ar spune ei?

— Cum? Cum am să-mi dau seama de asta? Cu ajutorul dumneatale am să-mi dau seama, îi răspunse Crişan cu ochii arzând ca jeraticul.

— Adică? întrebă, puţin neliniştit, popa Silvan.

— Adică nu pricepi? se repezi popa Ilie, ca străluminat, i-om boteza pe toţi în legea noastră şi cel ce n-o primi-i semn că nu-i cu noi.

— Aaaa! făcu popa Silvan cam mirat de născocirea „fratelui” său; să-i botezăm în legea noastră?! Fie, deşi eu zic că orice trecut de partea noastră astfel e cu unul mai mult la noi, dar nu şi cu unul mai puţin la ei.

— N-are-a face părinte; ăsta-i semnul; ce-o fi-n sufletele lor, treaba lor, om vedea mai apoi; deocamdată ăsta să fie-nceputul cu cei de la Criştior, care şi-au renegat legea şi neamul.

Până a nu pleca însă la drum, de la ţintirim, Crişan, cu cei doi preoţi şi cu cei ce nu se despărţeau nicio clipă de el, mai trecură încă o dată pe la casa lui Culae, unde hotărâră şi-n scris ceea ce trebuiau să facă.

— Totuşi Marcule, parcă pornisem spre Alba, mai încercă o dată popa Silvan să-l abată pe Crişan din ultima-i hotărâre sau… cine ştie, poate ca să-l adeverească şi mai mult întru ea; parcă te ştiam altfel?

— Părinte, aşa am fost de când mă ştiu, numai că nu ştiam de unde s-o-ncep, iar acum că văd, nimic şi nimeni nu m-ar mai strămuta din cale.

— Păi ce-ar zice Horia, Marcule, să ştie c-ai şi început, de unul singur, să te baţi cu grofii?

— Eu să mă bat, părinte, cu ei? Sau ei cu mine? Cu ce-am început eu şi ce-au vrut ei să-mi facă? Treaba lui Horia dac-o sta cu mâinile-n sân. Io dealtfel i-am spus chiar de când o-nceput să umble pe la-mpărăţie, cu plângerile. Că degeaba se zbate: cu grofii ăştia n-o scoţi la capăt decât cu bâta. Şi vezi c-am avut dreptate?! Uite! Nu mai mult decât ce-au făcut ei cu noi! I-am făcut eu, ieri, ceva contelui Kristsory când am trecut prin Criştior? Nu. Şi, drept urmare, în casa lui se pune la cale prinderea mea. N-am eu vreme acum că i-aş prinde pe toţi cei amestecaţi în treaba asta, că doar n-a fost numai unul, dar deocamdată, fie, treacă de la mine; pe conte însă nu-l iert.

— Dar pe Hallmagy de ce te codeai să-l omori? îl întrebă popa Silvan, mai mult ca să vadă cum răspunde.

— Pentru că s-a bătut sau pentru că vroia să se bată. Era dealtfel singurul din tagma lui care lovea pe faţă. Şi-apoi eu nu-mi omor prinşii. Nu-i pot însă uita nici pe cei rămaşi fără sprijin, în satul ăsta, pentru c-au vrut să-mi apere viaţa; şi dacă ei şi-au dat-o pentru mine, nici eu n-am dreptul să mi-o cruţ pentru ei.

— Dar parcă nici n-aveai de gând să ţi-o cruţi? sau cel puţin aşa o porniseşi.

— Da, părinte, dar acela a fost începutul, plecarea, iar acum, odată cu zorile văd şi cărările pe care trebuie s-o iau. Povestea din noaptea asta m-a luminat; aşa vom face: vom începe cu Criştiorul, iar Horia zică ce-o vrea; cred însă c-aşa cum mie nu mi-o picat bine povestea de azi-noapte, nu i-o pica nici lui ceea ce ni s-o-ntâmplat nouă.

— Crezi?

— Cred, pentru că tot timpul era temător ca nu cumva să zică cineva că, vezi doamne, a fost în afara legii. Ori,

uite, părinte: Ce era nedrept în dorinţa noastră de a merge la Alba? Nimic. Iar dacă pe drum mi-au făcut ce mi-au făcut, eu să stau cu mâinile-n sân? Nu, şi-am să le arăt eu lege! Legea noastră; legea după care am răbdat şi noi ce ne-au pus ei în spinare; şi să-l văd eu pe cel ce n-o respecta-o! De fapt stai! că uite mi-a şi venit gândul cel bun. Horia mereu zicea că legea inimii noastre-i aşa şi aşa; ei uite, tocmai în legea asta vreau să-i bag şi pe ei, e bine părinte?

Părintele stătea cu capul plecat în barbă, asculta cu luare aminte tot ce-i ieşea lui Crişan din gură şi, meste-cându-şi în sine gândurile domol, zâmbea subţire. Popa Ilie în schimb n-avea astâmpăr urmărindu-l pe Crişan din ochi, cum se mişca de colo-colo, tunând şi fulgerând pentru şi-mpotriva legii. Ceilalţi se uitau posomorâţi la el, aşteptând ba proptiţi în bâte, ba-n ţeava puştilor prinse, hotărârea-i din urmă.

★

Chibzuinţă popii Silvan, cu toată împotrivirea popii Ilie, îl făcu pe Crişan, ca-nainte de a se duce cu gloata peste cei din Criştior, să le trimită totuşi o solie cu propunerile cele mai judecate. Erau dealtfel nişte spuneri limpezi, aşternute de popă pe hârtie în amândouă graiurile, şi-n cel unguresc, şi-n cel românesc, aşa ca nu cumva să se spună la urmă că n-ar fi fost înţelese. Iar sulul de hârtie, înfăşurat într-o năframă albă, fu vârât de Culae sub cojoc şi dus cu mare alai până la Criştior într-o ceată din care făceau parte şi Ţăndură şi Ionii. Cei trei, ca să fie apoi şi mai luaţi în seamă, mergeau călare, Ionii purtând însă-n faţă, într-o prăjină, un ştergar alb, semnul soliei de pace. Când ajunseră la Criştior, în sat, parcă totul era pustiu; oamenii o luaseră fie la sănătoasa, fie stăteau ascunşi ca să vadă ce-avea să se aleagă până la urmă. Era-n definitiv satul grofului şi nimeni nu ştia de la-nceput care pe care. Totuşi, zeci de ochi erau aţintiţi spre cei trei călăreţi care treceau pe uliţe, ţanţoşi şi mândri foarte de treaba pe care-o făceau. Dar Ionii, puşcaşul, se mai pipăia din când în când şi pe la „oţele”, cu gândul că

dacă cineva nu le-ar fi respectat solia, şi-ar fi tras în ei, să-i răspundă şi el cu aceeaşi măsură. Cum nimeni însă nu se gândea la aşa ceva, drumul le fu slobod până la curtea nobiliară, unde le ieşi-ntru întâmpinare însuşi contele însoţit de un ofiţer de jandarmi, din Brad.

— Ce vreţi? îi întrebă scurt jandarmul.

— Şi ce-i cu prăjina asta din mâna ta, măi? adăugă contele răţoindu-se la Ionii.

— Una şi bună, le răspunse Culae, să citiţi asta; şi, scoţând năframa în care era înfăşurată hârtia făcută de popa Silvan cu Crişan, i-o-ntinse nedându-se jos de pe cal. Şi-apoi prăjina asta, din mâna lui Ionii, să ştiţi, adăugă tot el, nu-i suliţă nici bâtă, ci semnul nostru de pace.

— Pace? rinji contele mai slab la chip decât moartea din visele iobagilor; umblaţi cu pacea-n bâtă şi vreţi să şi fiţi luaţi în seamă?! o să v-arăt eu îndată! Până atuncea însă, Gory, i se adresă el ofiţerului de jandarmi de alături, ia-le merindeaţa din mână şi vezi ce-i în ea, iar voi daţi-vă jos ca să stăm altfel de vorbă.

— Asta a fost până mai ieri conte, de azi înainte însă mai stăm şi noi cum vrem, şi te rugăm încă o dată, înainte de-a ne pofti să descălecăm, să citeşti mai repede propunerea lui Crişan.

— Propunere? mie propuneri din partea unor nespălaţi? Ia vezi ce zic ăştia, Gory, şi spune-mi mai repede ca să ştiu ce fac cu ei.

Ofiţerul, care-ntre timp îşi şi aruncase ochii pe hârtie, înţepenise, cu o mie de semne de-ntrebare pe frunte.

— Ce-ai amuţit, locotenente? sau nu le poţi citi potcoavele? Ia dă-o-ncoa’!

Jandarmul îi întinse hârtia, iar contele văzând prima propunere, scrisă negru pe alb, scoase o-njurătură. N-avea obiceiul să suduie, dar nu se putuse stăpâni văzând cele scrise pe ea. După aceea, scrâşnind din dinţi, citi totul pân-la capăt, toate propunerile care-i sunau în urechi mai limpede decât susurul morii.

1. Să treci, jurând pe cruce, la legea pe care ai avut-o

din moşi strămoşi şi pe care ai părăsit-o pentru anume foloase.

2. Să-mparţi tot pământul ţăranilor.

3. Să fii în rând cu toţi oamenii la dare[36] şi să ai mai multă milă faţă de cei de jos.

Sfârşind de citit ambele versiuni, cea ungurească şi cea românească, şi voind la-nceput să se bucure de greşelile pe care le-ar fi găsit în scris, izbucni-n cele din urmă, cerându-i jandarmului să-i aducă pe loc cerneală şi o pană ca să le răspundă şi el numaidecât, tot în scris, nespălaţilor din Curechiu. Ba-ntr-un moment nechibzuit, voi chiar să le dea ordin să fie împuşcată toată solia, şi-ar fi făcut-o dacă ceva din lăuntrul lui nu l-ar fi povăţuit că mai mândru ar fi fost să le răspundă cu aceeaşi monedă, vânându-i numai după aceea ca pe iepuri.

Când se văzu însă cu pana în mână, tremurând de furie, scrise pe dosul aceleiaşi hârtii, întregu-i răspuns pe care-l şi rosti răspicat aşa ca să-l audă toată lumea.

1. Cruce veţi avea doar la cap, şi pe aceea voi jura că nimeni nu vă va mai scoate de sub ea.

2. Pământ vă voi da fiecăruia de o groapă.

3. Milă s-aveţi de la Dumnezeu pe lumea cealaltă, dacă altceva mai bun n-o avea ce face şi El, căci dreptatea va fi întotdeauna de partea celui mai tare. Cât despre botez, acesta doar în sânge.

După aceea, hârtia răsucită-i fu-ntinsă lui Ţăndură care-o vârî sub cojoc, strunindu-şi cu cealaltă mână calul care sforăia a mare primejdie. Culae şi Ionii erau şi ei gata de plecare, iar când contele-i ameninţă că dacă nu-i pier imediat din ochi îi nimiceşte ca pe şobolani, caii o luară ca vântul din loc lăsându-i pe cei doi să-şi pecetluiască singuri soarta.

— Acum o să-i distrugem fără cruţare, îi spuse contele ofiţerului de jandarmi. Nu mai e nici o-ndoială c-a-nceput răscoala şi-ar fi foarte bine să fie anunţate şi garnizoanele din Baia de Criş şi din Deva ca să fie pregătit tot comitatul.

---

[36] 36-impozit

— Le voi comunica, îi răspunse scurt jandarmul pregătindu-se de plecare. Până mâine veţi avea tot sprijinul nostru.

— Până mâine? Dobitocule! Azi, înainte de căderea nopţii, să-mi fii aici cu-ntreaga garnizoană din Baie, altfel nu ştiu dacă-i mai avea la ce te-ntoarce, Hans! mai strigă el majordomului, să fie totul pregătit de luptă.

— Este, îi răspunse o voce tăioasă dinăuntru. Trăgătorii-s la posturi şi-i aşteptăm numai să vie.

După aceea Gory, ofiţerul de jandarmi, dispăru spre Brad, iar contele se-nfundă-n casă, ca să inspecteze locurile de unde se putea trage cât mai adăpostit. Trebuia rezistat cu orice chip până la venirea garnizoanei din Baia, când trebuia să înceapă „Marea Vânătoare”.

★

— No’ păi dacă asta li-i voia, să vedem care pe care, se hotărî Crişan, după ce se-napoiară solii cu răspunsul.

— Aşa că vezi şi dumneata, părinte Silvan, ce-aveam în spate când voiam s-ajungem la Alba.

— Păi îi ştiam de ce-s în stare, dar mă gândeam că nestârniţi am fi putut mai uşor ajunge la Alba să ne-narmăm.

— Om ajunge şi-acolo, n-ai frică, numai să-i gătăm[37] pe cei ce ne-au vrut pieirea dintru-nceput, adăugă popa Ilie.

— Degeaba vă mai sfădiţi, cinstite feţe, că acuma hotă-rârea-i luată şi oamenii aşteaptă afară să le dau drumul. Ia uite, părinte, câţi s-au adunat! Parcă-s mai mulţi decât când am venit.

— De, Marcule, s-or mai fi sculat şi morţii, la dangătul clopotului tras de părintele Ilie, răspunse popa Silvan; dealtfel şi-n carte spune că din orice „bob de grâu pus în pământ” răsare-n lume un spic întreg.

— No’, mergem ori ba? îl întrebă Huluj pe Crişan.

— No’ gata? îi răspunse, tot întrebându-l, Crişan.

— Apăi cum dară? După cele ce ni le-ai spus că le-ai scris, mai poate fi zăbavă?

— Nici gând! se-nfiinţară atunci ca două săbii popa

[37] 37-distrugem

Silvan în dreapta lui Crişan, şi-n stânga, popa Ilie; numai să fiţi hotărâţi şi să nu daţi înapoi ca să-i arătăm contelui cine are dreptate.

— Uraaa! strigară cât putură şi cei din faţă, pornind călare, cu pedestraşii după ei, cete, cete, înarmaţi cu coase, cu topoare, cu furci şi cu cele câteva puşti capturate sau scoase la iveală din cine ştie ce locuri tainice de pe unde fuseseră ţinute.

Era o mulţime pestriţă de iobagi agitându-şi în aer semnele trudei şi pusă pe adeverirea unei dreptăţi, care nu li se făcuse de veacuri. În fiecare ceată erau şi câţiva călăreţi, şi câţiva puşcaşi, şi, nelipsite ca-ntotdeauna de la toate, cele mai inimoase femei, spetite de trudă, dar dornice să-şi vadă înfăptuite adâncile ofuri. Vreo două sau trei mame sau văduve proaspete, de când cu omorul de peste noapte, nu voiau altceva decât să vadă cu ochii lor şi sfârşitul celor ce le trimiseseră pe lumea cealaltă bărbaţii şi feciorii. Ar fi stat să-şi apuce duşmanii şi cu dinţii şi pândeau necontenit prilejul. O dată, măcar o dată, s-apuce să sfârtece o bucată din cei ce le obidiseră pe veci!

În fruntea tuturor, ţinându-şi însă gloata mereu în frâu cu ajutorul lui Culae, Ţăndură, Ionii şi Rista, care nu-i slăbeau o clipă din ochi, mergeau Crişan şi popa Silvan. Din când în când dădea porunci scurte celor ce le transmiteau mulţimii, umblând şi el de colo-colo ca să vadă cum îl ascultă oamenii. Era peste tot înconjurat de cei care-n pornirea lor mai mult îi împiedicau drumul, decât îl ajutau. Fără însă ca să se supere de stăvilire, el înainta încet, pe potriva gândurilor sale greoaie, pe care odată pornite, nu le mai putea opri. I se dase un cal moţesc sur şi scund, dar răbdător şi sigur ca bâta, care să-l poarte tocmai acolo unde trebuia să ajungă. Şi popa Silvan se ţinea după el ca umbra, aprobând, adeverind sau numai luând aminte cu multă băgare de seamă la toate, cele auzite, văzute sau trăite.

Prin Criştior nu li se-ntâmplă nimic; ba, dintre cei ascunşi în case, văzând puhoiul mulţimii, li se mai

adăugară câţiva, punând mâna pe ce putuseră apuca-n grabă şi sfătuindu-i să nu se apropie făţiş de castelul de lângă Criş, unde-i aştepta contele.

Deşi nu prea arăta, castelul cu aspect părăginit era apărat de la fiecare geam şi de prin toate ungherele, de pe unde se putea trage. Cu câţi oameni îi fuseseră încredinţaţi de subprefect, când puseseră la cale prinderea lui Crişan, ar fi putut face faţă însă numai până la sosirea ajutoarelor, chemate-n grabă după eşuarea trădării şi după respingerea soliei. Pe marea luptă nu se putea conta decât mai târziu, când ar fi fost să-nceapă şi „Marea Vână-toare”. Până atunci, trebuia însă rezistat cu orice preţ şi contele ţinea cu tot dinadinsul să le dea iobagilor o lecţie tot atât de neuitat, pe cât de neuitată îi fusese şi lui neobrăzarea soliei.

Hans, majordomul său neamţ, îi organizase toată apărarea pe care-n furia sa, nemaiputând decât s-o aprobe, lăsă ca lupta să-i facă şi probe. Nu se aşteptase însă în niciun caz să se pomenească în faţă cu o gloată atât de numeroasă. I se spusese că sunt mulţi, dar nu voise să creadă până ce nu-i văzu cu ochii lui. Se bucură însă când, în primele rânduri, nu-şi recunoscu pe niciunul din ţăranii lui. Dar de unde totuşi izvorâseră atâţia? Ce-avea să-i mai secere când vor fi trecut de stavila primelor garduri şi cât de înfrigurat aştepta momentul primelor rafale!

Ruginitul dar experimentatul neamţ dăduse ordine foarte clare: nimeni nu trage decât când este sigur că-şi va doborî ţinta. Iar apărătorii erau plasaţi în locurile cele mai potrivite, de unde se putea trage fără a fi împuşcat nici de către cel mai dibaci ochitor.

În loc să se apropie însă buluc de castel, ţăranii se răspândiră jur împrejurul lui, ţinând-o tot timpul la o depărtare mai mare decât bătaia puştii celor dinlăuntru. Aşteptau aşa pitiţi pe după garduri, prin şanţuri sau după copaci lăsarea nopţii. Sub întunericul ei, cine i-ar mai fi putut ochi? Iar Crişan dăduse porunci aspre ca nimeni să nu facă nimic de la sine, fără poruncă sau învoială de la

el. Pierduseră dealtfel la Curechiu primii oameni şi la Criştior nu mai voia vărsare de sânge pe degeaba.

Huluj şi Ionii nu se astâmpărară totuşi şi voind să-i încerce pe cei din castel se apropiară de ziduri, în dosul cailor. Urmarea fu că Ionii scăpă ca prin minune, după ce-i fu ucis calul, iar Huluj rămase-ntr-un şanţ, făcând pe mortul până la lăsarea nopţii. Era limpede deci, pentru toţi, că cei dinlăuntru n-aveau de gând să se predea făr'a-şi vinde cât mai scump pielea.

Crişan cu Rista şi Culae, care cunoştea bine locurile şi castelul, îşi făcuseră dealtfel planul s-aştepte întunericul şi sub oblăduirea lui, să se strecoare în curtea castelului. La lăsarea nopţii pătrunseră astfel în curte, furişându-se dinspre Criş, Ţăndură, Rista şi Culae. Odată apăraţi de zidurile grajdurilor, se strecurară-năuntru, dezlegară vitele şi puseră foc în paie. Dobitoacele înnebunite de groază la simţirea fumului, ţâşniră-n curte, mugind şi călcând totul în picioare. Flăcările cuprinseră, cât ai bate din palme, acoperişurile, apoi clăile de fân, gardurile şi o parte din celelalte acareturi. Pocniturile ţiglelor, trosnetul grinzilor arse şi mugetul vitelor înnebunite de groază îi făcură pe cei dinăuntru să se gândească la o salvare. Contele alerga de la o fereastră la alta, neputincios în faţa primejdiei, dar spumegând de furie împotriva iobagilor, în timp ce Hans, majordomul, îşi îmbărbăta oamenii s-aştepte ivirea gloatei năvălitoare, în care să poată trage din plin.

— Ne-au aprins grajdurile, dar ne-au şi făcut lumină, îi strigă el contelui, care umbla neliniştit de colo până colo.

— O să-i prăjesc în focul ăsta şi morţi, de-mi cad în mână, îi răspunse contele.

În salonul cel mare, rudele şi oaspeţii, aflaţi atunci în castel, tremurau ca varga. Mugetele, flăcările, trosnetele şi-mpuşcăturile îi înnebuniseră de-a binelea şi aşteptau cu înfrigurare clipa când iobagii aveau să se năpustească asupra lor sau când avea să li se prăbuşească vreo grindă aprinsă în cap. Martha şi Fionka, cele două nepoate ale contelui, începuseră să plângă şi să se

adăpostească în crinolinele mamelor lor, careşi blestemau şi ele gândul de a fi părăsit tocmai atunci Baia de Criş, ca să vină la Criştior să-şi vadă ursuzul frate. Era prea târziu însă pentru regrete şi lucrurile trebuiau trăite aşa cum li se-n-făţişau.

Crişan şi popa Silvan priveau vâlvătaia din podul unei case, în timp ce părintele Ilie îşi îmbărbăta oamenii la faţa locului.

— Daţi-le pace, ca să se cureţe de toate păcatele, îi îndemna el întruna.

— Numai s-apucăm, îi răspundeau unii, întinzându-i şi lui câte un ujog de paie-n flăcări, ca să-l arunce peste orice s-ar fi putut aprinde.

Era atâta sârg în toţi la pus foc, încât ai fi zis că se pregăteşte sfârşitul lumii şi popa Ilie îi prohodeşte capătul.

Ionii, care-odată cu lăsarea-ntunericului se ridicase de după calu-i răpus de gloanţele celor din castel, împreună cu Rista pătrunseră-n pivniţa castelului. Butoaiele stăteau acolo, unele peste altele, pline cu vin, cu ţuică sau cu mied. Să dea foc ţuicii, ar îi putut, dar se temeau de explozii; s-aprindă altceva, n-aveau ce, şi-apoi tot acolo s-ar fi ajuns. Trebuia totuşi să pătrundă sus.

La poartă, cei ce se furişaseră pe lângă garduri, opreau să iasă vitele, ca să se-nvârte numai în curtea castelului. Printre ele câte un iobag, doi reuşeau să se furişeze până sub acoperiş adăpostindu-se-n locurile, de unde nu mai puteau fi nimeriţi de cei ce-ncepuseră, speriaţi, să tragă de la ferestre în orice mişca. Câteva vite fură totuşi împuşcate şi odată cu ele nimeriţi şi câţiva ţărani care voiau să traverseze curtea.

Mult aşteptata armată de jandarmi din Brad sau din Baia nu se arăta însă de loc grăbită să-i vie contelui într-ajutor. Pesemne că se-ntâmplase ceva şi-n Brad. Sau poate îi cuprinsese frica pe toţi. „Ce laşi!” îşi spunea contele neştiind ce să mai creadă şi-n cine să mai spere. Ţipetele celor din salon îl scoteau şi ele din sărite, şi-n sinea lui îşi blestema nefericitul gând de a-i fi chemat şi

primit tocmai atunci la Criştior. Vitele mugeau afară, iar oamenii de pază îşi părăsiseră locurile înjurând îngrozitor, la vederea flăcărilor care se-ntindeau ca nişte şerpi uriaşi peste tot ce apucau.

— O să ne dea foc şi nouă, ţipă unul dintre ei.

— N-au cum, pentru că zidurile-s de piatră, îi răspunse, tot strigând, neobositul Hans.

— Dar acoperişul?

La asta nu se gândise nimeni.

— Ăla-i sus, şi-acolo n-au cum ajunge, încerca să-i liniştească de data asta contele.

— Şi dacă?

Trosnind atunci, puşca lui Ionii îl nimeri din întâmplare pe Hans, rănindu-l la umăr. Stătuse neprevăzător, în faţa unui geam, ca să se uite cât de sus e acoperişul.

La vestea rănirii lui Hans cei mai mulţi îşi părăsiră posturile, alergând, chipurile, să-i vină într-ajutor.

— Vedeţi-vă de treburile voastre, nătărăilor, îi certă el, că de mine-mi văd eu singur. Şi-nveşmântat veşnic în negru, cum era, se legă singur cu o fâşie de pânză albă peste umăr, asemenea celor care duceau ciumaţii la groapă.

Contele, foarte neliniştit după rănirea lui Hans, umbla de colo-colo cu o puşcă, trăgând la întâmplare în duşmanul rareori văzut, de afară. Nu mai spera-n niciun ajutor şi căuta să-şi vândă cât mai scump pielea. Pândea de după un geam poarta cea mare. Pe care tot aştepta să intre gloata, când, de sub pervaz, auzi glasul lui Culae.

— Predă-te, conte, c-altfel aprindem şi castelul. Drept răspuns contele-şi descarcă puşca, ţintind undeva în gol. Atunci Rista aprinse viţa sălbatică din ungherul, de unde urca spre acoperiş, în timp ce Ionii, scoţând un butoiaş de ţuică tare din beciu, îi dete foc, rostogolindu-l spre scările de la intrarea cea mare. Neştiind ce ariciu înflăcărat se apropia de castel, un om de pază dinlăuntru ţinti şi trase din plin asupra lui. Ghemotocul de foc se-mprăştie atunci într-o baltă arzândă cu flăcări albastre.

Fără să mai întrebe pe nimenea dacă-i bine sau nu ce

face, Marika Kemeny, sora contelui, care venise acolo de la Baia de Criş cu cele două fete, se repezi atunci înnebunită de spaimă afară din castel. Până s-o poată împiedica cineva, ajunse-n curte. Acolo, vitele speriate de foc o făcură să se retragă spre gura pivniţei, unde tocmai o aşteptau Rista şi Culae. O-nşfăcară repede, trăgând-o-n adânc, cu şuviţe rupte din propria-i rochie.

— Ce foc ar mai lua asta s-o aprindem, îi zise Rista lui Culae.

— Ca o căpiţă, adeveri celălalt. Dar stai, deocamdată s-o punem să-i strige contelui să se predea.

— Nici moartă, izbucni femeia, şi-o să fiţi şi voi arşi de vii, nenorociţilor, pentru faptele voastre.

— Om vedea noi care o fi mai înainte ars, dar deocamdată strigă! o îndemnă Rista apropiindu-i de obraz o torţă aprinsă.

În loc de strigăt, un răcnet de om desperat izbucni din pieptul femeii.

— Bun şi ăsta, zise Culae, apoi ieşind mai la lumină strigă şi el cât putu în sus:

— Ai auzit conte?! Dacă nu ieşiţi, îi dăm foc doamnei şi-ai s-o vezi arzând ca făclia!

Contele, înnebunit de furie, ţâşni atunci pe urmele soră-si. În capul scării se opri însă o clipă cu puşca în mâini, ezită, şi-apoi iar dădu să se întoarcă. Ionii însă-l şi luase la ochi, şi dintr-o lovitură îi sfărâmă arma odată cu mâna care o ţinea. Ce mai putu face apoi fu să se arunce jos strigând: Opriţi!

— Porunceşte atunci să iasă toţi afară şi să se predea zvârlind puştile-n ogradă, se răsti Rista la el.

— Predaţi-vă toţi! le strigă contele celor ce se şi pregătiseră dealtfel să iasă.

— Deschideţi porţile să iasă vacile, le porunci atunci şi Culae celor ce s-aţineau pe după garduri, ca să nu poată ieşi nimic din curte. Şi iureşul vitelor, năvălind spre ieşire, se petrecu în acelaşi moment cu cel al oamenilor ieşind din castel, ca să se predea. De după ziduri şi de după garduri năvăliră atunci şi ceilalţi răsculaţi-în frunte

cu popa Ilie, strângându-se-n jurul celor ce stăteau cu mâinile-n sus. O femeie din Curechiu, văzându-l pe contele Kristsory neputincios, se repezi la el cu un fus să i-l înfigă-n coaste. Rista dădu s-o împiedice, când de după un geam mai trosni un foc de pistol. Hans trăsese ultimul foc ca să-şi apere stăpânul, iar când cinci iobagi intraseră în castel să-l scoată de acolo, se aruncă pe o fereastră cu capul în jos. Muri pe loc, în ciuda tuturor celor ce se repeziră la el să-l sfâşie.

— Mai e cineva-năuntru? întrebă Rista strigându-le celor ce cotrobăiau prin castel.

Drept răspuns, Georgiuţ le scoase afară şi pe cele două fete, nepoatele contelui, care muţiseră de spaimă.

— Astea doar, adăugă el.

— Aduceţi-o şi pe doamna din uşa pivniţei, îi porunci Culae lui Ionii.

Adusă la faţa locului, Marika Kemeny, când îşi văzu fratele cu o mână sângerândă, îşi sfâşie crinolina dând să-l oblojească.

— Prea târziu, soră, acum totu-i degeaba; mai bine nu ieşeai atunci, din castel şi am fi fost cu toţii la adăpost. Ea însă nu-l băgă în seamă şi continua să-l lege. Cele două fete se uitau mute la ea şi, tot uluiţi, o priveau şi cei ce se predaseră. Numai Hans zăcea pe locul unde căzuse, mărturie mută a unei credinţe nestrămutate faţă de „domni” şi-al unei neîmpăcate uri faţă de „robi”.

Crişan cu popa Silvan se-ndreptară şi ei la faţa locului, de-ndată ce vestea predării castelului le ajunse la urechi.

— Să ne grăbim, aş zice, Marcule, c-altfel te pomeneşti că nu mai găsim decât duhuri pe-acolo.

— Voia Domnului, părinte, cum a fost dealtfel şi până acum.

— Aşa-i, dar totuşi, totuşi, îl zori popa din ce în ce mai îngrijorat de ceea ce avea să găsească acolo. Ajunseră însă tocmai la timp când sora îşi terminase de oblojit fratele.

— În flăcări cu el, strigau nişte glasuri dintre cei sosiţi în ultima clipă.

— Ne-a supt şi sângele, lipitoarea! adăugară alţii; şi încă mai zicea că-i de-al nostru!

— Aşa-i conte Kristsory? s-auzi atunci glasul lui Crişan, ivit la faţa locului.

— Nu stau de vorbă cu cei ce-şi împing oamenii la moarte.

— Te pomeneşti atunci că vrei să stai numai cu morţii? O să stai şi cu ei, n-ai grijă, acum însă trebuie să le răspunzi celor vii, aşa cum ai mai făcut-o dealtfel şi-n scris. Dar să nu stăm oameni buni în ogradă; să intrăm şi înăuntru, că-l văd pe stăpân prăvălindu-se de pe picioare.

În salonul mare al castelului, lumea se adunase stup în jurul celor prinşi şi judecata trebuia făcută pe loc. Toţi erau nerăbdători, iar oglinzile mari de pe pereţi făceau sala şi mai încăpătoare pentru mulţimea tot mai viermuindă.

— Nimeni să nu se atingă de nimic, până ce n-oi porunci eu, tună iar vocea lui Crişan, care văzuse cum le sticleau unora ochii; apoi, întorcându-se din nou spre conte, continuă:

— Şi-acum ce-ai zice conte dacă pentru fiecare din familia dumneatale aş face câte un coşciug şi i-aş da pământ numai de-o groapă-n care abia să intre, aşa cum ne-ai scris dumneata în răspuns!

Martha, nepoata cea mare a contelui, nemaiputându-se stăpâni atunci de frică, izbucni strigând: – „Fie-ţi milă”… dar palma Marikăi îi astupă gura.

— Milă, domniţă? Unchiul dumneatale spunea într-o scrisoare, pe care ne-a trimis-o, că aşa ceva numai în cer se găseşte.

— Nu eşti drept cu noi, ţipă atunci Ilonka, cealaltă fată a Marikăi.

— Dreptatea, domniţă, tot după spusa unchiului dumneavoastră, e de partea celui mai tare, şi cum aici, acum, io-s mai tare, tot io hotărăsc şi-asupra vieţii dumneavoastră.

— Ucigaşilor! izbucni atunci mama fetelor.

— Deocamdată numai câştigătorii unei bătăi, doamnă, îi răspunse popa Silvan.

— Nelegiuiţilor! continuă ea.

— Apăi nu-i aşa doamnă, grăi Crişan, noi nu suntem nelegiuiţi; nelegiuiţi aţi fost dumneavoastră cu noi şi nedreptatea o vom îndrepta chiar pe loc, hotărând acum, în faţa tuturor, că tot pământul să le fie-mpărtit celor ce l-au lucrat cu sudoarea frunţii lor, iar aici la curtea asta, să nu mai rămâie decât atât cât a fost la-nceput, când domnul se dase cu stăpânirea.

— O să fie o baie de sânge când va veni armata, îi şopti contele surorii sale.

— Nu te teme conte de moartea noastră; botezul numai voi îl faceţi cu sânge; noi doar cu apă, dar cine nu-l va primi va muri. Ţi-o jur asta. Apoi întorcându-se spre cei doi preoţi care-i stăteau în spate îi îndemnă: Şi-acum să-i vedem părinţilor pe cei ce nu-l vor primi!

Popa Ilie-ntre timp şi ceruse să i se aducă un blid cu apă peste care făcu-n pripă semnul crucii şi, spunând în grabă o rugăciune, se pregătea de botez. Popa Silvan, mai încet în hotărâri şi-n mişcări, îşi plimba doar privirea de la unii la alţii, neliniştindu-se chiar la gândul că-n clipa următoare putea să-nceapă iar botezul sau moartea. Şi contele, în faţa aghiasmei pregătite, se retrăsese într-un colţ, unde Rista-l ţinea de aproape.

— Deci cu cine-ncepem, conte? întrebă Crişan. Primeşti au nu legea pe care-ai părăsit-o pentru cele dobândite mai apoi?

— Nici mort, nemernicilor! răspunse contele retră-gându-se speriat din faţa gestului pe care popa Ilie se şi pregătise să-l facă.

— Atunci aşa fie, dar până mâine dimineaţă ţine-l tu Risto sub pază şi vezi să nu scape; noaptea e uneori bun sfătuitor.

— Şi cu ăştilalţi ce fac, Marcule? îl întrebă popa Ilie.

— Ceştialalţi părinte, nu ne mai interesează şi facă Dumnezeu ce-o vrea cu ei, că pentru noi tot una-i!

— Atunci botează-se ei întru Domnul nostru Iisus

Hristos, în numele Tatălui şi-al Fiului, şi-al Sfântului Duh, făcu popa Ilie semnul crucii peste ei, stropindu-i cu apă din blid. După aceea se-ntoarse zâmbind spre popa Silvan care, cu privirea aţintită-n pământ, fără a aproba sau blestema cele făcute, îi invită pe toţi la odihnă. Şi mâine dimineaţă om mai vedea noi, nu-i aşa, Marcule? încheie el.

— Aşa-i părinte, şi acum faceţi-vă culcuşul, care pe unde ştiţi, ca la o adică să puteţi sări oricum din el, le porunci cu vocea-i groasă Crişan.

★

Castelul, forfotind de lumea ţăranilor adunaţi de prin împrejurimi, nu se linişti de fapt toată noaptea. Focurile nu se stinseseră decât târziu, şi scântei, din bârnele grajdurilor scrumite încă, se mai ridicau spre cer, când cocoşii începuseră să vestească zorile.

Ţăranii care apucaseră să pătrundă-n pivniţă se-mbătaseră şi rămăseseră acolo, căzuţi pe lângă butoaie, până ce Crişan, trecând să-i vadă, îi lovi cu piciorul în coaste.

— Şi cu ăştia pornisem la drum! izbucni el dezamăgit.

— Asta-i gloata, Marcule, încercă să-l mângâie popa Silvan, care nu-l părăsise nicio clipă; unii mor, alţii beau şi mănâncă, iar ceilalţi... care cu ponoasele, care cu foloasele; aşa a fost de când lumea şi aşa va fi veşnic.

Câţiva, mai strângători, începură să care de prin curte, spre casele lor, ceea ce mai găseau întreg: pluguri, care, grăpi, unelte şi tot ce socotea fiecare că i-ar putea folosi în truda cea de toate zilele. Cei mai prevăzători însă, şi mai lacomi la câştig, se repeziseră asupra turmelor şi cirezilor, pe care le mânau în grabă spre pădure, acestea fiind bunul cel mai de preţ pentru cei ce slujiseră pe la grajdurile domneşti. Numai nevolnicii şi cei mai slabi la minte s-apucaseră să jefuiască-ncaperile, punând mâna pe tot ce strălucea. Vasele de argint fură băgate pe sub ţundre, iar ce nu-ncăpea acolo, părăsit sau călcat în picioare. Vitrinele fură făcute ţăndări, cupele de cristal sparte, dulapurile răsturnate, tablourile sfâşiate, iar

ţurţurii de cristal ai candelabrelor tot timpul zornăiţi cu bâta.

— Am spus să v-alinaţi parcă? tună iar glasul lui Crişan care se ivi-n balconul cel mare, cu o torţă aprinsă-n mână.

Cine să-l audă însă când toţi cei ce se mişcau erau puşi pe strânsură.

— Nemernicilor! izbucni atunci el azvârlind făclia din mână.

— Nu-s nemernici, Marcule, îi răspunse popa Silvan aplecându-se să i-o ridice; aşa-s de veacuri toţi cei zăgăzuiţi de nevoi; odată i se iveşte poate şi omului în viaţă prilejul...

— Prilejul, părinte? Asta-i prilej?

— Pentru mulţi da, Marcule; căci dac-au fost aduşi în starea care sunt, ei atâta pricep şi atâta fac. Şi-apoi să mai şi ştii că n-ar fi prea cu cale să-i împiedici pe cei ce-au semănat vânt să-şi culeagă furtuna.

Crişan puse atunci capul în piept: „Aşa o fi părinte, dară...” şi ieşiră amândoi din castel să se-aciueze pe afară.

Nu se culcară însă înainte de a pune-n capul satului dinspre Brad o seamă de străji sub porunca lui Ionii, a lui Lazăr şi a lui Georgiuţ. Erau oamenii cei mai de credinţă pe care se putea bizui, ca pe coarnele plugului, şi care dealtfel îl şi întâmpinaseră sub podul Crişului, la Brad, atunci când începuseră răzmeriţa. Ionii avea ochii ca uliul, şi pe cine-i aţintea era pus la grea cumpănă; Lazăr, mereu înciudat, era pornit tot timpul împotriva nedreptăţilor cu care nu mai ştia cum s-o scoată la capăt iar Georgiuţ, mirându-se veşnic de ceea ce vedea, era pus pe-o veghe ca-n iad. Era poate omul căruia, ca şi popii Silvan, nu-i scăpa nimic din ceea ce-i cădea sub priviri.

Dinspre miazănoapte mai veghea şi Huluj, pentru că de acolo n-aveau a veni decât morţii, rămaşi la Curechiu sau viii, plini de poftele-navuţirii peste noapte. Era un prilej rar, mai ales când toti auziseră de pârjol; şi prea

puţini ar fi vrut să-l scape făr’ să s-aleagă măcar cu mângâierea că arde asuprirea, şi cu ceva pe care ar fi putut pune mâna.

★

Pe contele Kristsory, Rista-l păzea cu ajutorul lui Amos, un om din Criştior, în încăperea pivnicerului de lângă beciu. Era o cameră boltită, cu arcade ţepene, ca să poată ţine parcă deasupra toată averea-ngrămădită de veacuri peste ea şi strâmtorată foarte pe alocuri, ca să-ncapă într-însa cât mai multe butoaie cu vinars. Pereţii încăperii erau daţi cu alb şi ochii a tustrei se plimbau, în tăcere, pe tencuiala zvârlită grosolan pe zidul luminat doar de o făclie înfiptă undeva într-o crăpătură a lui.

Se aşezaseră toţi pe nişte laviţe; Rista mai lângă uşă ca să păzească ieşirea, iar Amos, ajutorul lui, lângă conte la un fel de masă făcută din topor şi negeluită, nici măcar să-ţi poţi aşeza coatele pe ea fără să-l fi simţit dungile.

Când contele-şi lăsă însă capul în palme, chipurile s-aţipească sau să se gândească mai bine cine ştie la ce, Amos începu:

— Dormi numa’ conte, că mâine io am să-ţi scot sufletul din oase; uite chiar cu mâinile astea! Şi sfârşindu-şi vorba, îşi privi palmele mai aspre decât coaja cireşului.

— Numai să poţi, îi răspunse Kristsory.

— Oho! şi încă cum, mai ales când îmi aduc aminte cum m-ai pus în obezi cu nevastă cu tot! Şi ne mai şi spuneai: ori birul, ori sufletul. Io însă n-am avut cu ce-ţi plăti şi tu nu m-ai iertat; ori de la unul fără suflet nu mai ai nici tu la ce te aştepta; uită-te încoa ce-ţi spun, c-aşa-i; n-am să te iert nici eu, cum nu m-ai iertat nici tu pe mine.

Contele-şi ridică atunci capul din palme privindu-l drept în ochi. Iobagul nu minţea, avea în priviri ceva din fiara ajunsă să se răzbune pe vânătorul rămas fără gloanţe. Îi trecu atunci prin minte toată viaţa, ca fulgerul, dar nu se opri la nimic din ea; nu-şi aduse măcar aminte de chipul celui ce-l ameninţa, deşi ameninţarea-i era mai

apăsătoare ca boholtul[38], care venea-ntotdeauna dinspre munte. Atâta doar îi scânteie prin minte că era la mare strâmtoare, cea mai mare poate din toată viaţa lui şi din care trebuia singur să iasă. N-avea însă nici cum şi nici pe unde, căci uşa era păzită de Rista, alături de care şedea Amos... Altfel zidurile erau de nezdrobit şi tot aşa, şi gratiile de la geamul ce dădea-n curte; iar nervurile arcadelor îi păreau gheare, din înşfăcarea cărora nu mai era nicio scăpare. Şi totuşi nu se putea ca el, contele Kristsory, să nu găsească vreo ieşire. Îi sticli atunci prin minte ultimul gând: Apă! Vreau nişte apă omule!

— Apă? îi răspunse Rista, du-te atunci după popa Ilie că văd că i-au venit minţile la cap.

Amos rămase uluit; să-i scape atât de uşor din mâini omul pe care-l pândise o viaţă-ntreagă şi pe care-l avea în stăpânire? în niciun caz.

— Du-te şi fă ce-ţi spun, se răsti Rista la Amos. Vrea să moară creştin, în legea noastră!

Lui Amos îi veni inima la loc; îl va aduce pe popă şi apoi îi va face de petrecanie; bun! şi plecă sărind câte trei trepte deodată.

După ce-i dispăru însă din încăpere ortacul, Rista, rămas singur cu contele, îşi zise că nu se cade osânditului să-i refuzi ultima dorinţă şi-l mai întrebă o dată:

— Chiar vrei apă?

— Dac-am pierdut sânge, cum să nu vreau, îi răspunse contele, gândindu-se la prilejul pe care nu voia cu niciun chip să-l scape.

De fapt şi fiarele-nsângerate trag la apă, îşi spuse Rista, ducându-se şi el să-i caute apă de băut. În urmă-i, uşa masivă de lemn, care se-ncuie cu două zăvoare, scârţâi prelung.

— Acum, ăştia mă jupoaie de viu, se gândi contele-n dosul ei, făcându-şi un şnur din faşa cu care era legat la umăr. Se urcă apoi pe masă, băgă capul în laţul pe care-l prinsese de zăbrea, şi sări în gol. Faţa i se crispă,

[38]38- furtuna

picioarele-i se bălăngăniră neputincioase şi-n clipa în care Rista intra cu apa de băut şi Amos cu popa Ilie, el le trimise, din pragul peste care ei nu mai puteau trece, un ultim rânjet de sfidare.

— Am să mă ţin după tine şi-n lumea de dincolo, îi strigă Amos, zguduindu-l în laţ în timp ce Rista-şi pregătea cosorul să-i taie şnurul.

— Neiertat va fi în veci pentru păcatul făcut! izbucni popa Ilie, închinându-se înfiorat de o spaimă lăuntrică, pe care pân-atunci n-o mai simţise, dar şi cuprins de un tainic regret că-i scăpase din mână. Ar fi simţit o poftă nebună să-i fi putut spune:

— Să botează în numele Tatălui şi-al Fiului… răzbunarea lui pândită de veacuri.

— O fi, n-o fi, părinte, treaba Domnului de-acum încolo; io însă una ştiu: că ne-a scăpat, şi încă din pricina mea; dar nu-i bai, c-asta mi-o fi şi învăţătură, mai adăugă Rista, în clipa când puse mâna să-l dea jos.

— Ce-aţi făcut? se auzi din prag un alt glas. Era Crişan cu ochii căscaţi cât cepele, cu ţundra trasă numai pe umeri şi cu picioarele depărtate, în uşa pe care nimeni nu mai putea intra, nici ieşi. O umplea, şi rămăsese stană în pragul ei.

— L-am scăpat, Marcule, îi răspunse Rista întorcându-se; şi nu l-am mai putut prinde nici măcar de nădragi; dar io-s vinovat de asta.

— Păcat, c-aş fi vrut să mai stăm oleacă de vorbă!

★

Şi de pe drumul pe care porniseră amândoi, unul după celălalt, se gândea să-i mai spună că sosise ceasul socotelilor şi că nu vrusese să-l îngroape, ca să-l vadă şi să ştie toţi ce se-ntâmplă cu cei ce-şi uită de unde-au răsărit.

Dar cine-şi mai aduce aminte asta? se păru că-l întreabă cineva din lăuntru-i întuneric.

— Cei nerăsădiţi şi rămaşi aşa dintru-nceput.

Un început însă prin ale cărui prăpăstii rătăcea şi nădejdea, dar şi rânjetul sleit pe buzele contelui, pe care-

l văzuse-n laţ, rânjetul acela care se prelungea răzbunător şi plin de sfidare până la el, dintr-un loc care nu mai cunoştea margini, nici vreme, nici început şi nici sfârşit; o lume-n care se pierdea încet, încet şi el rătăcind însă pe cu totul alte căi decât cei pe urmele cărora pornise.

★

— Şi-acum, dacă tot am început şi-am început cu d-astea şi dacă încă-n vremea nopţii n-a venit nimeni dinspre Brad să ne-atace, io zic, Marcule, c-ar fi nimerit să ne năpustim noi peste ei; că până-or prinde ei să se-nfiripe cu toate garnizoanele din jur, îi şi dăm gata, zise popa Ilie.

— Şi la Alba? îl întrebă la rându-i Crişan.

— O să ajungem şi acolo, dar să facem întâi rânduială-n spate dacă tot ne-au arătat că de-aci ne pot veni mai uşor de hac. Nu vezi că nici împăratul nu-i cu ei, de vreme ce nu le-o trimis cătanele-ntr-ajutor?!

— Din păcate însă nici nouă, adăugă popa Silvan, aşa… mai mult ca să-i pună pe gânduri.

— E drept părinte, dar de aici se vede că el nu se amestecă şi dacă nu se bagă, şi nu se bagă până la urmă în toată zarva, ăsta-i semn că ne lasă pe noi să hotărâm. Nu-i aşa, Marcule? îl întrebă iar popa Ilie pe Crişan.

— Dar-ar domnul să fie aşa, dar io nu prea cred, răspunse-ndoindu-se nu Crişan, ci popa Silvan; să-n-cercăm însă, dacă ziceţi, ca să nu vă pară rău în urmă, adăugă el. Cumpănindu-le pe toate, Crişan hotărî însă pe loc, chiar în dimineaţa aceea, să pornească numaidecât spre Brad, apoi spre Baia de Criş ca să-i nimicească pe toţi cei ce li se puseseră pe urme, împiedecându-i s-ajungă la Alba. Dealtfel, zvonul a ceea ce se petrecuse la Curechiu, în noaptea de pomină a primului lor popas din drumul spre Alba, se răspândise pe toate văile şi peste toate coclaurile, aducându-le într-ajutor pe toţi cei în stare de răzbunare. Pârâia veacul şi-ar fi fost păcat să nu-l împrăştie tocmai cei pe care-i strinsese mai rău.

Ceata cea mare, înpărţită pe pâlcuri, conduse fiecare

de câte unul mai priceput în mânuirea bâtei, a furcilor sau a puştii, se puse astfel în mişcare, pornind însă, de data asta, nu spre Alba, ci-napoi spre Brad, spre cuibarul cel mai apropiat al grofilor.

Criştiorul rămăsese-n urmă ars, prădat şi jefuit, ridicând spre cer ultimele rotocoale de fum pe care pâcla dimineţii le trăgea-n jos. Vitele se-mprăştiaseră şi ele primprejur şi prin ferestrele deschise ale castelului zburau liliecii întârziaţi. Numai cioburile vaselor sparte dinlăuntru îşi răspândeau parcă vesele primele sclipiri ale dimineţii în ochii celor iertaţi de Crişan.

— Ce urgie! exclamă atunci sora contelui, văzând întregul dezastru; şi oare pentru ce păcate, Doamne! se-n-treba ea, ridicând pentru prima dată ochii spre cer.

Spre Brad mai coborau şi-ntârziaţii de prin pădurile de la miazăzi şi cei de prin împrejurimile, care n-apucaseră să se-ndrepte cu gloata spre Alba. Era o scurgere de oameni, ca-n zi de târg, numai că-n loc să vie aici ca-n alte daţi, cu doşte, cu oale şi cu ciubere, veneau cu furci, cu coase şi cu topoare. Oraşul fusese astfel înconjurat din toate părţile de ţărani răsculaţi şi când sosi ceata de la Criştior, fu dat doar semnalul de atac al bisericii reformate, bastionul în care se strânseseră, ca să reziste, grofii şi nobilii de primprejur.

Era o clădire cu pereţii groşi, cu porţi ferecate-n fier şi-n care să fi tras chiar cu tunul, tot nu s-ar fi dărâmat. De jur împrejurul curţii bisericii se mai aflau şi zidurile împrejmuitoare pe care, ca să le treci, trebuia să foloseşti scara, prilej pentru apărătorii din turn de-a nimici cu arme de foc pe toţi cutezătorii.

Ţăranii o înconjurară însă din toate părţile şi neştiind parcă de unde s-o ia, primele gloanţe trase din turn îi hotărâră s-o atace pieptiş. Nu se cocoţară totuşi pe zidurile din jur, ci forţând cu grinzi poarta de intrare a curţii, năvăliră înăuntru ca apa. Dintre primii cutezători, câţiva trecând pragul, fără a se gândi câtuşi de puţin dac-or să ajungă sau nu undeva, îşi găsiră moartea pe loc. Porniseră spre ceva şi trebuiau să meargă, să

meargă şi să nu se mai oprească niciodată. Ceilalţi însă, ajunşi sub ziduri şi la uşile de intrare ale bisericii, scrâşniră neputincioşi. Acolo nu mai puteau fi împuşcaţi atât de uşor de sus, dar tot acolo nici ei nu mai puteau folosi berbecii de spargere ai uşilor. Fu orânduit atunci primul rând de puşcaşi, condus de Ionii şi de Ţăndură, care tre-buiră să tragă spre turn, în timp ce jos se punea la cale spargerea uşilor cu praf de puşcă.

Uşile din faţă rezistară însă cu succes la toate încercările, deşi din turnul mare nu se mai trăgea niciun foc. Puşcaşii lui Ionii îi făcură pe cei de acolo să-şi păzească mai bine capul şi să se baricadeze mai zdravăn pe dinăuntru.

Nenorocirea lor fu însă că o uşă de ieşire dinspre altar cedă în faţa grinzilor asediatorilor şi primul grup, condus de Rista şi de popa Ilie, pătrunseră-năuntru ca un iureş. Nu s-aştepta nimeni la năvală, şi când îşi dădură seama de ea se-nghesuiră toţi într-un colţ. Rista şi Huluj aveau puştile-ndreptate spre ei, în timp ce prin deschizătura făcută-n uşa altarului intrau tot mai mulţi. O împuşcătură trasă de undeva de sus, îl doborî la podea pe popa Ilie, iar Huluj, care se pregătea să-i răspundă nesăbuitului, se văzu însă împiedicat să tragă tocmai de victimă.

— Nu m-au doborât şi nu se cade să omori nici tu tocmai aici, îi zise popa, trăgându-l de pulpana tundrei.

Omul mirat, neştiind ce să-i răspundă, holbă totuşi ochii la el şi scăpă un foc spre boltă. Se sperie apoi singur de-mpuşcătură şi aţintindu-şi ochii în sus, rămase încremenit de albeaţa zidurilor. Niciun sfânt pe ele şi niciun înger! sau poate se speriaseră toţi şi-şi luaseră zborul spre cer ca să-i lase singuri pe grofi în mâinile lor?! se gândi el. Era un semn însă şi prilejul nu trebuia scăpat.

— Predaţi-vă! le strigă atunci tuturor Rista. Toţi ridicară mâinile în sus holbându-şi însă ochii la preotul ortodox care, sculat şi el de jos, se-ndrepta spre ei, cu ciomagul în formă de cruce, aducând mai degrabă a haiduc decât a slujitor Domnului. Tot atunci se dădură-n

lături, deschise pe dinăuntru, şi uşile cele mari, care lăsară să intre-n lăcaşul reformat, odată cu văpaia răzmeriţei, şi tagma celor răsculaţi.

Erau oameni care, în loc să-nalţe rugi spre cer, înălţau bâte, coase, furci şi topoare, îngrămădindu-i pe cei prinşi înăuntru.

— Temeţi-vă de Domnul! se auzi atunci glasul pastorului Keresteş din amvonul în care-şi ţinea de obicei predicile duminicale, arătând cu mâna spre imaginea Domnului Hristos de pe peretele altarului.

Rista, speriat de glasu-i răsunător, se-ntoarse spre el gata să-l împuşte. Norocul lui fu însă că tocmai atunci pătrunse şi Crişan înăuntru cu popa Silvan, care prinsese, dacă nu frântura din îndemnul „fratelui” său, cel puţin semnificaţia braţului întins spre altar.

— Trebuia de mai demult să li-l arăţi, părinte, îi răspunse el.

— Toţi cei ce ridică sabia, de sabie vor pieri! continuă pastorul.

Lumea amuţise. Topoarele, furcile şi coasele fuseseră lăsate-n jos, prefăcute-n sprijin bărbaţilor aplecaţi pe ele, iar ochii tuturor fugeau întruna de la amvon, spre chipul popii Silvan, şi-napoi, neştiind încotro să se fixeze. Urechile însă le erau aţintite, ca nişte tolcere[39] spre glasurile ambilor „păstori”.

— Adevărat grăieşti, părinte, numai că nu noi le-am ridicat cei dintâi, şi ceasul socotelilor iată-l c-a sosit; fulgerul…

Dar nici n-apucă să-şi sfârşească vorba când Rista, la auzul cuvântului fulger, socotind că într-adevăr a sosit ceasul Marei Judecăţi, mai slobozi un foc în aer.

Pastorul, speriat, crezând că se trage asupra lui, căzu în dosul micului parapet al amvonului.

— Nu trebuie tocmai aici, îl dojeni popa Silvan.

— Mi-a scăpat părinte, şi nicidecum în el, ci spre slava Celui de sus care ne-a adus şi nouă apa la moară. Uită-te la ei numai, c-au îngheţat de spaimă!

---

[39] 39-pâlnii

Şi-ntr-adevăr, toţi cei prinşi înăuntru înmărmuriseră retraşi la jumătatea dintre amvon şi altar.

— Şi-apoi, îi vezi, părinte, că n-au nici icoane. De aia le e atât de gol sufletul. Poftim apoi de strigă-l aici pe Dumnezeu că tot pe tine te auzi: Hăi, Doamne!

— Hăi, Doamne! răspunse ecoul boltei.

— Ai văzut, părinte? Apoi, întorcându-se-nspre el, continuă pe acelaşi glas: Degeaba v-aţi pus cocoşi şi măciuci ghintuite pe turle, că Dumnezeu nu ştie de frică.

Un grof izbucni atunci:

— Pe Dumnezeul vostru, iertare!

— Dumnezeul nostru e şi al vostru, îi răspunse Crişan, iar voi ne cereţi milă în numele Lui? Dar voi de ce n-aţi avut oare, tot în numele Lui, milă de noi? Nu v-am rugat şi noi de-atâtea ori să ne iertaţi de corvezi şi de dări, şi nu ne-aţi iertat?

— Lasă-i, Marcule, nu-ţi mai răci gura cu ei că până la urmă ne cred şi proşti dacă le vorbeşti aşa, se auzi un glas din mulţimea iobagilor.

— Proşti? îi răspunse un altul proptit într-o coadă de sapă; proşti da, c-am fost buni cu ei, continuă tot el, dumirit în cele din urmă de propria-i neştiinţă.

— Nu proşti, ci buni; buni de frică, izbucni şi un grof din grupul celor înmărmuriţi lângă altar.

— De frică? răsptmse Rista. O să v-arătăm noi atunci frică, şi toată ceata se năpusti spre ei ca o haită de fiare.

— Nu aici! mai avu timp să strige popa Silvan, scoateţi-i afară! Cine însă era să-l mai audă, când gloata era atât de flămândă de ceea ce n-avea niciodată să se sature.

★

Retrăi totul, şi aşa cum îşi închisese atunci pentru o clipă ochii, încercă să şi-i întindă întruna şi pe cei ai minţii trezite la veghe.

— Asta v-a fost deci mila în numele Lui? i se păru că-l întreabă cineva dinafară.

Nu mila, ci furia; şi-apoi au cules ceea ce semănaseră, răspunse el nedumerit însă pe deplin de cuviinţa

răspunsului dat.

★

Când căpitanul de jandarmi Gory năvăli în biroul jandarmeriei din Brad s-anunţe că ceata răsculaţilor, pornită spre Alba, se întorsese din drum ca să dea foc tuturor curţilor nobiliare de pe valea Crişului Alb, nu-l mai găsi înăuntru decât pe caporalul de serviciu pe jumătate beat, care-i raportă că garnizoana oraşului – după zvonul răspândit de subprefectul Zarandului – se retrăsese parte spre Deva, parte spre Baia de Criş să mai apere acolo ce se mai putea sau s-aducă întărituri de la Sibiu.

— Şi nobilii din Brad ce fac? întrebi căpitanul speriat.

— Unii-s fugiţi la Baia de Criş, iar alţii la Deva; şi cei mai inimoşi se bat în biserica reformată de aici. Sunt acolo cu pastorul Keresteş care le ţine predici.

— Nenorociţii! exclamă el, gândindu-se la ceea ce-i aştepta. Dealtfel nici lui nu-i venea la-ndemână să stea locului ca să le facă singur faţă tuturor; ar fi fost poate cea mai mare nebunie. Dar nici să se retragă în biserica reformată, să fie pârjolit împreună cu toţi cei de acolo.

Să fugă atunci la Baia de Criş. Da, asta ar fi fost ceva, deşi ce-ar fi putut face şi acolo când însuşi subprefectul păţise ce păţise? Şi-apoi pe cine să conteze când toată garnizoana judeţului nu număra decât câteva zeci de jandarmi? Ar fi intrat apoi şi-ntr-un fund de sac, dacă ceata venită dinspre Criştior le-ar fi tăiat retragerea spre Deva. Doar pe Criş în jos ar fi fost drumul liber, dar cine ştia ce se-ntâmplase şi cu nobilii din jurul Hălmagiului dacă cel mai viteaz dintre ei, contele Hallmagy păţise ce păţise? Şi atunci? Nu, hotărât că nu! Trebuia s-o ia neapărat spre Deva, iar de acolo, dacă nimeni n-ar fi dat ascultare mărturiei sale, mai departe spre Sibiu, spre guvernatorul întregii Transilvanii.

— Ce faci acum? Vii cu mine sau rămâi aici? îl întrebă el pe caporal.

— Păi dacă plec eu, cine mai rămâne? îi răspunse pe jumătate trezit din plăcuta-i ameţeală, caporalul. Aa! cei ce nu ştiu ce-i aşteaptă, continuă apoi tot el aplecându-

se şi scoţând de sub birou o sticlă cu rachiu.

— Inconştienţilor! îi strigă ieşind, scârbit şi revoltat, căpitanul.

★

Dacă însă-n spaima lui, Copacsony, subprefectul Zaran-dului, nu se mai opri nici la Baia de Criş, reşedinţa comitatului său, decât ca să-şi ia careta şi să fugă undeva spre Budapesta sau spre Viena, răspândind peste tot vestea dezastrului apocaliptic care, după părerea lui, nu mai putea fi oprit decât cu ajutoare trimise de-a dreptul din capitala imperială, un alt grup de nobili, strânşi întâmplător la un ospăţ de la curtea contelui Hallaky, la auzul incredibilelor veşti se hotărâră pe loc să-i nimicească până la unul pe toţi iobagii care se răsculaseră. Era o decizie luată în pofida oricăror interdicţii imperiale de a-şi face nobilii singuri dreptate, dar ce mai conta împăratul în faţa spaimei dezlănţuite?

— Pământ au vrut, pământ să le dăm, exclamă contele Hallaky ridicând paharul în cinstea hotărârii luate. Era înalt şi lat în spate cât un credenţ[40] săsesc.

— La pământ cu ei! ţipă atunci şi Lucas Bethlen, cel mai entuziast grof din toată adunarea. Se ridicase pe un scaun ca să fie la înălţimea gazdei, şi mai ales să fie auzit de toţi .

Hotărârea fu pecetluită apoi prin osândirea iluminismului imperial şi prin ciocnirea a treisprezece pahare deasupra unei mese masive de stejar, în jurul căreia se strânseseră toţi. Şi erau atât de porniţi încât, repezite unele-ntr-altele, cupele crăpară mai bine de jumătate. Cioburile fură azvârlite apoi pe jos şi călcate-n picioare ca să se sfărâme precum aveau să se sfarme, sub aceleaşi cizme, şi oasele celor înfrânţi. Era hotărârea uneia dintre cele mai frumoase înmănuncheri a nobilimii de pe Crişuri.

— Şi după aceea, cu cine vom mai lucra pământul? întrebă zâmbind, retrăgându-şi mâna cu paharul ştirbit, din fastuosul clinchet în care se ciocnise cu ceilalţi,

[40] 40-bufet

contele Imre.

— Cu şerbi din Ungaria, distinse oaspete, îi răspunse prompt Arany Iosef. Avem destui şi o repopulare a acestor ţinuturi cu ei n-ar strica; ar fi poate mai docili.

— Numai că mutarea nu le-ar transforma şi caracterul.

— Şerbul sau iobagul rămân aceiaşi oriunde ar fi; sunt doar sortiţi pentru asta, continuă Arany.

— Da, dar atunci nu mai pricep necesitatea intervenţiei noastre, sau poate…

— Câteodată conte, şi omul ca şi ceasul, mai trebuie totuşi pus la punct, altfel am uita poate fiecare cum suntem.

— Şi credeţi că acum e prilejul cel mai nimerit să facem asta?

Un hohot de râs izbucni din piepturile tuturor.

— Cine altcineva s-o facă, conte, dacă nu noi? Kristsory, pe care l-au strivit ca pe-o omidă fiindcă era de-ai lor? sau subprefectul care a vrut să se joace cu ei de-a baba oarba?

— Dar parcă cel ce a adus vestea spunea ceva şi de moartea contelui Hallmagy?

— Aaa! Exaltatul care întotdeauna n-a făcut altceva decât ceea ce i-a trecut prin cap. De fapt ne-a oferit tocmai prilejul pe care-l aşteptam de mult domnilor, aşa că…

— Aşa că ne-aşteaptă câmpul de bătălie, adăugă gazda. Dealtfel, caii mei sunt gata-n grajduri şi armele vă stau la dispoziţie. La nevoie, dacă nu ne vor ajunge, jandarmeria e peste drum. Avem acolo tot ce ne trebuie.

În nu mai puţin de un ceas după aceea, din curtea Hallakylor, de la Aciua, şi din jandarmeria de peste drum, ieşi să-i nimicească pe răsculaţii lui Crişan, cea mai închegată formaţie nobiliară de pe valea Crişului Alb. Cei treisprezece nobili de vază călăreau în fruntea a tot atâtea grupuri de jandarmi pedeştri, înarmaţi până în dinţi. Comanda grupului nobiliar o avea Lucas Bethlen, iar a jandarmilor Asztalos, căpitanul pe care de fapt se bizuiau mai mult ca pe orice.

Aveau în faţă o zi şi o noapte până s-ajungă la Baia de Criş, pe care trebuiau eventual apoi s-o despresoare sau s-o apere. Nu se grăbeau însă, precum se grăbise Hallmagy, iar de veştile iscoadelor trimise înainte se ţinea seama la orice pas.

Se miza însă mai mult pe surprindere, şi mai ales pe una nocturnă, când ţăranii, obişnuiţi să se culce devreme, cu găinile, puteau fi atacaţi şi stârpiţi până la unul. Gabor şi Tibor Telleky chiar jubilau la gândul bătăliei, iar Szekely Ladislau se şi vedea judecându-i pe loc pe cei scăpaţi întâmplător cu viaţă. Franz Iaray ţintea şi el mereu în gol, exersându-şi ochiul, în timp ce Nagy Peter călca jnepenii-n picioarele calului cu aceeaşi sete cu care şi-ar fi călcat duşmanii. Pentru baronul Apafy însă, ar fi fost mai chibzuit ca sceleraţii să fie trimişi la muncă în minele lui Silagy Francisk, iar conducătorii distruşi la faţa locului sau eventual traşi în ţeapă, pe la răspântii. Numai Arany Iosef, groful cu „mâna de fier”, tăcea întruna păşind mereu alături de cinicul conte Ady Imre pe care nimeni şi nimic nu l-ar fi putut opri să spună ce gândea. Nu-şi vorbeau, dar parcă-şi simţeau gândurile urmărindu-l amândoi cu privirea pe Lucas Bethlen.

— Îl vezi, parc-ar fi vrut să-i spună contele Imre, e atât de semeţ încât ard de nerăbdare să-l văd ce va face, când va fi împresurat de furci şi de topoare.

—Îşi va accepta sau nu destinul de friptură prinsă-n frigare, se gândi însă tot el c-ar fi putut să-i răspundă baronul Arany. Sau poate, cine ştie... Şi totuşi ce o fi gândind acest baron despre sfârşitul semeţei încercări? Trebuie neapărat să-i tulbur tăcerea. Nu se poate înainta întruna aşa, când toţi ceilalţi se văd numai eroi.

— O să murim glorioşi baroane? îl întrebă el cu voce tare, şi cu veşnicu-i zâmbet sarcastic în colţul buzelor.

— Depinde de rapiditatea acţiunii, îi răspunse scurt groful Arany, dând pinteni calului.

— Şi dacă vor fi ei mai iuţi? se-ncăpăţână cinicul conte să continue, îmboldindu-şi totodată calul.

— Atunci, sper că vei vedea şi dumneata ce se va

întâmpla! i-o tăie scurt baronul

„Nu se poate sta de vorbă cu el, îşi spuse contele Imre. Se pare că-i, fie-nspăimântat, fie prea grijuliu cu propria-i soartă.”

— Baronul Arany, conte, e poate singurul luptător pe care nu-l va putea nimeni înfrânge, se apropie de el murmurând căpitanul Asztalos, bucuros că are cu cine sta de vorbă în zorii unei dimineţi atât de apăsătoare.

— Crezi într-adevăr?

— O să-l vedeţi dealtfel când ne vom întâlni cu răsculaţii. Va fi poate ultimul în angajarea luptei, dar tot ultimul şi la sfârşitul ei. Are mâna precum porecla şi ochiul de uliu. Nu-i scapă nimic din ceea ce-şi pune-n gând şi taie-n jur ca briciul. Parcă-s din unt făcuţi, duşmanii-naintea lui; îi ştiu doar din bătăliile cu italienii. Nu i-a putut sta nimeni împotrivă; şi-am întâlnit doar cavaleri unul şi unul.

— Da, se poate, căpitane, numai că aici o să ne-ntâlnim cu slugi viclene de la care te poţi aştepta la orice.

— E adevărat, conte, dar slugile rămân slugi orice ai face; îi cunosc doar atât de bine; ce dracu, doar am de-a face cu ei toată ziua.

— Mda, dar, spune drept, te-ai fi gândit la asta?

— Şi da, şi nu; dealtfel nu s-a întâmplat pe domeniile noastre.

— Nu pe domeniile, ci-n comitatul nostru, îi răspunse ironic contele.

— Da, dar prefectul şi subprefectul au fost demult preveniţi de ceea ce se punea la cale. Ce, doar Horia ăla, din Albac, pe unde trecea-n drum spre Viena? Nu pe aici, pe la ţăranii de pe domeniile noastre? Eu doar nu ştiu? Şi nu i-am spus-o de atâtea ori contelui Hallaky?

—Şi-atunci de ce nu l-aţi împiedecat? ca să afle şi Curtea de la Viena şi să le dea tacit aprobarea? cum spunea cel ce a adus vestea răscoalei.

— Minciuni conte, cum crezi c-ar fi stat alteţea sa imperială de vorbă cu-n nespălat ca Horia. Aste-s doar

amăgirile lor ca s-ameţească gloata.

— Şi n-au ameţit-o căpitane?

— Ba da, dar tocmai de aia o s-avem şi noi ce dezmetici; dealtfel, astea sunt consecinţele unei politici imperiale prea îngăduitoare cu iobagii; de, idei iluministe; şi-ar cam fi cazul să le stingem.

— Iluministe, neiluministe, numai să nu ameţim şi noi între timp.

— Adică?

— Adică de prea multă-ncredere în ceea ce am dori să facem şi nu mai suntem în stare. Pedestrimea, uite, se cam freacă la ochi, în timp ce nobilii abia se mai leagă-nă-n şei.

— Ar cam fi vremea unui popas, conte, şi-ar trebui să le-o spuneţi şi celorlalţi. Eu nu-mi permit. Dealtfel uite şi Carul Mare e cu oişţea-n jos, iar luceafărul de zi sclipeşte bine-n vârful Bihariei.

— Văd că stai bine cu cerul, căpitane. Să vedem însă ce spun cei ce se leagănă-n şei, dacă nu cumva or fi adormit, încheie contele grăbindu-se să-l ajungă din urmă pe Lucas Bethlen.

— Eşti nebun? îl apostrofă nobilul conducător de-n-dată ce-i auzi propunerile. Acolo arde, zise el arătând spre Baia de Criş, şi noi să ne oprim? Să caşte cât vor, să se legene, să doarmă de-a-n-picioarele, dar să mergem!

— Să mergem, atunci, dacă o spune conducătorul. Probabil că nici moartea n-are vreme s-aştepte, îşi încheie el gândul în sinea lui, lăsându-şi totodată şi calul la pas.

Nu de aceeaşi părere fură însă şi ceilalţi, şi deşi n-o mărturisiră făţiş, gândul unei opriri pentru refacerea de pe urma chefului atât de prelungit le surâse de-a binelea. Mai era apoi şi pedestrimea care, ca să se ţină pe urma cailor celor ce-i conduceau, făcuse pe nepusă masă, şi mai ales în toiul nopţii, un efort la care nu se prea aşteptaseră. Mergeau totuşi în virtutea inerţiei şi pentru că ordinul era ordin. Gândurile le erau însă cu totul aiurea. Unora la cei rămaşi acasă, în pustă, cu atâtea griji

pe cap, tocmai în toiul toamnei: treierat, strâns, dări, corvezi, şi acelaşi du-te-vino şi acolo, ca la curtea Hallakylor, cu aceleaşi strigăte, cu aceleaşi ameninţări şi cu aceleaşi văicăreli. Dar porunca era poruncă, legea, lege şi armata, armată. Noaptea pe trecute îi îmbiase pe mulţi la un fel de visare cu ochii pe jumătate închişi; o visare pe care şi-ar fi dorit-o aievea, dar de care mulţi se şi temeau văzând cum li se-nfiripează-naintea ochilor amintirile plăcute, amestecate de temerile unui „cine ştie ce avea să vie”. Erau doar şi ei ţărani, pe dedesubt, cu frică de strigoi, de morţi, de lumea de dincolo şi cu grija strecurată-n măduva oaselor ca mustul în trunchiul copacilor.

N-aveau însă ce face şi mergeau întruna; mergeau mânaţi, atraşi, goniţi, ameninţaţi şi ademeniţi, dar mergeau pe urmele celor ce „ştiau încotro se-ndreaptă” şi-a celor ce „ştiau ce-aveau de făcut”. Dealtfel, care dintre aceşti treisprezece nobili conducători, în afara cinicului Ady Imre, s-ar fi îndoit de sine şi de ceea ce avea de făcut? Fiecare ştia că trebuie să stăpânească şi că, pentru aceasta, trebuia să se ţină bine-n şea, vocea să nu-i tremure-n porunci şi nici vrerea să nu i se-ndoaie, după vreun imbold nestăpânit al inimii.

Hallaky se trăgea dintr-un neam care condusese armate-n lungul şi-n latul Europei, fără ca vreodată mâna cuiva să le fi putut opri în loc armăsarii. Lucas Bethlen nu dăduse nici el vreodată-napoi din faţa vrăjmaşului, iar pentru Apafy Antal, învinsul era totuna cu tâlharul, care trebuia stârpit pentru ca niciodată gândul vreunei răzbunări să nu-i mai poată încolţi în minte. Cei doi Telleky, Gabor şi Tibor, îşi călcaseră mereu în picioare supuşii pentru îmblânzirea cărora alergaseră-ntruna din pustă, până în vârful munţilor, fără hodină. Dealtfel, nici taciturnul Leopold Horvat, cu care călăreau alături, nu era mai prejos. Odată pornit, ar fi fost în stare să nu se oprească nici în Ierusalimul strămoşilor căzuţi în cruciadă. Silagy Francisk cu oaspetele său Franz Iaray se credea aidoma la o mare vânătoare, de pe urma căreia

s-ar fi putut alege cu-mprospătarea băieşilor sfârşiţi din minele lor de fier, iar Szekely Francisk se înfoia în şeaua calului, după ritmul gândurilor lui de răzbunare, împotriva unor nelegiuiţi pentru care legea trebuie scrisă cu sânge şi respectul faţă de nobil cu ţeapă. „O pădure-s iobagii aceştia, în bezna căreia trebuise să tune vocea celui ce vrea să fie stăpân”, zicea el adeseori. Mâna de fier a comitatului, groful Arany Iosef, nepăsându-i însă de nimeni dimprejur, călărea mereu în frunte, strângând frâul calului atât cât trebuia ca să n-o ia razna, şi-mboldindu-l întruna să nu se oprească nicio clipă, nici măcar atât cât ar fi vrut Ady Imre să stea de vorbă cu el. Era omul de la care nu se putea smulge nicio concesie şi nici vreun dar, altul decât cel cuvenit la cutia milelor din Stefanes Dom, când o dată la nu ştiu câţi ani vizita Viena. Hotărârile-i erau nestrămutate, vrerea de oţel şi pasul una cu gândul. Niciodată nu se-ntorsese din drum pentru că uitase ceva şi niciodată nu-l chinuise vreo aducere aminte. Înfrângeri nu cunoscuse şi nimeni din cei ce i se puseseră împotrivă nu se alesese cu mai puţin decât cu pierderea vieţii. Dealtfel cine ar fi îndrăznit să-l contrazică vreodată fără a pierde ceva sau să-l aprobe ca să câştige ceea ce pierduse? Măsura întotdeauna de trei ori înainte de a tăia o singură dată, iar împotriva hotărârii luate nu-şi mai putea sta nici singur în cale. Nu făcea niciodată ce nu găsea că trebuie neapărat făcut şi nimeni nu-l văzuse vreodată dormind. Slugile spuneau că n-are somn, iar iobagii care-i auziseră de nume se-nfiorau la gându-i ca la apropierea necuratului. Prieteni nu-i erau nici câinii şi nici caii, iar îndărătu-i se întindea întotdeauna, ca un strigoi, numai propriul pustiu. Nu stătea alături decât cu oamenii în mişcare sau cu cei pe care-i vedea porniţi să facă ceva, neadresând însă nimănui decât porunci sau reproşuri. Vorba-i trebuia însă smulsă, gândul bănuit, vrerea ghicită şi hotărârea numai ascultată. Aşa era întotdeauna şi niciodată nu l-ar fi putut scoate cineva dintr-ale lui nici măcar dacă l-ar fi trăsnit.

Când ajunseră deasupra Hălmagiului ochii-i de oţel

pururi întredeschişi scrutând însă nu zarea, ci parcă un fel de nedumerire, care-i fugea dinainte, îi rămaseră de data aceasta înfipţi pe siluetele turlelor celor două biserici, care străjuiau târgul. Se opri atunci locului, îşi frecă pleoapele cu degetele mâinii stângi şi când îi deschise din nou văzu cum crucea turlei bisericii ortodoxe îi stătea-nainte ca o interdicţie, în timp ce coperişul celei gotice îi îmboldea gândul în sus.

— Ar trebui să ne oprim puţin la Hălmagiu ca să aflăm mai bine cum stau lucrurile la Baia de Criş şi ce s-o mai fi întâmplat pe la Brad, îi şopti atunci la ureche contele Szekely.

— O să aflăm în trecere, dădu el repede din cap.

Bucuros că sugestia nu-i fusese totuşi respinsă categoric, contele trecu însă şi pe la ceilalţi cu aceeaşi propunere. Spera să-i câştige totuşi, deşi Lucas Bethlen îl refuză vociferând la gândul întârzierii. Ceilalţi însă, socotind că lupta nu începuse, hotărâră totuşi să se oprească şi să se consulte, încă o dată, cu cei care i-ar fi putut informa şi mai exact în legătură cu evenimentele petrecute la Brad... N-aveau ce pierde mai ales că lungul unei zile târzii de toamnă era atât de scurt. Noaptea dealtfel fusese întotdeauna-mpotriva iobagilor şi a celor ce de veacuri se temeau de strigoi, de moarte, de lumea de dincolo şi de Dumnezeu. Se deciseră astfel să poposească-n centru, ca să se vadă şi să se ştie de toţi că nobilii comitatului Zarand n-aveau de gând să stea cu mâinile-n sân, când le luase foc ţinutul. Soldaţii primiră cu bucurie vestea, căpitanul Asztalos cu puţină-ndoială, iar groful Arany îi dete ascultare numai după ce se văzu singur în mijlocul cimitirului prin care voise să treacă cu orice preţ ca s-arate tuturor că nu-i pasă de morţi.

— Degeaba cavalere! îi strigă din urmă contele Imre, pentru că de bântuit tot te bântuie.

Atunci se-ntâmplă ceva cu totul neaşteptat: Mâna grofului Arany slăbi frâul, calul se opri, şi capul se-ntoarse pentru prima dată-napoi. Trupul greoi se plecă apoi înainte, piciorul drept fu scos din scăriţă şi omul fu,

dintr-un salt, lângă calul care sforăia ţinut de dârlogi, pe aleea din mijlocul cimitirului. „Mda!” îşi spuse el, în timp ce privirea-i lunecă peste cruci.

★

Noaptea se lăsase peste satul Târnava cum se lăsa de când lumea, venind dinspre Găina, pe valea Strâmbei, înmănunchind deasupra satului toată bruma de ceaţă, pe care-o mai putea strânge de pe apa Crişului. Holdele de cucuruz nu dispăruseră de tot în întuneric şi frunzele hulujilor[41] încă mai foşneau de adierea serii, când prima iscoadă pătrunse-n ele. Era un jandarm adus la curtea Hallakylor din pustă, un flăcău însă pe care-l ademeneau întinderile, bucurându-l în orice clipă cu adierea bucatelor rămase nestrânse pe câmp. În cucuruzul foşnind se simţea ca acasă; şi n-ar mai fi plecat de-acolo dar cine să-i îngăduie când datoria era datorie, iar porunca poruncă?

Înainte-i însă, în capul serii, pe stânga se lăsa Brotuna, iar pe dreapta Târnava, sate pierzându-şi amândouă casele pe câte-o vale ascunsă şi ea de frica domnilor, a grofilor şi poate chiar a bunului Dumnezeu. Erau ca nişte biete uleie, zvârlite-n neorânduială printre târşi şi pe sub copaci, aşteptând zorii cu grijă şi noaptea cu spaimă.

Cu târnăvenii se petrecea însă în seara aceea ceva neobişnuit. Se părea că-i cuprinsese o foială ca-n zi de bâlciu şi du-te-vino-ul multora, mai ales spre Strâmba şi spre Birtin, nu prevestea nimic bun celui ce i-ar fi privit pieziş. Iscoadei de pe Măgura Brotunei i se părea chiar că şi turla bisericii se-nălţase mai sus în amurg, ca să le facă loc, sub streaşină, tuturor celor ce se foiau în jur. Din sat ieşeau şi veneau întruna soli anunţând apropierea oştirii lui Crişan, iar ţăranii prinseseră viaţă ca-n zorii unei neobişnuite robote. Se mişcau ca guzganii, alergând de colo-colo şi pierzându-se în crângurile de pe marginile satului, de parc-ar fi fost năluci. Din ele ieşeau apoi cu alţii şi numărul celor aduşi – de parc-ar fi răsărit din pământ – creştea odată cu întunericul. Când se lăsă

[41] 41-coceni

însă noaptea şi ochii iscoadei abia mai putură străpunge zarea, de după dealurile Birtinului, se ivi şi grosul armatei lui Crişan, apropiindu-se pâlcuri, pâlcuri, spre marginea de răsărit a satului. Cei ce veneau pe drum erau aşijderea unei omizi groase în faţa căreia nu mai putea sta nicio frunză. Ridicaseră-n aer furcile, topoarele şi coasele, părând, cum se scurgeau, mai degrabă o fiară apocaliptică, decât o lume adunată să facă ceva. Cei ce veneau dinspre Strâmba înaintau în mănunchiuri mai strânse, uneori sărind ca iepurii, din tufiş în tufiş, iar alteori, scurgându-se pe răzoare ca lupii ieşiţi la pradă. Toţi, însă, se strângeau în cele din urmă undeva în jurul bisericii, precum puii în jurul cloştii. Şi acolo, aşteptând ca din uşa sfântului lăcaş să le vină mântuirea, stăteau toţi şuşotind întruna. Era o mulţime cenuşie de ţărani strânşi cum dase Dumnezeu, mai mult parcă la porunca Lui decât a oamenilor, voind însă toţi să ia o hotărâre după care să nu mai fie grofi pe pământ şi nici în ceruri. Se adunaseră-n Târnava, de prin toate satele presărate pe văile Crişului Alb; băieşi cu sape şi târnăcoape din Curechiu, Ormindea, Musariu şi Luncoiu; pădureţi de pe la Vâsca şi de prin preajma Bradului, oameni scurţi şi-n desaţi ca butucii, cu gurgoaele opincilor-nalte şi cu cioarecii strânşi pe picioare, vară şi iarnă; moţi cenuşii, înalţi ca păhuii[42] şi tăcuţi ca mormintele, strânşi şi ei cum se putuse de prin Blăjeni, Buceş şi Mihăileni, la zvonul celor petrecute-n Curechiu şi Criştior. Veniseră pe jos, peste deal, şi unii chiar călare pe nişte cai tot pe măsura stăpânilor. Ar fi fost de-aj uns să-i porneşti să nu se mai oprească, decât răpuşi de foame, boală sau moarte. Cei mai numeroşi erau însă tot crişenii, aşezaţi pe ceastălaltă faţă a Găinei, mai la-ndemână, şi mai hotărâţi dealtfel decât oricare alţii să ducă la bun sfârşit ceea ce începuseră. Crişan le spusese că venise vremea răfuielilor cu cei ce nu ştiau nici de lege şi nici de Dumnezeu; şi ei pe asta o ţineau, vrând numai pe asta s-o facă. Se coborâseră la vale, cu mic cu mare, şi toţi ce

[42]42- arbori cu coroana foarte înaltă

puteau ţine în mână vreun par sau vreo unealtă pusă pe strâns sau dărâmat. Nu lipseau din cete nici femeile şi pe alocuri furiile n-ar fi fost mai stârnite decât ele. Se porniseră de pe coastele munţilor cu copii cu tot, cu câini şi cai, cu coase şi cu topoare puse pe ras şi pe strâns. Năvăliseră toţi ca şu-voaiele-n plin boholt, adunând în jur tot ce putuseră aduna. Copiii strigau întruna, ridicând prăjini în aer şi-nvârtind în mâini reteveie, pe care le slobozeau încotro-şi imaginau duşmanii. Câinii lătrau şi ei pe lângă stăpâni, iar rumegătoarele-n grajduri ciuleau îngrijorate urechile foarte neliniştite de soarta lor sângerie. Nimeni şi nimic nu scăpase de fiorii morţii şi-ai aşteptării, în care se putea-ntâmpla orice.

„Sunt mulţi ca ciupercile şi foiesc ca omizile”, îşi spuse iscoada-n sine după ce nu mai putu zări spre Târnava decât luminiţele unor lampasuri nu prea bine ascunse, sub tundre. „Să le spun atunci şi celor ce m-au trimis ce-i aşteaptă”, se hotărî el urnindu-se din loc, neliniştit de ceea ce-i trecuse prin faţa ochilor.

★

În mijlocul satului, ieşit înaintea mulţimii care se strânsese în jurul bisericii, Crişan se gândi să-i mai spună o dată ce-o mai poate aştepta. Alături de el, stăteau cei pe care se putea bizui ca pe sapă: popa Silvan nedezlipit de soarta-i, deşi totdeauna mai în spate, urmărindu-i vorbele şi binecuvântându-i hotărârile, chiar şi atunci când nu-i erau întru tocmai pe plac; popa Ilie, bun şi el la o adică, Ţăndură şi Culae peste care nu se putea trece nici în zbor, Georgiuţ, Ionii, Lazăr, Petruţ şi Huluj, care-l înconjurau ca cele patru vânturi, făcând să-i zboare poruncile ca gândul; Toma din Tomnatec, Toader din Porcurea, Mitru – cantorul popii Ilie şi Vujdugan din Ocişor putând şi ei prin preajmă-i, potrivit numelui şi a virtuţilor lor, să-i dea oricând dovada a ceea ce erau în stare, voiau şi doreau să facă.

— Am ocolit Baia de Criş, începu Crişan să le spună din uşa bisericii, ca să ne cruţăm puterile şi să ne răfuim la urmă cu cei ce-au mai rămas acolo. Forţa lor e mai jos şi-

ntăririle le pot veni numai din câmpie sau de la Deva. Deocamdată însă, să ne pregătim să-i ştergem de pe faţa pământului sau să-i trecem în legea noastră – şi zicând aceasta, privi cu coada ochiului spre popa Silvan – pe cei din jurul Hălmagiului, a Vaşcăului şi a Gurahonţului. Aici sunt cuiburile tari de grofi, din care era să ni se tragă pieirea, şi la Curechiu.

— Aşa-i, oameni buni! strigă Huluj ca şi cum ar fi tras deodată cu puşca.

— Aşa-i, aşa-i, îi răspunseră alte câteva zeci de glasuri.

— No', dacă-i aşa fraţilor, apoi să nu mai rămână picior de grof în Hălmagiu, Hălmăgel şi până la Gurahonţ. Trebuie să băgăm de seamă că nici ei nu dorm, dacă n-ar fi poate pe drum, adăugă el cu voce mai scăzută – şi că nu-i de glumit cu cei ce-şi apără pielea. Să fim de aceea uniţi, în bătaie strânşi, şi să nu faceţi decât ceea ce vă poruncesc eu şi numai când trebuie; altfel, cu priceperea pe care o au într-ale războiului, ne-ar putea birui foarte uşor. Noi însă om fi mai mulţi şi dacă-i vom lua pe nepusă masă, sorţii noştri de izbândă cresc.

— Acum ori niciodată! izbucni atunci Ionii, puşcaşu' ridicându-şi arma-n sus.

— Hoo! Mai încet! dacă de-acum începeţi s-o luaţi razna, ce-o fi mâine? V-am spus asta doar ca să fiţi gata, şi s-aşteptaţi porunca; încolo, de urmări, io voi răspunde.

— Aşa-i, aşa-i, Marcule, că bine zici, se auzi iar un glas din mulţime.

— Apăi dac-aşa-i, gloata să se culce devreme că mâine-n zori pornim, iar conducătorii pâlcurilor şi-a cetelor să vie la mine ca să ne socotim ce-om face la Hălmagiu. S-a-nţeles?

Drept răspuns oamenii-ncepură să vorbească tare unii cu alţii, împrăştiindu-se care pe unde era primit, în timp ce capii cetelor şi-ai pâlcurilor se strânseră ciopor în jurul lui.

— Să mergem la părintele Iuăn că-i casa mai largă, îi sfătui popa Silvan.

— Dacă ne primeşte, de ce nu, îi răspunse zâmbind

Crişan.

— Domnul cu voi şi cu casa mea, se auzi atunci glasul popii Iuăn, răsunându-le în urechi ca o toacă de paltin. Îl luă apoi de mână pe popa Silvan şi, cu capul întors către Crişan şi-ai lui, le făcu semn să-l urmeze.

Înăuntru preuteasa-i primi la masă cu pită neagră şi cu ceapă, plângându-se că n-are ce le da altceva. Mai bun decât o ţâră de vinars, dacă s-o duce părintele s-aducă din pivniţă că ei îi e urât.

— Fii pe pace femeie, că toate s-or orândui dacă ne-om înţelege cum trebuie, o linişti părintele dispărând ca s-aducă cele de trebuinţă.

După câteva clipe popa se ivi din nou cu vinarsul pe care-l puse pe masă, alături de pită şi ceapă.

În frunte stătea Crişan, de-a dreapta popa Silvan, de-a stânga Rista apoi Huluj, şi-n stânga popii Silvan, Culae cu Mitru cantorul din Curechiu, cu popa Ilie, avându-i în faţă pe Ionii, pe Lazăr şi pe Petruţ. În rând cu ei stăteau Toma, Toader şi Georgiuţ, păziţi în celălalt capăt al mesei de Vujdugan.

Erau toţi oameni simpli, dintr-o bucată, zdrobind ceapa cu pumnul, rupând pita cu mâna şi bând vinarsul unul după celălalt dintr-o glajă[43] pe care şi-o treceau din mână-n mână. Unde mai pui apoi că şi cătănia şi-o făcuseră-mpreună sub acelaşi stindard şi-n aceeaşi împărăţie, soldaţi tot unul şi unul.

Popa Silvan era însă totuşi cel mai impunător dintre toţi, nedându-şi reverenda jos şi stând pururi cu picioarele pe pământ, mai statornic ca o căpiţă pe care nicio furtună n-ar fi putut mai mult s-o răsucească în loc. După alţii, era scutul dumnezeesc al lui Crişan, apărându-l atât de cele bune, cât şi de cele rele: de ispite şi de porniri, de păcate şi de slăbiciuni, punându-se veşnic pe sine chezăşie între el şi Dumnezeu.

Crişan la rându-i, deşi slujise şi el la-mpărăţie în tinereţe, nu s-ar fi despărţit de popă nici în ruptul capului. Îi era „ca sabia duhului” cu care putea lovi şi pe

[43]43- ploscă

cei văzuţi şi pe cei nevăzuţi, rezemându-se pe el, ca pe-o bâtă, şi neieşindu-i din cuvânt decât când era prea pornit. Nu-i nesocotea nicicând sfaturile, deşi totdeauna făcea numai cum îi trăsnea lui prin cap. Ţinea la el ca la ţundra lui şi când nu-i era prin preajmă, simţea că-i era frig. Când îl vedea privind în sus credea că stă de vorbă cu Dumnezeu; iar de se răstea vreodată nu se îndoia că diavolul era primprejur. De stătea posac, alături, privind în gol sau în sine, nu-l tulbura, dar nici nu scăpa prilejul să facă sau să poruncească tocmai atunci ceea ce el nu i-ar fi îngăduit decât după îndelungă chibzuinţă. Dealtfel, se-nţelegeau unul pe altul ca ziua cu noaptea amestecându-se-n crugul vremii, ca iţele-n trama unei pânze, pe care se desfăşura însăşi viaţa celor din mijlocul cărora se trăgeau. Prin mintea amândurora fulgera bunăvoinţa şi braţul lui Crişan nu se ridica decât spre împlinirea hotărârilor care nu se putuseră-nfăptui până atunci. Dealtfel şi pe chipu-i aspru nu se putea citi decât încăpă-ţânarea şi veşnic căutarea celei mai nimerite fapte pentru izbăvirea nedreptăţilor. Când păşea, dârdâia podina sub el şi pe urmele lui, de pe câmp, puteai pune crumpe[44]. Tundra şi-o strângea mereu pe trup, împăturându-şi-o întotdeauna de la dreapta spre stânga ca şi cum n-ar fi vrut să-i scape nimic în afară şi nici să-i intre ceva străin sub piele. Doar pe popa Silvan îl îngăduia mai aproape, privindu-l deseori cam pieziş pentru ca măcar o dată să-l prindă pe nepregătite. Neputându-l însă surprinde, pleca privirea-n jos.

— No’, păi iacă ce zic eu, li se adresă atunci Crişan numai căpeteniilor strânse în jurul lui: Aşa cum am spus-o şi gloatei mai adineaori, vom porni mâine împotriva Hălmagiului şi a Hălmăgelului şi după aceea om mai vedea noi ce-o mai fi cu Aciua, cu Gurahonţul şi cu Văşcăul.

— Vezi însă Marcule, să fii cu ochii-n patru pân-atunci ca să n-o păţim ca altădată, îi atrase atenţia popa Silvan.

— Adică? se-ntoarse Crişan mirat spre el.

---

[44]44-cartofi

— Aşa cum ţi-am spus, că doar nici ei n-or fi stând cu mâinile-n sân.

— Nu-i rău ce zice părintele, interveni şi gazda, că pe ăştia nici Dumnezeu nu-i mai ştie ce au de gând.

— Ştii ce, părinte? Treaba lor ce-or face şi ce au de gând, că eu le ştiu pe ale mele. Iar mâine, om intra în Hălmagiu orice ar fi; aşa că la hodină acum, îi îndemnă Marcu pe toţi.

— Domnul cu voi! îşi binecuvântă gazda binevenitii oaspeţi, în timp ce preuteasa zorea să mai umple o dată paharele şi să-i mai îmbie cu încă o îmbucătură.

Crişan însă se mulţumi cu ce luase pân-atunci în gură şi privindu-l pe popa Silvan drept în ochi îi zise: Mergem părinte?

— Mergem, cum să nu mergem, dacă trebuie, îi răspunse mătăhălosul popă păşindu-i în urmă, peste pragul casei. Nu l-ar mai fi părăsit dealtfel nici pe lumea cealaltă, necum în toiul unei desfăşurări, pe care-o-ncepuseră făr-a şti însă bine unde avea să ducă. Se porniseră aşa, amândoi, din Mesteacăn, cu gloata, şi-aveau să meargă poate chiar până sub opincile lui Dumnezeu, dac-ar fi fost nevoie s-ajungă pân-acolo. Nimeni de altminteri nu le-ar mai fi putut sta în cale, căci chiar de li s-ar fi oprit trupurile în loc, sufletele lor tot ar fi luat-o înainte cu jalbele proţap.

Se aciuiară apoi, pe unde putură, sub aripile-ntunericului, nu făr-a şti însă unul de celălalt, ca la o adică, s-aibă pe ce se bizui. O păţiseră odată la Curechiu şi-a doua oară n-avea să li se mai întâmple. Îşi aduceau aminte amândoi de asta şi nimic nu le-ar mai fi putut şterge din suflet noaptea aceea de pomină. Nu puteau uita nimic de-atunci, nici morţii, nici ţipetele şi mai ales ticăloşia stăpânirii. Dar fie, odată se-ntâmplase şi altădată n-avea să se mai repete. Străjile puse erau la locul lor şi fiecare ştia ce-avea de făcut. N-ar fi putut intra nici liliecii-n sat făr-a prinde de veste vreun paznic, necum picior de grof sau de gornic, pus pe răfuială.

★

Se lăsaseră însă în vremea aceea, peste satul Tâmavă, un şir de nopţi fără lună plină, cu o ceaţă groasă ca smântâna, prin care bâjbâiai ca şi cum ai fi apucat-o pe calea laptelui. Gardurile, casele şi uliţele îşi pierduseră marginile, iar liliecii şi cucuvăile de mult nu se mai încumetau să zboare printre case mulţumindu-se doar să-nconjoare turla de lemn a bisericii. Era, dealtfel, singura clădire care veghea peste celelalte, ca un motan cu scufă ghemuit la gura sobei. Turla ascuţită împungea cerul, sprijinindu-l să nu cadă peste muritori, în timp ce pe acoperişuri de şindrilă-nnegrită şiţele se zburliseră a vreme rea. Gropile ţintirimului îi ajungeau până-n coastă, îngrămădindu-se însă mai mult în faţă, pentru ca-n urmă, şi pe margini să lase loc păşunii şi ţarinii.

Totul se pierdea acolo, sub holde, împrăştiindu-se parcă jur împrejur de pe sub lodbele[45] de gorun ale pereţilor. Strigoii şi cucuvelele tot de-acolo-şi luau zborul, îndrep-tându-se care spre lumea aceasta, care spre cea de-apoi, după cum îi era fiecăruia felul. Pe locul acela, se-ntâlneau la praznice şi viii cu morţii, adăstând la umbra gorunilor sau a crucilor, pe câte-o merindeaţă cu toate roadele, pe care le putuseră încropi, cinstindu-se după datină. Lângă biserică se făceau pomenile, paosele[46] şi parastasele, şi tot acolo se lua în sat orice mare hotărâre pentru trebile acestei lumi ori ale celei de dincolo. Spre ea se îndreptaseră şi popa Silvan cu Marcu, urmând să doarmă unul la marginea ţintirimului, sub acoperişul clopotarului, iar celălalt chiar în lăcaşul pe care-l slujea şi de la care-i luase-n mare taină popii luăn cheia. Erau dealtfel locurile cele mai păzite de morţi, dar şi cele mai pândite de diavol, până la ele însă neputându-se ajunge fără ca Dumnezeu sau Ionică, fiul clopotarului Niculae, să prindă de veste, orice-ar fi fost, noapte sau zi-mprejur.

Crişan însă adormi de-a,binelea, de cum se-nveli în bundă, după vatra lui Niculae, iar popa Silvan căzu răpus

[45]45- bârnele
[46]46- colaci pentru morţi

de oboseală chiar pe propriile-i gânduri. Cei din gloată, strânşi şi ei în pripă, aţipiseră care pe unde apucaseră, împărţind cu gazdele dărabul de mălai ori ulciorul cu chisăliţă cu care-şi duceau zilele de post. Atâta aveau şi ei, atâta le dăduseră şi oaspeţilor mâncându-şi laolaltă amarul. Se bucuraseră însă toţi la pâlpâirea gândului că robia avea să sfârşească şi că fiecare avea să-şi primească rodul obidei, după merit. Se bucuraseră peste, chiar prea mult, bând tot ce le mai rămăsese prin ulcioare, şi căzând frânţi de istoveală. Unii chiar se luaseră la harţă cu nevestele, dar ce mai putea să-nsemne o sfadă pe lângă marea bucurie ce-i aştepta? Şi într-adevăr, la o depărtare nu mai mare decât o fugă de cal, drept deasupra Brotunei, îi aştepta ceea ce nici nu visau.

★

Toată armata de nobili, strânsă-n pripă de contele Hallaky şi condusă de fapt de groful Arany se afla gata de atac pe Măgură, năvala-n satul Târnava urmând să se facă pe furiş, după miezul nopţii, când ţăranii adormiţi ar fi putut fi luaţi ca din oală.

— Dar or fi dormind oare toţi? se-ntrebă scepticul conte Szekely.

— Buştean, conte, mai ales în noaptea asta, îi răspunse râzând Ady Imre.

— Domnilor, se auzi atunci glasul grofului Arany, e timpul să lăsaţi gluma; aici nu suntem în salon, ci pe câmpul de luptă. Iscoadele ne-au informat cum stau ţăranii şi ce se-ntâmplă în tabăra lor, aşa că trebuie să atacăm fulgerător. Nicio iscoadă sau paznic de al lor să nu poată spune mai mult decât pis înainte de a-şi da duhul, iar armele de foc le scoateţi doar în caz de alarmă. Ordinea de bătaie am conceput-o astfel: v-o spun şi vă rog să fiţi cu luare aminte pentru că-n toiul luptei n-o să am timp să v-o mai repet. Suntem în definitiv oşteni şi trebuie să ne aşteptăm la orice, mai ales când s-au dezlănţuit asupra noastră instincte ale unor oameni care nu-s cu nimic mai prejos decât fiarele.

Vom ataca astfel din două părţi. O parte, jandarmii şi pedestrimeă condusă de căpitanul Asztalos, va încercui satul dinspre Brotuna şi Birtin în aşa fel, încât nimeni să nu mai poată scăpa de acolo decât fugind spre apus, unde pe aceşti „norocoşi” îi va aştepta grupul domnilor Iaray şi Silagy, ca s-aibă şi ei ce îneca. Da domnilor? Sunteţi în stare să faceţi faţă unor desperaţi?

— Numai noi doi? se-ntrebară îngrijoraţi nobilii.

— Ba nu, şi cu oamenii dumneavoastră. Ce naiba, doar sunteţi vânători!

— Cealaltă parte, adică noi ceştilalţi, reluă groful, privind în jur, ne vom furişa pe uliţe până spre biserică în trei grupuri, pe trei direcţii: unul venind dinspre răsărit – grupul domnilor Hallaky, Bethlen şi Apafy. Biserica satului o întrezăriţi totuşi dacă din pricina cetii n-o puteţi şi vedea cum trebuie, da?

— Oarecum, îi răspunseră ceilalţi murmurând.

— Bun, atunci celălalt grup, al doilea, condus de domnii Tejleky şi Nagy, se va strecura mergând pe şoseaua care-nconjoară aşezarea până la han. De acolo o veţi lua şi dumneavoastră pieptiş spre dreapta ca să ne-ntâlnim în centru. Eu, cu domnul baron Horvat şi cu groful Teller vom fi lama de cuţit care-i va lovi drept în inimă, apucând-o chiar de aici, pe cel mai scurt drum spre cimitir; uitaţi-vă numai bine că parcă acum se vede şi biserica; ne-ajută pesemne puţin şi luna.

Conturul turlei se vedea într-adevăr ca un stâlp.

— Ea ne va fi dealtfel reperul, pe care nimeni nu va trebui să-l piardă din vedere.

— Şi eu ce voi face, domnule Arany? întrebă iar contele Imre.

— O clipă, că n-am terminat. Dumneavoastră şi contelui Szekely v-am rezervat postura de coordonatori exteriori ai acţiunii şi de sprijinitori ai căpitanului Asztlos. Veţi avea astfel posibilitatea să ne şi „retuşaţi” dacă va fi nevoie. Sper însă că nu va scăpa nimeni spre Brotuna şi că pe inelul dumneavoastră de foc ne vom putea bizui ca pe o chingă de fier. Ea va aduna totul spre mijlocul

satului unde va fi dealtfel şi cea mai scurtă judecată la care aţi asistat vreodată.

— A noastră sau a lor? îl întrerupse iar, chipurile nedumerit, Ady Imre.

— A cui vreţi dumneavoastră, conte, pentru că succesul sau eşecul depind aici numai de rapiditatea acţiunii. Noi însă, cei ce vom ataca concentric din cele trei părţi, după cum v-am spus, va trebui să ajungem cât mai repede la biserică pentru ca să nu apuce careva să tragă clopotul. Orice încercare de acest fel, a oricărui ţăran, va trebui curmată fără zgomot în cel mai scurt timp. Păcat însă că nu ştim precis unde-s ascunse căpeteniile, deşi după obiceiul şi credinţele lor nu se poate să nu fie prin preajma locaşului de rugăciune. Îi cunosc doar de atâta vreme, mai ales că la ananghie speră să-l atragă şi pe Dumnezeu de partea lor. Ce să-i faci?! Astea li-s gândurile şi altceva nu le trece prin cap. Mai mult decât le spun preoţii lor nu ştiu. De aceea fiţi cu ochii în patru îndeosebi pe cei cu sutană şi cu barbă căci daca pe aceştia-i distrugem turma se împrăştie uşor. Şi acum, plecarea! Întâi grupul care va ataca dinspre Birtin; dup-aceea grupul al doilea, apoi eu cu baronul Horvat şi cu groful Teller. Trebuie însă să ne sincronizăm bine acţiunea pentru ca oamenii căpitanului Asztalos să aibă şi ei ce aduna şi „chinga” contelui Imre ce strânge. Da?

— De acord, răspunseră toţi într-un glas în afara contelui Apafy, care mai ceru încă o dată să i se precizeze ceea ce avea de făcut.

— Păi am stabilit: atacaţi concentric, nu e limpede?

— Atacăm, atacăm, dar ce facem în timpul atacului acestuia fără folosirea armelor de foc?

— Cum, ce faceţi? exclamă atunci enervat groful Arany. Ce găsiţi treaz şi de veghe, doborâţi, iar ce găsiţi adormit ucideţi până ajungem să ne întâlnim cu toţii. Dup-aceea atacăm cu armele de foc din amândouă părţile: şi dinăuntrul satului în afară, şi dinafară înăuntru. Odată începută însă răfuiala va trebui să ne folosim de spaima lor în aşa fel, încât să nu mai scape niciunul, nici

viu, nici mort; clar?

— Şi dacă totuşi ne vor scăpa? întrebă Franz Iaray.

— Sunt întrebări puerile, domnilor, şi nu m-aşteptam să mi le puneţi tocmai acum, cel puţin nu dumneavoastră, domnule Iaray. Contele Imre, mai zic, că-l cunosc; un posesor de mine însă n-are ce se-ndoi, mai ales când conduce şi destinele altora.

— Şi totuşi, se mai auzi atunci iar glasul contelui Imre; dacă totuşi...?

— Ce totuşi, domnilor?! sau poate vreţi să devenim noi în mâinile lor ceea ce ar trebui ei să devină într-ale noastre? Dar să nu ne-ncurcăm în îndoieli; am dat semnalul de plecare şi vă rog să plecaţi după cum am hotărât, dacă mi-aţi încredinţat mie comanda; cui nu-i convine însă, îl rog să se retragă de la bun început ca să nu ne încurce. S-a înţeles?

— Da, mormăiră toţi atunci, neavând încotro; mândria nobiliară nelăsându-i dealtfel pe nici unul să rămână mai prejos decât celălalt şi-n niciun caz pe cineva-nafara luptei. Doar jandarmii ce mai întârziară; parte fiindcă aveau să intre cei din urmă-n jocul morţii, şi parte fiindcă aşa le era firea de ţărani strânşi cu sila, de pe cine ştie ce-ntinderi ale pustei.

Porniră astfel toţi călare-n grupurile hotărâte urmând s-ajungă fiecare cât mai iute la biserică. Până acolo însă mai era de mers şi noaptea-i înghiţi rând pe rând, strecurându-le tuturor fiorii întunericului în suflet.

★

Târnava însă, pe vremea aceea, nu era o aşezare-n care să te descurci uşor, mai ales noaptea, când, oricât de bine ar fi fost pregătite lucrurile de cu ziua, un câine, un gard, un cocoş sau o nălucă te puteau împiedica la orice pas. Unde mai pui că multe uliţe, în loc să dea unele-ntr-altele, dădeau în garduri, în ogrăzi sau aiurea, seoţându-l mai degrabă-n câmp pe cel ce-ar fi vrut să intre-n sat, fără călăuză sau fără lumânare. De voiai să ajungi la biserică, la popa sau la primar, trebuia să cunoşti bine locul, să poţi sări gardurile, şanţurile şi

numai la o adică să deschizi porţile de lemn, pe care lumea intra la marile sărbători. Altminteri te-nghesuiau câinii înfundându-te în gardurile de spini, ca pe iepuri.

Oastea grofului Arany însă, deşi nu era străină de rânduiala unor astfel de aşezări, sfida din plin harababura gardurilor pe care dădu să le sară, la-ntâmplare, după ce ajunse la ele.

Surcele, călcate sub cizme, începură atunci să pârâie, de parc-ar fi fost pistoale descărcate, iar câinii speriaţi, să latre a sfârşitul pământului. Caii rămaşi priponiţi de gardurile mărginaşe nechezau şi ei după stăpânii rătăciţi prin ogrăzi, în timp ce cotcodocitul găinilor mărea şi mai mult zarva. Străjile lui Crişan însă, prinzând de veste, o luaseră care-ncotro încercând să-i trezească pe cei adormiţi şi să-l anunţe pe stăpân de urgia care se abătuse asupra lor. Multe însă fură surprinse-n drum şi căsăpite pe loc, cu toată apărarea lor, căci nobilii nu glumeau. Nimeni nu era cruţat, nici mic, nici mare, şi din toate părţile satului s-auzea, prin hărmălaia dobitoacelor speriate, icniturile morţii şi strigătele celor ce daseră de dracu.

Ucigând însă şi tăind la-ntâmplare, mulţi uitară unde aveau s-ajungă, rămânând prin ogrăzi, pe sub garduri sau pe prispe cu victimele de gât, războindu-se-ntr-o-n-cleştare din care încă nimeni nu ştia cine va ieşi-nvingător. Şi când hărmălaia cuprinse toată aşezarea, oamenii contelui Imre şi jandarmii căpitanului Asztalos începură şi ei să atace concentric. Nu se putea însă ieşi din mijlocul cercului lor de foc decât spre Criş, iar cei ce-o apucau la-ntâmplare-ntr-acolo erau căsăpiţi de cei care-i aşteptau anume în partea aceea, Crişan însuşi nu ştiu bine ce să creadă, când popa Silvan îl trezi luându-l de piept ca-n cea mai cumplită răfuială.

— Ce-i părinte? se-nfurie el.

— Moartea-i pe noi, Marcule !

— Care moarte părinte? Visezi?

În clipa aceea popa îl privi mai speriat ca oricând cu ochii holbaţi cât cepele. Va să zică nu-şi dădea seama

nici însăşi căpetenia de primejdia în care se afla! Doamne Dumnezeule, ce se-ntâmplase? Pe ce drum apucaseră?

Norocul fu însă c-atunci din vârful clopotniţei răsună Hangătul clopotului tras într-o dungă. „Primejdie de foc! pricină de moarte!” părea el că strigă în urechile tuturor celor ce încă nu-şi veniseră-n fire. Şi Ionică, fiul lui Niculae clopotarul, îl trăgea nu glumă. Tremura văzduhul, se clătina clopotniţa şi luna-şi scosese bine capul de după nor. Pe marginea lui poposise şi pasărea morţii, cea care-l trezise din vis pe micul clopotar. „Trage! trage!” parcă-l îndemna ca-ntr-un prohod nemaicitit de mult, peste acoperişurile ţuguiate de paie ale Târnavei. Şi Ionică trăgea de funie cu amândouă mâinile vrând să-l facă să sune ca-n Ziua de Apoi. Luna-l bătea cu argint pe creştet şi copilul creştea odată cu zvonul răspândit prin urechile celor ce trebuiau să moară.

— Va să zică, iar! şopti atunci înfiorat Crişan. Şi eu dormeam!

★

Da, adormise şi se căia amarnic de nefericita-i aţipeală. Dar străjile? Ce făcuseră ele oare?

Când doarme stăpânul, ce-s braţele de vină, îşi răspunse însă tot el, cu ţipetele celor înjunghiaţi în urechi şi cu priveliştea morţilor, de-a doua, în ochi. Dar şi apostolii adormiseră, şi popa Silvan! Unde erau însă aceştia? Şi unde era el? Nimeni însă nu-l mai putea ajuta acum cu nimic. Nu se mai putea ajuta decât singur, înfruntându-şi vedeniile cu aceeaşi îndrăzneală cu care-şi înfruntase duşmanii.

— Şi totuşi fraţilor nu v-am minţit şi-napoi n-am dat!

Ei însă-l priveau întruna neauzindu-i nicio spusă şi neştergându-i-se dinainte decât sub îmboldeala altora, care voiau să le ia locul.

★

— Apăi atunci să, se ţină bine, izbucni el, ieşind iureş pe uşă cu popa Silvan alături. Când fu afară auzi bine clopotul şi toată larma. O clipă nu ştiu însă încotro s-o

apuce, când în urechi îi sună o împuşcătură.

Şi clopotul amuţi, apoi îşi reveni şi iar tăcu. Proptit de o cruce veche de lemn, groful Arany trăsese în clopotarul care dăduse alarma. Îşi lua tocmai puşca de la ochi când Crişan îl văzu de după colţul bisericii.

— Aha! Va să zică acolo ai ajuns! izbucni şi Crişan; no'păi dacă tot eşti în ţintirim, de ce să-l mai părăseşti!? Şi ducându-şi puşca la ochi trase-n grof doborându-l chiar pe mormântul, pe care stătea cu picioarele.

— Asta-i căutat, asta ai găsit, murmură Crişan când deasupra ţintirimului clopotniţa încă scârţâia sub bălăngănirile clopotului, pe care nu mai avea cine-l trage. Ionică se prăbuşise şi el pe podeaua clopotniţei, cu ochii ţintă la pasărea care-l trezise, care-i bătuse în fereastra bordeiului şi care-l ademenise până acolo sus, ca să dea alarma. Nu mai era însă demult la locul ei, pe buza de nor, după cum nici Ionică nu mai putea trage-ntruna clopotul. Fugiseră amândoi din lume, jucându-se pe aceeaşi creastă de spumă, pe care voia să lunece şi luna.

La bubuiturile celor două puşti răsunară atunci altele şi altele sculând şi morţii-n picioare. Fiecare ţăran sărea-n cioareci şi, apucând ce putea-n mâini se repezea desculţ în ogradă ca să omoare sau să fie omorât. Nimeni n-avea vreme de zăbavă.

Mica oaste nobiliară pătrunsă-n sat, cu tot avantajul surprinderii, se pomeni astfel năpădită din toate părţile de ţărani numa-n cămaşă şi izmene, mişcându-se şi sărind ca nălucile prin ogrăzi.

Unii foloseau săbiile şi cuţitele; ceilalţi parii, furcile şi coasele; unii cunoşteau locul, alţii-şi cunoşteau interesele; unii erau speriaţi, alţii-ngroziţi şi toţi se băteau pe viaţă şi pe moarte, căci nimeni n-avea scăpare din încleştarea-n care se prinseseră. Se bătea toată suflarea din sat; femei, copii, bătrâni, câini, cai, cocoşi, bărbaţi, şi tot ce se putea mişca o zbughea de colo până colo, dacă nu de altceva măcar să-ncurce duşmanul ca să nu se poată urni din loc.

Săreau capete, se-mpungeau trupuri, se despicau

mâini şi se sfărâmau ţeste-ntr-o harababură, căreia nimeni nu-i mai putea da de capăt.

Trupele de jandarmi ale căpitanului Asztalos înconjuraseră şi ele satul neîndrăznind însă să intre în el pe uliţele care nu duceau nicăieri. Trăgeau totuşi de pe la margini mărind şi mai mult zarva şi uitându-se mereu c-un ochi înainte şi cu altul înapoi, ca la nevoie s-o poată şterge din loc.

★

Nu s-aştepta nimeni să fie atâta suflare-n sat şi-atâta deznădejde-n luptă din partea oricui. Cei ce pătrunseră pe uliţi intraseră-n ogrăzi ş-acolo se băteau până când cineva cădea lat. Armele morţilor erau luate apoi de supravieţuitori, care continuau mai departe bătaia împotriva altor duşmani răsăriţi primprejur, la-ntâmplare. Răgaz n-avea nimeni şi nici timp de pierdut, căci încleştarea era necruţătoare şi-nvinsul şters de pe faţa pă-mântului.

Tras de popa Silvan, care-i luase lui Ionică locul, clopotul îi scotea din bârlog şi pe cei mai fricoşi şi chiar şi pe cei mai ameţiţi de băutură. Ieşiseră ţăranii afară, ca furnicile din muşuroaie, răspândindu-se vii sau morţi prin toate ogrăzile, pe toate uliţele, pe toate gardurile. Nenorocul lor însă era că fiind în cămăşi şi în izmene se cunoşteau printre nobili ca porumbeii printre ciori. Nimeni însă nu-şi vindea pielea ieftin şi fiecare până să moară mai trăgea vreo unul, doi, după dânsul. Nobilii văzându-se prinşi într-o atare-ncleştare şi dându-şi seama că sunt prea puţini faţă de puzderia nebănuită a ţăranilor ieşiţi ca din pământ la dangătul clopotului, încercau cu tot dinadinsul să se strângă spre locul de unde se auzea venind sunetul. Aşa le spuse de fapt groful Arany şi aşa-i împingea şi instinctul. Numai că biserica, ţintirimul şi clopotniţa erau în mâinile lui Crişan şi ale popii Silvan, care-i aşteptau la faţa locului înconjuraţi de Huluj, de Rista, Ionii, Ţăndură şi Culae. Fiecare-şi făcuseră rost de puşti şi de topoare şi-aşteptau tupilaţi, pe după cruci şi pe după căpiţele de fân

nestrânse, să li se iveascâ cei îmbrăcaţi cu haine negre. Şi când puştile nu luau foc, parii şi bolovanii s-abăteau potop peste capetele celui prins.

Rând pe rând, după aceea, căzură în cursă toţi cei ce sperau să apuce venirea jandarmilor lui Asztalos sau a oamenilor lui Ady Imre.

★

Ce măcel cumplit fusese şi ce bine-i vedea Crişan pe toţi cei morţi acolo; cum îi mai musteau în amintirea vie toate rănile de pe leşurile lor întinse, fără suflare pe iarba brumată. Nu-i zicea însă nimeni nimic, iar cei ce-ar fi trebuit să-i vorbească fugiseră parcă-ntr-alt colţ al uitării. Erau nişte morţi tăcuţi, duşmani desfiinţaţi, în care gândurile i se împlântau ca lingura-n mămăliga cu brânză. Să fi dat oare bir cu fugiţii atât de timpuriu sau să i se fi părut lui doar c-aiurează.

★

— Apăi nu aşa fraţilor, că doar nu ne-om mai bate şi cu morţii, s-auzi glasul lui Crişan răstindu-se la gloată când bolovanii, bâtele şi furcile învingătorilor se repeziră şi asupra leşurilor.

— Şi nici cu prinşii, adăugă popa Silvan, în clipa în care tot spre cimitir mai erau îmboldiţi sub ciomege şi câţiva jandarmi, care cereau întruna iertare.

Făcuseră parte din cetele lui Asztalos şi a contelui Imre, rătăciţi însă mai mult prin ogrăzi şi pe uliţe, decât puşi pe bătaie. Mulţi dintre ei fuseseră omorâţi la-nghesuială, dar parte scăpaseră tocmai pentru că se ascunseseră, ca să treacă de greu. Erau doar din aceeaşi tagmă sătească, măcar că veniseră din pustă, aduşi de poruncile cătăniei crăieşti şi n-ar fi vrut să-şi lase mădulare-n bătălie, cu nişte oameni de care nu se deosebeau decât prin grai.

Unii ţărani însă-i loveau mai departe, alţii-i îmboldeau spre cimitir, iar alţii strigau să fie judecaţi şi ucişi pe loc. Era singura dorinţă de răzbunare care putea fi împlinită fără zăbavă, potolind setea de sânge pe care le-o dezlănţuise bătaia. Era mare mirare totuşi că-i târau spre

cimitir în necuprinsa furie de care toţi ardeau, şi-i îmboldeau întruna spre locul acela ca spre sfârşitul de obşte al tuturor, ca spre ceva de unde nu mai putea fi scăpare, orice s-ar fi întâmplat.

— Opriţi! tună iar glasul lui Crişan,

— Mai stai că mai vin şi alţii, îi răspunse atunci Rista din clopotniţă.

— Să fie aduşi aici toţi prinşii şi toată lumea celor vii să se-adune-n faţa bisericii. Părinte Silvan! mai adăugă el, să fie aduşi aici de faţă şi părintele Ilie şi părintele Iuăn. Voi a face o judecată dreaptă pentru toţi ca să mă dumiresc cum s-a putut întâmpla măcelul din noaptea asta.

— Degeaba vrei judecată, Marcule, că nici părintele Ilie şi nici Iuăn nu mai suflă, îi răspunse tânguindu-se glas de femeie, şi preuteasa se dă de ceasul morţii pentru ei chiar pe prispa casei.

— Dumnezeu să-i ierte atunci, iar pe noi ceştilalţi să ne ajute, ca să ne vedem mai departe de treabă. Părinte Silvan, şezi de-a dreapta mea, iar tu Mitre, fiindc-ai fost cantorul popii Ilie, şezi de-a stânga şi să începem judecata. Aşa, fără prea multă vorbă, şi aduceţi-i pe toţi cei prinşi aici.

De prin ogrăzi se scurseră atunci spre ţintirim şi mic şi mare, şi zdravăn şi ciuntit, şi viu şi beteag, şi îmbrăcat şi dezbrăcat, strigând, suduind şi făcând o larmă de nu se mai auzea om cu om. Câinii nu-ncetaseră nici ei lătratul, iar caprele şi oile scăpate de prin staule şi grajduri împestriţau forfota ca-n preajma Zilei de Apoi. Ici şi colo, câte un soldat descoperit sau câte un jandarm nu prea bine ascuns, era-nşfăcat şi, dacă nu i se făcuse seama pe loc, era dus spre ţintirim la marea judecată. Toată furia se spărgea-n capul celor prinşi şi de la judecata lui Crişan s-aştepta nu numai sfârşitul robiei, ci chiar a tuturor relelor de pe faţa pământului. Cei prinşi îi erau azvârliţi înainte ca nişte buturugi, ca nişte zdrenţe sângerânde, în care însă mai zvâcnea totuşi nădejdea iertării. Se bătuseră ce-i drept şi ei, dar vinovaţii mari fuseseră cei

ce-i târâseră-n luptă; şi-apoi ordinul era ordin şi cine i s-ar fi putut opune, mai ales înainte de începerea năvalei?

— Aduceţi-i aici şi pe cei din biserică; în dreapta să şadă jandarmii şi soldaţii, iar în stânga domnii nobili. Risto! Tu vezi de-acolo să nu se mai amestece careva. Sunt toţi aici?

— Numai cei ce ne-au scăpat sărind în Criş nu-s aici, îi răspunse Petruţ, fostul gornic, care se-ntorsese tocmai de la faţa locului; păcat însă că pe aceia nu i-o putut prinde nimeni, că i-au ciuntit pe-ai noştri de nu-i mai cunoşti. Zac acolo săracii ca snopii sfârtecaţi de sus până jos.

— D-apăi spre Birtin ce prăpăd a fost! adăugă Ţăndură; îs pline ogrăzile şi uliţele de leşuri. Noroc c-am fost noi mai mulţi c-altfel, cum ne luaseră, ar fi putut să ne taie pe toţi.

— Şi parcă spre Brotuna nu-i la fel? ţinu s-adauge cu ciudă şi Lazăr.

— Să-i stingi, Marcule, ca pe feştile, cum ne-au stins şi ei ce-am avut mai drag pe lume! izbucniră în cor nişte femei care se dădeau de ceasul morţii.

— Fulgere-i Dumnezeu şi-i trăsnească pe loc, ziceau unele sfâşiindu-şi cămăşile de durere.

— Nu-i primească pământul! strigau altele.

— Face-i-ar dracu’ slugi în iad şi răspândi-le-ar sămânţa în cele patru vânturi să s-aleagă melesatul[47] de ei, blestemau alte şi alte glasuri, adăugind fiecare cu oful lui şi gândul pedepsei vrute din mâna Judecătorului sau a lui Dumnezeu.

— Oameni buni! se ridică atunci Crişan în picioare pe subtoaia[48] troiţei din faţa bisericii. V-aud, vă văd, vă ştiu şi vă simt, dar faceţi oleacă de linişte să ne putem înţelege.

În juru-i, şi puţin în dreapta, stăteau jandarmii şi soldaţii prinşi, la stânga nobilii şi, roată, în dosul tuturor, o mulţime viermuindă de bărbaţi, femei şi copii, fiecare

[47]47-praful
[48]48- bază de lemn

ţinând în mână câte o bâtă, sau câte o armă, gata, gata să s-arunce în orice clipă asupra celor aduşi spre judecare.

— Cum bine ştiţi şi-aţi simţit, astă noapte domnii nobili pe care-i aveţi în faţă, vii sau morţi, au năvălit peste noi ca să ne stârpească fără cruţare, continuă Crişan. Aşa-i, domnule Hallaky?

— Da, răspunse dârz contele; păcat însă că n-am putut-o face pe de-a-ntregul.

— Păcat, nepăcat, conte, iată-ne-acum în starea de a vă întreba noi de ce aţi vrut să faceţi una ca asta?

O piatră zbură atunci, din mâna cuiva, spre capul contelui dimpreună cu zeci de-njuraturi de pe buzele tuturor.

— Omoară-i, omoară-i pe loc… mama lor de grofi!

— Linişte-am spus, tună iar Crişan. Doar v-am mai rugat o dată, că doar nu suntem în pădure.

— Nu, dar când ei vorbesc cum vorbesc; păi şi-acum când sunt în mâinile noastre să tăcem? Nu-i vezi c-ar fi şi-aci în stare să ne sfâşie?

— Linişte am spus, repetă Crişan.

— Degeaba, ţărane, că tot nu te-ascultă, izbucni atunci Gabor Telleky.

— I-auzi, Marcule? îi atrase atunci atenţia Mitru; nu cred că merită să-i cruţi, mai adăugă el.

— Bine, bine, asta nu-i treaba ta, îi răspunse scurt Crişan, întorcându-se din nou spre grupul nobililor.

— Vă-ntreb însă, domnilor, de ce aţi făcut-o, noaptea, şi atât de hoţeşte, când noi v-am slujit numai pe lumină?

— Pentru că şi voi aţi fi făcut la fel dacă eraţi în locul nostru, se grăbi să răspundă de astă dată Tibor Telleky.

— N-am prea dat dovadă de asemenea fapte noaptea, zise Crişan, şi pentru dumneavoastră-i a doua oară când ne atacaţi pe la spate; dar fie, aşa ne-aţi învăţat minte şi pe noi cum să vă lovim – şi, făcând un semn celor ce le stăteau în spate, îi sorti celei mai neaşteptate morţi.

— Nu, nu, Marcule! încercă popa Silvan să-i mai oprească pe cei ce-i uciseră pe fraţii Telleky, în timp ce

soldaţii şi jandarmii prinşi îşi acoperiseră ochii cu dosul palmei.

— Ce-au semănat aceea au cules, părinte, îi răspunse tăios Crişan rămânând în sinea lui tot atât de neînduplecat pe cât de neclintit rămăsese şi contele Hallaky, aşteptându-şi lovitura izbăvitoare.

Căpitanul Asztalos, văzând ce se petrece-n faţa ochilor lui, se aruncă la picioarele părintelui Silvan.

— Îndurare! Rugămu-te, nu ne lua viaţa!

În clipa aceea, clopotarul care cobora cu copilul mort din clopotniţă, fu oprit în loc de Crişan.

— Nu-mi cereţi mie iertare, şi nici părintelui Silvan, ci copilului acestuia, i se adresă el atunci căpitanului Asztalos.

— Drepţi, nemernicule, se mai putu auzi atunci glasul contelui Hallaky, străpuns fulgerător de furca de fier a unuia care-i stătea-n spate. Muri însă-n picioare sfidându-l pe Crişan cu acelaşi zâmbet cu care-şi sfidase mereu iobagii.

★

Era un zâmbet pe care-l păstra contele pe chip şi-n amintirea-i neiertătoare, zvârlindu-i-l mereu în obraz, chiar şi din pragul de peste care nu se mai putea trece-napoi.

★

Toată suflarea rămăsese însă-nmărmurită când o babă din mulţime izbucni pe neaşteptate: Nu! nu! nu! pe ăştia iartă-i căci sufletul de copil nu cere răzbunare.

Era ca o arătare cernită, venită parcă de la capătul lumii să-i bântuie amintirea.

Crişan se-ntorsese atunci întrebător şi mirat către popa Silvan.

— Aşa-i, Marcule; sufletele de copii nu vor răzbunare, şi ele tocmai de aceea se sting pentru ca printr-nsele să se stingă pofta de sânge, dădu să-i spună popa Silvan.

— Aşa o fi, Niculae? îl întrebă atunci Crişan şi pe tatăl copilului.

Cantorul rămase însă mut, ca pasărea pierdută-n norul

după care pornise şi sufletul copilului lui.

Unul dintre soldaţii prinşi se desprinse atunci de-ai lui şi-i zise lui Crişan:

— Voi ne-aţi lăsat în viaţă, noi vă dăm hainele şi armele noastre, poate o să vă prindă bine.

Crişan rămase surprins. Nu se aştepta deloc la aşa ceva.

— Fie! le răspunse el, vă iert şi…

— Trădătorilor! izbucni atunci de jos glasul grofului Telleky, care de-abia se putuse ridica într-o rână din pricina rănilor. Eşti un trădător, repetă el, arătându-l pe căpitan cu degetul singurei mâini pe care o mai putea mişca.

— Dacă-mi răscumpăr viaţa? se bâlbâi căpitanul.

— Ucigaşilor! Ucigaşilor! începu atunci să răcnească şi Hans Teller, văzând cum doi inşi se apropiaseră de el, ca să-i reteze capul cu ferăstrăul.

★

— Şi astea vă erau pedepsele?

— Uneori, da, recunoscu Crişan în sinea lui.

★

— Mai bine împuşcaţi-mă! se ruga de ucigaşii lui groful Teller.

— Ai vrea tu, îi răspunseră ei rânjind; şi proptindu-i ferăstrăul pe gât: tu ai să mori cum ai vorbit.

Simţind însă dinţii ferăstrăului cum îi pătrund în piele, groful se smulse din mâinile lor şi cu ultimele puteri ce le mai avu încercă s-o ia la fugă. Nu făcu însă decât câţiva paşi căci o bâtă-l lovi-n creştet. Toţi năvăliră spre el. Crişan se apropie atunci să vadă ce se-ntâmplase şi cel răpus, în ultimele-i zvârcoliri, mai avu doar timpul să-şi înfigă dinţii în opinca lui.

Un nobil îl muşca de gurgoiul opincii!

— S-a răsturnat ceva-n lume, Marcule, se mai auzi de-alături glasul popii Silvan.

Fără să-l bage însă în seamă cu cele spuse, Crişan porunci ca groful să fie-ngropat singur într-o groapă, iar ceilalţi într-un şanţ de la marginea ţintirimului, unii lângă

alţii aşa cum fuseseră şi-n încleştarea ce-avusese loc.

★

În ziua următoare, privind şi numârând trupurile tuturor celor ucişi, popa Silvan nu se putu reţine să nu ofteze: „Of, doamne, în noaptea asta a fost ca-n vremea lui Thomas Munzer; cu adevărat un război ţărănesc!” Citi apoi toate slujbele trebuincioase morţilor, în timp ce ţăranii nemaipridiind cu oblojitul rănilor şi pusul pomenilor, se gândeau întruna la cei care le scăpaseră din mâini nemaioprindu-se apoi din goana lor decât în Pesta.

— Fuga-i ruşinoasă dar ne-am salvat onorabil, exclamă într-un timp, neoprindu-se însă din galop, baronul Horvat.

— Am tăiat însă în ei ca-n sfecle, adăugă Franz Iaray.

— Şi n-avem nicio zgârietură, se lăudă Silagy Francisk.

— Mie însă era să mi se-nfunde dacă nu mă scăpa calul, recunoscu norocosul Ladislau Szekely.

— Li s-a mai întâmplat şi strămoşilor, la Ierusalim, necum nouă la Târnava, le răspunse cu mângâietoare ironie contele Imre, întinzând şi mai mult pasul calului.

★

Vestea răzmeriţei începute de Crişan pe Criş, şi mai ales zvonul celor două isprăvi ale lui de la Criştior şi Târnava, se răspândi ca focul viu şi pe Arieş şi pe Ampoi, ajungând la urechile lui Horia mai înflorite decât macul.

Se spunea de către unii că n-a mai rămas picior de nobil pe Criş, c-au trecut toţi la legea ortodoxă, iar cei care n-au vrut au pierit sau au luat-o razna prin lume, spre Pesta şi Viena.

Alţii ziceau că cei de pe Criş s-au şi îmbogăţit, c-au luat tot ce-au părăsit domnii ajungând „bunii bunilor”, şi că acolo-i „trai pe vătrai”.

— Pe albia Crişului curge numai lapte şi miere de când s-o scuturat Crişan de domni, cleveteau cei care nu-şi puteau pune stavilă-nchipuirii.

— Şi-i ca în rai, adăugau bătrânii nemaiavând mult până s-o „apuce” pe calea laptelui[49].

[49]49-calea lactee

— Numai că toate astea nu s-or fi făcut cum ai bate din palme, le răspundeau cei puşi pe fapte să-mplinească făcătura[50] lui Crişan şi prin părţile lor.

Horia însă nu s-aştepta de loc ca Crişan să i-o ia înainte şi mai ales s-o pornească în felul în care-ncepuse. Planul lui ar fi fost altul, dar odată pornite lucrurile de celălalt, cine le-ar mai fi putut pune stavilă?!

Era-n Albac, acasă, lucrând ceva la nişte ciubere-ntr-un colţ al unei cămări, când Cloşca-i aduse vestea „isprăvilor” lui Crişan.

— Horio, Crişan o-ndălit-o[51].

— No’ cum adică?

Şi Cloşca-i povesti, din fir în păr, tot ce-auzise că se-ntâmplase pe apa Crişului.

— Va să zică n-o mai avut răbdare să-ncepem toţi deodată! Doamne, că grăbit mai e omul ăsta! Toată vremea l-o mânat neastâmpărul din urmă!

— L-o mânat, nu l-o mânat, asta e; treaba-i însă ce ne facem noi acuma?

— Apăi, ce să ne facem? Om porni-o şi noi; mai încet şi mai chibzuit, dar de pornit, tot om porni-o!

— Adică?

— Păi uite cum: tu ai să mergi şi ai să-i vesteşti pe toţi de primprejurid Cărpinişului şi de pe Ampoi să fie gata şi să se adune, aş zice eu, către Mihăileni, ca să ne-ntâlnim cu Crişan, şi de-acolo, hotărând toţi trei, să ne-mpărţim cum trebuie ca să ne fie lucrul cât mai de folos. Aceeaşi treabă am s-o fac şi eu cu ai mei, pe Arieş; am să-i vestesc să fie gata ca să nu mai păţească ce-au păţit cu miedul[52] la Câmpeni. Om strânge astfel câteva mâini bune de oameni şi nădăjduiesc să nu ne fie-n zadar. Ori tu ce părere ai?

— C-aşa o fi, precum zici, îi răspunse Cloşca bucuros

---

[50]50-acţiunea

[51]51-început-o

[52]52-1 aluzie la busculada din târgul Câmpeniului când li se interzisese moţilor să-şi mai vândă băutura de miere.

că-i dase dezlegarea şi lui să-şi adune oamenii.

— No’ p-atunci nu mai zăbovi, ci poimâine să ne-ntâlnim la capătul Mihăilenilor dinspre Blăjeni; bine o fi?

— Cu toată lumea?

— Cu toţi, şi dacă-i putea să-l aduci şi pe Marcu cu ai lui.

— No’ bine! Şi Cloşca-şi luă tălpăşiţa din Albac mergând să le vestească tuturor marea poruncă a lui Horia. Aşa-i socotea el cestuilalt vorba şi nu i-ar fi ieşit din ea nici mort. Se bucura însă atât de tare de ceea ce avea să le spună oamenilor, încă parcă nu păşea, ci luneca pe iarba brumată, tăind coclaurii spre Cărpiniş pe cele mai cunoscute scurtături. Oriunde îşi ştia prieteni se oprea o clipă şi din uşă le vestea spusa „căpeteniei celei mari”, nemaiaşteptând niciun răspuns. Dealtfel ce răspuns ar mai fi putut să primească de la nişte oameni, care de veacuri mocneau ca tăciunii în cenuşă? Vorbele lui îi dezlegau să izbucnească într-o bucurie fără margini. Iar cei vestiţi în pripă „zburau” şi ei mai departe, tot mai departe, să ducă „marea chemare” pe la toate colibele.

„S’o îndălit ţara”! ajunse să se rotunjească vestea dusă din gură-n gură pe Arieş şi pe Ampoi, până-n urechile celor mai nevolnici.

Coborau toţi coastele şi umpleau văile, târându-se pe sub brazi ca omizile puse pe ros. Nu le mai putea sta nimic în cale şi domnii de prin Câmpeni, Zlatna şi Abrud îşi trăseseră toate storurile la uşi, ca să nu mai poată pătrunde niciun zvon înăuntru.

★

A doua zi, cu ce putuse strânge la Cărpiniş, Cloşca o porni peste munte, la Baia de Criş, să-l întâlnească pe Crişan. Nădăjduia să-l găsească acolo, să-i povestească şi lui totul şi-mpreună s-ajungă la Mihăileni unde se-nţeleseseră să se-ntâlnească cu Horia. Şi avea în juru-i pe toţi cei pe care se putea bizui, cum se putea bizui pe propriile-i picioare. Nu lipsea unul din nicio colibă, iar din casele mai înstărite veniseră chiar doi, trei, cu tot ce-i trebuia omului pentru luptă şi lucru: topor, coasă, furcă,

iar pe ici, pe colo şi cu câte o puşcă mai ruginită sau cu vreun pistol căpătat cine ştie cum. Era o ceată îndesată de vreo sută de bărbaţi, îmbrăcaţi pestriţ, cum sembrăcau dealtfel toţi moţii, cu cioareci şi ţundre, cu obiele şi opinci, şi-n cap cu căciuli negre, sparte însă pe alocuri de năduful cu care fuseseră aruncate-n clipe de ciudă, la pământ.

Pe umeri îşi purtau lăncile sau furcile, şi la brâu, cei ce le aveau, cu multă mândrie, pistoalele. Mergeau toţi buluc după Cloşca şi-abia aşteptau să se vadă-n valea Crişului Alb unde alţii, mai harnici, de mult ajunseseră să-şi facă dreptate. Alţii chiar fluierau sau cântau uitându-şi, de bucurie, toate necazurile şi gândindu-se numai la ceea ce avea să fie. Cei mai mulţi spuneau ce-aveau de gând să facă şi dintre aceştia nu puţini erau cei fugiţi de urgia Măresei din Ociu.

Călcau astfel coborând la vale nu numai potrivniciile ce le stătuseră-nainte, ci vremea toată, cu tot ce-avea să le mai pună-n faţă.

Când ajunseseră însă la Baia de Criş, oraşul li se deschise-nainte pustiu. Pe străzi nu era ţipenie de om, iar uşile şi ferestrele parcă fuseseră bătute-n cuie.

La prefectură acelaşi lucru. Clădirea mare c-un cat, singură dealtfel de acest soi din oraş, îi primi parcă mai mută decât oricare altele. Atâta doar că, lăsată vraişte, nu mai aveai cu cine să stai de vorbă-ntr-însa, decât poate cu hârţoagele de prin dulapuri sau de pe birouri. Nici ţipenie de om nu se mai afla prin cănţălări şi vântul sufla-n voie prin toate gangurile-i lungi.

— Oare unde-or fi domnii? se-ntrebau nişte feciori mai puşi pe scotoceală.

— Şi-or fi luat zborul dacă n-or fi fost stârpiţi de Crişan, le răspunse Cloşca.

— Păi chiar aşa? Nouă să nu ne lase niciunul? sentreba destul de mâhnit un tinerel de vreo cincisprezece ani.

— Dar ce-aveai tu cu ăştia, că doar nu eşti de aici? îi răspunse un altul cam de aceeaşi vârstă.

— Nuu? dar cine oare ne-o globit[53], nu mai departe decât chiar anul trecut, pentru c-am lăsat caii cu ciubere să pască, pe marginea drumului?

— Apăi dacă nu-s la primărie şi la prefectură, neapărat trebuie să fie la biserică, îşi dete cu părerea un altul.

— Că bine zici, măi Petre, adeveri Cloşca; unde altundeva să fie strânşi oamenii la ananghie dacă nu-n locul de unde aşteaptă să le vie scăparea? Să mai încercăm dară şi acolo.

Până la biserica cea mare din centrul oraşului nimeni însă nu-i stânjeni, nimeni nu-i încurajă şi capetele speriate ale localnicilor priveau îngrijorate de după jaluzelele ferestrelor ca-n vreme de ciumă. Parc-ar fi trecut ciocli pe uliţe, nu oameni, aşa se-nspăimântaseră de ei socotindu-i purtătorii morţii neaşteptate. Nici fumul că- minelor nu-ndrăznea să iasă pe coşuri decât sfios, foarte sfios, codindu-se în trei rotocoale, înainte de a lua-o în sus. Stăncuţele cârâiau şi ele stingherite pe acoperişuri şi ochiurile de ţiglă rămăseseră holbate la cele ce vedeau scurgându-se pe jos. Vopsite-n felurite culori, casele se-n-şirau la uliţe ca nişte cloşte uriaşe păzindu-şi cu străşnicie averea vie dinlăuntru. Nici câinii nu lătrau decât ici şi colo, cu glasul sugrumat de ameninţarea unor stăpâni, care ar fi vrut orice numai să se dea de gol nu.

Degeaba băteai la porţile-nchise şi zăbrelite pe dinăuntru că nu-ţi răspundea decât propriu-ţi ecou, dac-avea şi acela de unde-ţi veni.

— Haideţi! Haideţi! îi zorea Cloşca pe cei mai tineri şi mai curioşi, că până la biserică n-om prea avea cu cine sta de vorbă; acolo cred că-s toţi.

Biserica catolică se-nălţa puţin mai la marginea oraşului, ca un bastion a cărei menire fusese să sprijine din coastă toată aşezarea. Zidurile sale înalte întreceau de trei ori înălţimea oricărei alte clădiri şi acoperişul ascuţit peste măsură o făcea să fie şi mai semeaţă, în stăpânirea-i fără margini asupra locurilor şi a oamenilor.

[53]53-amendat

Brazii sădiţi pe alături îi mângâiau streaşină cu vârfurile parcă anume înălţate până acolo, lăsând numai după ce sufla vântul bine printre ei să i se întrevadă zidurile masive de piatră.

Ferestrele lungi erau păzite nu de zăbrele ci de pavezele unor sfinţi, cu totul străini de firea ţăranilor de primprejur, iar uşile ferecate ca porţile de cetate. Pe braţele crucii semeţe stăteau însă nişte ciori croncănind a toamnă târzie, şi neliniştea răspândită-n jur înfiora orice suflare.

— ’Naltă-i, măi Petre! Îţi pică cuşma din cap uitându-te la ea, zise unul din gloată privind în sus.

— ’Naltă Simioane, dar nici de-a noastre nu mi-e ruşine, ’s cu săgeţile trase spre Dumnezeu.

— Oare ajuns-o careva până la El?

— Nu ştiu dacă o ajuns cineva până acolo, dar de ce-o făcut Crişan, e cu neputinţă să nu se fi auzit şi-n cer.

— Zău mă! Să se fi chiar auzit?!

— No! Staţi! se auzi atunci glasul lui Cloşca, oprit în faţa uşii mari a bisericii. Intrăm peste ei, ori ba?

— Păi cum să nu intrăm?! răspunse Simeon; dac-am venit pân-aici să ne oprim numa-n faţă şi să nu-i întrebăm ce au de gând?

— Atunci, zise Cloşca, cred c-ar trebui ca o parte din noi să rămână afară, în jurul bisericii, iar alţii să intrăm înăuntru. Care se-ncumetă să vie cu mine?

Într-o clipă gloata se-mpărţi-n două şi cei din spatele lui Cloşca dădură să bată în porţi. Cloşca fu cel care ciocăni întâi şi, nerăspunzându-i nimeni dinăuntru, apăsă hotărât pe clanţă. Era atât de mare încât unul cu o palmă mai subţire nu i-ar fi putut cuprinde nici floarea.

El o apăsă totuşi cu putere şi, după ce se auzi un hârşâit ruginit şi după ce o trase puţin spre sine, simţi cum jumătate din poarta aceea ferecată se deschide încet, încet. Nu se ivi însă deodată în deschizătura-i făcută decât după ce aşteptă puţin în dosul ei să vadă dacă nu cumva dinlăuntru se descarcă vreo flintă-ntr-însul.

Din lăcaşul „Domnilor Neînduplecaţi” nu se auzi însă decât scârţâitul prelung al ţâţânelor uşii, iar când primii ţărani pătrunseră înăuntru mirarea puse stăpânire pe toţi. Mai văzuseră multe biserici catolice prin lumea prin care umblaseră cu ciubere, dar parcă niciuna nu li se deschisese în faţă-atât de goală, de flămândă şi de rece, ca aceea în care se aflau.

— Parc-ar fi-n gheţar, la Scărişoara! murmură din gloată cel ce fusese globit, c-un an înainte, pentru că lăsase caii să pască pe unde nu trebuia.

— Taci şi scoate căciula, îi răspunse vecinul, atrăgându-i pe şoptite atenţia că nu fusese destul de cuviincios cu-ncăperea, în timp ce el şi-o răsucea-n mână de cum păşise pragul. Mulţi îşi lăsaseră şi parii, şi furcile la poartă păstrându-şi doar bâtele, în care se sprijineau holbându-se la tot ce vedeau în jur.

Arcele bolţilor se rupeau ascuţite în sus obligându-le privirea să se-ndrepte-ntr-acolo, în timp ce stâlpii susţinători de piatră le insuflau toată chezăşia greutăţii care-i apăsa. Nu se-ndoia însă nimic, sub nicio greutate, în afara capului lui Hristos răstignit pe crucea din fundul altarului. Îi despărţea de El două rânduri de bănci, aşezate ca la şcoală, de o parte şi de alta, şi din dosul cărora preotul, îmbrăcat în odăjdii şi purtând în mâini un crucifix enorm, îi privea scrutător vrând să se apropie şi mai mult de ei. Înapoia lui stăteau însă strânşi toţi cei ce-şi temuseră viaţa sub simplele acoperişuri ale caselor lor din oraş. Erau oameni de rând sau mai de seamă, speriaţi însă toţi până-n măduva oaselor de cele auzite că se petrecuseră la Brad şf la Târnava, şi de cele ce credeau că s-ar fi putut întâmpla cu ei la năvălirea ţăranilor. Mulţi dârdâiau ca varga sau se rugau în genunchi, nici ei nu mai ştiau la cine.

Sfinţii transparenţi de pe vitralii se uitau neputincioşi la ei, iar statuia Sfântului Anton de Padua era mai înconjurată decât oricând de rugători.

Cele două cete ale ţăranilor uluiţi de priveliştea bolţilor frânte, şi cea a mulţimii de după preotul cu crucifix care

le stătea înainte ca un străjer, se confruntau fără ca niciunul dintre cei cuprinşi de teamă, de uimire sau de respect să poată cuteza ceva.

În cele din urmă, cel ce rupse-mpietrirea fu preotul catolic apropiindu-se de ceata iobagilor în fruntea cărora Cloşca rămăsese statuie. În faţa lui se opri însă şi, neştiind ce să zică, ridică crucifixul în sus.

— Fie! în numele Tău, îi iertăm, Doamne, glăsui atunci Cloşca privind însă tot numai spre Christul de pe crucea preotului; deşi tot în numele Tău, ei nu ne-au iertat niciodată, când i-am rugat şi noi, adăugă el retrăgându-se încet, încet, până când se opri lângă ai lui.

Chipu-i pletos se-nseninase şi ţundra-i albă i se lăsase mai jos de umeri la ridicarea mâinii către Hristosul răstignit. Gestul n-avea însă nimic ostentativ, şi nici ameninţător într-însul, ci parcă numai semnul unui rămăşag de care până la urmă ar fi avut să se convingă şi Fiul lui Dumnezeu.

Preotul catolic rămase însă pe loc plecând ochii în jos, în timp ce crucifixul se înclină şi el oblăduitor peste mulţimea din jur.

— Să ieşim, fraţilor! le porunci Cloşca oamenilor lui, frângându-şi atunci în sine cea mai cumplită pornire.

— Ieşim, dară?... murmură Pătru, vrând întrebător să mai adauge ceva.

— De data asta ieşim, Petre, şi-atâta tot, iar mâine vom vedea noi ce-o zice şi Crişan.

Nedumeriţi, dar ascultători totuşi, ieşiră toţi de-a-ndăratelea, impresionaţi însă nu atât de cei ce tremuraseră rugându-se, cât de Christul spânzurat pe crucea care domina singuratică tot golul încăperii.

Era stingherеala de veacuri a ţăranilor care nu se puteau nicidecum dumiri de ce Dumnezeu, dacă era mare şi drept, răbdase atâtea nedreptăţi pe lume, trimiţându-l după aceea, colac peste pupăză, chiar şi pe unicul Său Fiu între oameni şi lăsându-l apoi să-l răstignească fără ca măcar să ridice un deget pentru el?

Săracul Hristos! De fapt de El se sfiiseră ţăranii să-şi

răzbune obida, lăsându-i pe nobilii din Baie să scape cu faţa mai curată decât oricare alţii din valea Crişului Alb...

★

După ce se codi să-i distrugă pe cei găsiţi la biserica catolică din Baia de Criş, în după-amiaza aceleiaşi zile, Cloşca se-ntâlni cu Crişan, la Luncă. Venea şi el din Târnava, unde păţise ce păţise, şi auzind de sosirea lui Cloşca de peste munte, se gândi că-n loc să-şi continue atacul asupra Hălmagiului, Gurahonţului şi a Vaşcăului, ar fi fost mai bine să asculte şi părerea celorlalţi doi cu care de fapt hotărâseră, sub gorunul de la Ţebea, să-nceapă răscoala.

El n-ar fi început-o singur, şi n-ar fi vrut să se-ntâmple ce se-ntâmplase, dar dacă fusese silit de ticăloşia nobililor din Valea Crişului să facă ceea ce făcuse, de bună seamă c-avea să le arate că nici el nu era de paie. Şi le-a arătat. Mai rămânea însă să le povestească şi celorlalţi doi, lui Cloşca şi lui Horia, cum se-ntâmplaseră lucrurile, ca să spună şi ei dacă făcuse bine ori ba.

Era adevărat că Horia nu se-nţelesese cu el să strângă oamenii şi să plece spre Alba Iulia, dar aceasta o făcuse ca să-i arate că cei de pe Criş nu mai rabdă nicio amânare, de niciun fel, nici măcar tactică. Şi dacă i se-ntâmplase ce i se-ntâmplase, cu asta dovedea încă o dată şi ticăloşia domnilor nobili, dar şi vrednicia unor oameni puşi, în sfârşit, să nu mai sufere nedreptăţile care li se făceau. Pieriseră, ce-i drept, mulţi din ei la Târnava, dar asta-i îndârjea şi mai tare, cu atât mai mult cu cât, în sfârşit, văzuseră că şi nobililor le putea sta cineva-mpotrivă.

Cine s-ar fi gândit pe-atunci că-n Brad se putea pătrunde ca-n orice sat, sau că-n Târnava putuseră fi înfrânţi pe nepregătite treisprezece nobili, cu toate oştile şi jandarmii lor? Ori el putuse şi asta voia să i-o spună şi lui Horia; probă, faptul că pe Crişul Alb curăţase toate cuiburile de nobili, rămânând aici singurul stăpân.

— Da, da, îi zise Cloşca atunci când se-ntâlniră; numai că asta nu-i totul.

— Păi da, pentru că nici noi n-am fost atâţia aici, ca să ne-ntindem şi pe Arieş şi pe Ampoi, dar ia să ne fi ajutat şi voi, şi-ţi fi văzut apoi de-ar mai fi rămas picior de domn care să n-o ia la sănătoasa sau să nu treacă în legea noastră.

— Da, Marcule, dar noi am zis că trebuiau altminteri începute lucrurile, cum vorbisem dealtfel şi cu tine, atunci la Ţebea, numai că dacă s-o-ntâmplat şi s-o-ntâmplat aşa, Horia a zis să te aduc cu toţi ai tăi la Blăjeni, ca să pornim de fapt nu numai spre Alba, ci-n toate părţile. De aceea, de fapt, nu mi-am pus nici eu mintea cu cei din Baia de Criş.

— Dar ţi-or făcut ceva? că pe ăştia noi îi lăsasem la urmă, zise popa Silvan.

— Da de unde, i-am găsit pe toţi strânşi în biserică, iar oraşul era pustiu.

— Şi? Şi? întrebă curios Crişan.

— Şi-acolo i-am şi lăsat că s-au rugat de iertare.

— No’păi dacă ţi-o venit să-i ierţi, iertaţi să fie şi de mine, că-s sătul de ce-am păţit la Târnava, numai c-ar trebui să fim totuşi cu ochii-n patru, pentru că de la ăştia te poţi aştepta la orice.

— Să mai încerce careva dacă-i dă mâna, şi-apoi o să mai vadă ei iertare, ţinu să adauge şi Rista stând prin apropierea lui Crişan.

— Nicio grijă, că-s sperieţi ca iepurii şi neajutoraţi ca puii de cloşcă. De i-aţi fi văzut cum stăteau strânşi în dosul popii lor!

— Dar oraşul?

— Oraşul mort şi nici ţipenie de om nu s-a arătat pe uliţe, iar prefectura stătea goală şi cănţălăriile vraişte, îi spuse Cloşca; dar să nu crezi că ne-am prins de vreun lucru crăesc.

— Asta nu-i rău, Cloşco, pentru că deocamdată, dacă împăratul nu ne ajută cu trupele lui nici nu trebuie să ne împiedice cu ele, şi bine-aţi făcut c-aţi lăsat totul neatins în cănţălării. Dealtfel şi noi am ocolit oraşul din aceeaşi pricină, numai că pe cei din biserică tot trebuia să-i

scarmeni oleacă.

— Nu mă bat, Marcule, cu nevolnicii şi n-oi face aşa ceva niciodată.

— Mda! îşi muşcă Crişan mustaţa, că voi n-aţi păţit ce-am păţit eu.

— No’ bine, lasă asta, treaba-i ce facem de acu-nainte. Vii au nu la Blăjeni, ca să ştiu ce-i spun lui Horia?

— D-apoi că n-om rămâne aici să ne batem cu muierile şi cu pruncii celor fugiţi, îi răspunse înaintea lui Crişan popa Silvan.

— Şi-aici nu rămâne nimeni să păzească lucrurile şi să ne apere spatele, în caz că vin alţii de pe Criş în jos sau de pe la Vaşcău? întrebă Rista.

— Ba are să rămână o mână de oameni în frunte cu Ţăndură şi cu Huluj; dar să nu cumva să v-apucaţi de jaf, că-i vai de voi, hotărî Crişan ameninţător.

Veţi sta de aceea în afara oraşului sau pe la cei din margine şi o să vă împărţiţi în două: o parte să fie cu urechile-n vânt la ceea ce-ar auzi de pe Criş în jos, iar ceilalţi gata oricând în ceea ce s-ar putea ivi de pe la Deva.

— Ba mai bine, Marcule, strânge-i pe toţi ca să ne-ntâlnim cu Horia la Blăjeni şi după-aceeâ om vedea noi ce-o mai zice şi el. Aici nu văd cine te-ar mai putea lovi prin spate; nişte amărâţi speriaţi?

— Nu de ăştia mă tem, Cloşco, ci de cei fugiţi şi mai ales de ce-ar putea aduce ăia cu ei, mi-e frică. Aşa că, ce-am zis e bun zis, încheie Crişan. Şi-apoi, cu sau fără o mână de oameni, Horia tot acolo va ajunge. Nu-i suntem destui noi doi şi cu ai noştri? zise el, strângându-i pe lângă sine, în faţa lui Cloşca pe Rista şi pe popa Silvan.

— Fie cum zici atunci, dar să ne grăbim că mâine Horia ne-aşteaptă la Blăjeni şi de aici până acolo mai e o ţâră.

★

În ziua următoare, în partea de jos a Blăjenilor, pe câmpul Păltinişului era strânsă aproape toată suflarea bărbătească de pe Criş, de pe Ampoi şi de pe Arieş în jos, până la Buru.

Erau bărbaţi de toate vârstele, căci veniseră la chemarea lui Horia cu mic, cu mare, începând cu cel ce ştia să mânuiască coasa şi până la cel pentru care facerea unui ciubăr era o jucărie. Şi tot ce putuseră apuca-n mâini, unealtă de lucru sau armă de bătaie, fie aceasta furcă, topor sau coasă, era ridicat în sus. Îmbrăcaţi în ţundre şi cojoace cu lâna-ntoarsă, căci era burniţă şi-ncălţaţi cu opinci, cu obiele sure ce se-nfăşurau până sus pe cioareci, păreau nişte arătări venite din altă lume, să-şi facă mendrele-n voie printre muritori. Şi când mai vedeai şi toată pădurea de furci, de coase şi de topoare, pe care le ţineau în mâini sau pe umeri, gândul că te aflai în faţa lor, te-nfiora până-n rărunchi. Erau puşi şi pe tăiat, şi pe-ntors, şi pe-nţepat, căci ce altceva s-ar fi putut face cu nişte scule ţărăneşti de lucru folosite în loc de puşti şi pistoale? Şi chipurile tuturor erau adumbrite de lâna căciulilor negre şi-a sprâncenelor răsărite, ca nişte tufişuri deasupra ochilor. Mustăţile, pline de brumă, erau căzute peste colţurile buzelor rareori deschise pentru vorbă şi toţi stăteau încremeniţi într-o aşteptare, în care parcă ceva trebuia să le pice din cer.

Pădurea se-ntindea până-n marginea câmpului plin de suflarea ce se strânsese pe el, iar freamătul brazilor, prelungit peste gloată, îi dădea mereu imbolduri de pornire. Toţi priveau însă spre prispa unei case de lemn ascunsă în cetină, aşteptând ca de acolo să iasă cineva. Şi-ntr-adevăr, deodată, dinlăuntru ieşiră trei bărbaţi îmbrăcaţi, ca toţi ceilalţi, cu tundre şi cojoace, păşind şăgalnic ca toţi să-i vadă. Crişan mergea-n dreapta lui Horia, stându-i în coastă ca un stâlp de sprijin, în timp ce Cloşca i se unduia-n stânga, precum un frasin bătut de vânt în jurul bisericii când tună.

— Oameni buni! începu Horia să-i vorbească mulţimii. Ne-am strâns aici pentru ceea ce bine ştiţi. Împăratul ne-a dat dreptate.

— Trăiască măria sa! Trăiască măria sa! începură atunci a striga oamenii.

— Numai că de făcut a rămas să ne-o facem noi.

— Ţină-l Dumnezeu! Mai bine că ne-o lăsat pe noi să ne-o facem, că doar cine ştie mai bine ca noi ce ne arde? izbucniră alte glasuri din gloată.

— Pentru asta însă, „io, Ursu Nicola din Albac, George Marcu din Vaca şi Ion Oargă din Cărpiniş, jurăm să facem dreptate după porunca lui Dumnezeu, să luăm înapoi ce-i al nostru şi ni s-a furat, iar în calea-n care am plecat să nu mai lăsăm viu picior de grof sau slujbaş al lor, dacă n-or primi botezul în legea noastră păstrată din moşi strămoşi. Aşa să ne ajute Dumnezeu”.

— Aşa să ne ajute! pecetlui întreaga mulţime sfârşitul hotărârii într-un singur glas.

— Şi-acum toată mulţimea asta, câţi v-aţi strâns aici, să se-mpartă în două cete mari: una care să meargă cu mine spre Câmpeni, iar cealaltă, cu Crişan şi cu Cloşca, spre Abrud, ca să-i ia cu sila, dacă nu s-o preda de bună voie.

Mulţimea se porni apoi să freamăte ca pădurea, şi-n mai puţin de un ceas se-mpărţi-n două, aşa cum i se poruncise, luându-se jumătate cu Horia, spre Câmpeni, şi cealaltă cu Cloşca şi Crişan spre Abrud. Nimeni nu se codise să-i urmeze şi oamenii se aleseseră pe prietenii şi vecinătate, crişenii toţi rămânând cu Crişan, cei din jurul Abrudului cu Cloşca; iar arieşenii, de pe toate văile vecine, mergând în urma lui Horia precum cea mai ascultătoare turmă, în jurul păstorului celui bun.

★

— Şi când ai jurat, credeai într-adevăr că împlineşti vreo poruncă de sus?

— Aşa mă-ndemna inima…

— Să faci ce-ai făcut?

— Am făcut ce-am putut şi am crezut de cuviinţă.

★

Lupta din jurul Câmpeniului fu mai crâncenă decât s-aşteptaseră toţi, dar mai scurtă decât oricare altele din cele date până atunci de Crişan.

Aşezat în vărsarea unei văi în Arieş, orăşelul fu luat de

oamenii lui Horia, cum ai lua de pe masă o năframă pe care o prinzi cu trei degete. Nu scăpă din el nicio casă nedereticată şi niciun locuitor viu ne-ntrebat dacă mai vrea să trăiască, trecând de partea învingătorilor.

Pieriseră mulţi în luptă, dar nu puţini fuseseră şi cei ce nu-şi lepădaseră legea numai pentru că fuseseră-nvinşi. Nu se glumi însă cu niciunul şi oamenii lui Horia făcuseră după cum şi juraseră.

Stăpânindu-l astfel, în mai puţin de o jumătate de zi, moţii umblau pe uliţele lui nu ca-n alte daţi, când veneau aici la târg, ci fuga şi-n grabă, alergând de colo până colo, ca să vadă dacă nu cumva mai rămăsese ceva, dosit, ascuns sau necercetat pe undeva.

Casele stăteau cu uşile şi ferestrele deschise, iar prin păduri şi prin pivniţe rămăsese totul vraişte. La birturi şi-n boite[54] se zăbovea însă niţel mai mult, dar nu cât ar fi vrut fiecare ci cât îngăduia Horia, care-şi dăduse din vreme seama de primejdie.

Ce s-ar mai fi-nfundat mulţi în butoaiele jinduite de veacuri şi ce s-ar mai fi înfruptat din cele ce n-apucaseră neam de neamul lor să se-nfrupte!

Porunca lui Horia fusese însă scurtă: odată curăţate toate casele, toată lumea să se strângă în curtea grofului Inţe, din marginea de sus a oraşului, pentru noi hotărâri!

Şi, vrând, nevrând, cei mai mulţi porniră să se adune după „marea spusă”. Aici, în curtea grofului, de pe o verandă a castelului, Horia ţinu să le mai amintească încă o dată semenilor scopul răscoalei şi legămintele făcute, adăugind însă totodată şi felul pedepselor, pentru cei ce n-ar răspunde marii chemări.

— „Pentru înfăptuirea a ceea ce am început, grăi el, nevoie mare este să nu rămână nimeni pe dinafară şi tot omul, care mâncă mălaiul robiei, să se scoale şi cu ce o putea, să dea-n cei ce ne-au luat ceea ce era al nostru. Iar celui dintr-o lege cu noi care nu va face aşa, poruncesc eu, cu puterea pe care mi-a dat-o încrederea gloatei, să i se aprindă casa şi să fie tras în ţeapă!”

[54] 54-prăvălii

Mulţimea-l asculta înfiorată şi vestea noului adaos, faţă de ce se spusese la Blăjeni, îi trezi din ameţeală şi pe cei ce-şi uitaseră de sine cu glaja la gură.

— Rău eu grofii… greu cu ţapa! oftă un moţ mai şugubăţ, lăsând din mână bruma de „agoniseală”, pe care reuşise s-o adune şi el la-nghesuială, când auzi de hotărârea luată.

— Tăt mai bine-i cu „ţara”, căută să-l împace un altul. Până-n seară însă, o socoteală a tot ceea ce fusese prins şi strâns îi fu înaintată lui Horia de către Ionuţ Dandea, unul dintre nepoţii lui mai îndepărtaţi, în care avusese întotdeauna mare încredere.

— Uite ici, ţinu el să-i atragă şi cu glas tare luarea aminte: atâta băutură, atâţia bani, astea şi astea ca mărfuri din bolţile rămase fără stăpâni; iar ce-am găsit în casele domneşti, acolo am lăsat, sub pază şi fără nicio împărţeală.

— Bine, bine, îi răspunse Horia, vârând în chimir toată socoteala făcută, dar ce zic oamenii de toate acestea?

— Ce zici tu, aceea zic şi ei; că doar n-au fost aduşi aici cu sila.

— Dar de morţi ce zic?

— Să-i ierte Dumnezeu, că doar nu i-ai omorât tu; iar pe-ai domnilor să şi-i îngroape singuri, c-am cruţat destui.

— Dar ia spune tu drept, măi Ionuţ, din cele găsite şi văzute prin târgul ăsta, ţie nu ţi-a făcut nimic cu ochiul? continuă să-l ispitească Horia, şezând la masă cu el în lumina unei lumânări de seu, pe care le-o dăduse gazda, o bătrână care uitase de mult câţi ani mai are.

— Ba, drept să-ţi spun, m-a ispitit ceva; o cârpă[55] care tare bine i-ar fi venit Măriei mele; am văzut-o-n castelul Inţeştilor, dar acolo am şi lăsat-o, când mi-am adus aminte de ce-ai spus tu!

— Ce-am spus io?

— Să nu luăm decât ce-i al nostru…

— Şi cârpa?

[55]55- năframă

— Apăi dacă n-o lucrase mama, de ce s-o iau? Dar oricum, de fainã tot fainã era, şi tot bine i-ar fi venit Măriei.

— No bine, măi Ionuţ; acuma du-te şi tu la culcare şi aşteaptă, că de-om birui până la urmă şi Măria şi-o putea face cârpe câte o vrea, şi încă poate la Viena, zise Horia stingând lumânarea de seu, cu două degete aspre la care unghiile încă n-ajunseseră să se-ncovoaie peste burice.

Dup-aceea se-ntinse şi el pe-o laviţă, aşa îmbrăcat cum era, iar Ionuţ Dandea ieşi afară, amintindu-le, încă o dată, străjilor, să-l păzească pe Horia ca pe ochii din cap.

★

Dacă însă Câmpeniul, căzut în mâna lui Horia, avu soarta pe care o avu, mai rea sau mai bună, după cum, se nimerise, cu Abrudul avea să se întâmple cu totul şi cu totul altfel.

Fiind mai straşnic apărat decât Câmpeniul de cele câteva detaşamente locale, era firesc ca şi oamenii lui Crişan, pentru care încleştările sângeroase nu mai erau o piedică, să-l atace cu şi mai multă înverşunare.

Aşezaţi pe trei văi, apărătorii orăşelului se gândiră atunci să se aţină mai întâi pe poziţiile atacate de cetele venite dinspre Cărpiniş şi dinspre Brad.

Jandarmii surprinşi pe la spate de ceata lui Crişan, care ocolind orăşelul se abătuse asupra lor venind dinspre Roşia şi de pe drumul Albei, nu se putură însă nici ei apăra fără a-şi împărţi forţele în două.

Cu cei ce alergaseră înspre drumul Albei, grupul lui Ionii puşcaşul isprăvi însă destul de uşor, pentru că-i luă ca din oală tocmai când se aşezau în poziţie de atac. Somaţi de pe acoperişurile unor case, să se predea, câţiva ridicaseră braţele-n sus, iar ofiţerul fu împuşcat tocmai când căuta să fugă.

Cu armele luate de la cei prinşi, moţii continuară lupta în oraş şi mai făţiş, şi mai aprig, neţinând seamă de nicio pierdere. Şi totuşi, victoria n-ar fi fost de partea lor, dacă soldaţii din detaşamentele de apărare n-ar fi văzut că şi

cei ce-i atacaseră erau parte îmbrăcaţi tot în uniforme jandarmereşti. Captura de la Târnava fusese folosită cu chibzuinţă de Ionii, iar cei ce luaseră hainele străine pe ei căutau să le „şteargă” cât mai bine petele. Niciun glonte nu era irosit degeaba şi mulţi bărdaşi mânuiau tot atât de bine puşca, precum securea sau furcile de fân.

Soldaţii din detaşamentele jandarmereşti de gardă îşi vândură însă şi ei cât putură mai scump pielea, nelăsându-se ucişi decât când terminară muniţia.

Cu toate acestea, către amiaza zilei, Abrudul fu aproape luat şi numai ici şi colo se mai azvârlea câte-o oală cu apă clocotită pe geam, în capul vreunui moţ zănatic. Populaţia, în cea mai mare parte închisă în case, aştepta însă cu nerăbdare să nu mai audă-mpuşcături pe stradă şi să afle odată sigur cine erau noii stăpâni ai oraşului.

Crişenii, aruncaţi mai întâi pe casele domneşti, apoi pe birturi şi pe boitele negustorilor, nu lăsau însă nimic nespart, nestricat sau la locul lui. Nu se lua, cât se distrugea şi patima spargerii oglinzilor era parcă cea mai mare dintre toate. Aproape toţi care-şi vedeau chipul, dându-şi seamă cum arată, făcea bucăţi „minunea” în care se răsfrânseseră, apoi fiecare bucată în ţânduri, iar ţându-rile-n cioburi, care să sclipească sau să scârţâie sub opinci. Din perne zbura puful ca din găinele jumulite, iar din draperiile de la ferestre numai zdrenţe şi fire. Totul era apoi călcat în picioare, frământat şi boţit ca praful să se aleagă din toată bogăţia! Cine se-mpotrivea era căsăpit pe loc, sugrumat şi făcut una cu pământul. Cine cerea-n-durare era întrebat cu cine ţine, ce lege are şi apoi după ce era „botezat” în pripă, pus să joace hora pe sfărâmăturile propriei case sau agoniseli. Nu mai rămase astfel la Abrud nimic netrecut prin foc şi sabie, iar când protopopul Bogdan Şuluţiu, speriat de cele ce se-ntâmplau şi-ar mai fi putut să se-ntâmple, le ieşi răsculaţilor înainte, urgisindu-i şi cerându-le să nu-l mai urmeze pe Crişan, fu cât p-aci să-şi piardă viaţa.

Când însă le spuse răspicat: „Fraţi creştini, n-ascultaţi

pe oamenii aceştia care vă duc la groapă şi vă-mping la fărădelegi”, Cloşca-i împinse-nainte o cărţulie aurie şi un sul de pergament pe care le avusese şi Crişan la Mesteacăn.

— Na, satană, ceteşte! îl îmbie el.

Protopopul le luă, le deschise şi, dându-şi seama că conţinutul lor n-avea nicio legătură cu ceea ce se auzise că le spusese Crişan odinioară oamenilor, începu să râdă şi să le cetească cu glas tare:

— „Quid quid agis…”.

Popa Silvan păli, iar pe Crişan îl trecu sudorile.

— Va să zică… dar n-apucă să-şi încheie gândul, că un moţ din dosul protopopului, văzând cum se „dărâmă” o-ntreagă pornire, şi cum de pe aceleaşi hârtii acesta citeşte altceva decât citise popa Silvan, la Ţebea, îi crăpă capul dintr-o singură lovitură cu toporul.

— Legea noastră-i dreaptă, satană, nu ca minciunile pe care te-ai bâlbâit tu să le scoţi la iveală!

— Nuu! izbucni popa Silvan, repezindu-se însă prea târziu ca să mai poată împiedica gestul. Protopopul se prăbuşise fulgerat sub ochii căscaţi de groază ai lui Crişan şi sub privirile mulţimii, care stătu o clipă în cumpănă să-i dea sau nu dreptate.

★

Îl vedea bine pe protopop cum îşi ridicase mâinile-n sus când securea-i pătrunsese-n creştet.

— Cine avea dreptate oare?

„Dreptate!… dar era cu neputinţă să nu facă omul ceea ce făcuse căci trebuia. Altfel…? Dar cine te-a pus, părinte? Nu ţi-ai dat seama cui îi slujeau vorbele pe care le scoteai din gură?”

Şi chipul protopopului cu capul despicat îi stătea mereu înainte.

— Iartă-mă, dar…

— De ce m-ai ucis? părea că-l întreabă ambele părţi despicate.

— Nu eu, ci cel ce te-a văzut de partea cui eşti.

— De ce m-ai ucis? se-ncăpăţâna-ntruna să-l întrebe

mortul.

— Dacă nu poţi ierta, ce-ai căutat la altar, părinte?

— De ce m-ai ucis? i se punea-nainte mereu aceeaşi întrebare, lui şi numai lui.

— Fie! Mi-oi ispăşi păcatul. Şi năluca vie din faţa ochilor morţi abia atunci se spulberă.

★

— Aduceţi un blid de oloi! strigă Crişan şi-n blidul adus în pripă îşi cufundă amândouă mâinile, punându-l după aceea pe popa Silvan să i le aprindă. Iute! îl grăbi el.

Popa îl privea uluit; nu ştia bine ce vrea să-nsemne asta.

— Aprinde! răcni el atunci, şi popa se supuse fără să mai crâcnească nicio iotă. Dup-aceea, ridicând mâinile aprinse-n sus strigă: Să mergem!

— Să mergem! Să mergem! îi răspunse mulţimea delirândă, gata să-l urmeze pân'la capătul lumii.

Era minunea focului pe viu, care ardea fără să-l mistuie.

Abrudul rămase în urma lui însă prădat şi prăpădit, de parc-ar fi fost un stindard călcat în picioare, precum cârpele şi perdelele zvârlite pe ferestre din casele domneşti. Nimic nu mai rămăsese întreg în el decât casieria, care fusese cruţată pentru că se ştia că-ntr-însa-s banii împăratului. Şi un grup de răsculaţi o păzea cu străşnicie, în timp ce alături un alt ţăran se făcea chipurile că citeşte, de pe ceva alb, o poruncă de-a lui Horia în care se spunea: „cine nu s-o boteza-n legea noastră să fie tras în ţapă!"

— S-a auzit! răcni el la urmă, ridicând ochii în sus ca să se convingă că ceea ce citise de pe foaie fusese băgat în seamă de toată lumea.

★

— Şi de ce-ntruna ameninţarea asta?

— Pentru că Dumnezeu în legea lor era prea-ndurător cu fărădelegile lor pe care le făceau.

— Doar voi n-aţi făcut atâtea?

— Da, dar numai cu-ngăduinţa, nu şi cu voia Lui.

★

Lucrul cel mai săritor în ochi din Roşia Montană era dealul minelor, ridicat acolo ca un muşuroi de cârtiţă până sub buza cerului şi găurit precum furnicarul, de generaţii şi generaţii de căutători de aur, care îl sfredeliseră ca nişte carii.

Pântecu-i nevăzut, ascunzând într-însul averi ca să sature poftele tuturor, îi lăsase să treacă prin el pe toţi „flămânzii”, păstrându-şi însă pentru sine cât mai ascunse tainele, vâlvele[56] şi strigoii.

Spre el se-ndreptau, în după-amiaza acelei zile de toamnă târzie, doi călăreţi dintre care unul purtând un coif cu pene roşii, iar altul căciulă şi plete până peste umeri. Erau Chivără-Roşie şi Horia; unul scrutând zarea, iar celălalt încercând întruna să lege două vorbe cu prietenul lui. Nu-l văzuse însă nimeni la faţă pe cel cu coiful, şi toţi spuneau despre el că venise pe lume anume ca să le facă moţilor dreptate.

Se ivise-ntr-o bună zi, ca duhurile, pe la răspântii, pentru ca tot pe acolo să şi dispară, după ce şi-ar fi împlinit datoria. Glasu-i de oţel îi era tot atât de ascultat, pe cât de ascuns îi era chipul după coiful pe care niciodată nu-l scotea de pe cap în ochii lumii. Stătea însă mereu lângă Horia, tot aşa cum popa Silvan stătea-ntruna prin preajma lui Crişan, cerându-i sfatul şi dându-i povaţa ori de câte ori era nevoie. Înalt, pe calul mărunt, se apleca la urechile lui ori de câte ori voia să-i spună ceva sau să-i audă părerea. Nu se grăbeau însă niciunul, niciodată, şi-atâta vreme cât erau laolaltă se ţineau în acelaşi pas.

— Ca să scoatem şobolanii din gaură, trebuie să-i „tămâiem” îi şopti Chivără lui Horia la ureche.

— Cum ţi-e numele aşa ţi-s şi gândurile, îi răspunse Horia, zâmbind; dar oare crezi că ies cu fum?

— Dacă ţin la viaţă mai mult ca la avere, da; dacă nu, se vor înăbuşi ca slăninele; unde-ai mai auzit de domni care să piară când pot trăi?

---

[56]56-duhurile protectoare ale minei

— Şi, totuşi am auzit, Chivără: Inţe, la Câmpeni, Szekely, la Abrud şi-atâţia căzuţi pe alte locuri...

— Nicio grijă că ăştia din Roşia or să iasă din vizuină ca vulpile.

— Păi atunci cum facem?

— Foarte simplu: Dă poruncă oamenilor să umple găurile de intrare în mină cu paie, să le dea foc şi noi o s-aşteptăm la ieşire.

— Bine, atuncea! şi Horia porunci oamenilor săi să facă precum spuse Chivără, lăsând o parte să păzească ieşirile.

Îndopat apoi pe toate găurile cu paie aprinse, muntele se prefăcu-ntr-un ariciu de scântei, înţepenit în privirile tuturor.

Erau acolo băgaţi într-însul, cu trupul, şi averea, toţi maiştrii, jandarmii şi paznicii atât de puşi odinioară pe pedepse şi veghe.

După primele rafale de fum însă, la gurile de ieşire, se şi auziră, tuşind, primii-necaţi. Ieşeau ca şobolanii fugind care-ncotro, numai să scape, iar unii, trecuţi prin flăcări, ardeau de vii sub cerul nepăsător. Privindu-i, Chivără râdea c-un hohot neomenesc.

— Râzi? îl întrebă Horia mirat.

În loc de răspuns, un hohot şi mai puternic izbucni din pieptul lui Chivără.

— Câtă lumină-ntr-un om! exclamă Horia,

— Arde-ntunericul! strigă şi Ionuţ Dandea de-alături.

— Stingeţi-l! porunci atunci Horia înfuriat.

— Cu neputinţă să stingi flacăra dintr-un om, îi răspunse Chivără. Lasă-i să ardă ca să vază şi orbii lumina.

— Arde iadul! mai adăugă un ţăran de alături.

— Destul! răsună iar glasul lui Horia. Să-nceteze toate acestea şi prinşii să fie aduşi aici.

Scăpară astfel de flăcări toţi cei ce ieşiră cu mâinfle-n sus, strigând cât îi ţinea gura: apă! apă!

Tuturor li se dădea apoi să bea, fiind după aceea imediat botezaţi. Cei însă care nu vrură s-audă de

schimbarea legii plătiră, pe loc, curajul sau frica de a se lepăda de ceea ce fusese a lor şi numai a lor.

★

În noaptea însă de 20 noiembrie, primarul Gheorghe Suciu, din Bucium, năvăli cu o mână de oameni în casa în care dormea Horia, doborându-i paza.

Erau şase oameni zdraveni, şi cu primarul şapte, puşi pe-ndreptarea lucrurilor după voie, porunca şi ademenirea domnilor de la Alba şi nici unul nu se-ndoia că după faptă vor primi şi răsplata: ieşirea din robie, bani şi slujbe şi mai înalte.

Îl legară fedeleş, ca pe un butuc, dându-i la urmă şi câteva picioare-nfundate-ntre coaste, ca să-şi amintească bine de ei şi să se trezească din drumul fărădelegilor, pe care pornise.

— Ai să plăteşti, câine! Pentru toţi morţii şi pentru toată zarva pe care-ai făcut-o, şi-ai să fii spânzurat de limbă cu toţi ai tăi! îi auzi Horia spunându-i când îl loveau.

Păţise şi el ce păţise Crişan la Curechiu dar mai puţin norocos decât fârtatul lui, ajunsese chiar să fie legat şi sortit unei morţi la care tocmai atunci nu se aştepta.

— Şi pentru cine mă zbăteam eu pe toate drumurile cu toţi domnii? se gândi el, pe când cei şase îl duceau spânzurat de-o bâtă, ca pe-un cerb împuşcat, spre casa lui Ion Giurcă din satul vecin.

N-avu însă vreme să-şi continue prea mult frământările, că zdruncinăturile şi hopurile prin care trecură paznicii îi zburară orice gând din cap, făcând loc unei ceţe roşii care-i întuneca mintea, nemaiputându-i trece nimic prin ea. Vedea numai cerul cu câte o stea ici şi colo, şi drumul robilor pe care, în sfârşit, o apucase şi el.

— Ce vânat domnesc am mai prins! îi spuse Suciu lui Giurcă.

— Să vedem însă cu ce ne-or răsplăti domnii, că p-aşa ceva nu puneau ei mâna uşor. Aşa-i, Horeo? îi răspunse acesta ridicând capul prinsului, din bălăngăneala-n care se mişca, c-o singură smucitură.

Horia însă pe jumătate ameţit, pe jumătate buimac tăcea-ntruna.

— Îi fi fost tu hoţ, dar noi am fost şi mai hoţi decât tine, continuă Giurcă să i se adreseze de astă dată victimei; iar mâine ai să dai seama în faţa domnilor de tot ce ai făcut.

— O să spună şi laptele supt de la mă-sa, adăugă Suciu.

— Dacă o fi avut aşa ceva! rânji Giurcă trântindu-l jos, lângă vatra pe care ardea un foc de stânjenari.

Doi inşi rămaseră apoi să-l păzească în casă, iar ceilalţi afară, în timp ce Suciu porni spre Alba.

De-ndată ce se văzură singuri cei rămaşi înăuntru şi scoaseră glăjile cu vinars.

— Când bei, uiţi de orice, îi spuse Patru lui Mihai.

— Mai bine, răspunse acesta dând şi el o duşcă pe gât.

— Hm! mai vru s-adauge Patru, temându-se însă ca nu cumva să iasă prost şi Mihai să-i spună lui Suciu cine ştie ce despre el.

În clipa următoare patru feciori dădură buzna-năuntru prin uşa făcută ţăndări.

Mihai şi Pătru-nlemniră, neputându-şi lua nici măcar bâtele de jos necum puştile de gornici din cui. Cât ai zice peşte, unul primi o lovitură-n moalele capului, iar celălalt un picior sub bărbie, zburând cât colo.

— Nemernicilor, unde-i Crăişorul nost!? se auzi atunci glasul lui Ionuţ Dandea, intrat ca viforu-năuntru.

— Aci-s! Aci-s! mormăi Horia din locul unde fusese azvârlit.

Şi Ionuţ se repezi asupra lui, dezlegându-l cu cosorul cum ar fi tăiat curmeiul unui snop de grâu. Nu mai prididea apoi, pipăindu-i toate mădularele să vadă dacă-i întreg ori ba, şi spunându-i întruna: „Crăişorule, crăişorule, cum erau să te omoare !”

Horia nu-i putu însă decât mulţumi, că-n casă intrară şi ortacii, târându-l după ei pe Ion Giurcă.,

— Şi-acum hotărăşte-i tu soarta, îi spuseră ei trântindu-i-l la picioare.

— Să nu mă schilodeşti, Horio, că nici eu nu te-am schilodit, iar dacă vrei să mă omori, omoară-mă atunci dintr-una, se rugă Giurcă.

— Io, măi Iuane, n-am nici să te omor, nici să te schilodesc, că pentru voi am făcut tot ceea ce am făcut, dară tu şi George o să vă căiţi amarnic de fapta voastră.

— Apăi dacă-i aşa, Horio, mai credincios ca mine, de acum înainte nu ţi-o fi nimeni. Jur! uite-aici în faţa oamenilor ăstora, care te-au scăpat, şi Ion Giurcă i se aruncă la picioare.

— Nu-i nevoie, Iuane, mai bine vezi dacă cei cu care aţi pus la cale mârşăvia sunt întregi sau ba.

— Numai ăştia doi mai trăiesc, Horeo, că pe ceilalţi i-am trimis pe lumea cealaltă, îi spuse Ionuţ Dandea; altfel cum să te fi scăpat?

— No păi, Ioane, iacă-ţi răsplata, îl mustră Horia, sau voi socoteaţi să căpătaţi altceva pentru mine?

Iuăn însă nu-l mai auzea sărutându-i întruna opincile.

— Lasă asta şi scoală-te, îi strigă atunci Horia-nciudat trăgându-şi totodată şi piciorul din mâinile lui; nu-mi plac cei ce ling unde au scuipat. Mai bine îngroapă-i acum pe ăştia, ca să aibă ce găsi Suciu mâine, când o veni cu solgăbirăii[57].

— Iar tu, Petre, şi cu ăstălalt, cu Mihai, sau cum îl cheamă, adăugă el, uitându-se către cei doi care fuseseră făcuţi zob de Ionuţ Dandea, lângă vatră, sculaţi-vă şi voi şi vedeţi-vă de drum, dacă-ţi putea că v-o ajuns, cred, ce-aţi păţit.

— Crăişorule! Crăişorule! de-acum înainte nu te-oi mai slăbi nici ziua nici noaptea, izbucni iar Ionuţ, că uite ce era să ţi se-ntâmple, dacă nu-ţi dădeam de urmă.

— Şi cine v-a spus că m-au prins?

— Pruncul gazdei care dormea-n coşar. O fugit sărmanul desculţ, pe brumă, până la mine să mă-nştiinţeze şi să-mi arate urmele pe unde o apucaseră cu tine nemernicii ăştia; şi tu-i ierţi!

— Da, Ionuţule, îi iert că nu şi-or da bine seama ce fac,

[57]57-autorităţi administrative

dar pe Suciu, de-l prind, l-oi pedepsi cum n-am pedepsit pe nimeni.

— Aşa să faci, Horeo îl îndemnă Pătru, ridicându-se de jos; că de nu era el, n-am fi fost nici noi aici.

— No’ bine, fraţilor, şi acuma haide, că ne prind zorile şi pe Suciu trebuie să punem mâna pân-a nu se face ziuă. Ne-o cădea-n palmă, cu solgăbiräi cu tot, şi-atunci să-i arăt eu lui petrecere.

★

De pe fereastra casei băieşului Brunek din Şoimuş, se vedea bine cetatea Devei ca-ntr-un tablou. Era semeaţă şi cocoţată pe dealul pe care fusese zidită, ca „desfrânata din Apocalips pe fiara cu şapte capete”. Şi tuturor le stătea ca un zăgaz înainte, ca un gunoi în ochi sau ca un fişpan căruia nu-i putea scăpa nimic din privire, şapte poşte-n jur. Iar fumu-i domol se ridica dimineaţa deasupra acoperişurilor ca semnul unor jertfe păgâne primite numai cu mare greutate de zei.

Ce ascundea însă-ntr-însa ştiau numai domnii, în timp ce ţăranii din jur o socoteau sălaş de duhuri necurate.

Spre ea priveau în ziua aceea şi Horia, Cloşca şi Crişan, rugându-l totodată pe băiatul neamţ, în casa căruia se aflau, să le scrie, pe hârtia pe care voiau s-o trimită celor dinlăuntru cu slovă nemţească, că voia lor este următoarea:

1. Nobilul comitat împreună cu toţi proprietarii şi familiile lor să jure pe cruce.

2. Nobilime să nu mai fie şi fiecare să trăiască din slujba ce-o căpăta-o de la împărăţie.

3. Proprietarii nobili să se despartă pentru totdeauna de moşiile lor.

4. Nobilii să plătească şi ei bir ca tot poporul sărac.

5. Pământurile nobililor să fie împărţite la lumea necăjită.

6. Dacă nobilul comitat şi nobilii stăpâni de moşii se vor învoi la toate acestea, ţăranii le făgăduiesc pacea, şi tot semnul păcii le cer şi lor să-l ridice pe cetate, iar la marginea oraşului prăjini cât mai lungi cu steaguri albe.

La urmă, semnară apoi toţi trei, înşirându-şi, unele sub altele, numele cu slove stinghere, întâi Horia, apoi Cloşca şi Crişan, iar dup-aceea alţi vreo zece căpitani printre care şi Ionuţ Dandea şi Rista, aşternând apăsat în locul iscăliturii degetul mare mânjit cu tintă[58] neagră.

— Cu asta, tu, Carol Brunek te vei duce-n cetate, îi spuse Horia, şi-o vei înmâna nobililor, urmând ca tot prin tine să primim şi răspunsul. Dup-aceea, stând puţin pe gânduri şi-ascultând şi povaţa popii Silvan, mai adăugă:

— Tu însă nu mergi de voia ta, ci silit de noi; aşa să le spui acelora, şi că te-am ameninţat cu ţeapă şi cu aprinderea casei.

Carol Brunek se uită însă din ce în ce mai uluit la el.

— Va să zică eu de la mine nu pun nimic, decât tălmăceala şi cerneala? Asta s-o credeţi voi! Păi n-am avut aceeaşi soartă cu toţii, şi n-am mâncat împreună acelaşi mălai?

Drept răspuns popa Silvan îl privi pe Chivără Roşie, acesta pe Horia şi Horia pe Crişan.

— No’ p’atunci, grăi Crişan, dacă nu eşti mulţumit cu planul nostru, fiindcă noi am vrut să te descotorosim de necazurile şi ponoasele ce ţi-ar fi venit asupra, mai adaugă şi tu la o adică ce ţi-o trăsni prin minte, dar nu la ce-am semnat noi pe hârtie, ci la celelalte. Fă însă-n aşa fel ca să şi vii înapoi, c-altfel degeaba ne-am străduit noi cu acestea.

— Dar ce-ar fi să mai meargă şi cineva dintre oameni cu el? interveni Horia.

— Lo-s primul, ţâşni atunci Rista, c-un pas înaintea tuturor; şi aşa nu mai am ce pierde, adăugă el, văzându-i pe toţi cum îl priveau cu nedumerire.

— Şi eu! Şi eu! se mai auziră pe-aproape încă vreo câteva glasuri ale unor ţărani cu ochi scăpărători şi feţe supte.

— Zic că n-ar fi bine totuşi să-ţi bagi singur oamenii în gura balaurului, îl sfătui atunci Chivără pe Horia.

— Dară dacă eu vreau? îi răspunse Rista.

---

[58] 58-cerneală

— Păstrează-ţi vrerea pentru mai târziu, s-auzi atunci glasul lui Crişan, că doar cu mine-ai pornit

— Asta-i târziul meu şi nu vreau să-l scap, se-ncăpăţână Rista.

— Atunci, dacă-i aşa, du-te, Risto, dimpreună cu toţi cei ce de bună voie vor să plece cu tiae, îi dezlegă-n cele din urmă Horia, hotărându-le plecarea.

Nemulţumit, Crişan privi atunci spre Chivără, iar Chivără spre Horia, care dădu doar din umeri.

— Lăsaţi-i! Oamenii ştiu ce fac. Lăsaţi-i să-şi împlinească soarta, adăugă el gânditor.

— Soarta oştenilor e-n mâna conducătorilor totuşi, ţinu şi Chivără să-i răspundă.

— Tocmai de aceea am hotărât şi eu să şi-o împlinească cum vor.

— Ar fi bine, Horeo, de-ai putea, să faci să se-mplinească şi cum vrem noi, nu numai grofii, se băgă atunci Crişan în vorbă.

— Şi să-l atragi de partea noastră şi pe Dumnezeu, zise Cloşca zâmbind.

— Numai să vrea, adăugă Chivără cu amărăciune-n glas.

— Lăsaţi palavrele, fraţilor, îi opăci Horia; iar voi plecaţi cum am hotărât, li se adresă el celor destinaţi soliei.

În urma lor, Crişan însă nu se putu reţine să nu dea amarnic din cap, iar Chivără Roşie să facă un semn care numai bine nu putea însemna. Era ca şi cum ar fi spus: Da la ăştia ne putem lua rămas bun pentru totdeauna.

★

Solia trimisă de Horia fu primită-n cetatea Deva cu mare alai şi condusă până-n curtea interioară de către comandantul corpului de gardă. Aici, în faţa grupului nobiliar care o întâmpină, lucrurile se schimbară însă brusc şi ţăranii, în frunte cu Carol Brunek, văzură cu mirare cum contele Kemeny, unul dintre cei ce-i întâmpinaseră, porunci căpitanului de gardă să-i bage la închisoare.

— Sau nu, adăugă el, muşcându-şi mai nervos buzele după ce contele Szekely, unul dintre cei care tocmai citeau scrisoarea ţăranilor, îi atrase încă o dată atenţia la ceva ce era scris acolo.

— Tu, cel ce ne-ai înmânat cele scrise aici, te vei întoarce la cei ce te-au trimis şi le vei povesti tot ce vei vedea îndată; iar voi ceilalţi care v-aţi răsculat conduşi de tâlharii din munţi, veţi zbura-n cer, ca să vă dea Dumnezeul vostru ce vă refuzăm noi,

— Căpitane, să vie imediat călăul şi să le facă nespălaţilor ăstora trimiterea pe lumea cealaltă, să-şi aducă însă şi ajutoarele ca să termine-nainte de apusul soarelui.

Ţăranii, uitându-se uimiţi unii la alţii, şi cu totul nedumeriţi de brusca schimbare, murmurară:

— Dar suntem soli!

— Şi ce dacă? le răspunse rânjind contele Szekely, o să vă ajutăm să vă găsiţi alţi stăpâni; iadu-i plin de aşa ceva şi v-aşteaptă.

La bătaia de joc a contelui, Rista, recunoscându-l, îi răspunse tot în zeflemea:

— Dar cine o să ne arate drumul conte, dacă dumneavoastră o să dispăreţi ca atunci, la Târnava?

— O să-l găsiţi voi singuri după ce vă vom arăta noi de unde porneşte, îi răspunse contele privind spre zidul cetăţii, la locul unde trebuiau să se-nalţe spânzurătorile. Până atunci însă să facem formele de judecată. De acord, domnilor? îi întrebă el pe ceilalţi nobili.

Grupul nobililor căruia i se adresase îi răspunse afirmativ, înclinând uşor capul şi scrutându-i întruna cu privirile pe cei imobilizaţi în picioare, înaintea lor.

★

Pentru ca să nu reţie însă prea mult garda, pân-aveau să fie gata toate pregătirile, consiliul nobiliar de conducere al cetăţii hotărî totuşi ca ţăranii soli să fie închişi într-o chilie de lângă capelă, o chilie de pe fereastra căreia puteau fi mai uşor supravegheaţi, şi prin care puteau şi ei privi spre curtea interioară şi spre

zidurile pe care li se pregăteau spânzurătorile.

— De vreme ce, după toate fărădelegile comise în trei comitate, ei şi-au permis să formuleze cele scrise-n depeşa primită, nicio lege din lume, nici chiar Codul Terezian, nu ne va putea împiedica să ne luăm măsurile de apărare, pe care le credem de cuviinţă într-o stare de asediu ca aceasta, se disculpă în faţa consiliului de judecată, motivându-şi punerea semnăturii pe sentinţa de condamnare la moarte prin spânzurătoare a ţăranilor soli, contele Christophor Kemeny.

— Şi totuşi, domnilor, s-ar putea să avem neplăceri dacă guvernatorul de la Sibiu ne va cere explicaţii, adăugă judele cetăţii.

— Deocamdată însă noi suntem cei asediaţi, nu el, îi răspunse contele Bathory, ridicându-se agresiv de pe scaun şi cerând ca hotărârea să fie executată înainte chiar de a fi dată orice explicaţie; pentru acestea; în definitiv, dacă vom supravieţui, vom avea timp, domnilor, încheie el.

— Vă-ndoiţi cumva, conte, de asta? îl întrebă, nu fără o urmă de ironie în glas, baronul Telleky.

— Nu, domnule baron, dar luptătorii trebuie să-şi pună în faţă toate ipotezele.

— Şi dumneavoastră sunteţi un luptător, nu?

— Adică, domnule baron, îmi sunteţi dator o explicaţie.

— Dacă vom supravieţui, domnule conte, sau poate că v-aţi prea speriat de-o mână de slugi venite să cerşească?

— Slugi aţi spus, baroane? Astea-s slugi? Tâlharii aceştia obraznici, care au pârjolit Bradul, Baia de Criş, Crişţiorul şi care-acum ne ameninţă pe noi? izbucni mai furios decât contele Bathory contele Kemeny.

— Tâlhari, domnilor? Mă mir că-i numiţi astfel; la o intervenţie bine pusă la punct, n-am avea ce face cu ei ; dealtfel o să vedeţi, le răspunse baronul Telleky.

— Ce-o să vedem, baroane? Ce au văzut şi nobilii la Târnava? Uite, contele Szekely e martorul viu al acelui dezastru.

— Când orgoliul depăşeşte prevederile, aşa se-ntâmplă.

—Ei bine, de data asta, baroane, am hotărât şi eu să nu mai fiu orgolios, răspunse contele Szekely.

— Treceţi dintr-o extremă în alta, conte, dar să-nche-iem discuţia fiindcă-s în minoritate, aşa că faceţi ce vreţi; eu însă îmi voi pregăti soldaţii pentru orice.

Şi baronul Telleky se ridică ostentativ de la masa de lucru a consiliului, părăsind încăperea gotică în care ogivele începuseră să-l strângă ca nişte gheare. Coborî după-aceea-n curtea interioară a cetăţii, mai privi încă o dată spânzurătorile, care se-nălţau pe ziduri şi, plictisit, ceru comandantului gărzii să-i deschidă, ca să descindă-n oraşul unde-l aştepta regimentul său.

Trecând însă pe drumul cel mai lung, pe sub toate cele trei porţi de intrare, îşi dădu seama că spaima le intrase atât de tare-n oase domnilor nobili, încât nu rămăsese niciun locşor din fortăreaţă, în care paza să nu fi fost întreită.

E ca şi cum s-ar fi aşteptat să ne atace armatele imperiale, şi nu o gloată de slugi, îşi spuse el scârbit dând, la cazarma de la poalele cetăţii, ordine deloc pripite, pentru cazul în care cetatea ar fi fost într-adevăr asediată de ţăranii răsculaţi.

★

Sentinţa scrisă a consiliului de judecată, formulată în grabă după plecarea baronului Telleky, rămase însă aceeaşi ca înainte de izbucnirea nestăpânită a contelui Kemeny.

Ţăranii, înşiraţi pe rând cu numele lor, aşa cum şi-l spuseseră când aduseseră depeşa, erau toţi osândiţi la spânzurătoare, în afara numitului Carol Brunek, pentru „încercarea de pătrundere în cetate şi de ucidere a nobililor conducători”.

— La ce le-a trebuit să vină atâţia? unul nu le-ar fi fost destul? spuse-nfuriat contele Bathory când îşi puse semnătura sub textul sentinţei redactată cât se poate de laconic: „Spânzurătoare spectaculoasă pe platforma

superioară a cetăţii, spre a fi pildă celor ce-ar mai cuteza să ameninţe buna orânduire a treburilor obşteşti, din întreg comitatul”.

Adunaţi toţi în curtea interioară de sub platforma pe care erau înălţate spânzurătorile, nobilii conducători priveau cu satisfacţie cum erau agăţaţi în ştreang, unul câte unul, ţăranii trimişi de Horia.

Călăul, îmbrăcat în negru, cu ajutoarele lui în roşu, îşi arătau priceperea de parcă ar fi fost pe scena Burgtheatrului din Viena.

Ţăranii, aduşi unul câte unul din chilia unde fuseseră încuiaţi, erau atârnaţi în ştreang numai după ce li se tăiau pletele, iar înainte de moarte nu li se acordase nici măcar putinţa mărturisirii; în schimb, când unul din ei ajungea să se bălăngăne în laţ, un ofiţer conştiincios, lăsat anume în faţa celulei depozit, îi făcea pe toţi să se scoale.

— Acuma sare! le striga el când osânditului i se zbura scaunul de sub picioare.

Şi-ntradevăr fiecare sărea-n moarte ca-ntr-o baltă…

— Ce nemernici! izbucni Petruţ, fostul gornic, care-i jurase credinţă lui Crişan la Curechiu; ne omoară astfel ca soli dar dacă ne-ar fi prins în luptă?

— Şi voi ziceaţi că bine a făcut Cloşca iertându-i pe cei din Baie. Uite acum pe cine a iertat! ţinu Rista să le mai spună.

— Cu ăştia ar trebui de-acum înainte să nu mai aibă Horia niciun strop de milă, adăugă Pavel, cel mai tânăr din oastea lui.

— N-ai tu grijă de asta, Pavele, încheie Rista tocmai în clipa când se văzu strigat.

— Ba nu, ăsta rămâne la urmă, hotărî contele Szekely care, după cele păţite la Târnava ţinea morţiş să-l privească pe fiecare cum se leagănă-n ştreang; şi-n locul lui Rista fu luat Pavel.

— Pe tine, Risto, se pare că vor să te şi fiarbă înainte de a te spânzura, adăugă Niculae, cosaşul cel mai spornic de pe domeniul domnilor din Ribiţa.

— Ceva-mi coc ei mie, dar şi eu lor, îi răspunse Rista. Oh, Doamne, de ce nu mi-o picat oare Szekely în mână la Târnava, că l-aş fi împrăştiat ca pe un snop de grâu.

Şi iar fură chemaţi, unul, după aceea altul, până când, lăsat să fie cel din urmă, îi veni şi lui Rista rândul.

— Pe ăsta trebuia totuşi să-l spânzuraţd primul ca să aibă cine le arăta drumul. Îl văd parcă mai isteţ. Aşa-i, tâlharule? i se adresă rânjind contele Bathory.

— Ştiu eu, domnule, dacă n-ar fi fost mai bine ca tot domniile voastre să ne călăuzească pân-tr-acolo, îi răspunse rânjind şi Rista. Io unul, dealtfel, nici n-am cu ce merge.

— Cum n-ai cu ce merge? îl întrebă prefăcut şi mirat contele Szekely,uitându-i-se la picioare.

— Uite aşa bine, conte, pentru că după ce-oi sări în gol m-or părăsi şi ele.

— Dar sufletul? îl întrebă ironic contele Kemeny.

— L-am cam pierdut, căutând să vă întâlnesc prin Criştior şi Târnava, ţinu Rista să-i răspundă şi lui.

— Vezi atunci Ianoş ce faci cu el; poate-i găseşti tu unul, se adresă contele Szekely călăului, trăgând cu ochiul.

— I-l dau pe-al meu, rânji călăul apropiindu-se de Rista ca să-i bage laţul pe cap.

Rista, privindu-l o clipă drept în ochi, i se aruncă atunci ca un jder în gât; ajutoarele nu-l mai putuseră deloc împiedica; le scăpase din mâini ca o fiară slobodă.

Când îl descleştară, fu prea târziu; din gură-i curgea sânge şi Szekely îl lovi zadarnic cu piciorul în gură.

— Pentru ăsta v-am spus eu că trebuie un supliciu aparte, exclamă el îngrijorat totuşi, ca nu cumva lovitura lui să-l fi trimis prea iute pe lumea cealaltă.

— Nu-i mort, mai suflă, adăugă însă tot el, când îşi dădu seama că Rista nu murise. Până mâine însă nu-l slăbiţi nicio clipă din ochi, le porunci el celor ce-l târâră din nou în temniţă.

★

Cancelaria guvernatorului Ardealului era învăluită într-

o lumină caldă, cernută lin prin vitraliile ferestrelor. Cald şi aromat era şi-năuntru pentru că şemineul, cu însemnele nobiliare ale clădirii, era-ndopat până la refuz cu lemne de brad. Mobila, barocă şi ea, ca stăpânii, reflecta lumina irizând-o cu nuanţele brune ale lucrurilor ce-o acopereau.

Aşezaţi alături, în două jilţuri destul de incomode, contele Brukenthal discuta pe tonul cel mai calm cu baronul Preisz începerea reprimării răscoalei din Munţii Apuseni.

— În faţa celor ce mi s-au comunicat oficial de la Deva nu mai am ce mai face, spunea contele Brukenthal, decât să dau ordinul categoric de începere a represaliilor.

— Nu sunt de părere, îi răspunse Preisz; este totuşi o chestiune locală, o replică explicabilă dată unor abuzuri seculare ale nobilimii de-acolo. Îşi merită lecţia şi s-ar putea ca prin asta singuri să se şi corecteze.

— Crezi într-adevăr?

— Sunt convins.

— Atunci, regret, dar n-ai niciun fel de viziune politică. Răscoala aceasta e germenele unui incendiu de proporţii şi-ar trebui să fim mai prevăzători.

— În acest caz, represaliile nu ar dovedi, într-adevăr, decât proporţiile exagerate, iar interpretarea ulterioară ne-ar putea fi nefavorabilă.

— Viaţa însă şi situaţia sunt mai presus decât orice considerent istoric.

— Îmi pare rău, conte, dar judecaţi de parc-aţi avea ştreangul de gât şi permiteţi-mi să vă spun că dacă într-adevăr aşa gândiţi n-aveţi ce căuta în funcţia pe care o deţineţi.

— Ţin totuşi, baroane Preisz, să nu-mi pierd capul din pricina unor ezitări umaniste de moment, şi-aş vrea să ştii că riposta o voi da peste sfatul şi voia oricui.

— Atunci consideraţi-mă inutil din acest moment, deşi nu fără a vă mai atrage încă o dată atenţia că faceţi totuşi o mare greşeală.

— Greşeală, negreşeală, sunt însă mai înainte de orice un nobil al vremii mele.

— Şi eu conte, şi de aceea aş ţine cu orice preţ să nu fie acuzată categoria din care fac parte.

— Îmi pare rău atunci, dar trebuie să te retragi, baroane, pentru că vreau să lucrez, încheie discuţia contele Brukenthal ridicându-se în picioare.

Era un semn categoric pentru baronul Preisz că trebuie să părăsească biroul, şi-l părăsi, convins fiind însă pe deplin că contele Brukenthal avea să facă cea mai mare greşeală din viaţa lui; şi nu se-nşela de loc.

În aceeaşi seară fu formulat şi trimis tuturor unităţilor imperiale din regiunea Munţilor Apuseni ordinul de reprimare a răscoalei.

★

Tot aşteptându-l pe Carol Brunek să se întoarcă, Chivără, Horia, Cloşca şi Crişan scrutau întruna zarea de pe dealul unde era casa acestuia.

O scrutaseră dealtfel de cum plecase solia, gândin-du-se-ntruna cum să atace, ca să poată pătrunde mai uşor în fortăreaţă, şi Horia-şi chiar făcuse-n minte un plan, pe care îl urmărea cu gândul ca pe o hartă vie, când Chivără, uitându-se mai atent în zare, izbucni: una, două, trei, patru, cinci, şase. Şase spânzurători cu şase spânzuraţi au ridicat nemernicii pe ziduri ! continuă el furios. Să ştiţi că ăştia-s ai noştri!

— Dar mai lipsesc doi ca să fie toţi, interveni Horia; care or fi oare nenorociţii?

—Vezi ce-ai făcut? îl dojeni atunci Crişan, arătând cu degetul în direcţia spânzurătoruor. Nu ţi-am spus eu şi Chivără să nu-i trimiţi?

— Şi încă de câte ori? adeveri Chivără Roşie, apro-piindu-se de Horia.

— Nu i-ai cunoscut bine, Horio, pe domnii nobili dac-ai avut încredere în ei, mai adăugă el; ţi-au dovedit cred acum tot ce sunt în stare. Dealtfel ai putea lua pildă din asta de ceea ce trebuie să faci, când vrei într-adevăr să fii stăpân pe ceva.

— Odată şi-odată o s-ajungem şi noi stăpâni, îi răspunse Horia oftând; dar nu ca ei.

Crişan, între timp, alergase până-n tabăra din dosul dealului unde era aşezată casa lui Carol Brunek.

— Cincizeci de inşi să vă-mbrăcaţi ca la Abrud, în hainele soldăţeşti pe care le-am luat de la ei, la Târnava, le porunci el oamenilor lui. O să le-o coc eu!

— Şi ce-i vrea să faci cu ăştia? îl întrebară Horia şi Chivără veniţi şi ei degrabă la faţa locului.

— Jandarmul ăsta, le răspunse Crişan, arătându-le pe Ţăndură, care se şi-nbrăcase în hainele luate cândva de la căpitanul Asztalos, va merge spre cetate c-un grup de oameni îmbrăcaţi tot ca el, ca şi cum ar fi urmăriţi de ai noştri. Cei de acolo din cetate vor crede că sunt nobili sau soldaţi răzleţi, fugăriţi, şi le vor deschide prima poartă. Odată însă intraţi înăuntru se vor împărţi şi ei în două; o parte care va ataca paza, iar alta care le va deschide şi celor rămaşi în urmă. Dup-aceea va urma poarta a doua, până la care mai e o bună bucată de mers prin pădure, apoi a treia şi numai în cele din urmă marea bătălie dinăuntru, în timpul ăsta voi veniţi cu grosul prin spate, pe la dealul viilor, iar eu voi ataca oraşul dinspre ceangăi; nu vă temeţi însă că-i avem şi pe aceştia cu noi; încă de ieri au venit aici ca să ne spună că-s cu noi şi ne ajută. Dealtfel tot de la ei am aflat şi cum sunt întăriturile-n oraş, aşa că dacă ne ţinem bine, mâine vom şi putea împlini ceea ce ne-am pus în gând.

Horia se uită mirat la Chivără, Chivără la Horia şi amândoi la Cloşca, sosit şi el în pripă la faţa locului.

— Mda ! exclamă Chivără, de ce nu? E cel mai bun plan, sau poate că tu, Horio, ai altul?

— Ba nu, ăsta-i cum trebuie! exclamă Horia după ce-şi muşcă din mustaţa care-i cădea-n gură.

— Atunci pe cai, fraţilor! Şi cum v-am spus: numa ’nainte, că noi o să vă susţinem cu toate puterile.

În puţină vreme după aceea, totul fu gata de luptă şi Ţăndură porni în galop cu toată ceata după el, Chivără şi Horia urmând să-l ajute dinspre vii, iar Crişan dinspre

ceangăi.

Mureşul fu trecut în goană de toţi şi ceata se-mpărţi-n urmăriţi şi urmăritori, de cum ajunse dincolo. Ţăndură, îmbrăcat ofiţer, călărea cu jandarmii lui prefăcuţi la numai o sută de paşi de Lăzăruţ, care, chipurile, i se ţinea pe urme gata, gata, să-i ajungă.

Îndreptându-se însă spre poarta cetăţii, străjile, văzându-i că alergau desperaţi să scape de ceata lui Lăzăruţ, le deschiseră porţile de lemn ghintuit, făcându-le loc numai lor să treacă în goană printre ele. Urmăritorii rămăseseră afară.

Înăuntru însă „jandarmii” lui Ţăndură se-mpărţiră din nou în două, câţiva rămânând să imobilizeze pe cei ce le deschiseseră, iar ceilalţi să continue şiretlicul.

La poarta a doua se-ntâmplă acelaşi lucru, iar la poarta a treia, când erau să fie descoperiţi, fu prea târziu; pătrunseseră toţi în cetate.

Nobilii şi oştenii se retrăseseră însă în bastionul dinspre oraş, neslăbind câtuşi de puţin lupta. Erau extrem de bine apăraţi acolo şi soarta asediului nu mai putea fi hotărâtă decât de intervenţia detaşamentelor imperiale de la Sibiu.

Până s-ajungă însă acestea-n Deva, Horia le-o luă înainte pătrunzând în Cetate, cu Chivără şi cu Cloşca, aşteptând ca şi Crişan să-i ajungă dinspre ceangăi.

Nu întârzie mult nici el, aducând chiar vestea că şi oraşul i s-ar fi predat dacă n-ar fi avut de furcă cu prefectura şi cu cănţălăriile domneşti, pe care le lăsase totuşi pentru mai târziu. Trebuia cucerită mai întâi cetatea, cu orice preţ şi el pentru aceasta se grăbise. Celelalte puteau să mai aştepte.

— La noi, situaţia-i asta, îi explică Chivără; ce-am putut am făcut, dar în bastionul dinspre oraş, unde s-au retras domnii nobili cu toate forţele lor, încă n-am izbutit să pătrundem; poate însă că de aici înainte, uniţi, să reuşim; poate, zic.

— Păi să-i aruncăm atunci în aer, dacă nu le-om putea face altceva, îi răspunse grăbit Crişan; dar unde-i

pulberăria? se mai informă el în goană.

— O s-o găsim dac-o fi pe aici, îl asigură Ţăndură, care se şi-nvârtise de vreo două-trei ori prin toate încăperile dinspre curtea interioară.

— S-o căutăm atunci!

Şi Crişan cu Ţăndură se-nfundară-n căutarea pulberăriei. Până s-o descopere însă dădură peste magazia de armament a garnizoanei, şi-ntr-o hrubă boltită de prin „măruntaiele” fortăreţei peste un om înlănţuit şi-acoperit de păr pe tot trupul. Părea nebun pentru că, de cum îi văzu intrând, le strigă:

— Trimişilor din ceruri, dezlegaţi-mă!

Crişan îl privi uimit, poruncindu-le apoi celor din preajmă să-l dezlege. Dezlegat însă, omul sări la el, oprindu-i-se brusc înainte cu braţele ridicate-n sus.

★

— Ce văzuse oare nebunul?

— Să fi văzut oare ce te aştepta după aceea?

— Pe mine?

— Pentru nebuni nimic nu-i cu neputinţă.

★

Şi totuşi se mai auzi, sau ar fi vrut să se mai audă încă un glas alături de el, glasul unui ţăran răsunând ca un tulnic prin hrubele fortăreţei:

— L-am găsit pe Rista! Veniţi! Aici!

Grăbindu-se spre locul de unde s-auzea strigătul, Crişan îşi văzu omul ajuns din nou printre ai lui, fără lanţuri şi povestindu-şi păţaniile.

— Aţi picat la vreme, că nu ştiu zău ce m-ar fi aşteptat azi, după ce ieri i-am rupt hoherului[59] grumazul, le spunea el celor din jur.

— Zău, Risto, cum aşa?

— Păi uite aşa, bine; când s-a apropiat de mine să-mi bage şireangul pe cap, i-am sărit în grumaz şi i-am smuls glicuşul[60] cu dinţii; a luat-o şi el, cred, după ăia săracii care-s sus pe zid. I-aţi văzut?

---

[59]59-călău

[60]60-beregata

— De mult nu mai sunt acolo, Risto. I-am luat de cum am pătruns aici; îs întinşi acum pe vatră în mijlocul curţii, îi răspunse Crişan; dar mare noroc ai avut c-am venit la vreme!

— Nu-i nimic, că tot am să-i ajung eu din urmă, îi asigură râzând, nu a bună, Rista.

Un alt grup de pază, pus de Crişan pe zidurile de sus ale cetăţii, îi anunţă atunci că-n zare, dinspre ciangăi, se vedeau venind trupe imperiale.

— Vin cătanele! Vin cătanele! izbucniră ţăranii în urale de bucurie.

— Numai să vedem de partea cui vin şi cu cine-or ţine? se arătă puţin neîncrezător în noile forţe Chivără Roşie.

Horia-i privea şi el nedumerit cum pătrundeau în oraş. Deodată tresări: îi împuşcau gărzile pe care Crişan le lăsase în urmă.

— Asta ţi-e împăratul! îi atrase atenţia lui Horia, Chivără Roşie.

— Ţi-am spus eu că n-ai în cine mai avea-ncredere azi, adăugă Crişan, dând în acelaşi timp şi cea mai tristă poruncă:

— Cătanele nu-s cu noi! Vin să-i scape pe ăştia. Aşa că toată lumea să se retragă-n afara cetăţii, spre Soimuş, cu toate armele pe care au pus mâna; şi-acum s-o luăm şi noi la sănătoasa, Risto, că de ne-or prinde, nu ştiu, zău, cine ne-o mai scăpa!

— Io rămân să-i întâmpin; prea m-am legat de ăştia, îi răspunse el, arătând spre cei spânzuraţi.

— Cum vrei, Risto, dar mai bine cu viii.

★

Ce bine ar fi fost să se fi întâmplat aşa! Să fi pătruns într-adevăr şi-n cetate cu toţi oamenii cum ar fi vrut el; să-l fi găsit şi pe Rista acolo, chiar aşa-n lanţuri; să-l fi eliberat apoi şi el să se-ncăpăţâneze şi să fi sfârşit chiar aşa cum îl vedea el; şi toată povestea pătrunderii să fi fost măcar o clipă adevărată, măcar una, una doar şi apoi... dar nu! trebuia, trebuia neapărat să fie aşa ca-n închipuirea lui. Şi parcă chiar cu atât mai mult cu cât nu

fusese niciodată aşa.

★

Pe alături se auzeau murmure.

— S-o smintit împăratul de ţine cu ăştia! spuneau ţăranii, arătând întruna spre bastionul în care încă mai erau nobilii.

— Ar trebui schimbat că nu şi-a ţinut făgăduinţele! izbucni mânios Crişan, în timp ce arunca spre Horia cea mai mâhnită privire.

★

Când trupele imperiale pătrunseră-n cetate, aclamaţiile nobililor ieşiţi din bastionul în care se refugiaseră fură de nedescris, iar bucuria lor atât de mare, încât conţii se-mbrăţişau pe metereze cu ofiţerii, şi orăşenii de rând cu soldaţii imperiali, peste cadavrele tuturor ciangăilor sau ale ţăranilor răpuşi.

Cu ocazia aceasta, însă, nu se observă că baronul Telleky rămăsese neatacat de garnizoană şi nici că Rista ajunsese pe vârful pulberăriei, ţinând o torţă aprinsă-n mâini în dreptul unei intrări, pe care de mult o căutase.

— Bine aţi venit! le strigă el cu glasu-i dogit de sus deasupra locului în care se afla. Privirea celor din curtea interioară, care decapitau şi zvârleau cadavrele peste zid, se-ndreptă atunci brusc spre el.

— Istenem! Istenem! exclamară câţiva, luându-l la ochi cu puşca.

— Nu! Nu! strigă căpitanul de gardă, dându-şi fulgerător seamă de primejdia în care se aflau cu toţii.

— Degeaba! răcni atunci Rista, sărind cu torţa aprinsă în pulberărie.

★

Bubuitura care urmă fu auzită până dincolo de Mureş, iar norul de praf, ridicat în sus peste cetate, îi luă pe mulţi de acolo cu el.

— Rista, săracul! oftă Crişan, şi toţi ţăranii îşi scoaseră cuşmele gândindu-se însă mai bucuroşi la moartea celor din cetate, ucişi fără voia lor, decât la soarta lui.

— Iar tu, Horio, ai putea lua acuma locul împăratului că

şi Dumnezeu şi-a luat mâna de pe el, adăugă Cloşca, mâhnit peste măsură de trădarea pe care o văzuse cu ochii.

— Nici n-a avut-o asupra lui vreodată, frate, îi răspunse Chivără şi mai mâhnit decât el.

— Cum se poate asta?

— Se poate, Cloşco, îl mângâie atunci Crişan, întinzându-şi uşor mâna pe umăr; se cunosc mai de mult decât noi.

— Bine dar să ne atace cătanele!? Cătanele!? Cătanele împăratului! Şi să le vină într-ajutor tocmai domnilor?! Asta-i de necrezut!

— Nu-i nimic, fraţilor, o să facă cineva dreptate până la urmă! suspină Horia neputându-şi lua privirile de pe cetate.

Dac-ar fi putut-o stăpâni, ar fi stăpânit tot Ardealul! se gândi cu jind Crişan; şi altfel am fi stat de vorbă cu-mpăratul… adăugă-ntr-un târziu tot el.

Era însă prea devreme, mult prea devreme, pentru un vis atât de-ndrăzneţ petrecut doar în mintea unui iobag sortit pieirii.

★

Deşi armatele imperiale trecuseră prin Vinţ către Deva ca să le vină nobililor într-ajutor, ţăranii de-acolo nu vroiau nicidecum să ştie de asta. Ei o ţineau una şi bună.

— Vivat Măria Tereza! Vivat Măria Tereza!

— Cum vivat, mă, dacă ea-i moartă de trei ani? se trezi unul nedumerit să-şi întrebe tovarăşul de-alături, care nu mai obosea strigând.

— Păi tocmai de aceea, să mai trăiască încă o dată, că ne trebuie! îi răspunse omul stingherit. Şi-apoi ce pierzi tu dacă-i vie?

— Daţi! Tăiaţi, omorâţi şi luaţi, că-i cu slobozenia de la împăratu! se auzeau şi alţii strigând din cealaltă parte a satului.

— Şi dacă n-o fi aşa? se-ndoi unul mai fricos.

— Atunci am băgat-o pe mânecă, îi răspunse popa care de mult îşi uitase de-ale lui, luând-o razna cu gloata.

Deliru-i cuprinsese însă nu numai pe cei din Vinţ, ci pe toţi cei care auziseră de isprăvile moţilor. Luaseră foc Munţii Apuseni şi pe toate văile se prădau domeniile nobiliare, de parc-ar fi fost pârjolul Zilei de Apoi.

La Săvârşin însă, când ceata răsculaţilor pătrunse în biserica catolică s-o devasteze, preotul le ieşi înainte cu Sfântul Potir fără a le spune nicio vorbă. Stătea drept în faţa lor ridicând în sus însemnele sfinte, ca pe un scut, peste care conştiinţa iobagilor n-ar fi avut cum trece. Şi-i privai atât de fix, încât parcă-şi pierduse orice urmă de viaţă dintr-nsul.

— Papistaşule! îi strigă atunci Alexe Tănase din Căpruţa, lovindu-l c-o bâtă peste mână. Vinul vărsat însă pe pardoseală îi încremeni pe toţi.

— N-ai făcut bine, măi Alexe! Ai vărsat sângele Domnului! îi şopti ortacul din dreapta la ureche.

— I-al Dumnezeului lor, izbucni, dar numai pe jumătate dezlănţuit.

— Şi dac-o fi acelaşi cu cel al nostru? murmură Lae, stânjenaru, în timp ce toţi ceilalţi se uitau cu ochii holbaţi cum lichidul se-ntindea spre opinci. N-ajunse chiar până la ei, căci picioarele li se-nmuiară şi fiecare începu să se retragă-ncet, încet, către uşa pe care dăduseră buzna.

★

— Ştiu, Doamne, c-ai pătimit şi ai răbdat multe şi de la ai mei, dar cum ai putut să-i ierţi pe tâlharii de pe cruce, iartă-i şi pe cei ce şi-au pierdut cumpătul după câte au păţit. Dacă tu care eşti Dumnezeu te-ai mâniat şi-ai pus mâna pe bici, darmite aceştia care au fost numai obidiţi? ...

Şi Hristos rămase mereu înaintea lui, întruchipându-se sau dispărând în norii de-ntrebări cărora George Marcu trebuia cu orice preţ să le răspundă.

★

Vestea însă că armatele imperiale, acele faimoase cătane a căror haină nădăjduiseră moţii s-o îmbrace la Alba, veneau să-i ajute, nu pe ei ca să facă dreptate, ci pe nobili, îi descumpănise pe mulţi din gloată.

— Să vedem ce vor totuşi? îi spuse necăjit Ionuţ Dandea lui Horia, că şi cei din Buceş tot aşa zic.

— Ce să vrea, măi Ionuţ! Vor să capete răgaz ca să ne sugrume. Asta vor.

— Dar...

— Niciun dar! Asta e, oamenii au obosit şi vor să se dumirească.

Şi astfel mai de voie sau de nevoie, pentru ca toţi să-şi dea seama de starea în care se aflau, Horia trebui să accepte propunerea întrevederii cu solii cancelariei imperiale din Sibiu.

În casa însă din Valea Bradului, unde stăteau în jurul unei mese de brad, discutând ce avea să mai vie peste ei, Chivără Roşie nu se putu totuşi stăpâni să nu-i zică:

— Aşa-i când fiecare se socoteşte în stare să judece pentru toţi.

— Acuma lasă, dădu să-l potolească Horia; odată căzuţi la-nvoială nu ne mai întoarcem vorba, şi pentru că s-a răspândit zvonul în gloată, că-mpăratul vrea să stea de vorbă cu oamenii, să stea şi să vedem ce-i spun trimişii.

— Trimişii? Păi ce să spună? Vor ca să-şi lingă rănile, şi-atunci să te ţii pace!

— Are dreptate, îi adeveri Crişan spusele; tocmai de aceea nu trebuie să-i ascultăm.

— E însă prea târziu, fraţilor, răspunse Horia, pentru că oamenii au şi răspândit zvonul venirii soliei de la-mpărat, şi apoi dacă vor oamenii să-i audă ce zic, să-i audă atunci...

— Numai să nu ne coste prea mult curiozitatea asta!

— Să vedem, Marcule!

— Dacă o să mai ajungeţi să mai vedeţi! le răspunse amândorura Chivără Roşie, iar Horia căzu pe gânduri, sprijinindu-şi capul pe cotul proptit de speteaza scaunului de lângă masă.

★

Când Crişan îl văzu pe Ion Molnar din Sibiu, că se apropie de vârful colinei unde şedeau moţii aşteptând

solia împăratului, nu se putu reţine să nu scuipe printre dinţi gândind cele mai rele lucruri despre toţi domnii. Se cunoşteau dealtfel de mai înainte, de când umblase cu nişte plângeri pe la Sibiu.

— La ce le-o fi ajutând cartea dacă învăţătura îi orbeşte într-atâta încât nu-şi mai dau seama de partea cui trebuie să fie şi cu cine să ţină? se-ntrebă atunci un moţ nu prea dumirit, în sine, de ce oare unde-i multă minte, trebuie tot pe atâta să fie şi prostie. Şi atunci, din depărtare, ca şi cum şi-ar fi recunoscut fraţii, de care se despărţise cine ştie când, Molnar, apropiindu-se de ei, le strigă cu braţele deschise.

— Bun găsit, dragilor!

Ţăranii neîncrezători tăcură, nu însă şi Crişan care atâta aştepta s-aibă cu ce-ncepe.

— Bun şi nu prea bun, domnule Molnar, dar ce să facem? îi răspunse el, invitându-l să şi şadă.

Puţin încurcat, dar fără a sta prea mult pe gânduri şi fără a se codi cu meşteşugeală, faimosul medic se aşează atunci printre ei, ca la clacă, începând să le explice cum ajunsese în mijlocul lor.

— Vin, spuse el, din partea guvernului majestăţii sale imperiale să vă-ntreb care-i cauza unei astfel de purtări?

— Robia, domnule, robia fără seamăn, îi răspunse scurt Crişan.

— Dar nu v-aţi gândit ce va zice măria sa?

— Ba da, că doar cu voia lui am făcut ce ne-a dat să facem.

— Ce v-a dat?

— Dreptate!

— Vouă v-a dat măria sa dreptate?!

— Nouă, da, numai că el numai ne-a dat-o, iar de făcut noi ne-am făcut-o.

— Rău aţi făcut atunci, pentru că nu majestatea sa v-a ţinut în robie.

— Dară?!

— Cele rele s-au petrecut fără ştirea lui.

— Păi atunci degeaba stă acolo unde-i dacă nu ştie ce-i

sub el!

— Bine, bine, dar nu se cade ca tocmai voi să-l judecaţi pe măria sa.

— Uite ce-i, domnule Molnar, ce-or semănat domnii aceia or cules, şi-apoi să te ferească Dumnezeu de cei ce nu au nimic de pierdut!

— Nici sufletul? îşi schimbă brusc tactica şiretul medic.

— Nici, domnule doctor, căci multora li s-a luat odată cu birurile, s-auzi glasul popii Silvan.

— Păi atunci ce mai vreţi?

— Ce-i scris negru pe alb aici, în hârtia asta; citiţi-o numa! şi arătaţi-o şi celor ce v-au trimis ca să afle care ne sunt dorinţele, continuă popa să-i explice, vârându-i sub nas foaia pe care-şi înşiraseră patru vreri:

1. Să nu mai rămână picior de grof în Ardeal.
2. Funcţionarii să fie toţi nemţi.
3. Paşapoarte româneşti pentru cei ce trec prin Zarand.
4. Trecerea pământurilor domneşti în mâna ţăranilor.

— Bine, zise Molnar, după ce-şi ridică ochii de pe hârtie, scoţându-şi totodată şi ochelarii cu ramă de aur de pe nas şi aşezându-i cu dichis într-un toc care făcu pac când îl închise. Le voi duce şi le voi arăta guvernatorului de la Sibiu, iar ce va hotărî el, aceea să se-mplinească.

— Nu ceea ce va hotărî el, domnule Molnar, ci ceea ce am cerut noi; şi toate-n termen de două săptămâni, începând de azi înainte, c-altfel pornim din nou pârjolul.

La auzul vorbelor lui, Molnar Piuar se sperie şi, privind îngrijorat împrejur, murmură un „bine” atât de îndoielnic încât lui Crişan i se făcu greaţă şi-l îngână:

— Bine! Bine! No’ dacă-i bine, atunci să-l vedem şi noi, apoi întorcându-se către ceilalţi:

— Aţi auzit, oameni buni! De azi în două săptămâni o fi bine!

— Trăiască!… şi uralele mulţimii se-necară în gâtul multora din care însă „împăratul” nu mai putu „ieşi” la iveală.

— Trăiască dară! încheie Crişan; şi-acum acasă, fraţilor, dar fiţi cu mâna pe bâte şi cu ochii-n patru ca nu cumva să... ne mintă, mai voi el să adauge, când doctorul Molnar tocmai îşi lua rămas bun, făr'a mai da însă mâna cu niciunul dintre ei, nici măcar cu popa Silvan.

★

În ţinutul Abrudului, careta episcopului Iosif Adamovici se-nfundase bine pe drumul Buninginei, când ţăranii, din satul în care înaltul prelat fusese anume trimis de la Sibiu ca să stea de vorbă cu ei, îi ieşiră în cale.

Văzându-i însemnele de pe uşi, îl umflară şi-l duseră pe sus, până la biserică unde popa Florea îl aştepta îmbrăcat în odăjdii, ca un sfânt întrupat, anume parcă, din zugrăveala de pe pereţi pentru întâlnirea cu muritorii. Şi atunci între cei doi, între înaltul prelat şi umilul popă de ţară, după un foarte zgârcit schimb de reverenţe, începu să se-nfiripe adevăratul şir de gânduri.

— Orice aţi zice, părinte, faptele-ntâmplate prin locurile dumneavoastră sunt necreştineşti şi-n afara oricărei legi. Atâta vărsare de sânge e de ne-ngăduit; începu dojenitor episcopul.

— Iertat să ne fie înalt prea sfinte, dar dacă semeni vânt, la ce te poţi aştepta să culegi? De mirare a fost c-a fost numai atât.

— Păi se poate, părinte? Când noi trebuie să propovăduim întruna numai iertarea?

— I-adevărat, înalt prea sfinte, dar mai întâi stăpânilor şi apoi robilor, pentru că aşa a făcut şi Domnul nostru Iisus Hristos.

— Noi ne-am făcut datoria printre cei de sus, răspunse episcopul puţin încurcat.

— Atunci pesemne că ei nu v-au prea auzit şi-au făcut tot după capul lor; de fapt, de aceea s-a şi ajuns unde s-a ajuns, căci tot scris este, şi că, dacă stăpânul nu ascultă, să-i fie lui după neascultarea sa.

— Bine, bine, părinte, dar nici noi nu putem încuraja asta.

— Nu vă neliniştiţi, înalt preasfinte, şi nu vă temeţi, că răzmeriţa va înceta de îndată ce lucrurile vor intra pe făgaşul lor firesc, şi-apoi nu uitaţi, tot în cărţile noastre mai e scris că cel ce vrea să fie stăpân trebuie să fie şi slugă; ori ce-i atâta rău dacă după-atâta supunere s-au văzut şi oamenii noştri un pic stăpâni?!

— A fost totuşi, părinte, prea multă vărsare de sânge! reveni episcopul din nou.

— Numai acolo, înalt preasfinte, unde domnii n-au vrut să dea înapoi ce-au luat, şi unde n-au primit botezul în legea noastră.

— Dar de ce tocmai noi să-i botezăm? Oare nu-s şi ei creştini?

— E-adevărat, înalt preasfinte, dar la noi e totuşi mai multă milă...

— Şi?

— Şi dacă s-ar fi purtat cu milă, nu s-ar fi ajuns la atâta vărsare de sânge.

— Crezi, părinte?

— Cred, înalt preasfinte, cred foarte tare, pentru că oamenii ăştia au avut şi milă, şi dreptate... altfel nu ştiu zău unde s-ar fi ajuns până acuma.

— Bine, încheie episcopul discuţia; o să-ţi spun şi eu ce cred, dar mai târziu. Şi făcând semnul crucii peste capul plecat al preotului, se retrase-n caretă. Vizita-i se încheiase, nu însă fără a-l pune pe gânduri.

★

În acelaşi timp în care episcopul Adamovici călătorea, dus pe gânduri, prin părţile Abrudului, pe valea Crişului Alb, prin părţile Hălmagiului, înaltul prelat, episcopul Petrovici al Timişoarei, tot trimis de guvern, încercă să potolească furia oamenilor, vorbindu-le despre răscoală ca despre o rătăcire diavolească. Oriunde-l întâmpinaseră grupuri mari de ţărani, cu nădejdea că-i adevereşte întru dreptatea pe care ei şi-o vedeau împlinindu-se, el le spunea:

— Fiii mei! Sunteţi în mare primejdie! Nu asta-i voia Domnului, nu cu astfel de fapte ajungeţi unde trebuie, şi

nici să dobândiţi ceea ce vreţi.

Auzindu-l cum încearcă să-i împrăştie turma tocmai în faţa bisericii din Hălmăgel – locul de unde fusese pus la cale primul atac asupra răsculaţilor – popa Silvan, întors cu Crişan prin locurile de unde porniseră, ieşi din mulţime, şi fără a se da de gol cine e, îndrăzni să-i spună că rătăcirea în care se aflau o fi fost ea diavolească, dar tot din pricina diavolului petrecută, pentru că el fusese cel ce nu-şi ţinuse mai întâi făgăduinţa.

— Au dară nu şi când a fost încercat Iov, Dumnezeu i-a-ngăduit diavolului orice, numai de suflet să nu se atingă? îşi întări popa spusa în faţa înaltului prelat.

— Şi s-a atins? îi răspunse-nciudat episcopul.

— Acela nu, înalt preasfinte, dar ăştia, din zilele noastre, da. Uite pe câţi i-a lipsit de aşa ceva, dac-au ajuns să facă ce-au făcut.

Episcopul simţea că-n faţă are un om neobişnuit.

— Dar să răstoarne orânduirea crăiască? continuă el să se mire.

— Nu orânduirea, ci nedreptatea, înalt preasfinte; ori răsturnarea nedreptăţii nu mai poate fi şi ea nedreaptă, ci dreptate se cheamă.

— Da, numai că înaintea dreptăţii este mila.

— Atunci, cu atât mai mult cu cât domnii nobili n-au prea cunoscut această sfântă pornire, să le fie de azi înainte prilej de învăţătură şi-n veci să nu mai uite de ea.

— Păi aşa, cu sila?

— Învăţătorul trebuie să ţină seamă de cei pe care-i învaţă, iar dacă aceştia n-au simţit până acum nevoia milei, li s-a dat acum prilej de neuitat s-o preţuiască mai mult ca oricând.

— Dar cine eşti tu, nebunule, de vorbeşti astfel în numele tuturor? întrebă episcopul.

— Ce-are a face, înalt preasfinte, cine sunt eu, căci dacă sunt nebun, cu atât mai mult vorbeşte Dumnezeu prin gura mea; au nu-i spus că glasul Său prin gura pruncilor şi-acelor ca mine se-aude?

Mulţimile ascultau cu gura căscată schimbul de vorbe,

mutându-şi ochii de la unul la celălalt. Pentru mulţi era adevărat ce spunea episcopul, dar şi mai adevărat, şi mai bine venit, ceea ce spunea popa Silvan, care nu se dădea bătut la vorbă nici în ruptul capului.

— Orice ai spune, viclene, şi orice aţi crede voi despre faptele voastre, să ştiţi însă că ele tot fărădelegi rămân şi aşa se vor numi în vecii vecilor, continuă episcopul. Uite, nu mai mult decât uciderea nobilului stăpân al domeniului de aici, contele Hallmagy!

— Contele Hallmagy, înalt preasfinte, n-a fost ucis aici, ci la Curechiu, când el încerca să ne omoare pe noi ca să ne oprească din drumul Albei, îi răspunse un ţăran.

— Din drumul rătăcirii poate, şi nicidecum al Albei.

— Să nu ne ascundem după vorbe, înalt preasfinte, reluă vorba popa Silvan, şi nici după gândurile cu care am venit aici, dar aflaţi că dacă noi prin plângeri n-am ajuns să-l înduioşăm pe-mpărat, hotărâtu-ne-am ca, prin faptele noastre, să strigăm şi la cer.

— Prin grozăviile pe care le-aţi făcut?

— Dacă cei ce trebuie s-audă n-au putut auzi altfel? Au nu se spune că cel ce nu aude cu urechile trebuie să audă cu pielea?

— Aşa-i, aşa-i, înalt preasfinte! izbucni atunci şi mulţimea, dându-i dreptate popii Silvan.

— Anatema asupra voastră, nemernicilor! răcni episcopul, dându-se jos de pe estrada pe care i-o pregătiseră tot oamenii, ca să-l audă mai bine ce spune.

Murmurele mulţimii însă-l învăluiră, iertându-l în pornirea-i nesăbuită pentru că-n aceeaşi măsură în care el împrăştia afurisenia, din uşa bisericii, la celălalt capăt, dinspre altar, popa Silvan, recunoscut de lume, nu mai prididea cu binecuvântările.

★

La Câmpeni însă, guvernul transilvănean de la Sibiu, în loc să trimită episcopi ca să stea de vorbă cu moţii, îl trimise pe colonelul Schulz. Îi dăduse însă porunci severe: să-l întâlnească pe Horia şi să obţină de la el pacea, fără a-i mai promite însă nimic în schimb.

Moţii, adunaţi înaintea cănţălăriilor din centrul Câmpeniului, îl primiră cu încredere, aşteptând chiar prin el să le vină răspunsul la cererile trimise de Crişan, când se-ntâlnise cu Molnar.

— Cu părere de rău, începu însă Schulz, zâmbind de cum se dădu jos din trăsură, dar cererile dumneavoastră n-au fost primite sus.

Mulţimea începu să murmure.

— Măria sa iartă însă, continuă el, numai pe cei ce vor depune armele şi-i vor preda pe căpitani.

Horia şi căpitanii, care stăteau mai la o parte, îl fulgerară atunci cu privirile, de parc-ar fi vrut să-l trăsnească.

— Nu-s vinovat eu de acest lucru, se grăbi el să se dezvinovăţească la gândul că moţii l-ar fi putut sfâşia. Aşa stă scris pe hârtia asta, pe care eu am fost trimis doar să v-o aduc şi aşa vă spun.

Cloşca păşi atunci în faţa lui atât de pornit şi spuse atât de apăsat şi de tare că el se miră cum împăratul una spune şi alta face, încât Schulz era cât p-aci s-o ia la goană. N-o făcu totuşi ci, dând din umeri – gest prin care încerca o ultimă disculpare – le mai spuse încă o dată că acesta este ordinul imperial, unul şi numai unul, şi că el altceva n-are ce le mai făgădui.

— Dar cum se face atunci că-n traista lui Horia mai avem şi noi unul, dobândit chiar de el din mâinile măriei sale? îl întrebă Cloşca.

Fără a-i da însă răgazul să răspundă, continuă tot el:

— Mă tem, totuşi, că vina nu-i a lui, ci a celor prin care se transmite?

— A mea adică? se-ntrebă colonelul speriat.

— Dacă dumneavoastră sunteţi singurul dintre împărat şi noi, da, dacă nu, atunci împărţiţi vina cu toţi cei ce vă despart de el.

— Câtă-ncredere mai au oamenii aceştia-n împăraţi! exclamă Chivără Roşie.

— Nu-n el, ci-n ceea ce l-a creat şi-n nevoia de rânduială! îi şopti la ureche popa Florea, venit anume din

Buningine ca s-audă ce spune „solul laic” al cancelariei de la Sibiu.

— Ierarhia e mare, răspunse Schulz, dar…

— Fie oricât, îl întrerupse Cloşca, dar să ştiţi că; de-acum înainte, noi n-om mai crede decât ce ne spune el, cu gura lui, iar pân-atunci om ţine-o tot cum am început-o; aşa să le spuneţi celor ce v-au trimis.

★

Contele Ladislau Ballo, ofiţerul cu cel mai intempestiv orgoliu din Sibiu şi cu mustaţa cea mai răsucită în coadă de răţoi, după ce primi ordinul contelui Brukenthal de începere a represaliilor împotriva răsculaţilor din munţi, ţinu neapărat să-şi scoată trupele în faţa cazărmii şi să le înflăcăreze, cu un discurs rostit de pe un podium anume improvizat pentru acest scop.

— Soldaţi! strigă el ca şi cum ar fi vrut să-i convingă dintr-o dată de adevărul spuselor lui, strămoşii noştri au străbătut stepele Asiei, au supus vrăjmaşi, şi-au împrăştiat tot ce le-a stat împotrivă ca să ne creeze prestigiul unei naţiuni de stăpâni; iar noi, noi cei de azi, văzându-ne puşi în faţa unui fapt, care ne ameninţă cuceririle strămoşeşti, să nu fim oare în stare să-i facem faţă? Ce-ar spune oare ei? Că nu meritǎm ceea ce ne-au lăsat? Că ne-am pierdut virtuţile lor? Or, dacă iobagii aceştia ne frâng, nu-şi stabilesc şi ei pentru fiii lor, în dauna noastră, ceea ce străbunii noştri au stabilit pentru noi, în dauna lor?

— Ba da! izbucniră într-un glas nobilii şi oştenii din faţa cazărmii.

— Atunci, la luptă ! Şi de mâine să nu mai fie picior de răsculat în Transilvania! îşi încheie Ladislau Ballo discursul, dându-se apoi jos de pe podium de două ori mai umflat în sine decât fusese înainte.

A doua zi, din primul ţăran prins lângă Vinţ, oamenii lui Ladislau Ballo scoaseră maţele şi, la porunca lui, scriseră cu ele pe pământ: Dreptate!

Şi ţăranul, legat de copacul pe care fusese spintecat, înţepenit cu pleoapele deschise, se holba-ntruna la

„dreptatea” de la picioarele sale.

— Dreptatea-i a noastră, măi! Numai maţele sunt ale voastre! îi strigă Ballo din depărtare după ce trecuse de el.

La nu mai mult de o poştă de locul acesta, la răspântia dinspre Binţinţ, tot Ladislau bătu şi o tablă cu un anunţ în care se făgăduia 3000 de florini pentru capul lui Horia prins de viu, şi 1000, mort.

Primul om care trecu pe lângă tablă o citi şi scuipând pe ea nu se putu opri să nu-şi spună: „Măi, măi, de o sută de ori mai mult decât pentru Hristos!” Iar un altul: „Ce soartă, să fii preţuit ca bou-n târg!”

Până la Deva, apoi, Ladislau Ballo nu mai avu nici bucuria şi nici prilejul unei lupte susţinute. Satele din cale se pustiiseră şi oamenii fugiseră-n munţi. La Deva însă, după ce ordonă tăierea a patruzeci de ţărani români şi ciangăi, pe dealul viilor din dosul cetăţii, când se pregătea să-l tragă-n ţeapă şi pe Ursu Uibaru, omul de legătură al lui Horia cu cei din oraş, avu nespusa bucurie să-l audă strigând:

— S-aibă şi Horia şi Crişan parte de aşa ceva că ei m-or cumpenit[61] s-ajung aici !

— Aşa numai le vine mintea la cap, trase el iute concluzia.

— Săracul! suspină tot atunci o babă, ştergându-şi lacrimile din colţul ochilor cu cârpa de-ncins; îl blesteamă degeaba pe Horia, nu-i vede pe cei ce ne chinuie şi ne omoară ca să ne facă să ne ponegrim unii pe alţii?

Horia te trase oare pe tine, măi omule, de picioare ca să mori? mai adăugă ea, uitându-se chiar cu ciudă la cel ce murise cu blestemele pe buze.

★

— Dar ăştia?

— Mă ard, Doamne!

Şi prin faţa lui George Marcu se perindau întruna nălucile tuturor celor pe care-i văzuse, de care auzise sau de care se spunea c-ar fi fost cândva prin preajma

[61] 61-făcut

lui, pătimind pentru el.

Să se fi prea pripit oare? Sau poate c-ar fi trebuit să-l asculte orbeşte pe Horia? Atunci ar fi câştigat desigur; sau cine ştie?

★

Consiliul imperial din ziua de... a anului 1784 se-ntrerupse brusc, când Majestăţii Sale imperiale Iosif al II-lea i se comunică discret că veşti de o deosebită importanţă trebuie să-i fie aduse la cunoştinţă.

Şi în sala mare de consiliu, glacială, cu masa-i neagră şi lungă, cu toţi participanţii aşezaţi ţeapăn pe scaune cu spătar înalt, se-nfiripară şuşoteli, iar zvonurile începură să zboare de la o ureche la alta.

Înaltul consiliu se suspendă apoi pentru ca-n cabinetul său personal cancelarul însărcinat cu afaceri speciale să-l informeze exact pe augustul suveran despre începerea răscoalei din Transilvania.

— Majestăţii sale i se comunică – începu cancelarul – prin nenumărate rapoarte, scrisori şi adrese urgente cărora noi le-am dat curs şi citire – şi zicând aceasta se şi pregătea să deschidă mapa-i neagră, pe care-o agita - mutând-o dintr-o mână în cealaltă – că „în Transilvania, populaţia din Munţii Apuseni s-a răsculat împotriva autorităţilor imperiale şi-mpotriva nobililor autohtoni, jefuind şi nimicind la drumul mare tot ce-i domn şi funcţionar administrativ”.

— Tulburătoare veşti, zise împăratul, aruncându-şi privirea pe depeşele din mapa deschisă, şi ridicându-şi-o apoi spre cancelarul, care-i oferise mapa:

— Va trebui însă să mă informezi mai exact despre acest eveniment, îl rugă imperativ pe cancelar.

— Da, dar majestatea voastră nu trebuie să uite că se află în pragul războiului cu Ţările de Jos, şi că trebuie neapărat găsită o soluţie pentru aceste tulburări. Liniştea interioară, continuă cancelarul, e necesară mai înainte de orice, iar reprimarea, un fapt care se impune imediat. Capii răscoalei trebuie prinşi şi pedepsiţi exemplar.

— Bine, atunci o să examinez eu situaţia şi-o să-l

anunţ personal pe comandantul Schlakin din Buda, ca să-nainteze cu două unităţi armate spre munţi. Lasă-mi însă toate hârtiile acestea aici.

Ţinând să cunoască neapărat starea exactă a lucrurilor, împăratul voia să studieze amănunţit rapoartele şi fu lăsat numaidecât singur. În faţa lui stăteau însă grămadă toate depeşele nobilimii speriate şi rapoartele contelui Brukenthal, care nu voia deloc să-şi piardă capul.

★

O săptămână mai târziu, la Sibiu în aceeaşi încăpere în care fusese discutată necesitatea începerii represaliilor – cu sau fără aprobarea curţii de la Viena – contele Brukenthal, stând în mijlocul unui cerc restrâns de intimi ai cancelariei, citea răspunsul împăratului Iosif al II-lea la sesizările lui privind „Situaţia Ardealului”.

Tocmai ajunsese la un punct „inconvenabil” când izbucni:

— Aici mă dojeneşte pentru inabilitate; vrea să cad eu prost în faţa istoriei dar… voi fi prudent, încheie tot el.

— Nu te supăra, încercă să-l liniştească contele Eszterhazy. Iată ce-mi răspunde şi mie augustul suveran la sugestia pe care i-am făcut-o de a întrebuinţa metode drastice pentru potolirea răscoalei, citez: „Fiarele sălbatice s-ar domestici şi mai uşor dacă domnii de pe pământ ar căpăta altă educaţie”.

Cu alte cuvinte, noi, domnilor, am fi lipsiţi de educaţie! Din păcate însă aşa-i, continuă el, ne lipseşte tocmai ceea ce au avut strămoşii noştri când au ştiut să fie stăpâni.

— Am auzit însă, printre altele, îi răspunse contele Brukenthal, că pentru rezolvarea juridică a situaţiei s-a adresat contelui Anton Iancovici, rugându-l să se ocupe el personal de pedepsirea celor vinovaţi.

— Atunci e cert că-l vom vedea la Alba Iulia. E, dealtfel, omul de cea mai mare încredere al Curţii, după câte se pare, răspunse contele Eszterhazy.

— S-ar putea, dacă lui i-a fost acordată această

misiune, îi întări supoziţia contele Brukenthal. De unde se şi vede cum ne consideră majestatea sa în sinea lui!

★

Contele Anton Iancovici fusese într-adevăr rugat de împăratul Iosif al II-lea, într-o scrisoare din care se putea vedea, pe bună dreptate, marea încredere ce i se acordă, „să se ocupe îndeaproape de cercetarea modului în care se produsese răscoala, de cauzele exacte şi de rezolvarea sa juridică”, aceasta implicând, bineînţeles, şi judecarea fără părtinire a tuturor făptaşilor implicaţi real în ea şi mai ales a căpeteniilor ei.

Şi contele Anton Iancovici împreună cu prietenul său, colonelul Papilla, porniră de îndată spre Alba Iuli, luând-o cu careta pe drumul ce ducea-ntr-acolo, de-a lungul văii Mureşului.

În această regiune însă, după încuviinţarea intervenţiei de la Deva, represaliile nobiliare fiind în toi, emisarii imperiali văzură cu ochii lor ceea ce nici prin minte nu le-ar fi trecut că s-ar fi putut întâmpla aievea. Astfel, nu mai departe decât în comuna Pietriş, fu tras în faţa lor în ţeapă un ţăran cu patru copii.

Colonelul Papilla porunci atunci să oprească trăsura şi, apropiindu-se de ofiţerul executor, îl întrebă ce anume făcuse omul pe care-l pedepsise atât de aspru.

— I-a condus pe răsculaţi de la Zam la Pietriş, îi răspunse scurt ofiţerul.

Colonelul rămase uluit.

— Cum adică i-a condus? Neobţinând însă niciun răspuns, îi spuse contelui în caretă: Sunt barbari şi unii şi alţii.

— E adevărat, îi răspunse contele Iancovici, numai că nu se ştie bine cine a început?

— Evident că localnicii.

— Da, da, dar care dintre ei, pentru că şi nobilii şi ţăranii sunt localnici aici?

— Ei da, chestiunea e cine a fost primul, dar să vedem... Şi-ntr-adevăr, la Burjuc văzură pe un altul tras pe roată, în timp ce oamenii nobililor, din părţile Devei,

râdeau auzindu-i pârâitul oaselor.

— Dar ăsta ce a mai făcut? întrebă iar Papilla.

— Rusan, c-aşa-l chema pe cel martirizat, a fost primarul, care a sculat oamenii să ceară pământurile islazurilor înapoi, îi explică un ţăran de pe marginea grupului de privitori, aduşi cu sila la execuţie.

— Aceeaşi motivare, îi spuse Papilla contelui Iancovici, cu deosebirea explicaţiei faptului comis. Dealtfel, cauza-i unică: participare la răscoală şi…

— Şi?

— Şi-nfrângere, conte! simplu: Cine a pierdut plăteşte!

Şirul represaliilor se ţineau lanţ pe Mureş, iar colonelul Papilla şi contele Iancovici păreau din ce în ce mai surprinşi. Curioşi la-nceput să vadă în fiecare sat la ce-i dusese imaginaţia pe represori, se scârbiră apoi repede de registrul bogat al inventivităţii lor. Indignarea cea mai mare îi cuprinsese însă în Dobra, unde tot satul mirosea a fript. Şi într-adevăr, pe un rug imens, ridicat în cimitir, lângă biserică, era ars de viu un iobag.

Mai înfuriat atunci ca oricând de privelişte şi iritat de miros, contele Iancovici sări jos din caretă şi-i întrebă pe localnici cu voia şi din porunca cui se fac toate astea?

— Cu voia şi din porunca bunului lor plac, îi răspunse un bătrân în zdrenţe, arătându-i cu lacrimi în ochi pe ofiţerul care prezida supliciul.

— De ce? întrebă contele.

— Pentru că, cică, ăsta a fost un păcătos şi a intrat în biserica papistaşă din Săvârşin să fure. Dar noi îl cunoaştem, n-o furat nimica; îl cheamă doar Alexe, şi-a fost şi omul lui Dumnezeu.

— Mda! mormăi contele Iancovici, urcându-se în caretă şi poruncindu-i vizitiului să nu mai oprească niciunde până la Alba Iulia.

★

Până şi cel ce-şi „spălase” sufletul în foc se ivi înaintea ochilor minţii lui George Marcu, aşa aprins cum era.

— Pe ăsta, mai ales, Doamne, iartă-l, c-a fost ars de viu, se rugă el în sinea lui.

Şi Dumnezeu îl iertă repede, luându-l ca pe un strigoi din faţa ochilor lui.

★

Primul lucru pe care-l făcură contele Iancovici şi colonelul Papilla, după ce ajunseră la Alba, dezgustaţi de tot ceea ce văzuseră pe drum, fu ordinul sever de încetare a tuturor supliciilor şi a tuturor execuţiilor în masă.

— Şi cu acestea, colonele, zise contele aşezându-se satisfăcut la biroul care-i fusese dat, în încăperea din incinta marei cazărmi a cetăţii, am pus capăt tuturor ororilor!

Părea atât de mândru şi încrezător în ceea ce socotise că pusese bine la puncta încât nu-şi mai găsea astâmpăr.

— Era şi cazul, îi răspunse Papilla, pentru că iată ce spun nobilii localnici în scrisoarea lor către cancelarie:

„Ginta română e ingenioasă în a născoci mişelii. În consecinţă cerem expatrierea unor comune în Bucovina, pustiirea altora, şi-n locul românilor să vie şvabi. Mai cerem apoi şi pedepsirea exemplară, cu moartea, a tuturor preoţilor care i-au îndrumat la răscoală, căci în primul rând vinovaţi de aceasta sunt ei. Părinţii noştri au venit din pustele Asiei, au cucerit cu arme victorioase acest pământ şi după ce i-au supus pe părinţii acestora făcându-i iobagi, dânşii au putut domni numai ţinându-i într-o aspră disciplină şi frică de moarte”…

— Destul, destul, colonele! Toate acestea nu fac decât să mă scârbească, îl întrerupse contele Iancovici; şi apoi eu am şi anunţat cancelaria imperială chiar înainte de a porni spre Alba spunându-le „că mă voi sili să-i fac pe nobilii aceştia să judece mai omeneşte şi s-ajungă la principii mai bune decât răzbunarea”.

— Şi cancelaria imperială? întrebă curios colonelul Papilla.

— Cancelaria? răspunse contele. Însăşi măjestatea sa îmi scrie că din toate petiţiile nobililor nu se vede decât că aceştia şi-au pierdut capul, „crezând că numai ţeapa şi roata îi vor pune pe viitor la adăpost de surprize”.

— Deci nu va fi uşor ceea ce ne aşteaptă aici, conte?

— Vom fi însă drepţi, colonele.

— Aş fi preferat totuşi câmpul de luptă.

— Probabil, dar măjestatea sa ţine mult la corectitudinea noastră, dragul meu prieten.

★

În fostul castel al Inţeştilor din Câmpeni, Horia, Cloşca, Crişan, Chivără Roşie şi popa Silvan, dimpreună cu căpitanii cei mai de seamă ai cetelor ţărăneşti răsculate, socotiră ca, trecând termenul de armistiţiu stabilit; cu autorităţile la Valea Bradului, să înceapă din nou hărţuiala.

— Ei, aţi văzut, fraţilor, rupse Crişan tăcerea, că domnii de la Sibiu nu s-au ţinut de cuvânt? Apăi n-am eu dreptul să mă umplu de scârbă când mă gândesc la ei şi la ştiinţa lor de carte? La ce-ţi foloseşte să ştii câte ştie Molnar? Nu rămâi mai bine la ceea ce zace-n părintele Silvan?

— Lasă scârba, Marcule. Vorba-i că toată lumea vede limpede acum că nici n-aveau de gând să se ţie de vorba

— D-apoi, nu-i nimic, fraţilor, interveni Horia, înecându-şi în sine încă o părere de rău.

— Văd însă că toate-s degeaba cu oamenii ăştia, oftă atunci şi Cloşca; dar nu-i bai, c-or să afle ei, cei ce or veni după noi, cine mi-or fi fost domnii de la cănţălării.

— Or să afle, or să afle, Cloşco! îi mângâie Horia.

— Le-or afla, nu le-or afla, asta nu-i treaba noastră acuma, se auzi glasul lui Crişan. Noi însă nu trebuie să uităm că suntem la mijlocul unui drum şi-al unei bătăi pe care dac-o pierdem, ţeapă şi roata ne aşteaptă!

— Atunci om începe-o din nou, zise Cloşca.

— Cam târziu, îi răspunse Chivără.

— Târziu, netârziu, asta e, şi-o s-o pornim de unde ne aflăm, interveni Horia ca şi cum ar fi vrut să-i sară într-ajutor ortacului său.

— De fapt ai dreptate că n-avern încotro, pentru că dacă pierdem bătaia, nu ştiu zău…

— Io unul, fraţilor, n-am s-o pierd în niciun caz, sări

Crişan de la locul lui. Şi cu, sau fără gloată, tot am s-o câştig!

— Domol, domol, Marcule, se auzi atunci glasul popii Silvan. Întâi să câştigăm şi-apoi să spunem.

— Oricum, părinte, pe mine nu m-or frânge.

★

— Oare?

— Cred că da!

Şi şnurul nojiţelor se strânse şi mai tare sub cojocul lui George Marcu.

★

— Ei, lăsaţi acum vorbele şi să trecem din nou la fapte, s-auzi glasul lui Horia. Căpitanilor, chemaţi chiar de azi lumea din nou la luptă şi spuneţi-le tuturor că cine nu va răspunde chemării noastre va fi tras în ţeapă şi aprins cu casă cu tot!

— Lasă, Horio, c-or veni oamenii de bună voie, zise Cloşca, că dac-om folosi şi noi ţeapa, una-două, cu ce ne-om mai deosebi de nobili? Să fie una-ntruna omul silit s-aleagă numai între două rele?

— Şi ca să sară asupra grofilor să trebuiască mai întâi să se teamă de noi? întrebă zâmbind Chivără Roşie.

— Îţi arde de glume, cavalere! îl dojeni atunci Horia simţindu-i ironia. Dar fie şi cum zici, numai să putem noi desfăşura un front de la Huedin până la Deva.

Uitaţi-vă aici pe harta asta. Şi invitându-i să se uite, le desfăcu în faţă o hartă austriacă, luată din garnizoana de la Abrud.

— Iar după părerea mea, aş zice acum că ceata, pe care o voi împărţi în patru, să meargă o parte, cea condusă de băiatul meu Ion, spre Mogoş; altă parte, de pildă cea condusă de tine, Cloşco, spre Ofenbaya; şi a treia, a ta, Marcule, şi-a părintelui Silvan, spre Zarand; io cu Chivără ar rămâne să ne aţinem la ce-ar putea veni dinspre Huedin. Bine?

— Amin! încuviinţă părintele Silvan.

— Aşa să fie dară, căzu de acord şi Crişan.

— Îi bine, aprobă Cloşca, bucuros că iar porneşte.

— Şi-acum iată-ne iar singuri, îi zâmbi Chivără Roşie lui Horia, văzind că ceilalţi trei şi plecaseră să-mplinească-nvoiala.

— Pesemne c-asta ni-e soarta, cavalere, îl bătu Horia prieteneşte pe umăr.

★

N-apucaseră bine să se-mprăştie ostile ţărăneşti din Câmpeni, că-n aceeaşi zi în care se luase hotărârea reînceperii răscoalei, chiar în casa în care fusese pecetluită „pornirea cea de-a doua”, se prezentă la Horia, Anton Chendi, nobil de sânge amestecat, venind chipurile cu propuneri de-a dreptul din partea împăratului, cum că-l va amnestia, şi pe el şi pe toţi cei vinovaţi, dacă va potoli poporul

— Zău c-aşa va fi, dragii mei, se jura el din tot sufletul.

— Ascultă, domnule Chendi, îi răspunse atunci Horia, poftindu-l chiar să stea la aceeaşi masă cu el, după ce-l ascultă cum se cade. Nici nu-i nevoie să mai spui ceva, şi nici să te juri aici pe câte toate că spui adevărul şi numai adevărul, pentru că din tot ce aud, pentru mine reiese clar că măria sa mă şi vede în lanţuri. O fi, nu zic, şi aşa. Dar până atunci mai este. Ori dacă io, acum, după atâtea minciuni, aş mai crede şi-n amnistii, ar însemna să fiu ori prost, ori laş şi, de frica pedepsei sau de dragul capului meu, să uit de toţi care au murit, de toţi cei închişi şi prinşi de prin temniţe, şi să zic: „Bine-nălţate împărate, dac-aşa, stau lucrurile, atunci...” Ori, dac-aş face aşa ceva, aş fi cel mai mârşav om din lume, vrednic să mă blesteme şi pietrele. De aceea io-ţi spun să le transmiţi celor ce te-or trimis aici că dac-aşa înţelege să se poarte măria sa cu mine după cele vorbite la Viena, apoi atunci nici mie nu-mi trebuie nimic din cele ce mi se oferă, iar poporul şi cu mine vom lupta până la moarte sau până vom câştiga ce ni se cuvine. Aşa să le spui, rogu-te, domnule Chendi, şi aşa să ştie din parte-mi cei ce te-au trimis să mă iscodeşti.

Chendi însă nu s-aştepta la o atare hotărâre din partea lui Horia şi, văzându-l cum vorbeşte înmărmuri, nemai-

putând zice decât:

— Aşa le-oi spune, Horio!

— Aşa să le spui, îl încuraja a doua oară Horia, ridicându-se în picioare în faţa lui.

★

Prin sate răsuna iar chemarea lui Horia. La fiecare biserică clopotarii începură să tragă clopotele, pe vârful dealurilor să s-audă tulnicele, şi-n noapte să ardă focurile. La marginea drumurilor se tăiau pe jumătate fagii şi brazii; stănoage de pietre şi lemne se ridicau prin fiecare trecătoare. Nimeni nu şedea locului şi neastâmpărul răzmeriţei iar îi cuprinsese pe toţi, cu mic cu mare. Până şi femeile coceau mai cu sârg mălaele prin cuptoare ca să aibă bărbaţii merinde, iar copiii se-ntreceau la ascuţitul furcilor şi-al suliţelor. Câinii se uitau şi ei cu mirare şi nelinişte la „fierberea” stăpânilor, iar sălbătăciunile prin codru, cu nasu-n vânt, adulmecau mare primejdie.

— Vin cătanele! strigă-n gura mare un călăreţ, dându-se jos la Câmpeni, tocmai în faţa casei în care stătea Horia.

— I-aşteptăm să vie! îi răspunse Chivără, poruncind unui căpitan de ceată ca toţi oamenii să treacă la locul lor şi s-asculte cu supunere ordinele de atac sau de apărare.

Câmpeniul devenise fortăreaţă de lemn şi de zid a ţăranilor, în timp ce munţii-i ameninţau pe duşmani cu toţi bolovanii, strigoii şi copacii pe jumătate tăiaţi, gata, gata să cadă peste cel dintâi nepoftit.

— Nu-i uşor să te-apropii de ei, îi spuse baronul Preisz, într-o casă părăsită de pe drumul Câmpeniului, mitropolitului Ghedeon Nichitici pe care-l luase cu sine ca să-i demoralizeze pe ţărani.

Iar mitropolitul, o namilă asemănătoare mai degrabă c-un poloboc decât c-un om, îl aproba, ştergându-şi din când în când năduşeala de pe frunte cu dosul mânecii.

Erau cei mai vicleni duşmani ai lui Horia, înţelegând, atât unul cât şi celălalt, că pentru stingerea pârjolului

început în munţi nu era suficientă numai puterea armelor, ci şi destrămarea sufletească a oamenilor.

— E cu neputinţă, înalt preasfinte, ca văzându-te-mbră-cat cu odăjdii şi mergând în fruntea armatelor imperiale, pe aceşti iobagi să nu-i cuprindă-ndoiala şi slăbiciunea.

— Ar fi tocmai împotriva a ceea ce-i învaţă căpeteniile lor şi mai ales acei preoţi rătăciţi şi rupţi de biserica oficială, de catolicism, cu care a stat de vorbă şi Iosif Adamovici înaintea mea. Nenorocirea este însă că până aş putea da şi eu faţă cu ei ca să le vorbesc deschis, aş putea păţi ceea ce a păţit protopopul Şuluţiu.

— N-aveţi de ce vă teme; cu el, atunci, nu erau armate imperiale.

— Da, dar nici ţăranii n-aveau atâtea arme ca azi, şi nu ştiau, zău, cât de lungă le-o fi bătaia puştii!

— În orice caz, nu tot atât cât distanţa de la care se aude „tunetul” glasului sfinţiei voastre, încercă să-l liniştească, glumind, baronul Preisz.

— Ştiu eu! exclamă mitropolitul, neprididing să-şi şteargă năduşeala de pe chipul puhav.

— Păi dacă nu veţi face dumneavoastră aceasta, continuă baronul simţind că pe mitropolit îl cuprinde frica, ar trebui în orice caz, cu autoritatea pe care-o aveţi, să instruiţi măcar nişte preoţi dintr-ai lor care să meargă în fruntea detaşamentelor militare, ameninţându-i pe răsculaţi cu răspunderea în faţa lui Dumnezeu pentru fiecare picătură de sânge vărsat.

— Sau chiar cu Judecata de Apoi! adăugă bucuros mitropolitul, că-i venise-n minte un mijloc şi mai eficace de-nspăimântare a sufletului ţărănesc; dar dumneavoastră?...

— Pe mine, răspunse baronul, nu mă-nspăimântă nicio judecată! nici măcar cea de Apoi, pentru că Dumnezeu e întotdeauna cu cei tari...

— Dar atunci ce vă-nspăimântă?

— Ceea ce ar putea să mi se-ntâmple dacă am pierde o astfel de bătălie, răspunse baronul, deşi eu i-am spus

contelui Brukenthal că nu trebuie începută; odată pornită însă, nu mai avem ce face decât „ori pe scut, ori sub scut”. Restul e o chestiune de tactică, încheie ironic Preisz, gândindu-se la încurcătura mitropolitului pus să-i găsească pe acei preoţi care să-nspăimânte lumea cu Judecata de Apoi, când, în numele aceleiaşi judecăţi, tot preoţii satelor îi ameninţaseră pe oameni cu flăcările nestinse ale iadului, „dacă nu se vor scula să facă dreptate precum îi poruncise lui Horia împăratul”…

Şi „muncile” mitropolitului precum şi grijile baronului Preisz nu erau fără temei, mai ales când se zvonise că la prima ciocnire a armatelor imperiale, conduse de colonelul Schulz cu răsculaţii, acestea dăduseră bir cu fugiţii. Se pierduseră cu totul soldaţii auzindu-i pe ţărani cum strigau îmbărbătându-se-ntreolaltă: „Odată, cu capul să nu vă daţi fraţilor, că vine Horia cu ţara!” în timp ce cătanelor le arătau pumnul, ponegrindu-i: „Voi sunteţi cătane! Voi sunteţi hoţi cu haine cătăneşti! Mama voastră de tâlhari, cu stăpânii voştri cu tot!”

Într-alte locuri însă ameninţările luaseră forme de-a dreptul caraghioase:

— Voi aveţi împărat, măăă!? Şi noi avem împărătească! Vivat Măria Tereza! strigau cei mai înfierbântaţi.

★

Înfrântă într-o luptă cu oamenii lui Crişan, armata colonelului Stoianovici fugea pe valea Crişului Alb. În târgul Hălmagiului, drept în faţa bisericii ortodoxe, fu însă prins însuşi colonelul care, de frica morţii sau a chinurilor, jură pe sfânta cruce, pe copii şi pe părinţi, pe ce avea mai scump, că-l va sprijini pe Crişan din tot sufletul la-mplinirea cererilor adresate împărăţiei.

— Numai să nu-mi iei viaţa, se ruga el, sau să nu mă schilodeşti! Că vă voi fi de mare folos. Personal voi interveni, cu tot ce-mi stă în putinţă şi pe lângă toţi cei cu putere de a vă ajuta să vă primiţi drepturile.

— Nu mi-e în fire să omor pe cei prinşi, îi răspunse Crişan, dar nici nu cred ce spui; mă întreb însă ce mi-ai fi făcut tu dacă-ţi cădeam eu în mâini? Cred că altfel ai fi

vorbit cu mine!

— Eu sunt militar şi mi-am făcut datoria, continuă Stoianovici, dar n-aş fi…

— Lasă, lasă! îl întrerupse Crişan, dacă mi-aş face şi eu datoria faţă de morţii din tabăra noastră, urmând glasul sângelui şi-al răzbunării, şi ţinând seamă că situaţia e amestecată pentru noi, ar trebui totuşi să te ucid; n-o fac însă, nu de dragul a ceea ce-mi spui – pentru că nu mai cred în nicio vorbă de-a voastră – ci pentru că eu nu-i omor pe cei ce nu se pot apăra; aşa că vei sta sub pază până ce se vor hotărî sorţii.

— Bine i-ai spus, îl aprobă popa Silvan, după ce Crişan îl dădu pe Stoianovici lui Huluj să-l păzească într-o încăpere de sus a birtului cel mare din mijlocul târgului.

— De, părinte! Mă mai gândesc şi eu uneori la ceea ce-mi răsună prin minte din câte am auzit spunându-mi-se prin pruncie.

— Cine se aseamănă se adună, Marcule, indiferent din ce parte bate vântul, zise popa plecând să răspundă şi celor ce aduseseră vorba că pe Arieş venise de data asta însuşi mitropolitul Gedeon să-i înspăimânte pe oameni cu Judecata de Apoi şi cu flăcările iadului pentru orice picătură de sânge vărsat.

— Nicio frică să n-aveţi, oameni buni! le spunea el acestora încercând să-i liniştească, pentru că la Judecata de Apoi vin întâi cei mari, căpeteniile, şi-apoi robii; iar pentru faptele celor scoşi din fire, cei ce i-au scos pe aceştia răspund şi nu cei ce şi-au apărat mălaiul cu preţul vieţii.

— Trăiască popa Silvan! Trăiască popa Silvan! se auzi atunci izbucnind mulţimea, bucuroasă că între om şi Dumnezeu stătea chezăşie vorba lui plină de duh, prin care nu putea să-i amăgească diavolul. Unde mai pui că, la o adică, tot popa îi asigura că, în aceste vremuri, amăgitorul diavol nu se va sfii să vorbească şi prin gura celor mai mari, luând chip, duh şi arătare de orice sau punând stăpânire chiar pe vlădici şi mitropoliţi.

Ori popa Silvan nu era dintre cei mari şi prin gura lui

nu se putea auzi decât cuvântul cel bun şi-ndemnul cel mai nimerit să iasă, credeau toţi cei ce porniseră de la Mesteacăn cu el.

— Astfel ar fi putut să-şi vadă de-ale lui, îi întărea-n spate-i Ionii, puşcaşul, pe cei mai slabi de duh, pe care i-ar fi putut slăbi „marile uneltiri” diavoleşti şi domneşti ieşite din gura unor vlădici.

— Şi-ar fi putut poate deveni şi el vlădică cu glasul pe care-l are şi cu ştiinţa-i de carte! îl ajută Ţăndură pe Ionii adresându-se unuia care, în birtul unde era ţinut Stoianovici, nu mai contenea cu povestirea a ceea ce se auzise că spusese mitropolitul Gedeon pe Arieş.

★

De ce însă popa Silvan nu devenise vlădică? De ce pornise cu gloata din Mesteacăn? De ce nu-l părăsise nicio clipă, nici la bine, nici la rău, sau de ce nu-şi văzuse de ale lui, ca alţi popi? erau întrebări la care George Marcu nu-şi putea nicidecum răspunde.

Până când, odată, atotcuprinzător, însuşi duhul popii îi lumină mintea cu toate opreliştile, care-i stătuseră-n calea visului neîmplinit.

De atunci însă nu-l mai văzu, dar vorbele-i răsunară parcă-n urechi ca-n zilele când fuseseră împreună.

★

Cu toate că indicaţiile împăratului Iosif al II-lea fuseseră date precis, atât contelui Iancovici cât şi comandantului Budei şi cancelariei de la Sibiu, şi cu toate că nobilii din preajma Devei şi a Albei începuseră să atace şi să reprime pe cont propriu, fiecare după cum îl ajutau resentimentele, sălbăticia sau putinţele, marea bătălie împotriva Câmpeniului nu se dase încă şi de stingerea pârjolului revărsat din munţi peste câmpia Ardealului nici pomeneală. Pregătiri se făcuseră însă foarte mari.

Fuseseră mobilizate trupe imperiale de la Buda, de la Timişoara, de la Cluj, Alba şi Sibiu îndreptându-se spre inima munţilor spre Brad, Câmpeni şi Abrud. Fură scoşi tot atunci şi mitropoliţii, episcopii şi preoţii care să-mbăr-

băteze trupele imperiale, afurisindu-i pe răsculaţi; cancelaria de la Sibiu dăduse frâu liber nobilimii să-şi facă de cap numai să biruie; fuseseră aduşi şi judecătorii, şi toate se făcuseră numai ca să termine odată şi să nu se mai audă de Horia, Cloşca şi Crişan.

Pe de altă parte însă nici moţii nu stătuseră cu braţele încrucişate. Se adunaseră în Mihăileni, pe lunca-n care Crişul Alb făcea o mulţime de coturi printre miriştile acoperite de brumă, aproape toţi bărbaţii, crişeni buni de luptă de prin preajma Bradului, a Hălmagiului şi a Băii de Criş. Nu lipsea aproape nimeni: spătari din Rişca şi Rişculiţa, lemnari de pe munte, olari de pe Târnava, oieri, văcari, geambaşi de vite şi de cai, robi şi mai puţin robi, iobagi de tot felul, oameni din toate satele şi de pe toate coclaurile, trecuţi prin focul atâtor porniri, de care fuseseră-n stare până atunci, biruitori şi înfrânţi. Toţi se strânseseră acolo cu mic cu mare, cu slab, cu tare, să puie umărul, să nu se lase şi să dea peste cap cătanele diavoleşti, slugile iadului, tâlhari care mânjiseră uniforma în care ei la-nceput îşi puseseră atâta nădejde. N-ar fi putut nimeni crede că tocmai hainele pe care toţi voiseră să le-mbrace cândva îi îmbrăcau acum pe cei pe care trebuiau să-i stârpească.

Se făcuse undeva, ceva! De bună seamă că se făcuse, de ajunseseră toţi să vadă cum făgăduinţa cea bună a-m-păratului devenise minciună.

Oastea răsculaţilor era condusă de Crişan şi de Micula Bibarţu, căpitan din partea locului, care cunoştea terenul ca nimeni altul. Oamenii-i erau aşezaţi în aşa fel încât să poată face faţă oricărui atac venit dinspre Brad sau eventual de peste munţi, dinspre Alba. Pregătirile cele mai aspre se făcuseră însă la gândul înfruntării armatei colonelului Kray care plecase dinspre Deva spre Brad. Era o armată regulată, formată din patru sute de grăniceri, cu care trebuiau să se bată şi lupta părea cu atât mai grea, cu cât din ea făceau parte şi fraţi aduşi de prin Bistriţa şi de prin Făgăraş.

Cu toate acestea nici Crişan, nici popa Silvan şi nici

Micula nu se speriară şi nu dădură de loc înapoi. Îşi organizară forţele pe trei valuri lăsând şi o „surpriză” în dosul dealurilor dinspre Curechiu.

În primul val erau puşcaşii, în al doilea, bătăuşii cu bâte, care trebuiau să intervină când s-ar fi făcut gol în rândurile duşmanilor sau când ar fi atacat cavaleria şi-n ultimul, nişte călăreţi mai dibaci, înarmaţi cu săbii al căror rost însă, din pricina numărului scăzut de cai pe care-l aveau, era mai mult de îmbărbătare decât de susţinere. Grosul armatei îl făceau însă bâtaşii de ale căror strigăte şi înfăţişare ar fi fugit oricine. Erau îmbrăcaţi atât de felurit şi de pestriţ încât, văzuţi din depărtare, păreau mai degrabă haită de fiare pornite să prade, decât oameni. Cojoace cu lâna-ntoarsă, căciuli de oaie, ţundre dubite, opinci de mistreţ legate peste obiele cu fir de lână-mpletit, şi-o căutătură la toţi de credeai că sunt anume coborâţi din codru pentru tăiat şi spânzurat. Din gură şi de pe nări, răsuflarea le ieşea abur, iar chiciura care se pusese pe mustăţi, pe căciuli, sprâncene şi cojoace îi făcuse s-arate precum copacii fulguiţi de primele abureli ale iernii.

Mulţi băteau din opinci, aşteptând cu nerăbdare să se arunce asupra cătanelor cu aceeaşi poftă cu care, dac-ar fi ajuns cătane-n hainele împăratului, s-ar fi aruncat asupra domnilor de primprejur.

Cele mai avansate cete fuseseră plasate între Criş şi drum, şi-ntre drum şi dealurile-nconjurătoare pe sub care trecea apa şerpuind. Era drumul pe care se coborau căruţele cu ciubere spre câmpie şi pe care aceleaşi căruţe porneau cu bucate când ciuberele reuşiseră să fie vândute. Îl cunoşteau toţi, ca-n palmă, după cum bine cunoşteau şi lumea aceea a Mihăilenilor dimpreună cu tot câmpul, în care le aşteptase pe cătane să dea odată cu ele marea bătălie.

Horia, e adevărat, nu miza pe ea nu ştiu cât, dar pentru Crişan ea-nsemna revanşa, care trebuia neapărat dată; pentru înfrângerea de la Deva, când, dezamăgiţi cu totul de gestul armatelor imperiale, fuseseră obligaţi

pentru prima dată să dea bir cu fugiţii. Şi Doamne, ce-ar mai fi însemnat atunci victoria împotriva cetăţii! Dar timpul trecuse şi iată că prilejul se ivise pentru a doua oară, netrebuind cu niciun chip scăpat.

Crişan îşi stabilise cartierul general pe colina de lângă pod, ca să se poată repezi la nevoie cu rezervele de bâtaşi într-ajutorul celor dovediţi, supraveghind în luptă desfăşurarea tuturor cetelor. Popa Silvan şedea şi el mereu pe-aproape, cu o coadă de prapure-n mână, gata s-oprească orice din mers. Îşi suflecase sutana ca să nu-l stânjenească-n luptă şi, cu barba-n vânt, aducând mai degrabă a nor dezlănţuit în boholt decât a om, nu l-ar fi putut opri din năvalnica-i pornire nici chiar afurisenia mitropolitului pe care, de când îl văzuse de partea cui trecuse, nu mai dădea doi bani. Cu orice episcop s-ar fi luat la-ntrecere-n tălmăcirea sfintelor porunci, interdicţii şi-ndemnuri, dovedindu-l de rea credinţă pe oricare-n faţa mulţimilor, dacă acesta ar fi fost de partea domnilor stăpâni.

Se ivise-n Mesteacăn răsărind ca buruiana de ogradă; crescuse ca un tufiş bătut şi păscut de toate relele, şi trăise drept ca ţandăra rămasă stingherită după trăsnirea copacului. Nu-l încovoiase nimeni în nicio parte, înfruntând pieziş toate potrivniciile. Nu dăduse niciodată-napoi decât în faţa păcatului, şi-atunci doar pentru a-şi face vânt, ca să-l ia şi mai zdravăn pe dracu’ de coarne. Nu recunoştea nicio poruncă venită dinafară-i, nici de la Crişan chiar, dacă-n lăuntru nu-i suna lui cum trebuie.

Se-mpotrivise oricui văzuse că nu-i de bună credinţă şi pentru Dumnezeul lui sau pentru cei amărâţi şi-ar fi dat şi viaţa. Pe nimeni nu-l iubea însă pe lume ca pe Hristos, în care vedea pururi chipul celor obidiţi, şi pentru nimeni n-ar fi sărit în foc ca pentru Crişan. Omul acesta era pentru el întruchiparea răzbunării firii copleşită de toate ponoasele. Bâta lui Dumnezeu pentru cei ce-i nesocotiseră sau răstălmăciseră poruncile şi reazămul nădejdii tuturor moţilor obidiţi de grofi şi de biruri.

Cu el pornise din Mesteacăn, de el fusese pururi

nedezlipit şi cu el alături voia să moară sau să trăiască pân-a-şi vedea-mplinită cu ochii dreptatea, pentru care amândoi se sculaseră.

Crişan n-ar fi renunţat nici el la sprijinu-i, cum nu s-ar fi putut lipsi de mâna-i dreaptă-n cioplitul doagelor, şi nu l-ar fi dat de lângă sine nici pentru tot avutul împăratului. Ba mai mult chiar, dac-ar fi fost cu putinţă, l-ar fi luat cu el şi pe drumurile celeilalte lumi să-i arate pe unde s-o ia ca s-ajungă mai repede la coasta Domnului. Oo! De câte ori n-ar fi voit el să-i poată striga-ndeaproape: „Hei, Doamne! cu moţii ce-ai de gând?!” Şi cine oare ar fi fost mai nimerit pentru acest drum decât popa Silvan?! Ce călăuză l-ar fi dus mai drept şi mai sigur până la picioarele lui, punând chiar şi vorba-i cea bună pentru el?! Iar în caz de dovedire, pe cine altul s-ar fi putut rezema mai bine cu vorba-i de duh ca pe neogoitul popă Silvan.

Doar din când în când îl mai întreba: „Şi nu-ţi pare rău, părinte, c-ai părăsit biserica?”

— Biserica-i oriunde şi Dumnezeu are peste tot nevoie de slujitori; butucii-mi sunt masă, moţimea turmă-mprejur şi cerul boltă deasupra, cu sfântul Ilie cu tot, paznic făr’de simbrie peste capu-mi, răspundea el râzând şi păşind mereu înainte.

— Ei ce zici, părinte? Biruim ori nu de data asta?

— Oricum biruim, Marcule, dacă dreptatea-i cu noi, şi dacă suntem înfrânţi, şi dacă-i batem, îi dădu el răspunsul sfânt în doi peri.

— Adică? păru nedumerit Crişan.

— Adică nu ne-om opri nicicum, şi la nevoie i-om urmări şi pe ailaltă lume.

— Şi pe ailaltă? întrebă mirat Crişan.

— Şi, Marcule, îi răspunse râzând neogoitul popă din Mesteacăn, gata oricând să treacă prin orice pentru el.

★

Câtă dreptate avusese! Dar unde era acum şi cu cine avea de furcă pe la răspântii?!

— Părinte, părinte! îl striga el întruna…

★

— No’ acuma, părinte! strigă Crişan văzând cum primele detaşamente de grăniceri ale colonelului Kray se iviseră-n cotul drumului ce dădea-n luncă. Era numai ochi şi urechi privindu-şi cetele şi sprâncenele-i se ridicaseră peste pleoape precum creasta cocoşilor în luptă. Popa, deşi-nalt, se-nălţase şi el pe vârful picioarelor ca să vadă mai bine unde ar fi fost nevoie de ajutorul lui.

La primele rafale ale puşcaşilor lui Crişan, cătanele însă se adăpostiră şi se-mpărţiră-n două: o parte strecurându-se pe malul Crişului în sus, iar cealaltă pe sub poala dealului spre podul care-nchidea lunca.

Cu prima parte se războiră bâtaşii, din păcate însă prea neputincioşi cu tot avântul lor, căci gloanţele-i secerară înainte de-a ajunge să dea cu bâta şi mulţi muriră cu pofta nestinsă a bătăii pe suflet.

Doamne, ce-ar mai fi dat! Cu tot năduful dezamăgirii şi cu toată pofta răzbunării tuturor nelegiuirilor suferite ! Şapte parc-ar fi vrut să lovească prin fiecare mână, şi-n dorul fiecăruia parc-ar fi fost alţi şaptezeci şi şapte ai atâtor generaţii strânse, cu ofurile-n grumazi şi cu pornirile aprinse-n suflet.

Dar soarta voi ca şi aceştia, în loc să se răzbune cum trebuie, să s-adauge celor din spatele lor, care şi aşa-i îmboldiseră din urmă ca să răzbească odată la lumină.

Soldaţii de pe firul apei îi împinseseră însă spre pod şi la fel şi aripa de sub deal pe cei ce-i pândeau de deasupra.

Degeaba se aruncară pădureţii asupra lor cu toate ţipetele jivinelor pe buze, căci răpăitul armelor le-nchise tuturor gura, făcându-i să muţească pentru vecie. Nu-i putură dovedi nici chiar puţinii călăreţi de care mai dispunea Crişan şi care pieriră aproape toţi, ţinte prea mari, în crâncena-ncleştare.

Vujdugan şi Lăzăruţ aci-şi găsiră şi ei sfârşitul, murind însă fie în ultimele lor salturi, fie, dac-apucaseră s-ajungă-n rândul cătanelor, cu vreo trei de gât. Mare le fu însă multora mirarea când îi auziră că şi aceştia vorbesc

acelaşi glas ca ei.

Şi-atunci, cine-i împingea pe toţi la moarte şi de ce? Lăzăruţ din Zdrapţ chiar se-ntrebă când văzu că cel ce-l loveşte zice: „na, mă!” – cu ăştia ce-o mai fi oare de-or bolunzit[62] să ne omoare?!

Nu mai ajunse însă să-şi răspundă, pentru că un glonţ îi sfărâmă capul.

Iar cei ce atacau se grăbeau şi ei, fiindcă moartea nu cruţa pe nimeni, scăpând întotdeauna cel ce lovea primul.

Ţăndură, când se văzu că mai rămăsese doar cu o mână de oameni împrejur, se repezi spre o casă din capul unei văioage, ca să reziste acolo cu ultimele gloanţe.

Crişan şi popa Silvan trimiseseră şi ei după ajutoare pe la Blăjeni; cătanele lui Kray îi înghesuiră însă mai înainte ca acestea să se ivească pe dealuri. Atunci intrară în luptă rezervele şi surprizele ţărăneşti de după creste, dar ce se putea face când la orice „noutate” din jurul văii Crişului, Kray scotea alte şi alte cătane?

— Parcă acuma le-ar face! izbucni popa Silvan, de izvorăsc aşa fără sfârşit la porunca nemernicului Kray; mă duc acolo să dau o mână de ajutor!

— Stai aici! abia-l putu potoli Crişan. Să vedem ce-om face după ce ne vin ajutoarele.

— Ce-ajutoare, Marcule, când abia au plecat ai noştri să-i cheme! se-mpotrivi popa, smucindu-se să se avânte-n focul încleştării. Uite colo, nu vezi cum îi omoară pe aceia? Dumnezeule! şi iar se smuci, şi Crişan iar îl împiedică spunându-i: „Lasă la urmă! la urmă”.

Şi-ntr-adevăr, până la urmă, se iviră şi ajutoarele blăjenilor cu cei trimişi de Horia, iar Kray trebui să dea un pas înapoi.

— Pe ei, fraţilor! izbucni atunci popa Silvan, zvâcnindu-se-n cel mai cumplit avânt din mâna lui Crişan care-l scăpă pentru totdeauna de lângă sine. La al doilea pas căzu răpus de un glonte rătăcit, sortit însă lui şi numai

[62]62-înnebunit

lui, căci nimeni până atunci nu trăsese anume asupră-i.

Şi popa muri-n saltul înainte, neoprindu-se nici măcar o clipă pe pragul dintre cele două lumi; nici măcar să-şi ia rămas bun de la Crişan, să-i fi călcat pe urme dac-ar fi vrut să-l ajungă. Şi-apoi până acolo, sus, mai era încă atâta de mers!

★

Of! şi mult mai era într-adevăr până acolo! Unde eşti, părinte Silvan?! Părinteee, unde eşti?

★

Dumnezeule! Fu cât p-aci să cârtească Crişan când îşi văzu „sprijinul” prăbuşindu-se; nu mai avu însă timp, căci Kray se ivi cu noi forţe din josul apei.

— Doamne, dar ăştia nu se mai gată odată, măi Micula, ia vezi tu ce-i cu Ţăndură şi cu Huluj, că-mi pare că le-o dat foc în casa aceea unde s-ascunseseră, continuă el să-l îndemne pe Micula Bibarţu să vadă şi de soarta celorlalţi.

— Aşa-i, răspunse Micula, repezindu-se-ntr-acolo cu bâta-i ghintuită cu ţinte de aramă şi strigând întruna: „Nu vă lăsaţi, ai mei! Nu vă lăsaţi, ai mei!”

Zadarnic însă; cătanele-i covârşiseră pe-ai lui şi lipsa de arme le-adusese pieirea.

N-ajunse nici Micula la ei căci Kray îl împuşcă pe drum, văzând cum îi străluceşte bâta ghintuită în ultimele raze de soare rămase neapuse după Vulcan[63].

Căzu însă văzându-l pe Ţăndură cu ochii lui cum se repezise din casa-n flăcări strigând: „Om aprinde şi lumea cealaltă peste voi”. Şi parcă şi ultimul „scârţâit” al lui Huluj îl auzi sărind de pe acoperiş în flăcări.

Numai Ionii puşcaşul rămase până la ultimul glonţ, ascuns după tufa din care trăsese de fiecare dată-n plin. Din nefericire însă când se ivi şi Kray în bătaia puştii lui, oţelele ţăcăniră sec. Iarba de puşcă nu mai luă foc şi alta nu mai avea.

— Ptiu! îşi scuipă el atunci în sân, vrând s-o şi ia la sănătoasa. Se opri însă şi porni numai după ce se lăsa

[63] 63-munte care străjuie drumul Brad-Abrud

seara când cătanele nu-l mai văzură încotro o apucă.

— A avut zile, ce să-i faci! Altminteri – poate – dacă nu de alta, ar fi apucat-o şi el pe calea laptelui cu ai noştri-nainte; aşa…

Şi Ionii, nedumerit, dădea întruna din umeri neştiind în ce să mai creadă.

Crişan, plecând şi el capul când acoperişul de paie al ultimei case-n care se adăpostiseră ai lui se prăbuşi, suspină adânc şi, simţind că ceva se rupe-ntr-nsul, o luă razna pornind să-l întâlnească pe popa Silvan, sau poate chiar să-l ajungă din urmă.

★

În seara aceleiaşi zile, în casa din Zdrapţ unde-şi stabilise comandamentul colonelul Kray, bâta şi straiţa lui Micula Bibarţu atârnau pe un perete. Straiţa era de plotog[64] de gligan, iar bâta de corn cu toate gătelile cuvenite unei căpetenii de ceată, care nu fusese niciodată lipsit de mândria de a spune că el şi numai el, din neamul lui, izbutise să se ridice până la încrederea deplină a lui Crişan.

Colonelul le privea obosit în timp ce adjutantul său nu se putu împiedica să nu spuie:

— Şi când te gândeşti că numai cu astea…

— Darmite să fi avut şi puşti, îi luă colonelul vorba din gură, întrerupându-şi însă brusc gândul.

Adjutantul era doar din Bistriţa şi l-ar mai fi putut stârni să spună încă cine ştie ce dacă nu s-ar fi oprit la timp.

★

Tot spre Brad, în aceeaşi seară răcoroasă de toamnă cu lună plină, se-ntorceau şi cele douăzeci şi nouă de care cu doamnele nobile dezrobite din mâna răsculaţilor, care n-avuseseră nici măcar vreme să le boteze sau să le cunune cu vreun ţăran. Erau de fapt doamnele şi fiicele nobililor din valea Crişului Alb, pe care ei le prinseseră şi pe care le ţinuseră zălog aşteptând sfârşitul bătăliilor. Nu era castel din această parte din care Crişan să nu fi avut

[64]64- petec de piele

pe cineva prizonier, aşteptând ca soarta de pe urmă să-i hărăzească un drum sau altul.

Într-un car însă, o doamnă de la domeniul din Zdrapţ îi spunea unei alteia de la Ribiţa:

— Straşnic s-au mai bătut; mai ceva decât Kray!

— Păcat însă că soarta noastră-i să fim întotdeauna cu cei mai tari, îi răspunse cealaltă, nu fără o tainică urmă de regret în glas, lăsându-se apoi furată de gânduri.

★

Cei ce mai rămăseseră din ceata lui Crişan, vreo doi sau trei răzleţi, scăpaţi întâmplător de la moarte, neştiind încotro s-o apuce, luară tot drumul Câmpenilor unde nădăjduiau să-l găsească pe Horia ca să-i spuie ce păţiseră şi cum ajunseseră de scăpaseră din crâncena-ncleştare de la Mihăileni. Până la urmă îl găsiră totuşi şi-i spuseră, iar el îi asculta înnegurat. Ce avea să mai fie cu ei? Să-i lase la vatră? Să-i mai ţie cu ai lui? Sau să nu-i bage-n seamă aşa puţini cât mai rămăseseră?

— Şi acum ce vreţi să mai faceţi? îi întrebă el.

— Păi ce să facem? Mai departe cu ceilalţi! îi răspunseră ei dând nedumeriţi din umeri.

Şi Horia-i lăsă să facă ce voiră.

Cu ceilalţi oameni ai lui, pe care şi-i păstrase de prima dată, de la-mpărţitul oastei, începu însă şi el ultima luptă. Oastea colonelului Schulz trebuia ori înfrântă, ori lăsată stăpână pe oraşul Câmpeni. Altminteri nu se putea.

— Îi vezi? îi arătă el lui Chivără, de pe colina de la marginea Câmpurilor, soldaţii lui Schulz care veneau în sus, pe Arieş, dinspre Bistra.

— Îi văd şi cred că acum îţi dai şi tu seamă, Horio, din porunca cui fac ceea ce fac? îi răspunse Chivără nescăpând ultimul prilej de a-şi trezi prietenul din „sfânta-i amăgire”.

Horia însă nu răspunse nimic, dând în schimb semnul pornirii la atac. Cu acelaşi *Tut ihr das* în gând cu care pornise, la început.

Ca şi armatei lui Crişan, oastei lui Horia i se întâmplă

însă acelaşi lucru. Superioritatea armelor de foc şi covârşitorul număr al cătanelor o dovediră, oricât se strădui ea să nu se lase.

Nu pieriră însă toţi, ca la Mihăileni, pentru că Horia dădu semnul de retragere înainte de a se fi sfârşit lupta.

În clipa însă când încetă focul, Chivără Roşie, cavalerul cu coif de oţel, se opri lângă el, îi strânse mâna şi dispăru în aceeaşi pădure din care se şi ivise fără a spune nici încotro merge, nici unde va ajunge.

Atâta doar zise:

— Plec acum, Horio! E vremea! Şi dus fu pentru totdeauna.

Înconjurat de ai săi, Horia plecă şi el atunci capul şi cu jumătate de glas le spuse;

— Mai e o scăpare totuşi, fraţilor! Atunci frunţile tuturor se descreţiră, sprâncenele li se arcuiră peste măsură şi ochii fiecăruia se căscară-nspre el. În suflete prinse din nou să le-ncolţească nădejdea:

— Care? parcă-ntrebau chipurile celor ce-l ascultau.

— Să mai ajung încă o dată la Viena, le spuse el, strecurându-le din nou îndoiala-n oase odată cu pomenirea capitalei.

Iar la-mpăratul? Oare nu cătanele lui îi seceraseră?

— Dar cum până atunci mai este mult, îşi continuă el firul întrerupt al gândirii, şi altceva mai bun n-avem de făcut, zic că fiecare ar trebui să ne retragem prin cotloanele noastre până la primăvară. Şi-atunci…

— Dar tu? îl întrebară zeci de glasuri.

— Eu voi rămâne singur, le răspunse el; voi însă faceţi ce vă spun eu.

— Şi Cloşca? Crişan? Ei ce-or să facă? mai întrebară nişte bărdaşi din Albac.

— Şi ei ca mine; tot singuri, cu-aceeaşi soartă! le răspunse Horia.

★

Dar iată c-aci nu-s cu mine; aci-s singur şi nu-l mai găsesc nici pe popa Silvan. Of, Doamne, Horio-n ce hal am mai ajuns! Şi poate că tu m-ai fi putut ajuta. Tu, da,

desigur, dar… Dar Horia nu-l auzea şi chiar dacă l-ar fi auzit, în el nu mai putea pătrunde.

Ajunsese însă cu mâna la capătul nojiţelor şi cu puterile bine strânse la-nceputul unui drum, pe care nici el nu mai ştia încotro duce.

Undeva avea totuşi să ducă, iar capătul lui nu era nicidecum să fie în mâna vrăjmaşului. Nu, asta în niciun caz. Aşa pornise şi aşa trebuia neapărat să se-ntâmple. Doar şi-o spusese de atâtea ori cu glasul tare, şi lui, şi părintelui Silvan, şi chiar lui Horia.

★

Când însă colonelul Kray se sfătui cu pădurarul Meltzer, în biroul lui din Abrud, cum să-i prindă pe cei trei conducători ai răscoalei din Munţii Apuseni, într-o altă parte a imperiului, la Viena, doi funcţionari comentau acelaşi eveniment în colţul unei străzi pe baza celor scrise în „Wiener Zeitung”.

— Ştii că a luat sfârşit! zise cel ce ţinea ziarul în mână.

— Da, am auzit, răspunse celălalt, dar spune-mi exact ce scrie-n gazetă!

— Aici zice aşa, îi spuse atunci posesorul ziarului citindu-i paragraful, că „Din ultimele rapoarte sosite la cancelaria imperiului, din Transilvania se anunţă constatându-se că românii din Zarand şi Hunedoara, după ce-au fost convinşi de rătăcirea în care se află, s-au întors acasă fără vărsare de sânge, şi, recunoscându-şi greşeala, dau acum toţi o mână de ajutor la prinderea celor trei căpetenii ale răscoalei.”

★

— Dar cum zici c-ar fi mai bine să procedăm? îl iscodi mai departe Kray pe Meltzer. În orice caz dumneata cunoşti mai bine pădurile decât mine…

— Nu-i bine să vă omorâţi căutându-i dumneavoastră, îi răspunse pădurarul; mai bine puneţi şi aici pe capul lor o recompensă de câteva mii de florini cum au făcut şi cei din jurul Devei, colonelul Ballo, mi se pare; şi asta va face mai mult decât o armată pornită după ei să-i prindă. Banul e ochiul cel mai ager; vede şi-n cele mai

întunecate văgăuni.

— Ai dreptate, zâmbi Kray, metoda-i veche; uitasem de ea; şi ca să nu fim şi noi mai prejos, zic c-ar fi destui trei mii!

— Trei mii de galbeni? izbucni pădurarul. Dar asta-i cât toată averea Abrudului!

— Eu atâta propun, repetă Kray, în timp ce ochii pădurarului nu se mai putură închide de bucurie.

Şi pe la toate răspântiile din Munţii Apuseni fu aşezată apoi tabla cu anunţul oficial în care se spunea că:

„Majestatea sa imperială acordă 3000 de galbeni celui care-i va prinde pe Horia, Cloşca şi Crişan vii şi-i va preda autorităţilor”.

★

Până a nu apuca însă a se ivi pe la răspântii tabla cu anunţul galbenilor oferiţi drept răsplată pentru prinderea lui Horia, Cloşca şi Crişan, într-o noapte la uşa casei părintelui Florea, din Buningene, se auzi o bătaie uşoară şi un glas mai mult şoptind:

— Părinte, părinte!

Părintele, care tocmai citea Apocalipsul, când auzi vocea, îşi scoase ochelarii legaţi cu aţă pe după urechi şi se-ndreptă spre uşă să deschidă.

Nu-ntrebă însă cine era cel ce-l strigase pentru că nu se temea niciodată nici de tâlhari, nici de diavoli şi nici de cei ce ar fi vrut să-l omoare.

— De la mine n-ar avea nimeni ce jefui, fiindcă eu i-aş da oricui orice mi-ar cere; iar dacă nu mi-ar cere, cu atât mai bine; şi-ar lua omul singur ceea ce ar vrea, îşi zicea deseori părintele râzând de propria-i sărăcie.

Şi-ntr-adevăr era atât de sărac şi atât de singur încât pe oricine i-ar fi intrat în casă l-ar fi primit ca pe Sfântul Petru, dându-şi şi cămaşa pentru el.

Cu mâncările nu se omora, nici chiar la praznicele mari când dădea dezlegare tuturor; el gustând doar de ici, de colo în numele odihnei sufletelor celor morţi. De băut – doar apă de izvor, iar drept veşminte n-avea pe trupu-i slab decât una şi aceeaşi sutană, pe care nu ştia nimeni

s-o fi schimbat vreodată cu altă haină. Doar când o spăla şi-o cârpea. Atunci însă s-ascundea-n cămăruţa-i de lemn şi ca să nu fie văzut de nimeni, îşi alunga afară, cu toată părerea de rău, chiar şi pisoiul.

La trup era uscat ca iasca şi uşor ca fulgul, mulţi bănuindu-l chiar c-ar pluti pe iarbă sau că după moarte, în caz că s-ar întâmpla şi asta vreodată, deşi era greu de crezut, nici n-ar putrezi. Şugubăţii spuneau din această pricină când venea vorba despre el: „Da, părintele Florea, ierte-l Dumnezeu de-o muri vreodată!”

El însă nu se supăra niciodată de nimic şi când se mişca, se mişca într-adevăr aşa de uşor, încât nimeni nu şi-ar fi dat seama că trece vreo făptură primprejur. Veghea mai tot timpul, gata fiind însă şi să plece din lumea asta la chemarea celui ce socotea el că-i dăduse sufletul, dar şi să zăbovească-ntr-însa atât cât ar mai fi fost nevoie de el printre muritori. Nu se codea într-adevăr de la nimic ceea ce credea c-ar fi fost de cuviinţă să facă sau ar fi trebuit să-mplinească, mergând până-a trăi-n vremea posturilor lungi numai cu rădăcini şi umblând iarna, pe drumurile troienite, printre fiarele pădurii, ca măgarul printre oi. Nu s-atingea însă nimeni de el, mirându-se până şi dobitoacele şi fiarele de chipu-i blând.

În faţa lui, când deschise, în noapte, se ivi Horia.

— Dumnezeu cu tine! îi zise el făcându-i semnul crucii deasupra şi poftindu-l să intre.

— Mulţumesc, părinte, dar nu mi-e de zăbovit cum nu-i e diavolului a se odihni.

— Totuşi, totuşi, stai oleacă şi spune-mi ce te-a adus acum pe la noi prin Buningine, îl întrebă popa Florea, deloc surprins de ivirea-i neaşteptată.

— Ce să spun, părinte? Că ne-a înşelat împăratul. Asta toată lumea o ştie şi-a simţit-o. Io însă mă-ntreb de ce nu ne-o ajutat Dumnezeu? Sau poate… nici n-o fi, doamne iartă-mă, se gândi el să se-ndoiască şi cu glas tare, codindu-se însă să-şi rostească gândul înaintea celui pe care toţi îl credeau în pragul sfinţeniei.

— Ei da, te-ntrebi bine, îl îmboldi părintele ca şi cum ar fi vrut să-l aprobe în ceea ce gândea şi nu spunea, c-aşa m-am întrebat şi eu de multe ori, până mi-a venit în minte soarta lui Hristos. Oare nu-l putea scăpa măcar pe El Dumnezeu-Tatăl de la chinuri, de la judecată şi de la tot ce-a urmat? Şi l-ar fi putut, de bună seamă, dacă era Dumnezeu; dar de ce n-a făcut-o oare? Nu-i era fiu ? Să nu se fi-nduioşat de ceea ce-L aştepta?... şi totuşi, L-a lăsat să se-ntâmple ceea ce bine ştim cu toţii. De ce? El ştie; şi apoi dacă Fiul Lui nu s-a plâns de asta, deşi de-ntrebat s-a-ntrebat şi El o dată de ce L-a părăsit, zic s-aşteptăm răspunsul tot de sus.

— Aşa-i, îl aprobă Horia, dar vezi, omul se-ntreabă totuşi. Să fie oare nedrept Dumnezeu? Atunci în ce să mai sperăm? În împărăţie? Nici atât! Poate-n noi, dar suntem atât de slabi, părinte!

— Ei vezi? Vezi că te apropii de adevăr! Aşa, aşa, uşurel, cugetă şi ai să ajungi unde trebuie, că-Dumnezeu nu-i nici drept, nici nedrept, ci numai înţeles în deosebite feluri de oameni.

— Dar atunci, totuşi, cum să pricepem de ce am fost înfrânţi? insistă iar Horia.

— Ştiu eu, Horio, poate că Dumnezeu, cunoscând că mai putem încă răbda, a lăsat ca sălbăticia acestor împilători şă fie tocită numai prin noi. Au, nu gresia moale toceşte oţelul briciului?

— N-ar fi drept, părinte, dac-ar fi aşa.

— Aşa se pare, Horio, deşi, răul ca să se-ndrepte fără ca să piară cel stăpânit de el, e nevoie de unul care să-l rabde fără să crâcnească orice-ar veni asupra-i.

— Oricum ar fi, părinte, dar mie unuia, zău, că nu-mi vine să mă dau prins în mâinile lor.

— Nici n-ar trebui, omule! Ferească Dumnezeu de un aşa gând, căci fiecare trebuie să lupte până-n ultima clipă pentru viaţa lui, iar socotelile sorţii las’să se-mplinească de la sine.

— Atunci aşa am să şi fac, zise Horia, privind cam pieziş spre icoana din casa popii, în care încă se mai

putea desluşi, prin fumul vremii, prinderea nu ştiu cui.

— Ştiu însă că tare-i greu să-ţi duci singur crucea pe drumul ăsta, mai adăugă popa cu milă, gândindu-se la ceea ce-l aştepta pe Horia, întrevăzându-i poate chiar sfârşitul.

— Mai ales când eşti om ca mine, completă Horia.

— Poate însă n-o fi drumul aşa de lung; sau poate că te-o mai ajuta şi pe tine, fiule..., continuă părintele să-l mângâie.

— Oricum o fi, e greu, tare greu, părinte; simt asta, cum simt că răsuflu şi drumul meu e lung, iar puterile-mi sunt slabe, încheie Horia ieşind în noapte.

★

Şi cât o mai fi putut oare Horia? Să fi scăpat de ceea ce eu n-am putut scăpa? Dar poate că el şi-neacă strigoii în altceva. Ce însă l-ar mai putea scăpa?... Că totuşi, nu-l văd astâmpărându-se. Dar ce oare?... Ce nu fac eu? Să se mai încreadă oare-ntr-însul şi numai într-însul?... Of, Doamne, ce n-aş da să ştiu!

★

În a treia zi de Crăciun din anul acela, şapte gornici în frunte cu Nuţu Mătieş şi Ştefan Trifu, după o căutare de aproape o săptămână, dădură în pădurea Scorocetului peste nişte urme de om, proaspăt făcute pe o zăpadă căzută şi ea nu mai mult de o noapte. Erau de-a binelea în hotarul Bihorului dinspre Oradea:

— Ia veniţi-ncoa, măi! îşi strigă Nuţu ortacii când le văzu... Ce-or fi astea?

— Ce să fie, îi răspunse Trifu, urme de om par; să vedem însă unde duc, că poate dăm peste vânatul cătanelor.

Aşa-i numeau ei pe cei fugăriţi de autorităţile care le făgăduiseră trei mii de galbeni pentru prinderea lor: vânatul cătanelor. De fapt aşa le spusese şi pădurarul Meltzer din Abrud, promiţându-le pe deasupra, tot din ordinul domnului Kray, şi scoaterea din robie, în caz că i-ar fi prins, şi pământ după poftă; iar astea s-ar fi împlinit mult mai sigur şi mai iute decât le făgăduise însuşi Horia

c-o va face.

Robia şi pământul! erau cuvinte atât de mari pentru iobagi, încât, pentru scăparea de primul şi pentru dobândirea celui de-al doilea, unii ar fi făcut orice.

— Ce-ar fi, măi Nuţule, una ca asta, să le umflam banii, să ne scoată din robie şi să ne dea şi pământ cât ne-ar trebui, îi zise Trifu. Nici nu ne-ar mai păsa de domni!

— Da, că parcă nu tot de ei am ţine, îi răspunse Nuţu. Ia, mai bine aşteaptă să facem treaba şi-apoi om vedea noi; uită-te numa-ncotro duc urmele, că văd că se-ndreaptă spre izvor, continuă el.

— Mă, ia uitaţi-vă-ncolo, că-i nu ştiu care dup-un brad, izbucni atunci Onu, fratele lui Nuţu. Şi mi se pare că vine cu nu ştiu ce-n mână-ncoa; ’i un cart[65]; ia ascundeţi-vă până-i în dreptul nostru să sărim pe el.

Şi ceata celor şapte s-ascunse care pe unde, aşteptând ca omul cu cartul să le vie mai la-ndemână.

Când fu însă în dreptul lor, îl recunoscură: era Cloşca-n carne şi oase!

— Pe el, mă! s-auzi atunci izbucnind dintr-o tufă Trifu care-i şi sări în spate. Apoi într-o clipă îl ajutară şi ceilalţi, dându-i frânghii să-l lege.

— Ce-i cu tine aici? îl întrebă Trifu după ce-l văzu făcut cobză.

Cloşca tăcu.

— Nu vrei să spui? se oţărî Andrei la el, viind să-l şi lovească cu patul puştii.

— Lasă-l, mă, că i-om merge pe urme şi-om vedea acolo şi de unde vine, şi cu cine-i, interveni atunci Simion,

— Că bine zici, Simioane, aprobă Nuţu. Hai, acuma umflaţi-! şi-napoi cu el de unde a venit, că trebuie să dăm noi acolo şi peste ceilalţi!

Legat fedeleş şi purtat pe umeri ca un butuc de Simion şi de Andrei, Cloşca se gândea tot timpul cât de rău făcuse că ieşise s-aducă apă: şi-l sfătuise doar Horia şi chiar îl rugase să stea locului. El nu, şi nu, că doar nu

[65] 65-cofă

umblă nimeni pe vremea asta prin pădure. Dar pesemne c-aşa-i fusese sortit să cadă el întâi în mâna tâlharilor şi pe urmele lui, s-ajungă şi la Horia. Doamne, ce năpastă! Măcar de-ar şti Horia să fugă sau s-ascundă ce mai avea la el. Poate că i-o auzi totuşi venind şi i-o trece prin minte să nu stea locului; ar fi fost prea mare nenorocirea să-l ia aşa, ca din oală. Nu, nu, asta nu trebuia să se-ntâmple cu niciun chip. Dar să strige nu mai putea c-avea căluşul în gură; să se smucească şi să fugă, nici atât, atunci ce mai avea de făcut? S-aştepte doar s-ajungă la coliba de sub bradul răsturnat de vânt; Doamne, asta nu!

Şi ceata gornicilor se apropie ducându-se pe urmele paşilor, pân'ce dădu de rădăcinile unui brad răsturnat de vânt. Din dosul lui se-nălţa doar o dâră de fum.

— Aici-s! exclamă Nuţu. Iar Simion şi Andrei zvârliră de pe umeri povara care icni.

— Acum, voi înconjuraţi coliba, iar eu am să sar de sus, de pe rădăcinile bradului, drept în gura ei, continuă Nuţu.

Cât ai bate din palme, apoi, coliba fu-nconjurată de gornici iar Nuţu-i sări lui Horia drept în faţă.

— Bună sara!

— Bună, Nuţule, dar ce cauţi pe-aici aşa-n zori de zi?

— Vânat pentru cătane, Horio, numai că n-am prea putut prinde nimic; am îngheţat de frig şi-am vrea să ne mai încălzim o ţâră[66]; putem?

— Da, cum să nu; duceţi-vă numai mai aproape de foc; şi dându-se şi el mai la o parte de pe un trunchi de brad răsturnat lângă vatră, le făcu loc la toţi.

Doi se aşezară atunci în dreapta lui, doi în stânga iar Nuţu mai la o parte. Simion şi Andrei rămăseseră afară să-l păzească pe Cloşca.

— Ia spuneţi-mi, întrebă Horia, ce e mai nou prin sat? Ce se mai aude?

— Ce să se mai audă, Horio, îi răspunse Ştefan Trifu, oamenii-s nemulţumiţi de cătanele ce-au umplut satele. Te caută ca pe aur şi-ar da nu ştiu ce, numai să te

[66]66-puţin

prindă. Trei mii de galbeni sunt puşi pe capul tău, pe lângă scoaterea din robie a celui ce te-ar da prins şi pe lângă darea de pământ cât i-ar trebui celui ce-ar face una ca asta. Altfel, oamenii de-abia mai pot sufla de atâtea biruri câte le-au căzut pe cap…

— Să vie numai primăvara, Trifule, şi-apoi-ne-om scutura noi de, ei, ca ursu de brumă, îi răspunse Horia.

— Ba să nu mai vie: Horio, că ş-aşa ne-or picat destule pe cap; şi zicând astea Ştefan şi Nuţu se aruncară primii asupra lui dând să-l lege ca pe Cloşca. Nu izbutiră însă uşor, cu tot ajutorul dat şi de ceilalţi, pentru că Horia se apăra nu numai cu spaima morţii lui, ci şi a celor pe care i-ar fi mai putut atrage după dânsul. Ba chiar mai reuşi să scoată din chimir nişte hârţoage pe care le avea asupra lui, aruncându-le în foc, înainte ca Nuţu să mai poată băga mâna după ele ca să le smulgă pieirii.

Afară, Cloşca legat fedeleş se gândea la cei şase copii ai lui rămaşi pe uliţă, în timp ce Simion şi Andrei se şi vedeau slobozi lucrând tot pământul primit.

Răzbit însă până la urmă de cei ce-l înconjuraseră, Horia se pomeni şi el legat fedeleş, c-un căluş în gură şi-atârnat ca şi Cloşca, pe-un par ca să fie duşi, aidoma cerbilor împuşcaţi, drept vânat pentru cătanele care-i aşteptau la Câmpeni, Abrud şi Alba.

Nuţu şi Ştefan îl duceau pe Horia, iar Simion şi Andrei pe Cloşca, ceilalţi păzindu-i pe de lături pentru ca nu cumva să mai păţească ce păţiseră cei ce-l prinseseră pe Horia când îl scăpase Ionuţ Dandea.

Dar Ionuţ era acum mort, iar de scăpat cine să-l mai scape când doar el, Horia, le dăduse tuturor poruncă să se ascundă care pe unde-o putea până la primăvară?

Soarta crudă şi temerile aveau să li se-mplinească, şi lui, şi lui Cloşca, şi poate chiar şi lui Crişan, pe care însă de când auzise că fusese bătut la Mihăileni, nu-l mai văzuse nici cât măcar să-i spună ce şi cum fusese acolo. Dar ce să mai faci împotriva unei morţi, spre dărâmarea căreia făcuseră totul? Nici lui Cloşca nu mai avea ce-i spune, decât doar atât: Să-i mai atragă încă o dată

luarea aminte că avusese dreptate atunci când îl oprise să se ducă după apă la izvor. Ce, n-ar fi avut destulă nea în jur? Sau ar fi murit de sete? Dar la ce bun să-i mai zică şi astea acum, când şi aşa temerile i se-mpliniseră şi amândoi zăceau fără putinţă de-a glăsui unul cu celălalt, legaţi pe câte o bâtă cu picioarele-n sus ca jivinele răpuse.?! N-ar mai fi avut niciun rost.

Şi tăcerea se aşternu peste toţi, şi peste prinşi, şi peste gornicii norocoşi, cum s-aşternuse prima nea peste frunzele căzute sub fulgi.

La Câmpeni, îi primiră pădurarul Meltzer împreună cu coloneii Kray şi Schulz, care porunciră numaidecât ca „fiarele” să fie dezlegate şi readuse, pe loc, în stare de oameni.

Dezlegaţi de pe bâte, şi lăsaţi din nou pe două picioare, fură înlănţuiţi apoi mai cu grijă decât cei mai temuţi tâlhari şi puşi îndată pe drumul Abrudului.

Când trecură prin Cărpiniş, lui Cloşca i se umeziră ochii. Se gândea la tot ce lăsa-n urmă neogoit, la nevastă şi la copii, care aveau de-acum înainte să cerşească pentru ca să aibă ce mânca. Dar nu-i zise nicio vorbă lui Horia, care mergea alături de el mai „mut” ca oricând.

La intrarea-n Abrud, o mulţime de oameni îi aşteptau să-i vadă. Vestea că fuseseră prinşi le mergea înainte mai iute decât paşii.

Văzându-i cum arătau şi-n ce hal ajunseseră înlănţuiţi, ţăranul Ion Popa Crişănuţ, cum stătea cocoţat pe-un gard, neputând răbda, izbucni:

— Iată-l pe Craiul munţilor şi-n mâinile pagânilor; o să-l mânce acuma fript!

— Ba mâncaţi-l voi, că-i al vostru! răspunse înciudată femeia unui jandarm de lângă el.

— D-apăi lasă că pentru asta o să păţiţi voi ce n-a păţit nimeni, continuă Ion Grişănuţ, în timp ce soldaţii, puşi de pază pe margini, se năpustiră asupra lui.

Noaptea dormiră înlănţuiţi în pivniţa unei case mai trainice de lângă birtul cel mare. Nicio clipă însă Horia nu-i băgă vină lui Cloşca că nu-l ascultase, dar nici Cloşca

nu scoase vreo vorbă, în care să fi-ncercat să-şi mărturisească părerea de rău care-l rodea. Statură astfel toată noaptea ca doi bolovani, legaţi unul de altul şi simţindu-şi bătăile inimilor care zvâcneau la fel.

Gemeau adânc şi unul, şi celălalt, nevrând prin nicio vorbă însă să-şi dea frâu liber gândurilor, care-i măcinau pe dinăuntru. Atâta doar mai ştia fiecare că de acu încolo trebuie să tacă mormânt, orice s-ar fi întâmplat, dacă nu voiau s-atragă după ei zeci şi sute de alţi şi alţi inşi sortiţi unei pieiri atât de ticăloase.

Pentru asta însă n-aveau nevoie de vorbe, iar glasul trebuia să li se stingă cu totul de pe buze. Şi zorile aşa-i prinseră, cu hotărârea aceasta tăcută-n suflet, pornind din nou spre Alba, ca spre sfârşitul vieţii lor.

Ca să le fie drumul mai uşor şi vremea să le treacă mai iute, paznicii îi puseseră lui Horia o cunună de spini pe cap, lovindu-l din când în când cu bâtele şi zicându-i:

— Voiai să-i scapi pe alţii şi-acum nu te mai poţi apăra nici pe tine însuţi, Dumnezeule al moţilor! Sau drept cine te credeai tu atunci?

Horia însă tăcea, iar Cloşca văzându-i că se apropiau de el să-l lovească, se băga între bâtele şi trupul fratelui său.

— Ţi-e milă? Ţi-e milă de Hristos? îl întrebau jandarmii în bătaie de joc.

— Şi de voi, şi de el, le răspunse o dată Cloşca primind pe spinare ciomegile fără a crâcni o iotă; ba, mai mult chiar, simţi în sinea lui o uşurare pentru călcarea sfatului de a nu fi ieşit după apă când s-ascundea în colibă.

Şi aşa, prin Zlatna şi prin toate satele până-n Alba, în văzul tuturor celor strânşi cu sila sau de bună voie, ca să vadă şi să nu uite, dacă s-ar fi putut, în vecii vecilor, nici ei, nici copiii şi nici strănepoţii lor, ce soartă-i aştepta pe cei ce voiau să-i dezrobească.

Când ajunseră-n Alba Iulia şi intrară-n cetate, venind dinspre munţi, Horia ridică privirea-n sus. Pe frontispiciul porţii de intrare cu însemnele puterii imperiale, armele şi acvila cu două capete, mai scria încă vizibil;

Dominus adiutor...

— Ce te holbezi, mă, aşa sus?! Nu vezi ce scrie acolo? îi mai atrase atenţia unul dintre cei ce-l păzeau.

— Ce scrie? îl întrebă senin Horia.

— Că cei ce intră pe aici cu capul în sus, ies cu picioarele-nainte, îi răspunse paznicul îmbrâncindu-l să ţină aproape.

„De cine să ţină aproape?” se întrebă Cloşca-n sinea lui, intrând şi el pe aceeaşi poartă-n cetate. „Aproape de toţi cei care i-o luaseră-nainte şi aproape de toţi cei ce aveau să-i urmeze”, îşi răspunse dup-aceea tot el, în momentul când erau gata să fie despărţiţi pentru a fi puşi fiecare într-o celulă aparte.

Şi Horia fu pus singur deasupra porţii dinspre răsărit, iar Cloşca tocmai deasupra celei pe sub care intraseră.

Mai lipsea doar Crişan care încă nu fusese prins.

★

— Ce-or fi făcând ei oare acum?

— Şi-ai vrea să ştii, se juca cineva în gând cu el întrebându-l mereu.

— Ce-aş mai avea să le spun?

— Nimic? Nimic?

— Să fie tot cum au fost.

— Numai atât?

— Numa’.

— De ce?

— Pentru că bine am făcut ce-am făcut!

★

Până când într-o zi de câşlegi, în satul Mogoş, aceeaşi mulţime, care-l întâmpinase cu câtăva vreme înainte strigându-i: „Bine ai venit”, se repezi asupra lui cu toată furia, gândindu-se la cât din cei trei mii de galbeni puşi pe capul lui Horia i-ar fi revenit pentru prinderea lui Crişan.

Era atunci ca un cerşetor în zdrenţe pe care numai ochiul aurului îl putuse descoperi.

Şi doar unul îl văzuse, pentru ca după aceea toţi să se arunce asupra lui cu setea şi dorul de scăpare din robie

în gât. Ba, fiecare apoi şe şi căzni să pună mâna pe el, ca să nu-şi poată băga de vină după aceea că-l scăpase din palmă la-mpărţeala aurului.

— Bine, Pătrule! mai apucă el să-i zică unuia pe care-l recunoscuse, şi tu?... Dar de ce oare mai încerca să-i amintească ceea ce fuseseră?

— Ptiu, satano! se lepăda atunci Pătru, ortacul lui, de el, în timp ce cocoşii vesteau în sat schimbarea vremii

— Tată! îi strigă tot atunci şi copilul pe care i-l smulseră din mână.

— De acum înainte rămâi cu mă-ta! i-o tăie el scurt.

— Şi noi cu legea, îi răspunse anapoda unul din gloată, în timp ce ceilalţi nu mai ştiau cum să-l lege şi câte noduri să-i mai facă frânghiei ca nu cumva să le scape din mână.

Era pentru ei cea din urmă-ncercare a ieşirii din robie.

★

Îi vedea pe toţi atât de clar, mai ales pe cei care-nainte i se descoperiseră, plecându-se până la pământ, când le trecea prin faţă. Aceia se descopereau şi acum, cu aceeaşi uşurinţă, şi-n faţa celor ce-l escortau spre Alba.

— Să fie oare gloata aşa cum se spune?! se-ntrebă el mereu în timp ce ecoul dintr-însul îi răspundea întruna:

— Aceeaşi, aceeaşi din totdeauna, strigându-ţi azi „osana” şi mâine „răstigneşte-l”.

— Dar oare ştiu ce fac?

— Nu, dar aşa-i de veacuri, îi răspunse dintr-însul cel care-l cunoştea mai bine ca oricare altul.

— Doamne! şi n-o să se mai trezească oare?

★

Pentru fapta lor însă, aşa cum fusese scris pe tabla de la răspântii, toţi cei care contribuiseră la prinderea lui Horia, Cloşca şi Crişan, îşi primiră galbenii pe care şi-i împărţiră-ntre dânşii. La urmă nu fu însă niciunul mulţumit, pentru că fiecare zicea că dacă n-ar fi fost el... n-ar fi putut pune mâna atât de uşor pe ei sau în niciun caz ajunge până la Alba ca să primească răsplata

făgăduită. Unde mai pui că Nuţu Mătieş şi Ştefan Trifu, cu toţi ai lor care-i prinseseră pe Cloşca şi pe Horia în crângul Scorocetului fuseseră scoşi din robie, în timp ce celor din Mogoş abia că li se reduseseră birurile la jumătate; Crişan fusese singur, iar numărul mogoşenilor întrecuse orice aşteptare.

Nu se putu apoi bucura de răsplata aurului şi a ieşirii din robie nici Vesalina, mama Mătieşilor, a lui Nuţu şi Onu, care-ncercând să facă pită din făină cumpărată cu banii feciorilor ei, după ce-o coapse şi-o frânse, dând să le-o-mpartă la masă, văzu cum din ea se scurseră trei stropi de sânge.

— Ce ai, mamă? o-ntrebară băieţii strânşi cu tot neamul în casă ca să-şi sărbătorească ieşirea din robie.

— Sânge! Sânge! izbucni ea, rupând-o la fugă sub icoană.

— Care sânge, mamă? încercară s-o liniştească nurorile, trăgând-o de sub icoană la masă. Că doar împreună am frământat-o şi am copt-o!?

— Nu ştiu, maică, le răspunse ea cu ochii şi mai căscaţi de mirare văzând picăturile scurgându-se încă din dăraburile rupte; dar sângerează, sângerează, maică!

— Cum să sângereze, mamă, când noi toţi o vedem mai albă ca oricând; şi uite, noi cu zece ochi ne uităm la ea, nu ca tine, cu doi? încercară ei s-o dumirească mestecând chiar în gură bucăţile din care chipurile ar fi văzut ea picurând sânge.

Iar femeia, în loc să se liniştească de tot, văzându-i cum mănâncă acum pită albă la masă, se pierdu de-a binelea cu firea şi căzu jos fără simţire.

— Săraca mama! spuseră atunci nurorile cu cea mai puţină părere de rău în glas.

— Dumnezeu s-o ierte, că de mult cam avea ea vedenii, o pomeni şi Nuţu.

— Şi s-o odihnească! adăugă Onu care fugi să-l cheme pe popa.

— Păcat că tocmai acum, când s-ar fi deschis şi pentru voi altă viaţă, ea v-a părăsit, ţinu să-şi aducă în cele din

urmă şi Trifu părerea, încercând în felul său, prin asta, să-i mângâie, pentru că nu-l uitaseră nici pe el de la ospăţ.

★

A doua zi după ce fuseseră aduşi în cetate prizonierii, contele Iancovici şi colonelul Papilla îşi începură ancheta. Fiecare anchetat era ţinut singur şi adus spre interogatoriu în birourile contelui şi ale colonelului sub o escortă care nu le scotea decât lanţurile de la mâini la intrarea şi ieşirea din birou.

Cea mai mare curiozitate o vădi însă contele Iancovici faţă de Horia, pe care, de cum sosi, dimineaţa, în biroul lui de anchetă, dădu ordin să-l cheme ca să-l cunoască.

Şi garda i-l aduse numaidecât, zornăindu-i lanţurile pe tot lungul coridoarelor.

Când se deschise apoi uşa şi Horia-şi făcu apariţia-n prag, contele rămase uluit de aspectu-i pădureţ, găsindu-l însă foarte pitoresc şi chiar interesant. Era îmbrăcat cu cioareci şi-ncălţat în opinci cu gurgoi[67] înalte, bine legate de picioare cu nojiţe pe obiele sure. Pe trup purta o cămaşă de cânepă despicată la gât şi legată c-un şnur negru, iar pe deasupra cojoc şi o ţundră[68] albă, moţească, bine dubită, din care se vedeau miţele curgând ca lâna de pe oaie.

— Bună ziua, spuse Horia intrând şi dându-şi jos din cap căciula neagră. Pletele-i se revărsară atunci pe umeri şi contele Iancovici, privindu-l în rama uşii ca-ntr-un tablou, hotărî, pe loc, să-i şi facă portretul pe pânză, înainte de a fi sortit pieirii. Îi şi văzuse dealtfel sfârşitul trupului şi i-l şi gândise, nu fără a-i lăsa însă această urmă în ochii urmaşilor.

— Bună ziua, îi răspunse contele Iancovici, dumneata cum te numeşti?

— Ursu Nicola. Răspunse scurt Horia.

— Numai atât?

— Ba nu, mi se mai spune şi Horia.

---

[67]67-vârfuri

[68]68-suman

— De ce?

— Pentru că ştiu zice din fluier; adică hori cum se mai spune pe la noi, pe la petreceri.

— Şi-a fost mare petrecere acuma-n munţii de unde vii?

— Petrecere, domnule? Poate, pacoste.

— Pacoste?! Păi despre ce pacoste-i vorba?

— Despre ceea ce s-a dezlănţuit peste noi.

— Hm n-am auzit despre aşa ceva, ştiam doar c-au luat foc castelele unor nobili!

— Ascultaţi, domnule judecător, sau ce-ţi fi dumneavoastră de vă faceţi că nu ştiţi nimic de ceea ce ne doare pe noi…

— Nu ştiu, chiar că nu ştiu, şi de aceea am şi venit aici ca să aflu şi să-i ascult pe toţi ce-mi spun.

— Apăi atunci aflaţi de la mine că de la-mpărăţie n-ar fi trebuit să trimită cătanele-mpotriva noastră pentru plângerile pe care le-am făcut; că doar înălţimii sale, împăratului de la Viena, i s-au spus de atâtea ori cum stau lucrurile, începu Horia prudent să-i dea o explicaţie.

— Cine i-a spus?

— D-apăi noi toţi, că uite numai eu am fost pentru asta de trei ori la-nălţimea sa.

— Dumneata?!… Şi?!

— Şi-nălţimea sa tot ne-a luat hârtiile şi tot ne-a făgăduit îndreptarea lucrurilor, până când ne-am pomenit cu cătanele peste noi ca să ne-asuprească şi mai rău.

— Dar dumneata cum ai ajuns aici? insistă contele făcându-se mai departe că nu ştie nimic de arestarea lui.

— Io, cum am ajuns, domnule judecător? de asta vă miraţi? Păi cum s-ajung, cum mă vedeţi, în lanţuri, iar până la Câmpeni şi mai rău.

— În lanţuri!? Dar de ce te-au legat aşa? se păru că-n treabă contele şi mai curios, făcându-se c-abia atunci îi observă lanţurile.

— Păi asta nimeni nu mi-o spus-o până acum, domnule judecător, răspunse Horia, hotărât să se oprească cu

vorba la această explicaţie, şi numai la ea.

— Bine, atunci întoarce-te de unde ai venit, c-o să aflu eu până mâine.

— Să mă-ntorc, unde? Acasă? întrebă, chipurile, nedumerit şi zâmbind amar, Horia.

— Cei ce te-au adus, dacă zici că n-ai venit singur la mine, ştiu ei unde să te ducă.

— Atunci, ziua bună, domnule! încheie Horia discuţia dând să iasă însoţit de paznici, pe care contele Iancovici îi chemase c-o bătaie de palme să-l ia.

Iar când ieşi pe uşă contele Iancovici privindu-l lung din spate îşi spuse: „Cred că ăsta-mi va da de lucru!”

Şi-ntr-adevăr, până la 24 februarie al anului următor, patruzeci de zile cât dură ancheta, contele Iancovici nu află de la Horia, din cele 119 întrebări câte-i puse, decât acelaşi lucru pe care-l aflase-n prima zi: „Că el nu ştie nimic din cele întâmplate decât că s-a văzut prins pentru c-a făcut plângeri la-mpărăţie şi pentru c-a fost de trei ori acolo ca să stea de vorbă cu-mpăratul”. La confruntări o ţinu de asemenea morţiş că nu ştie nimic din ceea ce spun ceilalţi şi nici că i-ar fi cunoscut pe careva dintre cei puşi dinainte-i. Iar când contele Iancovici îi spuse, de la obraz, că minte, tot de la obraz îi răspunse şi Horia că astea-i sunt răspunsurile la întrebările care i se pun, necunoscând nimic din ceea ce ei ar fi vrut să ştie.

★

— De la acest Horia, îi spuse contele Iancovici, colonelului Papilla, n-am putut afla decât cum îl cheamă şi de ce i se spune Horia. Încolo, despre răscoala ţăranilor mi-a spus că nu ştie nimic, decât c-ar fi auzit şi el că

unii ţărani s-ar fi răsculat pe valea Crişului Alb şi, împilaţi de biruri, ar fi dat foc unor domenii. C-ar fi participat însă la răscoală, nici poveste. Atâta doar că pe el l-ar fi prins nişte gornici pentru c-ar fi fost la Viena cu plângeri la maiestatea sa.

— Dar la confruntările cu martorii vii ai faptelor sale?

— A spus că nu-i cunoaşte şi că dac-aceia-l cunosc, e

datorită faptului că el a umblat mult prin ţară, cu scânduri şi ciubere.

— Dacă l-am tortura?

— Asta în niciun caz, colonele; doar nu suntem sălbatici. Dealtfel, ordinele maiestăţii sale au fost extrem de severe în acest sens; întrebări şi răspunsuri; atâta doar şi nimic mai mult. Un judecător inteligent ştie însă să se descurce şi numai cu aceste instrumente de investigaţie.

— Da, dar cu acestea, conte, nici eu n-am putut scoate de la Ion Oargă, zis Cloşca, decât ceea ce aţi scos şi dumneavoastră de la Horia. La fel mi-a spus şi mie iobagul acesta înrăit, că nu cunoaşte pe nimeni şi nici nu ştie de ce a fost adus aici decât c-a fost prins în hotarul Oradiei, pentru că-l însoţea pe Horia la tăiatul lemnelor în pădure.

— E firesc şi clar că nu vor să-şi recunoască vina, colonele, dar ea e atât de limpede, încât pentru stabilirea ei n-avem nevoie decât de depoziţiile şi declaraţiile martorilor. Iar din aceştia avem o sumedenie, să-i tot anchetăm. Mie unuia însă, mi-e foarte clar ce-au făcut: S-au răsculat pentru că domnii nobili, de pe aici, au întrecut orice măsură atât în stabilirea obligaţiilor iobăgeşti, cât şi în nerespectarea propriilor lor legi. Ce vrei mai mult decât cele văzute de amândoi pe valea Mureşului, când veneam spre Alba Iulia! Şi-nchipuie-ţi ce s-o mai fi întâmplat fără ca noi să ştim, atât înainte, cât şi după răscoală! Dar, ce altceva putem face decât să-naintăm rapoarte cât mai detaliate înaltei curţi imperiale, pentru edificarea completă a augustului nostru suveran în ceea ce priveşte starea supuşilor săi, din această parte a Transilvaniei!?

— Şi intervenţiile cancelariei de la Sibiu?

— Nu am ţinut şi nu voi ţine seamă de ele. Dealtfel, i-am spus contelui Brukenthal că vreau să fiu liniştit în timpul acestei anchete.

— Dar cu presiunile nobililor ce facem ?

— Nu le băgăm în seamă, colonele. Dealtfel eu am şi

dat ordinul ca nici să nu-mi mai fie aduse la cunoştinţă. Cât despre ceea ce mi se insinuează, prin alte mijloace, de către domnii nobili, nici nu vreau să aud. De aceea nu l-am ascultat nici pe baronul Preisz, necum pe contele Eszterhazy sau pe fiara de Ladislau Ballo, aşa că nici să nu le mai pomeneşti numele. Aici, eu sunt instanţa supremă şi n-am să dau seamă de ceea ce fac decât augustului suveran.

Şi-ntr-adevăr, din dările de seamă ulterioare şi din rapoartele înaintate curţii de la Viena de către contele Anton Iancovici, reieşea limpede că întreaga răscoală din ţara moţilor avusese patru cauze principale:

1. Oprimarea peste măsură a iobagilor de către nobili.
2. Interdicţiile militare de înrolare-n armată a ţăranilor moţi.
3. Neglijenţa guvernului transilvănean de la Sibiu de a lua măsuri la timp pentru ameliorarea sau înlăturarea nemulţumirilor.
4. Obscurantismul poporului de jos, în materie de morală şi religie.

Erau dealtfel şi concluziile întregii sale anchete şi ale unor îndelungi discuţii cu colonelul Papilla, pe baza materialelor obţinute după cercetările de fiecare zi şi după audierea martorilor. Din aceleaşi concluzii se impuneau însă şi remediile pe care tot cei doi judecători le formulaseră destul de lapidar într-alt raport pe care-l adresaseră curţii. Era, de fapt, o sugestie fondată pe alte trei sute optzeci şi cinci de acte constatatoare anterioare, privind diversele momente ale activităţii lor din Banat şi Transilvania, şi care prevedea: 1. Introducerea şi aplicarea severă a unui regulament funciar general; 2. Interzicerea oricărei abateri, oricare ar fi fost ea, de la acest regulament; 3. Interdicţia oricărei conscripţii militare date altfel decât în baza unui ordin special al maiestăţii sale imperiale, precum şi instruirea organelor militare de a proceda numai de comun acord cu administraţia civilă; 4. Separarea justiţiei militare de cea a provinciilor; 5. În caz de primejdie, cererea

ajutorului militar formulată de comitete să fie satisfăcută pe loc; 6. Crearea de şcoli naţionale, până atunci aproape inexistente la românii de aici, iar pentru instruirea clerului neunit (ortodox), foarte ignorant dealtfel, crearea unui seminar; şi, în fine, 7. Strângerea cătunelor răzleţe în sate compacte, pentru ca populaţia lor să poată deveni socială.

Mai rămăsese însă un singur punct neclarificat, şi cu acesta încă nedistrus germenele unei vagi nelinişti pentru amândoi anchetatorii imperiali: Ce se-ntâmplase cu cea de-a treia căpetenie a răscoalei, cu George Marcu din Vaca, zis şi Crişan, de care toţi prinşii, în afara lui Horia şi a lui Cloşca, vorbeau înfioraţi.

Să fi dispărut fără urmă? Să nu fi fost încă prins? Să fi murit? Sau să fi fost încă pe picior de război, pregătind altă răscoală pe undeva prin munţi?

Nu se ştia nimic de soarta lui şi toţi orăşenii vorbeau de el ca de cel mai fioros om pe care-l putuseră pomeni.

Se zvoni printre ei că bea numai sânge de om, în loc de apă, că mâncă-n fiecare zi câte un nobil şi că se culcă noapte de noapte cu femeile celor pe care-i omoară sau îi ia prizonieri de cu ziua. Nu se auzea nimic de bine la adresa lui prin burguri decât c-ar avea prin preajmă şi un popă, dar care nici acela n-ar fi popă, ci însuşi diavolul în persoană, întruchipat sub o atare formă pentru a-i duce şi mai mult, şi mai departe pe ţărani în ispită ca să dărâme oraşele, să dea foc domeniilor şi să distrugă tot ce-i nobil pe lumea asta.

Despre chipul lui Crişan se mai spunea că n-ar avea nimic omenesc într-însul, că-i ca o fiară cu cap când de lup, când de urs, c-ar avea gheare, nu mâini, şi-n loc de picioare, copite despicate, semnul neîndoielnic al îndrăcirii sale fără leac, iar pe trup, nepurtând veşminte, numai un fel de păr care-l învăluie ca o blană, neştiind niciodată ce-i frigul sau căldura.

Aşa ajunseseră veştile despre Crişan la urechile contelui Iancovici şi ale colonelului Papilla, închipuindu-şi-l chiar şi ei nu într-un fel prea deosebit de cum reieşea

din zvonurile şi datele mai exacte furnizate de anchetă.

★

În după-amiaza zilei de 2 februarie 1875, ofiţerul de gardă îl anunţă pe contele Iancovici că colonelul Kray îi cere audienţă.

— Să poftească, deşi mă-ntreb ce-o mai fi vrând şi ăsta, că doar şi-a îndeplinit misiunea, zise puţin iritat contele Iancovici.

— Poate vreun favor sau vreo intervenţie, opina colonelul Papilla.

— Şi-ntr-un caz, şi-n altul, voi termina repede cu el, hotărî contele Iancovici.

— Cele mai respectuoase omagii, domnilor! li se adresă atunci colonelul Kray, intrând radios pe uşă.

Contele Iancovici, văzându-l atât de vesel, era gata să-i spună: „Colonele, cât mai scurt cu putinţă, pentru că am treabă şi flecărelile mă scot din sărite”. N-apucă însă să-şi exprime gândul că-n aceeaşi clipă, colonelul Kray, cu tonul celui mai sigur om din lume, îi şi anunţă că cea de-a treia căpetenie, fiorosul Crişan, fusese, în sfârşit, prins dis-de-dimineaţă, la Mogoş, şi depus într-o celulă de lângă cazarma corpului de gardă a cetăţii.

— E-n ordine? mai întrebă el încă o dată, frecându-şi bucuros palmele.

Cum era şi firesc la o veste atât de neaşteptată, contele Iancovici nu-şi mai putu pune în aplicare gândul, ci ridcându-şi nasul din mapa cu hârtii de pe birou, după ce-şi mai scoase şi ochelarii de aur de pe nas, exclamă:

— Daa? Putem şi noi să-l vedem?

— E la ordinele dumneavoastră, şi numai ale dumneavoastră de acum înainte, îi răspunse insinuant şi nu fără o urmă de ironie colonelul Kray, punându-i totodată pe masă şi plicul cu actele însoţitoare ale faimoasei sale capturi: procese verbale de luări în primire, precum şi propunerea acordării recompensei făgăduite celor ce-l prinseseră.

— Perfect, interveni atunci colonelul Papilla în urma reacţiei întârziate a contelui. Mai aveţi ceva?

— Da, răspunse colonelul Kray; pentru că al lui a fost ultimul mare grup de răsculaţi cu care m-am bătut la Mihăileni, cer ca şi recompensa pentru prinderea sa să fie achitată tot prin mine celor în drept. O merită pe deplin. A fost un sat întreg.

— Un sat întreg contra unui singur om? Dar asta-i prea de tot. Să fie adus atunci mimaidecât aici, ca să-l văd şi eu, înainte de a face vreo minune sau de a dispărea fără urmă, cum se zvoneşte prin burg c-ar fi cu putinţă. Cât despre recompensă, în limitele legale, ea va fi distribuită chiar azi beneficiarilor. Vezi dumneata, colonele Papilla, dacă-s făcute toate formele legale, îl rugă el pe aghiotantul său să-l ajute, ca să scape cât mai repede de prezenţa lui Kray.

— Numaidecât, conte, îi răspunse prompt Papilla, asigurându-l în acelaşi timp că totul va fi pus la punct, în cel mai scurt timp, pentru ca şi colonelul Kray să fie pe deplin satisfăcut.

— Deci, colonele Kray, va trebui atunci să mai treceţi şi pe la casierie, conchise contele Iancovici, arătându-i discret uşa, fără a se ridica câtuşi de puţin de la birou.

Şi colonelul Kray, înclinându-se reverenţios, ieşi zâmbind cu hârtiile avizate în mână, pentru a-şi putea încasa aurul răsplăţii făgăduite. Simţise că nu-l putea înghiţi contele Iancovici, dar s-aşteptase la asta şi voise să-i arate că tot nobilimea fusese aceea care îşi rezolvase problemele, restabilind ordinea şi spulberând închipuirile nefaste din mintea orăşenilor speriaţi. Crişan nu mai era o problemă; Crişan fusese şi el prins ca orice tâlhar şi pus în lanţuri la Bălgrad.

★

Când Crişan le fu adus înainte, contele Iancovici şi colonelul Papilla se aşteptau să le intre pe uşă o fiară. Se sculaseră-n picioare, se-ndepărtaseră-n colţul opus uşii, şi-l rugaseră pe comandantul gărzii să stea tot timpul alături de ei, în birou, cât avea să dureze prima întrevedere.

Mare le fu însă surprinderea când văzură intrând pe

uşă nu o fiară, ci un om ca toţi oamenii, şi mai asemănător la chip ca oricare altul cu Horia.

Avea şi aceleaşi veşminte: opinci, cioareci, nojiţe ceva mai strânse şi mai lungi, cămaşa tot din cânepă şi tot despicată la gât, cojoc de oaie şi o ţundră sură pe umeri, ţinută cu mâna ca să nu-i pice. Pletele le avea mai scurte, dar barba mai stufoasă decât a lui Horia, iar mustăţile mai negre şi mai într-aripate decât ale lui Cloşca. Ochii însă, adumbriţi de sprâncene ca de două streaşini, se-n-figeau ca pumnalul în privirea oricui îi stanainte.

De cum intră pe uşă, văzând că cei ce-l chemaseră senghesuiseră-ntr-un colţ, se opri locului. Avea lanţuri şi la mâini şi la picioare dar le ţinea-ntr-aşa fel încât parc-atât aştepta să-i poruncească cineva să le rupă.

— Scoateţi-i lanţurile de la mâini! porunci contele Iancovici de cum îl văzu oprindu-se locului.

— Dar, domnule conte... vru să atragă atenţia şeful gărzii.

— Scoateţi-i-le pe loc, căpitane! Doar am spus că nu pot sta de vorbă cu oameni reduşi la starea de animalitate. Ce dracu! Doar nu trăim în pădure!

Garda, care nu se depărtase prea mult de el, i le scoase atunci, rămânând însă la o distanţă convenabilă de uşă.

— Şi-acum lăsaţi-ne singuri, vă rugăm, i se adresă el gărzii şi comandantului. Apoi către colonelul Papilla: Oferă-i omului acestuia un scaun!

Colonelul sări ca ars să-i execute ordinul, întinzându-i lui Crişan un scaun masiv de stejar.

— Poftim, ia loc! îl invită apoi contele Iancovici. Dumneata eşti?...

— George Marcu, din Vaca, domnule, răspunse tuşind Crişan în timp ce dădu să se şi aşeze, măsurând cu ochii încăperea. N-ar fi stat în aşa ceva de bună voie nici dacă l-ar fi făcut primar la Alba. Camera avea ceva din încăperile castelului din Ribiţa, în care mai fusese nu de mult şi-n care însă, din păcate, rămăsese prea puţin,

atunci cu asediul. Nu-i plăceau deloc bolţile încăperii aidoma unor aripi de liliac; nici stâlpii masivi care le sprijineau, cu toate gătelile lor de piatră, şi nici ferestrele alungite, pe care abia s-ar fi putut strecura un om mai subţire. Doar soba mare din colţ îi aducea aminte de vatra lui din Vaca, dar numai ca gură şi foc, căci de formă nici pomeneală. De asta, da, s-ar fi apropiat, căci i-ar mai fi încălzit sufletul, dar de cei doi care stăteau înainte, subţiri ca doi huluji[69] , nici gând; păreau, mai degrabă, două arătări stinghere care nu ştiau ce să facă nici cu ei, nici cu ce aveau împrejur; i-ar fi luat pe amândoi, pe unul într-o mână şi pe celălalt în cealaltă şi s-ar fi jucat cu ei, punându-i faţă în faţă ca pe doi pui de urs.

Întorcându-şi apoi capul ca să vadă ce mai are pe pereţi, zări-ntr-un colţ un portret al împăratului, iar în dreptul biroului, de care se apropia cu paşi mărunţi contele, un crucifix negru, pe care stătea răstignit Hristos.

„Săracu de tine? îi veni lui Crişan să-i spuie. Unde te-au mai spânzurat!.Ar fi putut să te pună mai lângă sobă aşa gol cum eşti. Dar pesemne că nici ţie nu-ţi mai pasă de ei după cum nici mie”, se mai gândi el, compătimitor, la adresa Dumnezeului răstignit.

Biroul de lemn de stejar masiv îl impresiona însă mai mult ca orice. „Asta, da, lucrare!” îşi zise el în sinea lui cunoscând preţul şi greutatea meşteşugului unei atari mese, pe care stăteau mormane de hârţoage, care de care mai bine ticluite, mai bine scrise şi mai strânse la mijloc în scoarţe cernite. Penele de gâscă-i plăcură şi ele cum stăteau în călimările aşezate de o parte şi de alta a biroului, gata, gata parcă să-şi ia zborul de acolo cu tot ceea ce ar fi putut atrage după dânsele. Biblioteca, în schimb, îl lăsă rece. Cotoarele cărţilor scrise cu slove nemţeşti aurii îl lăsară indiferent, trecându-şi ochii peste ele ca pe nişte doage-nşirate-n pereţii unui ciubăr gol. Nu-i spuneau mai mult decât un cart împestriţat din

[69]69-coceni de porumb

târgul Găinii[70], iar cei ce zăboveau cu nasu’ prin ele, nişte pierde-vreme, care nu ştiau pe ce lume sunt; probă Molnar Piuaru din Sibiu, cu care trataseră armistiţiul din Valea Bradului; doctor cu atâta ştiinţă de carte şi să nu ştie de partea cui era dreptatea! Mai bine atuncea fără cărţi strâmbe şi cu mintea dreaptă!

Iar scaunul în care se aşează părea destul de ţeapăn, parcă tot atât de ţeapăn ca şi uşa masivă de gorun care i se-nchisese-n urmă. Îl chiar încercă, înainte de a sta de-a binelea în el, proptindu-i-se-n brăţare cu amândouă mâinile, căci spătar nu avea.. Şi mobila grea, de lemn, rezistă făr-a scârţâi măcar sub povara omenească pe care-o purta.

De pardoseală îi era însă puţin cam teamă să nu lunece pe ea, şi de aceea îşi târâse picioarele înlănţuite, când intrase în cameră, în loc să păşească mai îndesat cu ele. Cât despre luciu, ăsţa-i plăcea totuşi, gândindu-se că la o adică şi-ar fi putut face mustaţa într-însul. N-ar mai fi putut însă scuipa-n voie pe el ca pe vatra-i de lut de-acasă; dar de, cu, domnii şi cu cele domneşti trebuie altfel să te porţi, măcar că mulţi ar fi meritat să-i scuipi şi-n obraz, necum pe locul pe care călcau.

— Şi-aşa, dumneata eşti Crişan! îl trezi din gândurile lui glasul contelui Iancovici, care-ntre timp se şi aşezase la biroul din faţa lui.

— Da, domnule. Crişan, Crişan din Vaca, aşa mi se mai spune.

— Buun! Atunci ia spune-ne dumneata ce-ai făcut de-ai ajuns aici?

— Apăi, domnule, credeţi că am ajuns aici de bună voie?

— Păi cum altfel? întrebă contele zâmbind.

— Cum mă vedeţi: prins şi pus în lanţuri, ca urşii,

— Dar văd că eşti om ca toţi oamenii, vorbeşti, umbli, ne spui...

—- Ce să vă spun, domnule?... întrebă Crişan sărind înciudat de la locu-i.

---

[70]70-târgul tradiţional de fete,de pe muntele Găina

— Ce-ai făcut, numai ce ai făcut, încercă contele Iancovici să-l domolească puţin.

— Ce-am făcut! Ce-am făcut io? se-ntrebă mirat Crişan.

— Numai atât, omule, că noi pe asta punem preţ, nu pe cele auzite din gura altora.

— Apăi, domnilor, ce-am avut io de spus o auzit toată lumea, şi de acum încolo numai cu Dumnezeu oi mai sta de vorbă şi cu mine însumi.

— Care lume, omule? insistă contele Iancovici. Mărturiseşte-ne şi nouă, că doar de aceea te-am adus aici!

— Apăi, domnilor, dacă dumneavoastră de asta m-aţi adus aici şi eu vă spun verde-n obraz că degeaba aţi făcut-o; io, ce-am avut de spus, am spus, când n-am mai avut încotro, mai mult cu ăsta. Şi ridicând pumnul dreptei în sus, li-l arătă, masiv şi greoi ca o măciucă.

— Dar limbă şi gură dumneata n-ai avut, că văd că acum le-ntrebuinţezi destul de bine?

— Numai pentru cei ce-au avut şi ei urechi, domnilor.

— Păi de astea avem şi noi, aşa c-o să te auzim!

— Degeaba! Acum e prea târziu ! N-aş mai avea de ce să-mi răcesc gura; şi la ce bun? Să trăncănim doar ca babele, verzi şi uscate, despre toate cele câte au fost?

— Lasă asta, c-aici nu suntem nici la gard, nici în piaţă şi nici printre babe, ca să vorbim verzi şi uscate, şi-apoi nici dumneata n-ai să ne spui numai ce vrei!

— Adică? se ridică puţin înciudat de pe scaun Crişan.

— Adică, aici eşti chemat să dai socoteală şi să ne spui, pe rând, tot ce-ai făcut.

— Iar ce-am făcut?! Păi nu v-am spus odată? Ce-aţi auzit şi-aţi văzut!

— Nu aşa, omule, că dacă te-nfurii n-o să putem ajunge la nici o-nţelegere! Uite, acum te trimitem din nou în celulă să te liniştești, c-ai făcut drum lung până-n Alba şi cred că nu ţi-a fost nici prea bine. O să avem însă grijă să ai aici tot ce-ţi trebuie: şi apă, şi mâncare, şi pe ce te odihni, iar lanţuri n-o să porţi decât la picioare, fiindcă aşa-i regulamentul. Mâine însă o să te chemăm iar să

stăm de vorbă dis-de-dimineaţă.

Crişan îi sfredelea cu privirea pe amândoi. Nu-i venea să creadă însă c-ajunsese să depindă de nişte făpturi atât de sfrijite. Fusese nevoie doar de-o singură bătaie din palme a unuia – şi chiar a celui mai slab dintre ei – ca să apară garda şi să-l înlănţuie din nou. De ce oare nu-i strivise-nainte de a se da orice poruncă? Nu-i venise, pur şi simplu, sau poate nici nu-i trecuse prin minte? Se ştia doar atât de stăpân pe sine. Şi-apoi parcă i se strecurase şi o curiozitate de copil în suflet. Ce-ar fi fost, totuşi, dacă şi-aşa fusese prins, să se mai joace cu aceste arătări, cu aceste păpuşi ale-mpăratului, pe care de mult tot ar fi vrut el să le scarmene? Ar fi avut acum prilejul să le spună ce nu spusese nimănui.

— No’ bine, fie dară, şi cum doriţi dumneavoastră, căzu el de acord cu cei doi, după ce-i sfredeli însă îndeajuns cu privirea., amintindu-şi totodată şi de vremea când, tânăr fiind la domeniul din Ribiţa, stătuse-ntr-o zi de vorbă cu domnul cel bătrân, iar fiul acestuia îi spunea, lovindu-l peste gura, că nu ştie vorbi cu domnii. Ei bine, acum ajunsese să-nveţe şi avea să le vorbească cum nu le vorbise nici Horia. Mai rămânea însă să vadă cum va-ncepe.

Şi când ofiţerul de gardă-l anunţă pe contele Iancovici că lanţurile-i erau puse arestatului, Crişan privindu-le ca pe nişte jucării şi mirându-se că-n ele era aidoma unui cocoş împoivănat[71] ca să nu sară în ograda vecinului, făcu primul pas către uşă.

— La revedere, Marcule! îi răsună în urechi, odată cu primul zornăit al lanţurilor făcut de propriii-i paşi, şi salutul uşor ironic al colonelului Papilla.

În loc de răspuns, Crişan se opri şi-ntoarse ochii spre el. Ce vroise să spuie cu asta? Că doar numai popa Silvan îl striga pe nume!

★

— E totuşi formidabil omul ăsta. Nu degeaba s-au ţesut atâtea-n jurul lui, exclamă Papilla după ce uşa masivă de

[71] 71-împiedicat

stejar a biroului fu închisă în urma lui Crişan. Ne-a pironit tot timpul cu privirea de parc-am fi fost nişte gângănii de pe frasinii bisericilor lor.

— Mda, conchise numai cu o jumătate de glas contele Iancovici. E însă cel mai interesant dintre toţi, deşi Horia şi Cloşca sunt mult mai impunători. Cât despre acesta din urmă nu cred să fi fost în stare să omoare; probă atitudinea lui faţă de cei din Baia de Criş, cum dealtfel ne-o mărturiseşte însuşi călugărul franciscan, care a fost atunci de faţă, deduse în continuare contele.

— Totuşi, conte, nici Horia şi nici Cloşca, ci acest George Marcu, sau Crişan cum i se mai spune, ne va rezerva cele mai mari surprize. L-am simţit după glas şi după felul în care ne-a privit tot timpul. Unde mai pui că de la intenţia, mărturisită dealtfel, de a nu scoate o vorbă, a ajuns să lege chiar discuţia pe care a avut-o cu noi. Şi-apoi, promisiunea pentru mâine. Drept să spun, sunt foarte curios unde vom ajunge cu el, şi ar merita, zic eu, să suspendăm pentru aceasta orice anchetă cu ceilalţi. Dealtfel Horia şi Cloşca ne interesează prea puţin de-acum înainte.

— Numai de n-ar fi în dauna noastră surprizele, colonele Papilla!

— Vă gândiţi la vreo evadare? Ştiu eu?! Nu prea, deşi…

— De asta sunt mai sigur ca de orice ca nu se va întâmpla, vreun atac însă…?

— Nu de atac e vorba; intuiţia mă duce pe altă pistă şi surpriza mă tem să nu ne vină dintr-o cu totul altă parte.

— Păi ce-ar mai putea surveni? Un ordin special de graţiere excepţională? Dar cine să-l dea, când dumneavoastră sunteţi aici instanţa supremă; sau poate vreo răpire?

— Slăbeşte-mă, colonele, cu astfel de supoziţii; nu mă gândesc deloc la primejdii, ţi-am spus, doar, ci numai la surprize.

— Atunci nu vă mai înţeleg, conte!!

— Las’, colonele, c-om vedea noi mâine, încheie

contele discuţia ridicându-se de la birou, în timp ce-şi împătura-ntr-o mapă un mănunchi de hârtii.

★

Mergând pe gangul lung cu bolţi gotice spre celula ce i se hărăzise lângă cazarma corpului de gardă, Crişan îşi făcu planul de bătălie: O să vadă ce o să-l întrebe şi mai ales cum, iar când îi va veni bine le va spune atunci ceea ce ar fi vrut să-i spuie şi-mpăratului şi contelui Brukenthal, şi lui Molnar, şi lui Kray, şi tuturor celor cărora ar fi dorit încă din copilărie să le spună atâtea şi nu le spusese. Ei da, le va spune verde-n obraz, şi fără de nicio ruşine sau îndoială în glas. Chiar şi lui Horia-i spusese de multe ori cum să vorbească sau cum ar fi vrut el să vorbească-n faţa-mpăratului.. Dar ce? Parcă-l ascultase cineva? Dimpotrivă, zisese că el, Crişan, nu se pricepe decât să dea, cu bâta-n baltă, şi-atâta tot. Dar, Doamne, bine ar fi fost dacă-n loc să umble la Viena, i-ar fi plesnit încă de atunci pe domnii nobili, ca să nu se mai fi ridicat de jos! Şi aşa tot acolo se ajunsese, şi-atunci de ce să n-o fi făcut mai de mult? Ar fi fost în orice caz mai puţine umilinţe şi poate şi-un alt sfârşit. Dar de!

Ajunsese-n celulă şi garda-i închise uşa-n urmă, trântind-o cu toată puterea. Smuls atunci din încâlcita tramă a gândurilor lui, începu iar să-şi dea seama-n ce cotlon şi-n ce stare se află. O vizuină ca de urs, cu ferestrele zăbrelite zdravăn, cu o bancă de piatră, crescută parcă din podea, c-un butuc alături şi-n jur c-un zid din care fiecare cărămidă parcă-l împungea. De ciudă puse mâna pe-un colţ mai ieşit din perete şi-l rupse. Vru apoi să zvârle cu el în tavan, dar se opri văzându-l cum se strânge deasupra-i ca o gheară; atunci pe fereastră, dar la ce bun? L-ar fi crezut nebun, şi nu era de loc.

Îl lăsă totuşi din mână împingându-l cu piciorul, în dosul băncii de piatră.

Uşa scârţâi apoi din nou şi şeful gărzii, intrând, îi întinse o strachină cu mâncare. O luă dar nici nu se atinse de ea măcar că aburul cărnii dintr-însa îi umplu nările.

— Şi aici ai apă! îi mai întinse aceeaşi mână care-i dăduse mâncarea şi o cofă cu apă. Era grea cofa, şi veche. Cine ştie de cine, şi de când, era lucrată? se mai gândi el, aşezând-o cu grijă în dosul uşii.

— Iar aici, completă şeful gărzii, ai şi un ciubăr pentru nevoile dumneatale; şi cu piciorul, de pe coridor, îi împinse-n celulă ciubărul deschis, din care ieşea un miros iute ca de var nestins.

Uşa celulei i se închise apoi din nou în nas, lăsându-l înaintea ochilor c-un zăbranic, prin care doar gândul putea străbate.

— Poc! o lovi el atunci cu pumnul, făcând să răsune întreg coridorul.

Şeful gărzii se sperie şi alergă din nou să vadă ce sentâmplase.

— Nimic, domnule, nimic, îi răspunse el posac când funtrebat de ce lovise uşa. Aşa mi-a venit mie, să dau, şi-am dat.

Comandantul gărzii se retrase atunci speriat; numai de nu i-ar veni vreodată să-l lovească la fel şi pe el. Să fiţi cu ochii-n patru, le recomandă el celor din gardă, căci cu ăsta nu-i de glumit. Şi ca să fie şi mai sigur că va fi bine păzit, după ce ieşi după gang, ceru printr-un raport special ca-n corpul de pază al acestui sector să fie repartizaţi numai soldaţi zdraveni şi curajoşi.

Celula-n care rămăsese Crişan începea să-l strângă din ce în ce mai tare, iar tavanul să-l apese pe cap ca o piuă. Se mai uită atunci bufnind în sus, scuipă-n jos, pe pardoseala de cărămidă, şi strângându-se bine în ţundrai de lână, se aşeză pe bancă cu ochii ţintă la uşă. O zări o clipă, masivă şi ţeapănă ca un stei, apoi închise ochii să nu mai vadă nimic.

Şi-ntr-adevăr, o clipă după aceea nu mai văzu nimic din ceea ce era-mprejurul lui, pentru ca apoi amintirile să-l năpădească precum furnicile. Veneau roiuri, roiuri peste el, fiecare prefăcându-i-se dinainte în ceea ce fusese aidoma în faţa lui, cândva, undeva.

Revăzu astfel dealurile, câmpurile şi toate locurile pe

unde fusese, amestecându-i-se toate dinainte ca la-nceputul lumii sau poate ca la sfârşitul ei, iar din ele ieşindu-i în faţă prietenii, neamurile, cunoscuţii, duşmanii şi străinii, potop, potop, unii după alţii, învăluindu-l, vorbindu-i, cântându-i, strigându-i, binecuvântându-l, alungându-l sau numai privindu-l, privindu-l cu o mie de înţelesuri, fără însă a-i spune nimeni măcar o vorbă bună.

„No! Nu aşa! Pe rând!” îşi spuse el trezindu-se şi-ncercând să facă puţină rânduială în harababura ce se-nvolburase-nainte-i.

Celula era însă aceeaşi în juru-i: goală, rece, indiferentă şi neînduplecată cu orice intenţie de evadare. Şi totuşi nu era el, George Marcu, unul făcut să stea-n „coteţ”, după cum nu era tunetul făcut să bubuie-n oală. Trebuiau sparte zidurile, trebuiau călcate străjile şi trebuia din nou să zvâcnească liber cu orice preţ şi prin orice. Dar ce mai avea pentru aceasta, decât gândurile şi vrerea?!

Zbură într-o clipă cu gândul până la Vaca, apoi la Brad, la Baia de Criş, la Blăjeni, la Deva, şi peste tot unde voi, sculând însă în urmă droaia de chipuri şi amintiri cu care nu ştia ce să mai facă. Îi vedea clar pe fiecare, cum fuseseră alături de el şi cum, privindu-l sau împuindu-i urechile cu ţipetele, vorbele sau râsetele lor, îl întrebau câte ceva, aşteptând totul de la el. Şi el, unul, să le răspundă tuturor şi să facă ceva pentru toţi! îi era cu neputinţă; sau nu, putea face ceva: îi putea vedea, revedea, asculta, mângâia sau blestema după plac, căci în sinea lui nimeni nu i se mai putea împotrivi; şi-ncepu s-o ia de la-nceput din copilărie, de când abia se ştia. Şi le ştia parcă de atunci, de când voise s-ajungă la nişte cireşe-nt-tr-un cireş în care nu se putea sui. Îl ajutase totuşi un copil mai mare şi se suise până la urmă, şi chiar apucase un smoc de cireşe roşii, dar nu de tot; ba şi gustase din ele, când, deodată uitând pesemne unde era, zdup! Căzu. Doamne! Cerul i se răsturnă atunci în priviri, înăuntru-i vâjâi ceva, apoi nu mai simţi nimic, şi-

apoi iar ceva, ca după aceea să i se aşeze totul înainte cum trebuie. Nicio poftă de cireşe însă nu-l mai chinuia; nu, asta-i trecuse atunci, dar veniseră altele şi altele. Îşi aminti apoi de paza unor raţe, a unor pui de găină, să nu-i ducă uliul, apoi de porci; de cum se jucase cu copiii în fel şi chip pe valea pe care păşteau dobitoacele: de-a miştra[72], de-a strigoii, de-a una şi fuga, de-a domnii şi ţăranii, şi de-a câte... şi mai câte.

Veni apoi vremea cioplitului care-ncepu cu cumpărarea unei brişti din târgul Bradului, în care de când tot jinduia el s-ajungă. I-o adusese moşul lui din partea mamei, şi i-o dăduse ascuţită gata, arătându-i cum să cio

plească pe-o bâta de alun, cum să facă doage, cercuri şi sărăriţe şi cum să le-ncarce-n desagi, să meargă cu ele prin ţară şi să strige: „hai la ciubere! hai la carturi ! hai la gioabee şi sărăriţe! haida!”

Cioplise şi el apoi atâtea, şi-atâtea, şi-nvăţase şi altele: cum să tragă un ferăstrău, cum să ţie toporul în mână, plugul de coarne, şi mai târziu, cum să cosească.

Se văzu hârjonindu-se cu ceilalţi fraţi pe lângă blidul cu mămăligă cu lapte, grăbindu-se s-apuce fiecare să dea peste cap cât mai multe linguri; şi chiar cum se bătuseră de atâtea ori cu lingurile de lemn, lovindu-se-n frunte cu ele; văzu, retrăi şi-i păru chiar rău când cel mai mic dintre ei plânse. Nu-l putură potoli până nu-i făgăduiră un cuib de mierlă după care umblase el în primăvara aceea până-şi rupsese o pereche de cioareci, şi gata-gata şi opincile, dacă n-ar mai fi fost şi vreme să poată merge desculţ.,

Le era greu alor lui pentrui c-aveau opt guri de hrănit şi cu-ale lor zece, iar cu bătrâni cu tot, doisprezece. Nu s-ajungea niciodată pita, iar mălaiul abia că ţinea până-n’ postul Paştilor. Dup-aceea urzici, lobodă, ştevie, poame uscate şi post, post lung, cu mazăre, seminţe şi niciun strop de unsoare pe limbă.

Degeaba veneau apoi Paştele cu toate dezlegările,

[72]72-un fel de ţurcă

căci câţi mai aveau cu ce-şi potoli foamea, mai ales când anafora popii şi paştele, din ziua întâia a marii sărbători, -îţi deschidea o aşa poftă de pită? De-abia era mălai de ros pentru zilele acelea şi câte-o frântură de colac din ce mai rămânea de la popă. Noroc că ouăle roşii-i mai scoteau pe părinţi din impas, făcându-i pe copii să mai uite cu ele de foame.

Şi-apoi, venea vremea cositului, a strânsului de fân şi-a culesului de cireşe şi mulţi se uscau pe picioare de lipsuri, dar strângeau, strângeau, căci frica de foametea iernii le dădea puteri să strângă şi ceea ce nici n-ar fi răsărit, numai să strângă, să strângă, cât mai mult.

Şi-n urma lui mai răsăriseră vreo doi; şi de asta-şi amintea. Nu se dumirise însă la-nceput de unde apucase să-i ţie mama lui în braţe, dar se pomenise că-i adusese la masă pe rând, de cum se putuseră ţine pe picioare. Şi nu se-nălţa bine unul, până ce altul îi lua locul la sânul mamei, trăgând-o de catrinţă. Apoi încă o lingură şi înc-un blid la masa mică şi rotundă de lângă vatră, iar în ungheţ[73] şi mai mare-nghesuială printre ceilalţi fraţi. Spre primăvară, cei mai mărişori plecau cu tata cu ciubere şi cu cercuri prin ţară, întorcându-se de acolo abia-nspre toamnă cu caii cu saci-n spate, mai plini sau mai goi de grăunţe, dar cu mintea îmbuibată de toate minunile văzute prin târguri, pe la răspântii, prin oraşe şi prin sate. Toată iarna aveau ce povesti. Şi cei mici se minunau, cei mai mărişori se-ndoiau, iar ceilalţi nu credeau până aveau şi ei să vadă şi să povestească altor fraţi mai mici ceea ce nici lor nu le venea să creadă.

Şi el fusese luat o dată de tatăl lui în târgul Bradului şi-l văzuse de atunci mereu neschimbat în faţa ochilor minţii lui. Se speriase la-nceput de câtă lume era adunată acolo, dar se dedase apoi treptat, treptat, cu ea, văzând că-ntr-însa sunt aceiaşi oameni pe care-i văzuse şi la Vaca. Numai că unii îmbrăcaţi altfel, şi despre aceia tatăl lui îi spusese că-s târgoveţi sau domni, şi că vorbeau mai altminteri decât cei din Vaca, de nu-i poate

[73] 73-loc de dormit după cuptor

înţelege decât popa. Şi nu uita cum îl văzuse pe unul mâncând vişle, băgând într-însul ca-ntr-un cuptor şi cârnaţii şi pita până când căzuse jos gâfâind de-atâta săturare. Şi mai văzuse-n târg şi orbeţi[74], care se târau prin praf tânguindu-se şi strigându-şi nenorocirea. Aşa-nvăţase el ce-i mila, văzân-du-l pe tatăl lui scoţând din chimir un bănuţ cu gaură la mijloc şi întinzându-i-l celui ce se târa pe jos.

— De pomana sufletului! zisese atunci tatăl său, mergând mai departe şi trecând apoi pe lângă nişte şetrii cu turtă dulce şi cu bomboane colorate, despre care tot el îi spusese că „d'astea numai târgoveţii şi domnii mâncă", pruncilor din sate nefiindu-le îngăduit decât mălaiul, şi numai la târg câte un coc[75] de pită mai albă. Îi văzură apoi şi pe cei ce vindeau în alte şetrii fel de fel de mărgele, coase, topoare, bricege, opinci şi hamuri pentru cai, cumpărate doar de cei bogaţi, săracilor fiindu-le dat doar să se uite şi să ofteze. Şi căruţe felurite văzuse-n târg, ca cociile lor din sat, cu ierneu şi cu roţi mai mici în faţă, apoi altele ceva mai sprintene, numai cu câte trei sau patru inşi stând în ele, pe scaune, ca la masă; şi apoi altele, şi mai şi, ca nişte dulapuri, cu ferestre chiar, în dosul cărora se vedeau capete de oameni.

Sunt hincere[76] în care numai grofi se preumblă! îi spusese tatăl lui văzându-l cum se holbează după dânsele. Aşa-nţelesese el de prima dată ce sunt grofii şi domnii din târg, care stăteau, cu iarnă, cu vară, în nişte case aşezate când înghesuit, unele-ntr-altele, când mai slobod, unele peste altele, de nu te puteai uita la coperişul lor fără să-ţi pice căciula din cap, atât de sus erau.

Şi o casă cu o măciucă ghintuită-n vârf văzu, despre care i se spusese că-i biserică domnească, înţelegând el prin aceasta că Dumnezeu le-a dat domnilor, în loc de sfinţi păzitori, numai bâte, măciuci şi jandarmi.

---

[74] 74-schilozi
[75] 75-pâinişoară
[76] 76-landouri

Uliţele-i plăcuseră însă cel mai, mult, c-aveau piatră pe ele, pe-alocuri fiind şi podite, de nu-ţi intra piciorul în noroi, ca la Vaca, sau ca-n Ribiţa. Păcat însă că din târg nu s-alesese cu mare lucru decât c-un coc de pită şi cu zeci de pofte şi doruri, pe care n-avuse prilejul nici când să şi le mai împlinească.

Cu cartea însă fusese mai greu decât cu cioplitul, că-l luase crâsnicul de la biserică să-i arate şi să-l înveţe semnele din ceasloave, gândaci picaţi în cel mai încurcat păienjeniş. Nu-i fusese uşor, dar nici crâsnicul nu-l slăbise, şi-apoi nici popa, până ce nu-nvăţă az-buchea cum trebuie.

Odată-nvăţat să citească, urmă scrisul, muncă şi bătaie de cap şi mai grea, dar care trecu şi-aceea, nu destul de uşor. Era însă altfel pe lume dacă-nvăţase să scrie şi să citească şi dac-ar fi ştiut şi slova nemţească, şi mai şi! Aşa se alese numai cu ştirea de carte şi cu faima că putea să scrie şi cărţi[77], plângeri sau rugări, pe la cănţălăriile domneşti din Baia de Criş, din Arad sau Abrud. Şi fiindcă loc nu mai prea aveau pentru toţi în casă, crescând şi ceilalţi şi tot înmulţindu-se, pe el îl luase un neam de-al lui de suflet, un unchi, frate de-al mamei sale, şi-l înfiase la Cărpiniş, unde-i cunoscuse pentru prima dată pe Horia şi pe Cloşca. Dar lui nu-i plăcuse să stea mult acolo, că se sfădise cu popa şi-ntr-o zi îl părăsise-n altar, să rămâie singur şi să se descurce cum poate.

Întors la Vaca nu-i fu uşor, dar răzbi, şi până la urmă nu se lăsă şi-şi încropi şi o casă, luându-şi-o apoi de nevastă, la târgul Găinii, pe Lena, pe care o ştia din Cărpiniş. Nu-i spuse multe, decât c-o întrebase dacă vrea să-i fie nevastă, şi ea-i răspunsese râzând şi dând din cap, că da, şi de-atunci aşa şi-i fusese; doar c-o mai duse pe la popa din Vaca să-i cunune, şi-atâta tot. Dup-aceea urmară pruncii, dintre care unul muri la născare, altul mai târziu, iar altul rămase-n viaţă, spre mângâierea Lenei, ca să aibă şi ea cu cine sta acasă, când el pleca

[77] 77-scrisori

prin ţară.

Şi drumurile lui, ce multe şi lungi mai fuseseră! O luase de mic copil prin ţară, la-nceput cu tatăl lui, cu cercuri şi cu ciubere, şi cu unelte-n desagi, apoi c-un cal fără căruţă, pe toate coclaurile şi pe toate potecile munţilor, până hăt, în câmpie; după-aceea, c-un cal şi-o căruţă, mai departe, tot mai departe, pân-ce făcură rost de doi cai, pe care, când erau gata-gata să se ridice din sărăcie, trebuiră să-i vândă că nu mai aveau cu ce-i ţine, tatăl său căzând la greu beteşug. Şi-ncolo nevoile se ţinuseră lanţ de ei până la plecarea lui spre Cărpiniş, iar după venire tot aşa. Norocul însă fusese că mai apucase să lucreze la domeniul din Ribiţa, până ce, murind domnul cel bătrân, urmaşii se uitară la el ca la un gunoi în ochi, alungându-l cât colo. Dar bătrânul domn îl iubise pentru că era drept şi lucrător, deşi se mai ciorovăiau ei din când în când. Feciorul lui însă, care-şi adusese muiere din Pesta, nu-l mai putuse suferi, mai ales văzându-l cum ţinea parte când unuia, când altuia dintre cei cu care lucra pământul. După aceea se iscă duşmănie mare-ntre el şi cei din Baia de Criş, căci dându-l în judecată pe domn pentru că nu voise să-i plătească ce i se cuvenea, pierdu procesul cu dreptatea-n mână.

Îi fusese de-ajuns atunci, să vadă cum stăteau lucrurile, că se dumiri pentru o viaţă-ntreagă, ce-i judecata stăpâ- nirii, nemaifiind pentru aceasta nevoie să mai meargă, ca Horia, de trei ori la Viena. Se jurase după aceea să nu se mai ţină decât de buclucuri, pe care să le facă domnilor ticluind rugări, plângeri şi arătări[78] împotriva lor, până când, văzând că şi acestea-s zadarnice, se hotărî s-o ia altfel, cu pumnul, cu sapa sau cu bâta.

În clipa aceea uşa se deschise şi şeful gărzii îl anunţă să se scoale pentru că se făcuse ziuă şi-i adusese altă mâncare.

Crişan însă-l privi cu chipul, omului venit din altă lume, nebăgând în seamă nimic din ceea ce i se spunea şi

[78] 78-declaraţii

auzea: atâta doar că se-ndreptă de pe banca-i de piatră, dându-şi seamă că-nitr-adevăr se făcuse ziuă. Mâncarea însă nu-l interesă de loc şi cea de-a doua strachină se aşeză plină, după uşă, lângă cea de cu o zi înainte. Câteva ceasuri după aceea nu-l mai tulbură nimeni, iar el privi liniştit în urmă ca şi cum s-ar fi uitat noaptea pe cer.

La ceasurile opt şi jumătate uşa se deschise însă din nou, şi-n ea apăru garda. Lanţurile-i fură iar scoase şi-n-soţit de escortă se-ndreptă cu paşi siguri spre biroul de anchetă, unde avea să-i înfrunte pe cei doi sfrijiţi cu care-şi pusese-n gând să se „joace”, ca pisica cu şoarecele, cât o putea mai mult şi-o fi în stare.

★

De cum deschise uşa biroului, contele Iancovici şi colonelul Papilla îl salutară atât de cordial încât ai fi zis că l-ar fi chemat nu să-l ancheteze, ci să se-ntreţină cu el în nu ştiu ce chestiune importantă privind bunul mers al treburilor imperiale.

Ajunseseră la concluzia că trebuiau să-nceapă discuţia cu el ca şi cum s-ar fi întâlnit undeva prin vreun târg şi l-ar fi întrebat de câte toate; el începând apoi să le spună pe-ndelete cum stăteau lucrurile pe la Vaca, pe la Baia de Criş şi prin cine ştie ce alte locuri.

Aveau de gând să-i pună amândoi întrebări, pe rând, ca şi cum ar fi fost într-adevăr unul mai curios decât celălalt, să afle ce se-ntâmplase prin munţi cu ţăranii. Şi când le-ar fi răspuns, se-nţeleseseră că numai grefierul să scrie în colţ, pe tăcute, el văzându-şi mai departe de treburile lui, iar ei de ale lor şi ascultând tot ce-avea să-i iasă din suflet.

— Bună dimineaţa! le răspunse el, privindu-i însă ca pe două râme, care se zvârcoleau degeaba.

— la loc, rugămu-te, îi spuse contele Iancovici încercând neputincios să-i împingă scaunul de stejar în faţă.

— Mulţam! îi răspunse Crişan, întinzând mâna după el, şi săltându-l ca pe un ciubăr, ca să-l pună unde trebuie.

— Pentru noi e cam greu, pentru dumneata văd că-i o jucărie, îi spuse contele râzând.

— Greu că-i de gorun, după câte mi se pare, îi răspunse Crişan, uitându-se mai atent la fibra mânerelor frecate şi despuiate ici şi colo de lacul care le acoperea.

— Ei, cum ai petrecut noaptea-n cetatea în care noi ne ducem tot amarul zilelor? îl întrebă prefăcut dar foarte nerăbdător să-nceapă odată, colonelul Papilla.

— Ca jderu-n cursă, domnilor, şi pe deasupra năpădit de gânduri, le răspunse Crişan.

— Dar ce fel de gânduri ai, de nu-ţi dau pace să te odihneşti? îl întrebă de data asta contele Iancovici.

— Gânduri, domnilor, gânduri din pruncie şi din tinereţe, ehei! Câte nu-i trec omului prin minte! Iaca numai câte-am păţit cât eram prunc la Vaca; şi dacă le-aş înşira nu mi-ar ajunge vremea: paza oilor, a vacilor, strânsul fânului, tăiatul lemnelor, făcutul doagelor, alesul cercurilor, adusul lor, înjghebarea vaselor, pusul pe cal, dusul, târguielile, venitul...

— Bine, bine, opreşte-te acum că nu asta ne interesează pe noi, interveni zădărnicindu-l din desfăşurarea-i care n-avea parcă să se mai sfârşească, colonelul Papilla.

Contele îl privi dojenitor pe colonel, reţinându-se însă să-i facă vizibil vreo observaţie. Ar fi trebuit la-nceput să-l lase să se desfăşoare cum voia el şi apoi să-l restrângă încet, încet la cercul interesului lor. Era însă prea târziu, colonelul intervenise.

— Dar ce vă interesează atunci pe dumneavoastră? îi întrebă parcă-nciudat Crişan.

— Tot ce-ai făcut dumneata, omule! interveni contele Iancovici. Continuă numai cum ai început!

— Păi atunci de ce nu m-aţi lăsat să vorbesc?

— Din greşeală; ştii cum sunt militarii! Şi dumnealui e militar, îi spuse contele arătându-i-l c-un gest, făcut mai mult cu capul, pe colonelul Papilla.

— Daa! Dar atunci de ce nu-mbracă şi dânsul haina militară? Ori îi e ruşine cu ea? Deşi chiar c-ar putea să-i şi fie, după câte au mânjit-o. Şi-n mintea lui Crişan se mai ivi o întrebare: Ce vicleşug o mai fi şi ăsta de nu arată

fiecare ce-i?

— Păi, uite dumneata, nu te mira de asta, îi răspunse colonelul Papilla; că ştii cum e cu haina militară, o-mbracă la-nceput mai mult tinerii care vor să aibă-n ce străluci. Dar noi ăştia mai bătrâni, ce interes mai avem să strălucim?

— Da, dar să lăsăm uniformele, colonele, şi să-l ascultăm pe omul ăsta, că nu degeaba a făcut atâta drum până la noi.

„Svârcolire-v-aţi ca păstrăvii pe uscat! dacă ziceţi voi c-am venit eu singur aici”, se gândi Crişan în sinea lui. „Dar dacă vorbă vreţi, vorbă s-aveţi”. Şi-ncepu s-o ia de la-nceput cu amintirile, plăcându-i chiar şi lui să se simtă furat de firul unor poveşti în care putea spune orice.

Aşa, o zi, două, trei, până într-a patra, când Crişan încă nu trecuse cu povestea de vârsta prunciei, contele îşi pierdu răbdarea, oprindu-l însă destul de delicat: „Văd omule că dumneata ai amintiri nesfârşite, dar totodată mai văd că ai şi o ţinere de minte cum la puţini mi-a fost dat să-ntâlnesc. Nu cumva ai vrea să treci mai repede peste astea şi s-ajungem…

— S-ajung unde? se-nciudă atunci Crişan.

— La fărădelegile dumitale, de pildă, îi răspunse contele, tot atât de liniştit ca până atunci, dar privindu-l drept între ochi.

— La fărădelegile mele? se prefăcu că se-ntreabă mirat Crişan, dar de ce nu le-aţi ascultat întâi pe ale dumneavoastră? Ale dumneavoastră, da! Nu vă miraţi. Oare nu v-am povestit ce-au făcut cu noi domnii nobili de la Ribiţa sau de la Baia de Criş, care, una-două, nu ştiau alta decât să ne puie-n obezi, să ne bată cu joarda şi să ne afume cu piparcă? Oare aţi uitat ce v-am spus ieri din cele păţite-n pruncie?

— De atunci ai fost neastâmpărat şi-ai călcat legea, interveni încă zâmbitor colonelul Papilla.

— Eu legea? Ea m-a călcat pe mine, că cei care au făcut-o au făcut-o strâmbă de la-nceput.

— Îţi dai seama ce vorbeşti, omule? îl întrebă atunci

aprins de-a binelea contele Iancovici.

— Cum să nu-mi dau seama, domnule, că doar nu mi-am pierdut minţile?

— Dar atunci de ce vorbeşti aşa despre legi? Vrei să ne jigneşti?

— Dacă vă simţiţi jigniţi, n-aveţi decât, dar pesemne că ştiţi şi dumneavoastră ce ştiţi despre aceste legi ale bunului plac?

— Cum ai zis? Ale bunului plac? izbucni contele. Legile se fac după bunul plac al cuiva?

— Fără îndoială! răspunse râzând Crişan, numai că, din păcate, nu după bunul nostru plac, al ţăranilor, ci al dumneavoastră, al domnilor nobili.

— Legi după bunul plac va să zică! continuă şi mai furios contele, indentificându-se parcă, în orgoliul lui, tot mai mult cu justiţia.

— Da! Da! Iar când bunul plac al tinerelor vlăstare domneşti nu s-a potrivit cu cel al părinţilor, atunci domnişorii le-au călcat şi pe acestea-n picioare, dacă vreţi să ştiţi şi n-aţi ştiut-o până acum! Că parcă şi d-asta spuneaţi la-nceput că vreţi să aflaţi! Nu?

— Dumneata, omule, insulţi justiţia cu neruşinare! se răsti contele Iancovici; sau crezi că ea e o joacă la-n-demâna oricui?

— La-ndemâna oricui nu, dar de partea celui mai tare fără nici-o-ndoială c-a fost totdeauna, domnule judecător; au nu? Sau poate că n-oi fi ştiind eu ce-i aia?

— Justiţia-i dreptatea însăşi! interveni atunci prompt colonelul Papilla.

— Aaa! Dreptatea?! Păi dacă-i aşa, e şi mai şi; că-n oeasloavele şi scripturile pe care mi-am aruncat ochii pe când eram cu popa din Cărpiniş, acest cuvânt însemna un lucru înfricoşător; iar dreptatea Dumnezeului lui Moise era de-a dreptul de temut. Popa chiar zicea, dar pesemne că el o fi fost tare păcătos. Milă şi nu dreptate vreau Doamne, iar de blestemele lui Vasilie cel Mare nu s-ar fi apropiat nici picat cu ceară.

— De cine nu s-ar fi apropiat? întrebă cuprins de

curiozitate spontană colonelul Papilla.

— De slujbele Sfântului Vasilie cel Mare, am zis; adică de rostirea unor rugăciuni care înseamnă chemarea dreptăţii lui Dumnezeu pe pământ, pentru că dacă aceasta se coboară din ceruri cerută de cineva, atunci ea-l loveşte mai întâi pe cel ce-a nedreptăţit, întorcându-se după aceea şi asupra celui ce a cerut-o, ca să vadă dacă acesta este curat sau nu. Iar de nu – oricum muritorii de rând sunt întotdeauna şi păcătoşi – pedeapsa care-i vine asupra este tot atât de aspră ca şi cea căzută peste cel peste care a fost cerută de la-nceput; aşa că, vedeţi dumneavoastră, asta nu-i glumă sau joacă şi eu nici când n-am crezut aşa ceva.

— Da, văd că eşti mai viclean decât pari şi ştii chiar mai multe decât spui; dar o să le scoatem noi pe toate, din dumneata,n-ai nicio grijă! Şi mai ales mă interesează întâlnirea din Valea Turcului de lângă Ponor; ştiţi voi, acolo unde v-aţi întâlnit toţi trei şi v-aţi făcut unii pe alţii conducători, hotărând să răspândiţi pârjolul în tot principatul, izbucni iar contele Iancovici, ridicându-se de la birou şi-ncercând să se apropie de scaunul lui.

Crişan îi privea cu compătimire puţinătatea trupului şi, mai mult ca să vadă ce face, când fu la doi-trei paşi de el, se mişcă brusc în scaun şi tuşi înfundat.

Contele tresări atunci şi, gândindu-se că este mai prudent să păstreze distanţa, se retrase la birou. Colonelul Papilla se ridicase şi el de la locul lui, iar grefierul din colţul în care scria, c-un ochi privea hârtia, iar cu celălalt uşa.

„Ia uită-te cine vrea să scoată tainele din mine şi mai ales povestea aceea de la Ponor pe care am avut slăbiciunea nu ştiu cum dracu, să le-o zvârl în obraz la Abrud. Dar nu, tocmai aceea n-o s-o mai afle de la mine. Aşa să ştii şi tu Horia, şi-n niciun caz să nu te mai temi de asta, îşi zise atunci Crişan în sinea lui; când ei nemernicii se sperie şi de tusea mea. Ce nevolnici mi-a mai fost dat să-ntâlnesc!”

— Dar în numele acestei dreptăţi, pe care ne-ai

pomenit-o aici, dumneata îţi dai seama ce-ai făcut? continuă contele.

— În niciun caz n-am pomenit-o eu întâi şi nici n-am cerut-o peste cineva; dar dacă dumneavoastră o tot aduceţi în vorbă, eu v-am răspuns ajutându-vă să-nţelegeţi de ce şi ea i-a călcat în picioare pe cei ce n-au respectat-o.

— Adică? întrebă contele Iancovici.

— Adică cei ce au venit peste noi, întâi poate ca oaspeţi, apoi punându-ne piciorul în grumaz şi făcându-se după aceea stăpâni, fără voia noastră, pe locul şi pe tot ce-am avut.

— Dar de unde ştii dumneata c-a fost aşa?

— Păi doar n-or fi răsărit domnii nobili de pe butuci, ca bureţii, şi nici n-or fi picat de-a gata grofii din cer?!

— Dar dumneata, omule, ştii ce presupune un titlu de nobleţe? îl întrebă furios şi lezat în propria-i mândrie, contele Iancovici.

— Bine de tot, domnule judecător, că doar nu degeaba am trăit printre ei.

— Da?! Atunci spune-ne şi nouă.

— Păi ce să vă spun eu dumneavoastră, decât că asta-i ca un fel de însemnare dată acelor care nu s-au sfiit cândva, de mult, să pună piciorul în grumazul altora, făcându-şi-i slugi în urma dreptului celui mai tare sau a vreunei bătălii câştigate.

— Nu zău?! exclamă contele şi mai indignat; şi numai atât?

— Nu numai atât; dar ce contează mai departe ştiinţa de carte a unor oameni ca aceştia, dacă au uitat după aceea ce-au fost şi de unde au pornit? Să-şi ascundă, aşa, doar gândurile cu ea? Trecutul? Şi să-şi acopere cu vorbe mârşăviile? Vedeţi? Şi dumneavoastră ziceţi justiţie în loc de dreptate, de dreptatea aceea de la început, de aceea care nu-i a nimănui decât poate a lui Dumnezeu, şi care coboară firesc peste toţi deopotrivă, lovindu-l aspru mai întâi pe cel ce a călcat-o fără să-şi aducă aminte de ea.

— Şi voi cum aţi călcat-o? Ştiind sau neştiind de ea? întrebă zâmbind contele.

— Noi, domnule judecător, n-am călcat-o nicicum. Noi doar le-am adus aminte celor ce-au călcat-o cum c-au călcat-o.

— Şi cum asta? ucigând, furând, violând şi dând foc? continuă contele, enervat peste măsură, apropiindu-se de el în timp ce-i enumera categoriile fărădelegilor pe degete.

— No, păi dacă dumneavoastră mi le-nşiraţi pe degete! apăi tot pe degete am să vă dau şi eu răspunsurile, zise Crişan îndreptându-se bine în scaun şi privindu-i pe cei doi drept în ochi.

— Omoruri aţi zis? Păi cine pe cine a vrut să omoare-n-tâi? Eu pe subprefectul de la Baia de Criş, pe contele Hallmagy sau pe şleahta celor din Aciua, cu care ne-am bătut la Curechiu şi la Baia de Criş? Sau ei pe mine domnule judecător?! Ca s-o luăm numai de aici şi să nu-i mai punem la socoteală şi pe cei ucişi de domnii noştri stăpâni legali, cum ziceţi dumneavoastră, prin temniţele comitatului şi prin cele de la Seghedin. Care pe care l-a omorât, atunci după dreptate sau legal cum ziceţi dumneavoastră?

— N-avea însă dumneata nicio grijă că cel ce a ridicat sabia, de sabie va pieri; sau asta mi se pare c-au uitat să v-o spuie preoţii dumneavoastră? i-o reteză scurt contele.

— D-apăi popii noştri ne-au spus multe, şi-au uitat şi mai multe să ne zică, numai că noi mai ştim că cel ce a ridicat-o primul va fi cel mai tăiat de ea.

— Lasă, nu fi îngrijorat dumneata de asta, mai bine continuă-ţi socoteala pe degete, cum ai început-o, şi treci mai departe la furt, îl îndemnă colonelul Papilla.

— Hm! zâmbi atunci amar Crişan, dând chiar să scuipe, dar se reţinu. Apăi dacă-i vorba de furt, nu ştiu, zău, care de la care au luat lăsându-i pruncii muritori de foame şi cerşetori pe drumuri! Noi de la domnii nobili sau domnii nobili de la noi, iobagii? Şi, şi-aci i-o vorbă: să nu

legi gura boului care treieră! Or cine pe cine nu l-a lăsat să se sature când a lucrat în ogorul lui? Noi pe domnii nobili, sau domnii nobili pe noi, sărăntocii?

— Dar cine v-a adus la sapă de lemn? Nobilii sau neghiobia şi tembelismul de care aţi dat dovadă tot timpul? răspunse contele.

— În orice caz nu noi pe noi, ci cei care au venit peste noi.

— Bine, asta mi-e limpede, dar violurile? Sau nu ştii ce-s astea? Şi incendiile?

— Ba da, dar iertat să-mi fie că, dacă s-au întâmplat şi d-astea, ce să vă spun aici decât tot vorba veche, potrivit căreia dacă femeia nu vrea, nici dracu n-o poate sili; şi nu ştiu zău, care pe care s-au poftit mai mult! Cât despre focuri, ele au mistuit doar ce-a fost pieritor şi nimeni n-a tras vreun folos de pe urma lor.

— Mda! Ce zici, colonele Papilla, de modul în care inculpatul nostru ştie să-şi justifice fărădelegile?

— E extrem de ingenios şi de abil, domnule conte, nu degeaba a fost căpetenia cea mai neastâmpărată-n răscoală şi nu degeaba i-a dat cel mai mult de furcă colonelului Kray. Închipuiţi-vă ce-ar fi fost dac-ar fi pierdut armata imperială bătălia de la Mihăileni? Câţi alţi soldaţi ar mai fi trebuit să piară după aceea, ca să restabilească din nou echilibrul de forţe?! De fapt, tot datorită lui a-nceput şi răscoala. Gândiţi-vă numai la ce stratagemă a recurs ca să-i atragă pe ţărani în cursă: înrolarea în regimentul imperial din Alba Iulia! Ce frumos sună: soldat într-un regiment de gardă!

— Ei da! Şi iată-l c-a ajuns singur la Alba! Sau poate c-o mai fi având şi ajutoare primprejur? Aşa-i, căpitane? N-auzi? îl mai sâcâi ironic contele, dându-i în acelaşi timp şi târcoale, ca să-l privească din toate părţile.

Crişan se-nţepenise însă bine-n scaun şi chiar îşi lăsase puţin capul între umeri ca şi cum s-ar fi pregătit să treacă printr-o căpiţă de fân. Tăcea şi închisese ochii ca să-i audă parcă mai bine pe cei doi ce spuneau. Cu coatele se sprijinea însă zdravăn pe amândouă stinghiile

scaunului, în timp ce picioarele-i stăteau întinse dedesubt, ca nişte resorturi gata să se destindă oricând într-un salt.

— Apăi de, domnilor, acum că v-am picat în gheare vă dă mâna să mă-ncolţiţi, că de, eu sunt unul iar dumneavoastră o cănţălarie-ntreagă; dar aş fi vrut să vă văd pe câmpul de bătaie, continuă Crişan după ce mai tuşi o dată.

— L-am trimis acolo pe Kray, nu ţi-a ajuns?

— Din păcate n-a scos capul la lumină nici cât să-l ochesc, îi răspunse Crişan.

— Păi dacă fără să se arate măcar te-a bătut, ce-ar fi fost dacă ai fi şi dat piept cu el? Cred că nici nu mai aveam cu cine sta acum de vorbă.

— De ce nu s-a arătat atunci dacă i-a dat mâna? Aşa, după război, mulţi se laudă.

— Ce-ar fi să i-l aducem acum în faţă, colonele? i se adresă contele lui Papilla.

— L-aş vedea şi eu măcar o dată cum arată la chip, că doar de bătut n-o să ne mai batem aici, eu în lanţuri şi el cu sabia, răspunse Crişan.

— Fii liniştit, că noi nu ne batem cu oamenii în lanţuri sau cu neputincioşii, cum ai făcut dumneata.

— Nu, că dumneavoastră v-aţi bătut cu oamenii zdraveni numai după ce i-aţi pus în obezi sau i-aţi spânzurat.

— Dumneata mai ai curajul să vorbeşti de spânzurători? Dumneata care ai ucis, tăiat şi spânzurat la drumul mare?

— No, da, domnilor, eu, le răspunse Crişan încruntat, ridicându-se totodată şi-n picioare; dar aţi putea măcar să-mi spuneţi pe cine anume am tăiat, spânzurat sau ars eu? Pe Stoianovici, pe care l-am prins la Hălmagiu şi căruia i-am dat drumul după ce-am părăsit localitatea? pe Schulz? pe Adamovici? pe Molnar? Sau pe care alţii?

— Dar contele Hallmagy cum a pierit? Dar cu Kristsory ce-ai făcut? sau cu domnii Bethlen, Hallaky, Apafy, Horvat, Teller, Arany, Telleky şi cu atâţia alţii despre care

ai să dai seama, cum te-ai purtat?

— Apăi cum a trebuit, aşa m-am purtat! Să-l fi lăsat dară pe contele Hallmagy să mă omoare când m-a atacat noaptea pe la spate? sau pe Kristsory cu care m-am bătut deschis? Cât despre ceilalţi să nu mai vorbim; încă nu şi-au primit pedeapsa pe care o meritau, după ce mi-au măcelărit într-o singură noapte un sat întreg. Păcat c-au mai scăpat totuşi câţiva de furia sătenilor încinşi! încheie el, aşezându-se din nou pe scaun şi văzându-se parcă-n Târnava în noaptea aceea de pomină.

— Bine, bine, las-că p-astea o să le vedem noi pe-ndelete cum au fost, şi pe altele de altminteri, dar deocamdată să-ţi stabilim acuma vina, în general: organizarea de bandă, crime, violuri, incendii şi jefuiri de persoane. Da? îl întrebă odată contele privindu-l în ochi.

Crişan nu-i răspunse nici da nici ba, minunându-se de ce-i ieşea din gură.

— De acestea toate eşti acuzat numai în principiu. Pe noi însă, ne interesează acum ce-ai să ne spui despre fiecare-n parte? reluă contele lancovici discuţia, revenind între timp şi el la locul lui de la birou, şi privindu-l chiar curios ce avea să le mai spună.

— Apăi văd domnilor că iar trebuie s-o luăm de la-nceput, şi nu ştiu de ce? răspunse Crişan cu năduf în suflet schimbându-şi totodată şi poziţia de pe scaun. Pesemne însă că ori dumneavoastră vă lipseşte ceva ca să-nţelegeţi, ori n-am eu darul vorbirii ca să vă fac să pricepeţi nişte lucruri mai limpezi decât lumina zilei?

Îmi pomeniră̆ţi aici de organizare de bandă!? Păi bandă de tâlhari sunt cei ce se scoală să fugă-n cătănie când nu mai au cum o scoate la capăt cu nobilii lor stăpâni? Şi-apoi, io i-am strâns când ei clocoteau de atâta amar de vreme ca mustu-n ciubere? Aa! că m-au ales pe mine s-aibă cine scrie şi vorbi-n numele lor cu domnii? asta da; dar ce-s ei vinovaţi dacă nu ştiu carte sau io că ştiu fiindcă m-o-nvăţat crâstnicul şi popa?

— Şi-ncolo, nimic? dar spre Alba cine i-a-ndreptat? îl întrebă contele.

— Păi cine altcineva să-i îndrepte decât vrerea lor de a se face cătane?! şi dacă regimentul imperial era aici? că-ncolo drumul doar îl ştiau până la Alba!

— Şi de crimele pe care le-au comis ei în drum, cine răspunde?

— Crime! mereu îmi sunaţi cuvântul ăsta-n urechi; dar pe cine oare-am omorât noi dintre cei care-nainte nu ne-au ameninţat ei cu moartea?

— Ameninţarea-i una şi f apta-i alta!

— Păi da! atunci să-i fi lăsat să ne omoare şi-acum i-aţi fi judecat pe ei aici, nu? Domnule judecător! Mă faceţi să mă-ndoiesc de puterea dumneavoastră de judecată!

Când auzi punându-i-se-n cumpănă puterea de judecată contele Iancovici începu din nou să se-nfurie simţind, deşi se stăpânea încă destul de bine, cum i se urcă sângele-n obraz,

— Crima rămâne crimă, omule, şi legea-l pedepseşte pe cel ce a făcut-o, nu pe cel ce a intenţionat-o! Iar eu de aceea sunt pus aici ca s-o aplic, îi răspunse contele ridicându-se în picioare.

„Parcă seamănă c-un popândău sau c-un iepure sculat pe mirişte să vadă ce-i în jur”, îşi spuse în sinea lui Crişan, privindu-l pe sub sprâncene.

— Dar nu vă impacientaţi, conte! interveni Papilla; omul are încă o mulţime de spus; uite, de pildă, despre jafuri, incendii! Atâtea castele doar au luat foc!

— Jafuri, aţi zis? păi astea nu le sunt în fire, domnilor judecători, celor ce nu ştiu ce-nseamnă mătasea, oglinda, canapeaua sau perna de puf; acestea-s doar lucruri doritoare de slugi şi de cei ce le-au deprins folosinţa prin molipsire de la stăpâni.

— Dar inventarul viu al castelelor prădate: vitele, caii?

— Păi dobitoacele au luat-o-ncotro au simţit că le e mai bine, iar ceea ce s-a stricat înăuntru, s-a stricat numai în luptă; întrebaţi-l dealtfel pe domnul Kray, ce-a mai găsit el la Mihăileni, din casele pe care le-a aprins peste oamenii mei?

— Dar celelalte incendii? Lunca? Criştiorul? Brănişca?

şi alte multe pe care noi încă nu le ştim exact.

— Păi daca dumneavoastră nu le ştiţi, eu cu atât mai mult n-am avut de unde să aflu de ele, pentru că n-a venit nimeni la mine să-mi spună: Am aprins cutare sau cutare castel; iar ce-a ars a fost bun ars.

— Da? Bun ars?

— Păi da, că de! cei ce au scos scântei o viaţă-ntreagă trebuiau să s-aştepte odată şi odată-la pârjol; altfel, cum dară?

— Bine, omul lui Dumnezeu! văd că-n general ştii să te descurci, să-ţi motivezi, să explici şi să justifici tot ce-ai făcut, dar să vedem de-acum încolo, pe-ndelete, cu nume, date şi locuri, şi cu toate amănuntele întreaga desfăşurare a acestui „pârjol”, cum parcă-l numişi mai înainte. Ne interesează apoi mai ales numele şi starea căpitanilor pe care i-aţi avut sub porunci, precum şi toate legăturile cu cei de peste graniţele muntoase. Trebuie să vă fi bizuit voi şi pe alte făgăduinţe sau ajutoare. Nu se poate altfel. Dar asta-ncepând de mâine, că astăzi suntem sfârşiţi şi noi şi dumneata de câte ne-am zis unul altuia. De mâine însă o să-ncepem milităreşte şi pe-ndelete ! Ai înţeles? Gardaa!

Şi contele bătu din palme chemându-şi iar garda, în timp ce cu ochii se uita fix la Crişan.

Crişan îl auzea şi-l privea şi el, neputându-se însă deloc dumiri cine-i dăduse omului acestuia atâta putere şi mai ales dreptul să-i spună că mâine îi va întoarce sufletul pe dos, descusându-i-l pe-ndelete, fir cu fir? Dar nu, asta n-o va îngădui în niciun caz! măcar că încă nu-şi deşertase tot veninul de pe inimă. Şi totuşi, un fior îl străbătu până-n măduva oaselor. Era o stare pe care n-o mai simţise niciodată. Să-i fi fost frică? Dar de cine? Când socoteală pentru faptele lui n-avea să-şi mai dea decât sieşi şi lui Dumnezeu?

— Aşadar, ne-am înţeles! şi cu toate amănuntele şi numele celor ce-au participat alături de dumneata la răscoală, repetă contele Iancovici. Să te gândeşti bine,

altfel va trebui să-i scoatem pe toţi din dumneata cu acul. Ai înţeles?

— Din mine? Pe toţi! Şi-ncă cu acul! No’ vrerea-şi s-o mai văd şi pe asta domnilor nobili! răspunse Crişan, ridicându-se totodată-n picioare ca să-ntâmpine garda.

Contele Iancovici şi colonelul Papilla îl priveau însă ca pe-o victimă pentru care nu mai exista nicio scăpare

— Şi totuşi, conte, cu acest om nu ne va fi deloc uşor! continuă colonelul Papilla după ce iar rămăseseră singuri în birou.

— De ce? Fiindcă-l vezi atât de mare, colonele? Sau crezi cumva că nu există remedii şi pentru dimensiunile astea?

— În afară de torturi, nu văd altele.

— Aşteaptă atunci până mâine şi-ţi voi dovedi cum va începe să se destrame.

— Mda deşi până mâine se mai pot întâmpla încă o mulţime de lucruri, domnule conte, îi răspunse colonelul, gândindu-se la ceva ce nu mai voi să-i spună.

★

Crişan se pomeni din nou în celula din care pornise şi-n care-l zvârliseră ca pe un butuc, lângă o bancă de piatră, pe care ziua n-avea voie să se-ntindă. De fapt îl interesa prea puţin somnul la o răspântie-n care se afla; pentru hodină ar fi avut, la urma urmei, trunchiul de pe care se ridicase, dar nici asta nu-l rodea aşa cum îl roseseră gândurile a tot ceea ce i se-ntâmplase, încă din pruncie si până când îl zvârliseră, după ultima anchetă, în vizuina în care se afla. Se opri o clipă.

Şi totuşi aci-şi depanase toată viaţa, încăpându-i toate pe lângă el şi-ntr-însul de parc-ar fi fost plaţul[79] celui mai mare târg. Iar încăperea-n care sta, din cenuşie, cum i se păruse la-nceput, i se lumina-n jur lăsându-l tot mai limpezit faţă-n faţă cu sine. Era ca-ntr-o chilie în care tot ce era, era de ajuns; nimic prisosindu-i, nimic mai trebuindu-i. Se vedea pe-sine-n toate şi toate se

[79] 79-piaţă

răsfrângeau în el, de parc-ar fi fost vasiliscul[80] de care atâta auzise prin pruncie. Vedea răsfrânt în sine chiar şi propriu-i chip, ca un fel de icoană mută căreia nici nu se putea închina, dar de la care nici nu putuse întoarce privirea. Se vedea atât de bine-ntr-însul, mai bine ca-n oglinda oricărei ape din care băuse, şi se putea cufunda-n el, tot aşa de uşor cum se cufundase şi-n undele izvoarelor. Nu se dumirea însă cum era cu putinţă aceasta, şi totuşi îşi trăia din plin propria-i cufundare în adâncuri. Se privea drept în ochi şi se-ntreba ce-ar mai fi avut de făcut în faţa a ceea ce-l aştepta, când sute de mâini i se-ntinseră atunci înainte şi mii de glasuri îi răsunau în urechi: NU.

Nu ştia ce se-ntâmplase şi nici ce să le răspundă, până când îi recunoscu şi-i văzu pe cei ce-l năpădiseră de peste tot, ca furnicile, neţinând seamă de vreo margine, nici de vreun loc, sau de vreme, ci toate deodată, unele peste altele, unele lângă altele, unele-ntr-altele şi toate-n-tr-însul şi el în toate. Erau glasuri, mâini, chipuri şi ochi de copii, de femei, de bărbaţi şi de bătrâni, care toate i se-ntindeau-nainte, rugându-l să nu-i spună, să nu-i pomenească şi nici să şi-i mai amintească vreodată în faţa tocătorii judecătorilor.

Simţea apoi cum i se destrăma sufletul, ieşindu-i din el, în faţa unor ochi, care singuri mai rămăseseră să privească tot ce-ar fi vrut şi n-ar fi vrut, tot ce ştiuseră şi tot ce uitaseră, întinsuri şi cuprinsuri, bune şi rele, chipuri, arătări, căderi şi suişuri, mişcări în toate felurile şi nimic cu astâmpăr.

Nedumeririle cugetului, luminate nu de lumina soarelui şi nici de cea a minţii, ci din ceva ce venea din el şi prin el, îi cădeau peste inimă, şi prin ea, ca printr-un ciur, strecurându-i-se de toată zgura prisosurilor. I se pustiise sufletul şi i se despicau dinainte toate îndrituirile pe care altă dată se bizuise atât de mult. Se deşira într-însul totul, de la capăt, spre undeva unde trebuia să fie începutul şi sfârşitul, urzeală întinsă într-un război la care

[80]80-şarpele mitic care putea vedea prin orice

nimeni n-avea să mai ţeasă cum ţesuse el şi-n care nici el n-ar mai fi ştiut ce să-nnoade! Şi totuşi, firele-n care se destrămase se-ntindeau mai departe, spre capătul a ceva ce-l atrăgea întruna; un rost poate, un alt rost de care nu-şi dădea seama, dar spre care se simţea mereu împins. Şi-un fir de tort lăuntric i se răsucea altfel în jurul sufletului, sau parcă al inimii, din care-nainte pornise destrămarea, ca pe o sucală de-a cărei noimă n-avea însă nicio ştire. Şi văzu-i lăuntric îi trecea peste vreri, cum i-ar fi trecut privirea vie peste un darac, prin care nu mai avea a i se descâlci fuiorul nici unei pofte, îşi răsturnase totul în sine ca-ntr-o găoace în care ceea ce dădea peste margini revenea apoi asupră-i, împingându-i cuprinsul dincolo de orice simţire.

Şi Doamne! Ce nesfârşit îşi fusese sieşi fără a şti câtuşi de puţin cât se poate întinde. Se-mpletiseră toate-n tr-însul, pentru ca apoi tot ele să se destrame, lăsând fiecărei scame de gând libertatea de a i se aşeza oriunde-n suflet.

Se scuturǎ apoi revenindu-şi în fire şi alungându-şi parcă toate nălucirile, toate întruchipările şi tot ce simţise, părându-i-se aievea într-o trăire cum nici n-ar fi bănuit c-ar fi putut să aibă. Dup-aceea o luă iar de la început, pe firul unor gânduri frecate de arcuşul tuturor întrebărilor: trebuia ori nu trebuia să mai vorbească cu cei doi judecători? Strigoi atât de îndepărtaţi în gând dar bântuindu-l mai furioşi ca oricine. I se destrămase şi amestecase totul pe dinăuntru, în jurul acestor două făpturi, în jurul acestor două duhuri puse veşnic peste orice, ca două semne de-ntrebare. Şi mai ales ultimele lor vorbe: „acum du-te, şi mâine o vom lua-o de la capăt, milităreşte şi pe-ndelete, cu toate numele şi cu toate amănuntele celor ce au participat alături de dumneata la răscoală”.

S-o ia, aşadar, de la-nceput! Asta ar fi însemnat să

spună cum se-ntâlniseră cu Horia şi cu Cloşca la Ţebea, ce se-nţeleseseră şi juraseră, cum se văzuse cu oamenii sub podul de pe Criş, în târgul Bradului; cine fuseseră aceia? Ce spuseseră? Pe cine mai vestiseră? şi cum se adunaseră în biserica din Mesteacăn, cum porniseră cu popa Silvan, împinşi de vrerea tuturor de a se face cătane la Alba ca să puie odată mâna pe puşti! şi-apoi tot ce se petrecuse la Curechiu; la Criştior, cu Kristsory; în biserica din Brad; după-aceea măcelul de la Târnava, întâlnirea cu Cloşca la Baia de Criş, şi cu Horia, la Blăjeni; pornind apoi spre Abrud, moartea protopopului Şuluţiu, cucerirea oraşului, apoi ultimatumul de la Deva, înfrângerea de la cetate, dup-aceea armistiţiul de la Valea Bradului, pe care el însă nu-l voise-n niciun chip; şi din nou reluarea luptelor şi a hărţuielilor până la cea din urmă, de la Mihăileni; şi totul cu de-amănuntul, cum fusese şi cum îl retrăise de o mie de ori. Dar nu! în niciun caz, nu! Ar fi fost cea mai cumplită înfrângere pentru el, mai cumplită decât cea de la Deva şi Mihăileni, mai cumplită decât oricare alta pe care ar fi putut-o trăi. Cum ar mai fi putut apoi da ochii în sufletul lui cu copiii celor care mai rămăseseră-n viaţă şi ale căror chipuri îi reveneau mereu înainte rugându-l să nu le spună numele părinţilor în faţa judecătorilor? Ce-ar fi avut să le spună: că n-avusese-ncotro? Că nu mai putuse răbda ce avea să vină peste dânsul? L-ar fi blestemat toţi, în vecii vecilor, cu vii, cu morţi, şi-apoi ce-ar fi zis şi popa Silvan, sau Cloşca, sau Horia? Oh! Pe unde-ţi mai fi şi voi, fraţilor!

Pe de altă parte, cui să spună el ce-a fost, cum a fost şi-ar fi vrut să fie? Unor strigoi? Unor arătări îmbrăca-te-n haine cernite preumblându-i-se pe dinaintea gândurilor ca să-l întoarcă pe das? Să le spună lor tot ce fusese, ca să-i înfioare? Dar pe cine să-nfiori când, şi-aşa, şi ei poate muriseră de mult? Să-i uimească cu ceea ce făcuse? Dar ce i-ar mai fi putut uimi? Sau cu ce i-ar mai fi putut scoate dintr-ale lor, când nu mai era nimic de scos din-tr-înşii? Să le arate ce nu văzuseră? Să le spună ce nu bănuiseră? Ar fi-nsemnat să-i descopere pe cei ce se

ascunseseră ca să mai poată trăi; ori asta nu, nu, cu niciun chip, orice s-ar fi întâmplat, chiar cerul de s-ar fi prăbuşit peste dânsul.

Dar victimele! Să le pomenească cu sete că le trimisese pe lumea cealaltă? Cui i-ar fi făcut necaz? Judecătorilor? Ce puţin ar fi-nsemnat însă necazul lor, pe lângă bucuria de a fi aflat cum şi cu cine am făcut toate astea!

Să mai fi-ncercat apoi, trecând peste orice, să le spună totul, totul, de-a fir în păr; cum puseseră la cale răscoala cu Horia şi Cloşca, cum se desfăşurase şi cu cine. Şi la urmă să le râdă în nas: ei uite asta a fost, dac-aţi vrut să ştiţi! Şi de-acum puteţi să-mi faceţi orice, nu-mi pasă!?

Da, dar dacă nici lor nu le-ar fi păsat de toată sfidarea lui? Dacă-n loc să se sinchisească s-ar fi bucurat din toată inima că nu le-a dat nicio bătaie de cap, văzându-şi mai departe, liniştiţi, de planurile lor, urmărind, arestând şi osândind apoi tot ce fusese pomenit de el? Oo! ce l-ar mai blestema, atunci, toţi muribunzii! Mai tare decât cei pe care-i auzise cu urechile inimii răcnind pe la răscruci, pe roată, în ţeapă sau pe ruguri. Şi-apoi copiii lor, şi copiii copiilor lor, ca şi toţi cei ce i-ar auzi povestea-n vecii vecilor!?!?...

Să moară apoi şi stors de ceea ce voiseră duşmanii să scoată de la el şi după-aceea să fie strucit ca un gândac?! Spart ca o curcubătă, tăiat, înţepat sau spânzurat?! Oo, nu! Bucuria duşmanilor ar fi fost prea mare şi golul din-tr-însul prea pustiu! N-ar fi putut pocni nici măcar ca o băşică de porc răsuflată, ca să-i sperie cel puţin; ş-apoi, cine l-ar mai fi aşteptat la marginea gropii? Horia? Cloşca? Silvan? Hei, fraţilor! Unde-ţi fi de nu m-auziţi? îi striga el în gând, fără ca nimeni, nici măcar propriu-i ecou, să-i mai poată răspunde.

Să-i fie atât de larg necuprinsul? să n-aibă niciun stei de care să i se poată poticni strigarea?! Doamne, unde-aj- unsese! şi ce-i trecea prin minte! să le facă pe toate, şi-ntr-un fel, şi-n altul? şi-apoi, de unde-l cuprinsese iar frica, spaima şi groaza? De cine se teme oare? De roată?

De paloş? De ţeapă? De rug? sau de spânzurătoare?

Cu roata l-ar fi tăiat bucăţi, bucăţi, până la inimă, sau până n-ar mai fi putut striga. Se şi vedea-ntins pe jos şi legat în funii şi roata-i căzându-i pe fiecare mădular, o dată, de două ori, de trei ori până să scoată dintr-însul ce? Vaiete? Sufletul? Ei bine, până la urmă l-ar fi dat, dar în niciun caz în mâinile lor. Au, Rista nu murise?! nu tot în mâinile lor? Sau nu, el ar fi fost bine să le arunce torţa-n pulberărie şi s-o pornească cu ei cu tot în văzduh, ca-n dorinţa sau visul lui. Sau cel pe care-l trăseseră soldaţii lui Ballo-n ţeapă, la Alba! Murise sfâşiind văzduhul cu răcnetele lui, dar o sfârşise şi el căci numai o dată putuse omul muri.

Cu paloşul, ar fi fost mai simplu, l-ar fi tăiat ca pe un pepene şi gata! Ar fi sărit seminţele poate dintr-însul, şi capul cât colo, dar ce-ar mai fi rămas din el ar fi tăcut pentru vecie, iar sângele l-ar fi înghiţit pământul.

Pe rug s-ar fi înăbuşit cu fum înainte de a-l fi atins flăcările, şi-n spuza rămasă cine i-ar mai fi putut găsi gândurile sau urma lor? În spânzurătoare l-ar fi ciugulit corbii; dar mai bine ei, decât părerile de rău.

Şi-atunci de cine se temea? De moarte? Odată tot trebuie să moară! De felurile morţii? într-un fel tot trebuie s-o sfârşească. De ceea ce se-ntindea după? Dar asta cine mai ştie ce-i, dacă numai în prag şi tot ce-avusese-n-tr-însul s-amesteca, se destrăma, iar se-nnoda împrăşti-indu-se apoi ca să-i vie din nou cu furie şi putere şi mai mare asupră-i. Şi totuşi, de asta se temea, de ceea ce-i umplea auzul şi văzul în marea trecere spre dincolo?

Dar să nu treacă atunci? Ar mai fi putut? Ţinea asta oare numai de el? Şi dacă trebuia neapărat, de ce să n-o fi făcut mai iute? Ar fi însemnat că fuge de ceea ce şi-aşa avea să se-ntâmple? Că-i slab? Dar nu de asta o făcea; o făcea ca să tacă. Cine-i dăduse însă dreptul să-şi ia singur ceea ce singur nu-şi putuse da? Să fi tăcut atunci şi fără să-şi ia ceea ce şi aşa voiau alţii să-i ieie? Să fi tăcut, dar oare era cu putinţă? Ce zici, părinte Silvan? Taci! Da, îţi convine pentru c-ai plecat când ai vrut şi-ai

făcut întotdeauna numai ceea ce a fost bine. Horia, tu m-auzi? Sau poate şi tu te lupţi cu aceleaşi gânduri? Cloşca! I-ai iertat doar pe cei din biserica de la Baia de Criş şi mie nu-mi zici nimic?! Dar ce te-ntreb eu oare pe tine, când îi avea cine ştie ce pe cap?!

Pe cine atuncea, dară, mi-a mai rămas să-l strig? Pe mama? Pe tata? Prea demult îs plecaţi din lumea asta şi poate că m-au şi uitat. Şi-apoi ce-or şti ei din ceea ce numai eu am păţit?

Pe morţi atunci? dar ei m-au bântuit cu-ntrebări, la care ce-am ştiut să răspund? Prietenii mi-au surâs lăsându-mă să mă descurc cum ştiu, părându-le poate şi bine că nu-s în locul meu sau, cine, cine mai ştie...? Duşmanii morţi m-aşteaptă cu nerăbdare să le fiu deopotrivă. Şi-atunci? Atunci ce va fi? Dar de-ar fi odată! Să-l mai întreb eu pe Hallmagy în faţa lui Dumnezeu de ce a vrut să mă omoare? Pe Kristsory de ce a fugit de mine? şi pe domnii de la Târnava dacă le place unde am ajuns după ce mi-au înjumătăţit satul? Oo, câte aş mai avea să le spun! Numai de m-ar auzi şi Dumnezeu cât am să strig la cer. Dar tace şi El. De ce taci Doamne, şi nu-mi dai niciun semn? Sau poate c-am avut semne destule cât era popa Silvan prin preajmă-mi. Da! îmi aduc aminte, el spunea multe; dar ce din ceea ce spunea el mi-ar putea folosi acum? Aa! Ştiu! Să Te rog întruna să nu mă părăseşti. Atunci, bine! Vino! Uite, Te rog! Da, şi ce gând îmi trece acum prin minte: că Tu ai socotit păcat de neiertat luarea propriei vieţi.

E adevărat, aşa-i, dar ce-ai face Tu-n locu-mi dacă Ţi-ar fi spus şi Ţie judecătorii ce mi-au spus mie? Sau poate că Tu ai fi făcut altfel; poate că li Te-ai fi împotrivit cum nu m-am împotrivit eu, ca Horia, poate, care nu s-o fi temut de nimic, sau cine ştie... Dar eu nu sunt Tu! Iar Tu ai avea dreptate să-mi spui că nici Tu nu eşti eu; şi aşa-i; fiecăruia îi este dat ceea ce-i a lui. Da, dar mie mi-e greu şi poate Tu m-ai putea ajuta. Ori eu mă pregătesc să Ţi-o dau Ţie; uite aşa-ncet, cum pot; cum am făcut şi-nainte când i-am luat-o-nainte lui Horia, şi cum mi-e la-

ndemână, căci dacă nu Ţi-aş da-o, m-ar sili să vorbesc, să spun. Să spun tot ce a fost şi pe toţi cei ce m-au însoţit. Ori, asta-i moartea lor, şi-atunci de ce să nu fie numai a mea? De ce să nu le iau locul când şi-aşa trebuie să-l dau pe-al meu?

Uite, îţi dau înapoi ce mi-ai dat, ba chiar cu povara-n-drăznelilor, pentru că n-am fost om de nimic. Oo ! de mi-ai primi darul!

Şi ca să izbutească sigur, se culcă pe lespezile din dosul uşii, continuând să-şi răsucească şi mai cu putere nojiţele din jurul grumazului, cu o cărămidă pe care o legase la celălalt capăt.

Ceva-l opri după aceea. Să fi fost frica, neputinţa, vreo aripă de înger, sau Însuşi Dumnezeu? Dar chipurile celor ce s-ascundeau în dosul numelor cerute de judecători îl rugară mai departe să tacă. Şi ca să fie sigur, atunci, că nu va mai vorbi, nu se opri din strânsoare decât ca să se-aşeze mai bine.

I se iviră atunci dinainte duşmanii. Cum mai râdeau! Şi dracii copilăriei deopotrivă cu ei; apoi toţi pe care-i uitase i se-ntruchipară-nainte-i din nimicul uitării, revenindu-i în gând cu tot ce fuseseră şi păţiseră şi ei, apoi prietenii; unii mai trişti, iar alţii mai veseli, şi popa Silvan. Hei, prietene, părintee! şi popa se opri din trecerea pe dinainte-i întorcând capu-napoi, mirat. Dar numai atât, sau parcă nu, îi mai făcu un semn; să vie oare după el? poate; da, asta; desigur asta, căci fusese ca atunci când îi scăpase din mână în Mihăileni. Dar şi-atunci ca şi acum, mai prinde-l dacă poţi! sau poate că aşa i se păruse. Voi merge însă; fie ce-o fi! şi nu mă voi opri, poate că-l voi putea ajunge şi atunci va vorbi el pentru mine-n faţa lui Dumnezeu.

Se pomeni apoi în biserica din Mesteacăn, trecându-i sfinţii prin priviri, tot aşa tăcuţi ca-n ziua pornirii, în afara Sfântului Ilie care plecase de la locul lui departe, cu carul prin ceruri; apoi pajiştile din Vaca, târgul de pe Găina din ziua când o luase pe Lena, popa din Cărpiniş, crâsnicul care-l învăţase să citească şi care se tot chinuia parcă

să-i deschidă dinainte o carte; casa-n care venise pe lume, pustie însă toată – şi căreia-i dete totuşi târcoale – reumplându-se apoi încet, încet, cu fraţii lui, cei mai mari întâi, aşa cum şi veniseră pe lume, mezinii, dup-aceea se văzu şi pe sine, apoi pe cei mai mici, chiar şi pe cei ce muriseră înainte de a-i cunoaşte el cum arătau; nici prin gând nu i-ar fi trecut c-ar fi putut arăta aşa, şi-n cele din urmă părinţii: mai întâi, tatăl său grăbit ca-ntotdeauna şi-apoi mama sa îngrijorată, foarte îngrijorată – de ce oare? de moartea cui mai mult? de-a lui poate? Nimeni însă nu-i spunea nimic şi nici el nu mai avea vreme să zăbovească. Ieşi apoi afară. Era primăvară ca atunci cum fusese când i se spusese că venise pe lume! Prin câmp, se juca chiar prin iarbă, trecu-ntr-un salt sprinten gardul, urcă pe-o coastă, coborî, urcă alta-n fugă şi obosi; îi era greu dar se opintea totuşi, apoi se-nseră din ce în ce tot mai tare. Nişte păsări întârziate trecură pe cer şi-apoi i se ivi dinainte prima stea. Poate că era a lui; sau nu; sau da; sau... fie a cui o fi, pe cer se mai iviseră şi altele şi-o cale luminoasă, luminoasă de tot, i se-ntindea-nainte, dar mai era până la ea un pas; Calea laptelui! ce netedă-i! şi sigur duce unde trebuie. Încă un pas; dar ce prăpastie neagră era dedesubt! Trebuia însă cu orice chip s-o treacă. Îşi aminti de-o funie cu care-i dusese-un porşor[81] de fân lui Ioniţă-ntr-o Doagă când plecaseră odată cu ciubere pe ţară. De-ar fi avut-o! Şi iată-l pe Ioniţă că-i făcea semn cu ea de-acolo, de la capătul căii laptelui, să sară că i-o va-n-tinde. Sări!

Şi dup-aceea...

.....

După aceea, la 4 februarie 1785, peste cadavrul lui Crişan, care se sugrumase cu nojiţele de la opinci, răsucindu-le singur în jurul grumazului cu o cărămidă, juriul format din contele Anton Iancovici, colonelul Papilla, contele Brukenthal şi alţi înalţi demnitari, citi sentinţa:

... Să i se taie capul, iar trupul să i se-mpartă-n patru

[81]81- grămadă

părţi care să fie-mprăştiate apoi: o parte la Abrud, o parte la Bucium, alta la Brad, ultima la Mihăileni, şi capul la Cărpiniş...

Ocişor, la 29 Aug. 1975

SFÂRŞIT

Lei 6